

קשת

ספרות ♦ עיון ♦ בקורת

ח

1960
תש"ך

קיץ

ק ש ת

ק ש ת

העורך:
אהרן אמיר

מוכירות המערכת:
הדה בושם

קשת מופיע אחת לרבע־שנה בהוצאת עמ'הספר בע"מ, רח' ביאליק 15, תל־אביב. דמי חתימה לשנה: 10 ל"י; בחוץ־לארץ, \$7.00. חוברת בודדת: 3 ל"י; בחוץ־לארץ, \$2.00. כתבי־יד לא יוחזרו אלא אם כן תצורף אליהם מעטפה מבוילת ועליה כתובת השולח. המערכת אינה נושאת באחריות לכתבי־יד שלא הוזמנו. כל הזכויות שמורות להוצאת עמ'הספר בע"מ.

שנה שניה, חוברת ד', קיץ 1960

נדפס בדפוס „עופר“, תל־אביב
גלופות: פיקובסקי

התוכן:

אוגוסטינוס הקדוש	4
ט. כרמי: אמרתי שם מוכר (שירים)	5
נסים אלוני: שמיל	8
אהרן שבתאי: שיר	27
גדעון תלפז: מסעי איש החושש	28
בן־ציון תומר: חליפין (שירים)	48
ישראל אלירז: הפרופיסור משתעשע (מחזה, ב)	50
יחיאל חזק: שחר עקום (שיר)	76
בנימין פשוט: אנשים תמיד (שירים)	77
אריה מור: השקפותיו האסתטיות של ג'ויס	78
הנס קרייטלר: על הפסיכולוגיה של הטאשיום	85
עדי צמח: שבע—אפס—אפס	89
מיכאל הרטבי: השי"ן המלטפת (שירים)	91
יוסף בן־גל: אודה דיזונגוף	92
משה פוגל: פלשתים	95
מישל קולינה: מושג הפרולטריון	112
ישראל בר: שני מסעים במלחמה הקרה	122
אדואר סאבליה: פן־ערב כתום 15 שנה	138
במת קוראים:	145
עמוס בן־ורד: „דבר לא ראתם בהירושימה“	
מיכאל קון: הארדיכלות וכלכלת־השפע	
בקרות קצרות	153
המשתתפים בחוברת	170
מפתח ל„קשת“ כרך ב'	171

אכן, ילדותי, שאיננה עוד, הריהי שרויה בעבר, שעתה איננו; אבל כשאני מעלה ברוחי את דמותה, ומדבר עליה, רואה אני אותה בהווה, משום שעדיין היא בזכרוני. אם יש טעם דומה לזה להגיד מראש מעשים שיהיו, אם ייתכן לראות ציוריהם של מעשים שעדיין לא באו ולא נהיו, מודה אני, הוה אלוהים, שזאת אינני יודע. אבל בוודאות אני יודע כי דרך־כלל אנו מכוונים את לבנו לפעולותינו בעתיד, וכי כוונת־לב זו היא הוה; אלא שהפעולה שאליה אנו מכוונים לבנו עדיין איננה, מפני שהיא עתיד; וכאשר נפתח בה, ונתחיל במעשה שאליו אנו מכוונים את לבנו, או אז תהיה הפעולה הזאת, כי אז אין היא עתיד אלא הוה.

אוגוסטינוס הקדוש

ט. כרמי : אמרתי שם מוכר

1.

אָמַרְתִּי שָׁם מִכָּר
וְקוֹל אַחַר סוּר
מִמַּחֲלָה אַחֲרַי,
וְלֹא זָר.
אָמַרְתִּי שָׁם מִכָּר:
הָאֵם בָּא בְּצַפְרָה
צְבָשׁוּ. לְהַתְעוֹרֵר
בְּקוֹל אַחַר ?

2.

אֵינֶה נִרְאָה, אֵינֶה רוֹצֵה לְרֵאוֹת.
אֵינֶה נִשְׁמָע, אֲבָל אַתָּה שׁוֹמֵעַ:
רוּחַ שׁ עַפְר־הָאָרֶץ וּמִלֵּהט
וְקוֹל גְּעוּר בְּנִשְׁל הַעוּר הַמַּחַת,
הוֹלֵךְ מִסוּף-עוֹלָם צַד סוּף-עוֹלָם
סַד מְנִיחוּס, גַּח וְגַעְלָם
כְּמוֹ צְרָצָב בּוֹרֵק בֵּין שְׁרָשִׁים
וּפְרַח מֵת לְמַרְגְּלוֹת נָשִׁים.
הַקֶּשֶׁב יִקְרַע צִיגִיף לְצַפְרָה,
כִּי אֵין מְנוּס. מִקְדָּם אוּ מְאוּחָר
רֵאשׁ יְשׁוּפָה. הַמַּתָּן בְּרֵאשׁ מוֹרֵם:
הַנְּחָשִׁים פּוֹשְׁטִים שׁוֹב אֶת עוֹרָם.

3

לא לך קראתי.

קראתי

קראתי

אמרתי שם אחר.

אחר

אחר

(צלי להנהר מאד.)

הנהר

להנהר

עוד לא בא מוצד.

צד

צד

וביום אקרא ?

ביום קראי צדי-אובד ?

4

שלושים יום לפני הצלמו.

ממולד צד מולד.

אדם מאבד את צלמו.

המרָאָה נספָּרַת כְּדַלַת.

שְׁלֹשִׁים יוֹם לִסְנֵי כְלוּתוֹ.

מִהֲלָה צַד הֵלָה.

אָדָם מַצְבֵּר אֶת הַרוּ.

הַשְּׂאֵלָה נִשְׂאֵלַת.

שְׁלֹשִׁים יוֹם לִסְנֵי הַצָּצְמוֹ.

מִמְלֵא צַד חֶסֶד,

אָדָם פּוֹשֵׁט אֶת חֲלוּמוֹ.

צִירִים הַלִּילָה כְּשֶׁלֶד.

אֵךְ כְּצֵאת נִשְׁמָתוֹ.

כְּצֵאתָהּ לַמּוֹלֵד.

נַעוֹר קוֹלוֹ לְעוֹלָמֵי-צַד.

5

לֹא אֲמַרְתִּי דָבָר.

נִשְׁאֵתִי רֵאשִׁי לְשָׁמַיִם

לְצַרְף מִסְפָּר אֶל מִסְפָּר.

לֹא אֲמַרְתִּי דָבָר.

נִשְׁאֵתִי רֵאשִׁי לְשָׁמַיִם:

וְהַקּוֹל חֲנוּר, חֲנוּר

נסים אלוני : שמיל

לאחר שהיכוני, לא דיברו אתי.

הייתי חומק מן הבית בטרם תשקע השמש, שלא יביט בי אבי בעין נוצצה מעל שולי עתון־הערב, אך הרחוב היה עכור מסילוני המים שהתיו סאפורטה הסנדלר והבתים היו שוקעים כגחלים כבויות מתוך האור, ורגלי לעו. קולות החברים שלי היו נוסקים כמו גצים עולצים מתוך מגרש השכונה ואני אמרתי בלבי, לא ידברו אתי עוד לעולם. לפעמים, בשחר, הייתי חושב, חלמתי חלום.

אבי סיפר כי האויב מובס. „הסוף קרב“, היה אומר, „ביום־כיפור, בלי נדר, נדליק את האורות ברחוב“, ויום אחד הביא הביתה מסכות־גאז. „חובטים בהם היטב“, אמר, „והם כלבים משוגעים!“ אבל אמי אמרה, המלחמה לא תיגמר, ואני שתקתי, כי לא דיברתי עם החברים.

בפנות היום, בלב נואש וגס, הייתי הולך אל הרחוב הגדול, רוחף כמו חתול חשדן במסדרונות אפלים, קופץ בחצרות, גולש על פני קירות ומשנן בפה קפוץ כי לא אשוב עוד, כי לבדי אלך אל כל המקומות לחפון אוצרות, כי בודון אביט בבחורות בתוך בית־הקפה של שאוליקו. הייתי נעול סנדלים וברחוב הגדול, באבק האפור המיתמר אל פנסי־החשמל הפחולים, סבבו חיילים רזהבים נעולים נעליים עזות וזורים מבטים פוזזים בדברים. אני ידעתי כי הרגו, כי הם באים מן המדבר, ושמתי את ידי בתוך כיסי להיות אמיץ. מכוניות גדולות היו בוזקות כאריות כבוי־פנים אל חושך הגבעה־מחוץ־לעיר שבה היה מנזר בודד גבוה שצריחו מביט תמיד לעבר יפו והים, אך בחלפון היה דכי החיילים נשבר ברחוב, ובחורות יפות מאד היו מנערות את אגד שערן ומביטות מעבר לכתפן בפיות מעווים. קו שולי תחתונהיה היה נשקף מבעד לשמלה.

בבית־הקפה של שאוליקו, על פני הקירות, היו תלויות תמונות נשים ורודות שרועות ביערות ועטורות כרזבים מרחפים, ומתחתן ישבו החיילים אל שולחנות השיש ושתו בירה צהובה בפנים אדומים והראדיו ניגן מנגינות. בחורות שחורות־שער וכחולות־עפעפיים ישבו לצדם, גוון זקוף תמיד ועיניהן זכוכית. לפעמים חבשו את מצנפות החיילים ואז פשקו את שפתיהן כסדק ואני צחקתי. פעם אחת ראיתי חייל משרבב את ידו מתחת חולצתה של בחורה אשר ישבה עמו אל השולחן. עמדתי על הסף, ליד הווילון השחור, ובראותי את ידו קפץ לבי והווילון נרעד ואז פתאום ניצתו עיני הבחורה והיא ניתרה מן החייל כצל אל מול פני, ידיה על מתניה. „מה אתה רוצה, ילד“, קראה אלי בקול עבה, וריח עז הלם אותי. פרחתי כליצן באפלת הרחוב, פולס לי דרך ועולץ בקרב אנשים רוגזים ועלוטים, עיני דולקות מסדר רוטט וחלקלק וכל גופי פועם אותו לבל יחמוק בחיורון פנסי־החשמל הכחולים. ידו של החייל היתה מקועקעת.

אך בשובי, בלילה, היה גרוני כואב מפני הדומיה שגהרה עלי ממגרש השכונה וכל גאוותי היתה נופלת בחצרות הבתים השחורים. הייתי מסתתר במסדרון ביתו של מיקו עד אשר ייצאו לרחוב, ירא פן יכירוני אנשים, חרד פן יתפסוני. בצאתם מן המגרש היה קולם נרקם בחושך, כבד ולואט מרוב סודות זרים ומסעות עולצים, וסודותי היו כולם לאפר. אני אלך אל המגרש, הייתי מצעק בתחיתות קולי, אני אפול על החול לרגלי סאלאמון וכולם, אני אקרא בקול גדול, שיקרתי, התפארתי, אין, לא היה ינשוף בעלית-הגג שבביתו של סאלאמון.

לפעמים ישבתי על החול ליד אחירוש-לשמיל הקשור בחבל אל עמוד-החשמל שלא ילך לחפש את אביו החייל במדבר. הייתי משחק לבדי באולר והוא היה דוהר במעגל סביב העמוד ומשמיע צפירות-אזעקה ארוכות עד שהיתה אמוי-לשמיל יוצאת אל הגוזטרה בקומה השלישית וצועקת צעקות אשר הרעידו את הרחוב כולו. אחירוש-לשמיל היה קורס תחתיו ונועץ שניו בחבל, והיא היתה טורקת את תריס הדלת אחריה ואודם חלוקה היה רוטט על הגוזטרה. היו לה צפרניים משוחות ששר.

פעם אחת אמר אחירוש-לשמיל: "כשאבא שלי יבוא אני אגיד לו שיהרוג את אמא". הפניתי את ראשי אליו ואמרתי לו: "תשתוק, טיפש" ואת ידי הנפתי כאומר לסטור לו. אך הוא הסיט את ראשו ואמר: "אני כן אגיד. שמיל אמר לי", "שמיל משוגע?" אמרתי לו. אחירוש-לשמיל קפץ לפתע מן החול וכשביקש לדהור עצר אותו החבל והוא שעט כפרא וצעק: "שמיל עולה בבוקר על הגג?" ניתרתי מן החול.

קרבתי אליו, אחותי בידי בחולצתו וטילטלתיו עד כי חדל לשעוט, אך את ראשו ניצר בעקשנות. "אני כן אגיד", אמר. הרמתי את עיני אל גג ביתו ואחר-כך רכנתי אל פניו ואמרתי לו חרש: "אתה ראית?" "כן", אמר אחירוש-לשמיל. "מה הוא עושה על הגג?" לחשתי. אך הוא הביט בי בעיניים פעורות ומחה אפו. שמטתי את ידי מחולצתו ואמרתי לו: "מה אתה רוצה, ילד" והוא הזעיף פניו. כשהלכתי, שב לדהור סביב העמוד והשמיע צפירת-אזעקה ארוכה.

אותו לילה חזרתי לביתי מוקדם. ישבתי אל השולחן, סמוך מאד לאבי, וחיידתי עפרון באולרי, אך הוא קרא את העתון ולא שעה אלי. אמי יצאה מן המטבח ושערה אחוז סיפוח. "ברוך הבא", אמרה בנגבה את ידיה בסינורה, "במה זכינו, אדוני?" הוספתי לחדד את עפרוני ואבי לא התיק את עיניו מן העתון. אמי עטפה אימום בגרב ואמרה לי: "לך, לך לישון. פניך עקומים בבוקר".

קינחתי את להב אולרי עד כי ברקו שלח זהרור אל מצחו של אבי, אך הוא לא חש. עיניו היו כבדות וגבחתו נוצצת. אמרתי לו בלי קול, תשמע, אך הוא לא זע. אמי קפדה את חוט המחט בשניה ואמרה: "אתה עוד כאן?"

קיפלתי את האולר, ירדתי מן הכסא והלכתי למטבח, אל מיטתי, אך בעמדי על סף הדלת פניתי ואמרתי לשניהם בקול צלול מאד: "שמיל הורג בבוקר את אדון גולדברג".

אבי שמט את העתון והרים עיניו אלי. אמי הניחה את האימום על השולחן, פכרה את אצבעות ידיה ומבטה פזז מראש אבי אל עיני. „אלוהי הרחמים", אמרה לאט, ואני ניצבתי איתן וגאה על סף הדלת.

אבי נטל סיגריה מכיסו והציתה. „בוא הנה", אמר. קרבתי. מתוך אפו נשף זרמי עשן ואת עיניו עצם. כשפקק אותן, נטל את זרועי ואמר: „מי סיפר לך?" אמרתי לו: „אני יודע".

„ברחוב מספרים הרבה דברים", אמר אבי, ואמי נועצה בראשה. שתקתי.

הוא נשך את שפתו ופניו היו יגיעים מאד. אחר־כך אמר: „המלחמה תיגמר בקרוב", אבל קולו חרק.

„לך לישון", אמרה אמי.

חלמתי שאביר־שלי־שמיל עומד באמצע הרחוב, רגליו פשוקות, עיניו מפזזות וראשו החבוש מצנפת־חיילים נוגע בגג וכאשר ראה אותי היו פניו כבויים וידיו על מתניו ונעליו העזות רמסו את סנדלי. אשה שמנה גדולה היתה בין חרפים של תריס על גג נטוי וראש אביר־שלי־שמיל היה שלהבת אדומה ואנשים ברחוב הורו באצבע וברחו. בבוקר הצנתי בגניבה אל פני אמי, אך היא עטפה את כריכיה־הגבינה בנייר לבן ואמרה: „זה דבר חדש. עכשיו אתה צועק בלילה".

קרבתי מיתמם אל החלון והשקפתי על הרחוב. הם לא יודעים, אמרתי בלבי. אמי הביאה לי מן המטבח ספל קפה והחליקה בידה על הסיכות שבשערה. „מה קרה?" אמרה.

„חלמתי חלום".

„תגיד שבע פעמים שמע־ישראל לפני השינה", אמרה, „אולי גם תדע יותר טוב חשבון", וחזרה אל המטבח ללבות את להבת הפרימוס.

נטלתי את העפרון המחודד ומשיתי בעופרת את הקרום מן החלב. בהניחי אותו על הצלחת אמרתי בלבי, הנה העור של אדון גולדברג. נקבתי בו שני חורים ותקעתי בהם שני שביכים שנותרו מן הלילה. פניו היו קרועים ועיניו עמומות. אמרתי לו, יותר לא תרכיב משקפים, ושפכתי על פניו קפה.

תחבתי את הפריכים לתרמיל־האוכל ושמתי את ילקוטי על שכמי. „אני הולך", נעקתי. אמי יצאה מן המטבח, קרבה אלי וטילטלה את הילקוט שעל גבי. אחר־כך הניחה את כף־ידיה על ראשי. „אתה ברוגז עם החברים שלך?" אמרה. שמעתי את הסיפות רוחשות בשערה ומתלחשות.

נופפתי את תרמיל־האוכל וזינקתי אל הרחוב. הם לא מבינים שום דבר, אמרתי בלבי, דולג ורץ אל גג ביתו של שמיל. אולי על פני כל הגגות שרועים מתים ואיש אינו יודע.

ראיתי מרחוק את אמו־שלי־שמיל, בתוך הגזוזטרה, לבושה בחלוק האדום, חובטת במחבט על פני המצעים הלבנים, ושערה פרוע. בקרבי אל הבית הרמתי את עיני

אל הגג, אך השמש פוררה את מבטי. נופפתי את תרמיל-האוכל ודלגתי אל המסדרון ושם, בצל, פתאום, כמו ענן שחור, עמד אדון גולדברג. הוא מירק את משקפיו.

כשיצא ופנה ללכת אל הרחוב הגדול, שמעתי סאון סנדלים על פני המדרגות. חמקתי אל מבוא-חנות וראיתי את שמיל מגיח מן המסדרון, מנוסף באוויר את תרמיל-האוכל שלו והולך בעקבות אדון גולדברג. כומתתו היתה מושחלת בכתפיית חולצתו, כדרך החיילים.

ערב אחד, בשבתי על החול ליד אחיר-של-שמיל, ראיתי והנה החברים שלי כולם עולים מקצה הרחוב, כמו חשרת דבורים. אחיר-של-שמיל חדל מדהור, אני הסבתי את עיני, אך אור השמש תיעתע בי וכל גופי נשפך כאילו המיסוהו. הרחוב יקד כמו מדבר צהוב וריק, קולם ניתן באלף צעקות וכבר ראיתי כי ידיו של סאלאמון היו מאוגרפות והילוכו מהיר. שמיל סיפר להם, אמרתי בלבי, שמיל ראה את רחשי בתחתיות עיני. גווי היה זקוף, אך צווארי רטט וצפרני נברו בחול הלח בתוך האדמה, וכאשר תימר למול עיני אבק מסנדליו של סאלאמון, אמרתי בלבי, אני אשך אותם, אני אפה אותם הפעם עד אשר אמות, ולא אבכה, ולא אבכה.

אך סאלאמון חלף על פני ולא נתן בי מבטו. זאקולה אחיו קפץ באוויר ובפרשו את אצבעותיו עיזה אלי פניו כמו צפרדע מיובשת ומולה ננעץ לידי ככידון והורה בידו על הזין שלו. אני לא זזתי, גווי זקוף, ראשי צבה כאילו יתפוצץ וצפרני שורטות בחול הלח והצונן. שמיל פסע בראש מורם ולא הפנה את מבטו גם כאשר החל אחיו לצעוק: „שמיל, תקח אותי!“ אך מיקו עט עלי פתאום כאווירון צולל, נגח אותי באחוריו והפילני על החול.

„ינשוף!“ קראו וצחקו.

בכיי פרץ והרחוב נסמא.

„אני לא צריך אותם!“ צעקתי אחריהם, שרוע על החול, פני מעוותים, קולי חפשי ומר ובלחתי החול. ידי ניתקו מתוך האדמה וחפניהן מלאו. קמתי על רגלי והשלכתי אחריהם את חפני החול, השלך וצעוק ובכה „אני לא צריך אותם!“ אך החול שנפרך באוויר חזר אל פני. הם לא הסבו את פניהם. הם דילגו באוויר כלהקת חוגגים לעבר הרחוב הגדול. אחיר-של-שמיל התפלש בחול וצעק: „שמיל, תקח אותי!“

„תשתוק“, אמרתי לו.

הוא ניער את ראשו ואמר: „הוא הלך לפאסאז, למצוא בולים. אני יודע.“ הם לא יודעים, אמרתי בלבי. בכיי חדל, רק חזי פירפר, מלא כלימה כהה. הרחוב דמם, אך רוח חרישית מיפז ריפרפה בכפות התמרים. אחיר-של-שמיל נגס בדומיה את החבל שקשר אותו אל עמוד החשמל. שלפתי מפסי את אולרי, הקפצתי את להבו והטלתי באדמה, אך הוא לא נתקע. בפעם השניה הרמתי את ידי מעט והוא כמעט נתקע. הרמתי את ידי והנמכתיה ואז אמרתי בלבי בקול מדוד, אני לא צריך

אותם. שילכו לחפש בולים בפחיה־האשפה של הפאסאז'. אני אלך אל הרחוב הגדול. אני אלך למנזר הבודד על הגבעה הירוקה בסוף העיר. אני אלך ליערות בשכונת „התקוה”. לעולם לא אגיד אין ינשוף. יש ינשוף. בעליית־הגג שבביתו של סאלאמון.

אחיר־של־שמיל שמת מפיו את החבל וקם על רגליו. אני טרקתי את להב אולרי וחשתי את הרוח מחליקה על שערי ועל מצחי. אמר־של־שמיל פסעה כמו חתול שמן ורך בתוך חלוק אדום וקבקביה מקישים בעקביה. ראיתי כי הרוח מבדרת גם את שערה. ובאפי עלה ריח הבריכה החרבה שליד מגרש התמרים שבה היתה רוח־צהריים גולשת ולוטפת את ירכינו החשופים.

אחיר־של־שמיל נצמד אל העמוד בשתי ידיו, אך היא קרבה אליו בעצלתיים ובעמדה לידו רכנה אליו והתירה את קשרי החבל, אך את ידו נטלה. הוא רקע ברגליו והתפתל וזרועה הלבנה רטטה אך צפרניה הפתומות לא משו. אחר הביטה אל הרחוב. כמו אל ים. „איפה שמיל?” אמרה. קולה היה מזור מאד, כאילו מעולם לא צעקה. השמש האירה בלחיה שער צהוב ורך, ושומה חומה גדולה.

אחיר־של־שמיל פירפר בתוך ידה וקרא: „אני לא רוצה ללכת הביתה.” היא הסבה את ראשה והיתה בעיני, בטרם אחמוק. „אתה יודע איפה שמיל?” שמעתי את קולי נמלט מפי, אך בעיני היתה דליקה ובלבי אמרתי, לא שמעה, היא לא שמעה. ראיתי כי הרימה את ידה אל שערה וכי שפתיה נפשקו כסדק. „לך תקרא לו”, היא אמרה אלי.

הרכנתי את ראשי ואז היה צלה עלי. חשתי את ידה על כתפי ושער ראשה דיגדג את לחיי. „לך, ילד, לך תקרא לו. תגיד לו שבא מכתב מאביר”. עיניה היו ירוקות וגבותיה דקות ועגולות ואני קפצתי באוויר ורצתי אל הרחוב הגדול.

חלפתי כרוח־זלעפות על פני העגלונים הענקים והסוסים שלפו ראשים רוגזים מתוך שליפי־מספוא. הנגרים אשר ישבו על שרפרפים בפתח חנותו של מאזני לאלו קראו לי, אה, והושיטו ידיהם לתפוס בי, אך אני התפתלתי במעופי, דאה וצחוק, בא מכתב מן המדבר! אביר־של־שמיל שלח מכתב מן המדבר! טפחתי בידי על דוכנו של מוכר־הגרביים והוא לטש אלי את שני הדומות לאונקלים, הבהלתי כלב שנבח עלי ואץ בעקבותי. דלגתי אל ענף של עץ לקטוף עלה, עולץ וקל וגא וחגיגי. בתחתיות עיני ראיתי את גופי חוזר עם כל החברים אל המגרש, מדלג ונושא שלל בולים.

בבואי אל הרחוב הגדול נעצרתי, והרוח דיגדגה את רגלי. לנגדי, מעבר למכוניות הבוזקות ברחוב, ניצב מיקו, פניו לצד בית־הקפה של שאוליקו. בשעה הזאת היה שומר הפאסאז' הולך לשם לשתות קפה, ועמו המקל המסומר־בקצהו. הם שם, אמרתי בלבי, מחפשים בפחיה־האשפה מאחורי בית־השימוש. חצייתי את הרחוב הגדול.

עקפתי את הבנין, נכנסתי במסדרון הכניסה האחורית והלכתי לאורך הקיר, חרד פן

יגלוני. קרבתי עד קצה המסדרון ושם עמדתי ושירבבתי את ראשי. לא ראיתי אותם אך שמעתי את רחשם וגם שביכי קולות שעפו ונפלו, חרש. הרחתי את ריח האגדים האדומים והרטינות המרוחות במשחות צהובות ובקבוקי היוד הריקים שזרקו האחיות מ"קופת-חולים" שבקומה השלישית. בפחית-האשפה היו תמיד קיסמי-עץ ארוכים שבראשם צמרגפן ספוג דם, שברים כבדים ומוצקים של גבס, שפופרות-קרטון זרות שעליהן ציור גולגולת-מת, ולעתים היו שם אצבעות כתומות מגומי וסאלאמון היה חובש אותן. סאלאמון היה מוצא שלפוחיות-זכוכית ריקות שאותן, אמר, כשהן מלאות, מכניסים במקום לב, אבל צריך להחליפן בכל שבוע, אחרת הן מתפוצצות. היה לו בביתו ארגז מלא שלפוחיות-זכוכית.

שמתי את ידי בכיסי ויצאתי לאור החצר. אוויר אפור, דמום, רביץ על פני ארבעת אגפי הבנין. קרבתי חרש אל בתי-השימוש, אך הם לא חשו בי. עכשיו נותרו רק צעדים ספורים. איגרפתי את ידי בתוך כיסי ובלכתי שחקתי את סנדלי על פני הבטון. לא חשו בי. עמדתי לידם ולא ראו אותי, כי ראשיהם היו טמונים בפחי האשפה, ולא ידעתי איך אקרא לשמיל, הלא אסור לי לבטא את שמו. פחתי בגרוני ולא יצא שום קול. בעטתי בפח הראשון.

בבת-אחת יצאו ראשי החברים שלי כולם מן הפחים וסאלאמון הביט אלי בפה קפוץ. החברים הביטו זה בזה וחייכו אך לא אמרו דבר, אף גם לא זעו ממקומם, מפחד השומר. סאלאמון הניח את ידיו על מתניו וקרב אלי עד שהיו עיניו בתוך עיני. "מה הוא רוצה כאן?" אמר בקול צרוד.

לא הוצאתי את ידי מפסי ואמרתי בקול רם: "זה לא המקום שלך". הוא קפץ אלי. תפס בשתי ידיו את חולצתי ולחש לתוך פני, בחשיפת שנים: "שישתוק! שישתוק!" ואחר-כך הרים את ידיו וחולצתי עד סנטרי. "הוא רוצה עוד מכות?" לחש ושמתי ידיו. חולצתי סרחה על מכנסי, אך את ידי לא הוצאתי מכיסי. "זה לא המקום שלך", אמרתי לו בעקשנות, אך עיני יבשו כמו ברוח של חמסין, וקולי היה צרוד, ומך. הנפתי את ראשי אל שמיל ואמרתי לו: "אמו אמרה שהוא יבוא הביתה".

"מה פתאום?" אמר שמיל וקרב אלי.

ראיתי כי על פניו עבר ענן.

"הוא מספר סיפורים, שמיל", לחש לו סאלאמון.

"הוא משקר?" לחש שמיל והביט בי. עיניו הירוקות היו צרות וחלודות.

לחשתי, "לא", אך כולם חייכו, תקעו במרפקים וטילטלו את ראשיהם לעברי.

"הוא משקר, אני אומר לך", לחש לו סאלאמון ובנטלו את כובעו נופף אותו למול פני, לירא אותי. "הוא תמיד משקר".

אך אני חזרתי ולחשתי לשמיל: "אמו אמרה שיבוא הביתה".

"למה?" לחש שמיל.

לחשתי: "אני לא יודע".

שמיל תחב קרעי מעטפות לתוך כיסו וחלף על פני.

„הוא משקר!“ לחש אחריו סאלאמון. „הוא ממציא סיפורים בשביל להתחנף!“ אך שמיל לא הסב ראשו. נותרתי לבדי מולם, ידי רטובות בתוך כיסי, ובאזני נמוג הד פסיעותיו של שמיל. כולם היו להם פנים מגחכים. פניתי, לאטי, גופי צפוד ונשרך, רק עיני חשדניות. אך הם לא זעו ממקומם ולא אמרו דבר. אולי עיוו את פניהם, אך לא ראיתי. בצאתי מתוך מסדרון הפניסה ראיתי את מיקו צופה לעבר ביתר הקפה של שאוליקו ואצבעו בתוך אפו. השמש כבר שקעה וגם עיניו של צריח המנזר היו כבויות.

ראיתי את שמיל כשהגעתי אל עגלות העגלונים. הוא הלך לאטו, ראשו זקוף וצופה בשיפולי השמיים האדומים ליד יפו. עמדתי רגע על עמדי וכל רוגזי גאה אל תוך פני. התחלתי לרוץ, מלא עד לעיני שנאה ובוז, ובעברי לידו הפניתי את פני, סומרים, שדופים, מעוים, וצעקתי: „בא מכתב מאביו!“

הוספתי לרוץ, ערום ונקרני, לבי יבש, עיני בולשות את פירפוריו של שמיל ואת אצבעותיה של אמו, ואת ראשי הנפתי ככידון אל מסדרון הבית, אל מעקה הגג, אל ברק המשקפיים של אדון גולדברג, מניף את ראשי ונועץ את עיני וקורא בקול קצוב, אני יודע. פתאום שמעתי את קולו של שמיל צועק: „שיעמד“ אך אני הוספתי לרוץ. בהגיעי לחנותו של איזידור סאפורטה השיגני, ידו אווזת בשרוול חולצתי. „מי סיפר לו?“ צעק, מתנשף.

„שיעזוב את החולצה שלי“, צעקתי למולו, מושיט ידי אל חולצתו ומתנשף. הוא הניח את ידו מן השרוול אך פרש את ידיו שלא אברת. „מי סיפר לו?“ אמר. עיניו הירוקות מתנוצצות, חזהו גואה ונשפל. הרמתי את עיני אל גוזזרת ביתו, נועעתי בראשי ואמרתי בקול צלול ורם: „אמר“.

„הוא משקר!“ צעק שמיל והרים אף הוא את עיניו אל הגוזזרת השוממה, אך אז יצאה אמו ובראותה אותו קראה: „בוא הביתה“. ראיתי את סאפורטה הסנדלר מושך מחנותו את הצינור כמו נחש עקשן. שמיל הביט אלי, הרים עיניו אל הגוזזרת, החליק בידו על שערו הצהוב ומחה את מצחו. פתאום אמר, בקול צרוד: „שלא יגיד לאף אחד“.

לפי רחבי הרפנתי את ראשי ואמרתי: „אני לא אגיד לאף אחד“.

„שיישבע“, אמר שמיל.

„בחיי אלוהים“, אמרתי. עונג רך לפף אותי.

„לא“, אמר שמיל, „שיישבע בחיי אביר“.

הרמתי את ראשי אליו וראיתי כי שפתיו רעדו. הבטתי ישר בתוך עיניו ואמרתי: „בחיי אבי“. ואז נועעתי בראשי ואמרתי לו: „הוא עולה בבוקר על הגג?“

ראיתי איך קפצו עיניו של שמיל במצמצו, אך אז החל סאפורטה הסנדלר להתזז מים על החול וטיפות עבות של בוז ניתזו על רגלי שנינו. ניתרנו שנינו ממקומנו ושמיל דלג למסדרון וגז. כשהגעתי אל המסדרון שמעתי רק את סאון סנדליו במעלה המדרגות. אמרש-שמיל מלאה את הגוזזרת. היא הביטה אל הרחוב כמו אל ים.

הלילה היה חם וגופי לח וערום ומתפלש בין הסדינים בים החושך, לבדי. עצמתי את עיני בחזקה, פתחתי אותן לרווחה, שיקעתי אותן בפר לסמאן, אך גזוזטרת ביתר-של-שמיל היתה עלי, מזדקרת בים לבנה כמו עצם. בתי השכונה צללו רועדים וחיוורים. אני לבדי, אמרתי בלבי, ערום, ואין לי אף חבר. קיפלתי את רגלי. הנחתי את לחיי על זרועי ואמרתי בקול, שמע ישראל, שמע ישראל, אך אמר-של-שמיל גהרה גהרה על פני, שערה פרוע וזרועותיה רוטטות. אטמתי בידי את שתי אזני אך קולה לחש בתוך החושך עם ידה, תקרא לו, ילד, לך תקרא לו, ילד, ילד לך תקרא לו לך תקרא לו ילד ילד ילד. היא טרקה באפס קול את תריס הדלת וצהריים לאים היו בתוך חדר מוצל ובשרה, לבן, רוטט, לָאָט גרפה על פני המצעים, ידה שמוטה אל הרצפה, וים שער צהוב גואה ומחנק אותי, לוחך בתוך עיני שומה חומה קמורה פתאום ופעורה פתאום, עד כי נשכתי את הכר ונעצתי צפרניים בסדינים. שמע ישראל שמע ישראל חשבון אנגלית כתיבה תמה ידיעת הארץ אך אמר-של-שמיל ניצבה על הגזוזטרה כנס אדום דומם ואדון גולדברג שירבב את ידו מקועקעת ממעקה הגג ותחבה מתחת לחלוק האדום ומשקפיו נצצו כשברי-בקבוקים התקועים בקירות, ואני קראתי לעברם. אני יודע, המלחמה לא תיגמר, המלחמה לא תיגמר, יש ינשוף בעלית-הגג שבביתו של סאלאמון, והיא הביטה בי קפואה, חדלת-עיניים, רק בשרה רוטט ושערה גואה, ואז היינו בבריכה החרבה שליד מגרש התמרים, מחריאים, ורוח צהריים גלשה מפפות התמרים וריפרפה על ירכינו החשופים והיא היתה להר לבן חלק כשיש ונשפכה אלי כמו נהר חלב חם, על פני כל הבריכה, ונפלת.

פקחתי את עיני ושמעתי את חלוני מצפצף, חלוני היה מצפצף בלילות הירה, ואני הייתי אומר בלבי, ילדי קיץ. נגעתי בידי בסובכי רגלי הדביקים והחלון ציפצף שנית. זקפתי את גווי, הפנית את פני אל החלון והנה, כמו שממית גדולה, פניו של שמיל.

הבטתי במטבח: הקירות היו אפורים, כפיור כלי-אוכל עלוטים ומן החדר האחר עלו נחירותיו המועדות של אבי. בוקר, אמרתי בלבי, ושמיל בא להרוג אותי. הוא שרט בצפרנו את הזוגית.

הלכתי אל הדלת, פתחתי ושירבבתי את ראשי. מיד היה ראשו למול פני.

„מה הוא עושה כאן?“ אמרתי חרש, אך קולי קפץ.

„הוא רוצה לעלות על הגג?“ אמר שמיל במהירות.

אמרתי: „כן“.

נעלתי את הדלת, נטלתי את בגדי וחגרתי אותם בחזקה עד שחדלו מרעוד. קרבתי אל דלת החדר של הורי, הטיתי את אזני. טיפסתי עם אבי במעלה נחירותיו, מעדתי אתו, קפאתי באוויר-חלל-פיו, ונידרדרתי עד כי פגתי בגרונו. שמיל חזר אל החלון, שרט את הזוגית ונועע לי בראשו.

הוא יהרוג אותי, אמרתי בלבי, על הגג.

משמשתי בכיסי ונגעתי בשנהב הצונן של אולרי. נטלתי את סנדלי בידי ויצאתי

לחצר. שמיל אמר: „מהר”. נעלתי את סנדלי ושנינו טיפסנו על קיר החצר, קפצנו אל החצר השכנה ומשם דלגנו אל המסדרון ויצאנו אל הרחוב. „שירוץ!” אמר שמיל. רצנו על פני החול הכבד עד שעמדנו בפתח מסדרון ביתו. הוא הסיר את סנדליו ובאמרו „מהר” גז מעיני במעלה המדרגות. רכנתי על סנדלי, משכתי באבזמיהם, והסרתים. הרחוב היה רחב וריק והבתים מצונפים. בקצה העיר חרקו מכוניות כזיקיות רגוזות. נכנסתי למסדרון וקרבותי אל תיבות-הדואר, אך לא הבחנתי בשמות, מפני העלטה. טיפסתי על המדרגות. חלונות הקיר שפכו פנימה אור אפור ובעדן ראיתי את התריסים המוגפים. גרוני היה יבש. בהגיעי אל הקומה השלישית רחפתי וחיש עמדתי ליד הדלת אל הגג. הוא ממתין מאחרי הדלת, אמרתי בלבי. דחפתי את הדלת באצבעותי וניצבתי על הסף. אור לבן בוהק נפל עלי מקיר החדר הקטן שבטבור הגג. ליד הקיר היה סולם ועל גג החדר הקטן ישב שמיל, כמו עץ שרוף בתוך השמיים האפורים.

גוו היה זקוף וידיו שלובות על חזהו. ראשו נגע בעננים האפורים ששטו סביבו. פניו הביטו אל ההרים הרחוקים שבמזרח. הוא יושב על אדון גולדברג המת, אמרתי בלבי.

קרבותי אל הסולם ולא התקתי את עיני מראשו הכבד. טיפסתי לאטי, רועד מן הצינה, ירא פן אגע פתאום במשקפיו של אדון גולדברג, אך בעמדי על הגג לא ראיתי דבר. חשבתי כי העננים ימשו אותי בשערי. „שישב”, אמר שמיל, „מהר”.

ישבתי, ועקבי קירטעו על פני הקיר הלבן. קולו היה חד וצורם, כקול החיילים ברחוב הגדול, פניו קפואים ומביטים נכחם. ידיו היו שלובות כל העת על חזהו המתנשם ורק שערותיו קפצו על מצחו. „שישלב את הידיים”.

שילבתי את ידי. ואז, כחצוצרה, קרא לתוך הבוקר: „שיביט אל השמיים! מהר!” ראיתי מתחתי את גגות הבתים של השכונה פרושים כמו שטיח באד האפור של השחר. כפות התמרים גחנו אל מעקי הבתים ונעו חרש עם הרוח. צפרים צללו מול עיני ובצעו בציוץ את האד האפור. הרמתי ראשי. פתאום, נפעם, סמר עורי ויד עזה חטפה וילון מעל להרים הרחוקים, והמנזר כולו בקצה העיר, גא וזקוף, נישא על פני כל העולם, לטש עיניים מתנפצות עלינו ובשמיים מעליו נסדקו העננים באלפי מחטים צהובים אדומים וכתומים ושלהבת רוטטה ומתגלגלת כראש בוער ומשתאה ניתזה על פני ההרים הכחולים ולבי קפץ, כי לא הספקתי, כי פתאום היתה מולי השמש. פיסות לבנות כפתותי צמר-גפן נקוו מעלי בשלוליות כחולות וזהובות.

„השמש זורחת”, אמרתי חרש, דואב.

הפניתי את פני אל שמיל והנה פניו רפים מאד ושערו ניצת. הוא שמט את זרועותיו מעל חזהו וטילטל את רגליו על הקיר, אך לא הסיר את עיניו מן השמש המסחובת מעל למנזר הבורד.

„אולי מחר השמש לא תזרח“, אמר בקול שקט מאד.
„השמש תזרח לעולם“, אמרתי.

„לא“, אמר שמיל ונועע בראשו, „יום אחד היא לא תזרח“.
„מאיפה הוא יודע?“ שאלתי אותו.

„משחיה-הספינים הסיני סיפר לי. בקרוב השמש לא תזרח כבר“.

„זה לא נכון!“ לחשתי מבועת. ראיתי את פניו של משחיה-הספינים הסיני ואת אופנו במסדרון ביתו של שמיל. „זה לא נכון! השמש תזרח לעולם!“
עיניו הירוקות של שמיל נצצו ואור אדמדם שוטט על סנטרו ולחיינו ושערו. ראיתי כי חייך לעומת השמיים, כאילו היה חזק מן השמש.

„משחיה-הספינים הסיני סיפר לי“, אמר, לאטו, ידיו מתחת לירכיו. „השמש לא תזרח. יהיה חושך. כל הזמן“. ובהפנתו ראשו אלי, צחק ואמר: „ואולי כל העולם יתפוצץ“.

„למה?“ קראתי בתחינה.

אך שמיל טילטל בחזקה את עקביו על הקיר וכשעיניו מביטות היישר בשמיים הרים את קולו וצעק: „כל העולם יתפוצץ בקרוב!“
ראיתי את היס פורץ פתאום אל תוך העיר כמו חיה גדולה המזדקפת על רגליה ונופלת אל הרחוב בגופה והשמיים מתפוררים על גגות הבתים והרוח מסתוללת וקורעת את עורי מעל פני ואנשים בורחים אל ההרים.
ירדנו בסולם. כשעמדנו ליד דלת הגג אמרתי לו:

„מי גר כאן?“

„איש אחד“ אמר שמיל, ובפנתו אלי נעץ בי את עיניו הירוקות: „הוא יבוא מחר“.

„כן“, אמרתי.

אחר-כך אמר שמיל: „בקרוב יבוא אבא שלי“.
ירדנו לאטנו במדרגות, ירדנו בכיסינו.

בוקר אחד, בשווי מן הגג, היה אבי במטבח. נכנסתי חרש, כדרכי, על בהונות, והוא עמד שזון על הכיור, מעשן סיגריה, פניו קמוטים, שערו שמוט על גבחתו וזיפיר זקנו צהובים. תחילה לא אמר דבר אלא הביט עלי כמכשף זקן מאד, בראש נטוי. סנדלי היו בידי.

„נעל את הסנדלים“, אמר לבסוף ויישר את ראשו.

נעלתי את הסנדלים.

„מה קרה?“ אמר אבי.

אמרתי לו: „הייתי אצל שמיל. על הגג. אנחנו מסתכלים בשמש“.

הוא מיצמצץ בעיניו. „אתה צריך לכתוב חיבור על זריחת השמש?“
„לא“, אמרתי.

הוא עישן ועישן ועיוה את פניו ואמר לבסוף: „למה אתם מסתכלים בשמש?“

אמרתי: „זה יפה“, וקולי היה מצחיק.

אמי נכנסה מן החדר ואמרה לאבי: „ובכן? איזה גדולות הוא מספר?“
 „הלך אצל שמיל“, אמר אבי, „להסתכל בשמש“, ומבטו תעה סביב עיני.
 „ימים טובים“, אמרה אמי, „ידו אינה יוצאת מתוך ידו של הבריון הזה.“
 הנעתי לה בראשי ואמרתי בקול חד: „כן. הוא חבר שלי.“
 „להסתכל בשמש“, אמרה אמי, ולא האמינה.

אבל השמש הוסיפה לזרוח, בוקר אחר בוקר. הייתי אץ בשחר אל הגג, מטפס בסולם הקיר הלבן, יושב בידיים שלובות ליד שמיל, ונועץ את מבטי בהרים הרדומים, מפלל שלא יקרנה אסון, שלא תחטיא, שלא תיעף, שלא יבוא החושך על הארץ. פתאום, כמו כדור עולץ של אש, היתה גחה מן ההרים, מאחורי צריח המגזר הנדלק, ומשלחת לשונות כתומות בלחיו של שמיל, לגנוב את לבבו, אך הוא היה מביט בה בחיוך, ופעמים היה אומר שהיא נתלשת.

„שיביט בקרניים“ היה קורא, „חירות!“

הקיץ היה עז, והחופש הגדול קרב. סיפרתי לו כי אהיה אופה וכי גמרתי בענין הזה עם איזאקינז האופה, אך הוא אמר כי החושך יבוא לפני החופש הגדול, על כן לא כדאי לתפן תכניות. היינו מתראים בצהריים ליד המחסום של פסי־הרכבת והוא הראה לי בדרכנו מקומות שלא ראיתי מעולם וסיפר לי סיפורים על סין ששמע מפי משחזר־הסכינים הסיני. אני סיפרתי סיפורים שלא סיפרתי בשכונה על החייל התורפי מא־דירנה, פעם, בעברנו ליד מגרש רחב מאד שבו נערמו שלדי מכוניות, סיפרתי כי הגוססים מנתרים באוויר רגע לפני מותם, והם עזים ויפים באוויר, ואם יקומו הסופדים כאיש אחד להחזיק בהם, לא ישלט בהם המוות. שמיל שמע את הסיפור הזה בלי חמדה ולמחר הביא שני כדורי־רובה שנתן לו אביו. הלכנו אל ערימת הפחים הבוהקים שליד פסי־הרכבת ושם הציב אותם בזהירות רבה על פרפוביהם ואמר בלחש: „זה מוות בטוח“.

היינו גתורים על החול, לא הרחק מן המסילה, סנטרינו שעונים על אגרופינו ועיינינו משתאות לחרוט הקטן הנושא בתוכו את המוות. פתאום פלחה את העולם צפירת קטר ואזני צללו. זקפתי את ראשי לראות את הרכבת.

„מתי יבוא אביו?“ שאלתי.

בבת־אחת שונו פניו. עיניו היו צרות וחלודות, שפתיו קפוצות וסנטרו רועד. „מה יש?“ אמרתי.

„זה לא העסק שלו!“ צעק פתאום והודקף.

קפצתי על רגלי, נופפתי את תרמיל־האוכל וכלימה קוצפת פרצה אל פני. הקטר שרק כמשוגע, נשף קיטור אפור כמבקש להתנפל על הבתים, אך לא יצא מן המסילה. שמיל ניצב מולי שותק, רגליו פשוקות, עד שחלפה הרכבת, ואז אמר בקול ניחר:

„מה הוא רוצה?“

אמרתי: „מה?“ אך גופי חל.

„מה הוא רוצה? צעק שמיל.
 גופפתי את תרמיל-האוכל באוויר. חשבתי כי ישאל אותי בלילה, או בחושך.
 „מה הוא מסתיר? מה הוא שומר בתוך הלב?
 „שום דבר“.

„שיגיד“, אמר שמיל. „אם הוא חבר שלי, שיגיד“.
 עצי האקליפטוס בצדי המסילה ריננו בחשאי לרוח הצהריים.
 „אם אגיד הוא יהרוג אותי“, אמרתי חיש.
 „שיגיד“.
 הסרתי את עיני מעיניו ואמרתי: „חלמתי חלום“, וגרוני השתנק.
 „איזה חלום?“

„על אמר“, אמרתי חרש, ולא ראיתי את פניו.
 שמעתי את איושת הרוח החומקת בין עלי האקליפטוס. הרחק, בקצה המסילה,
 ראיתי את המנהרה של יפו שבלעה את הרכבת. אמרתי בלבי, אם יתנפל עלי, לא
 אברח. יכה אותי, אך לא אזוז מן המקום, ולא אנקוף אצבע. שמיל לא זע ממקומו.
 כשהפניתי את פני אליו, הבליתו עיניו, כאילו הקיץ. הוא העביר את ידו בשערו,
 רכן לאדמה ואסף את כדורי-הרובה אל כיסו. אחר-כך נופף את תרמילו באוויר
 ואמר לי: „הוא מלוכלך“, והלך.

למחרת, בשחר, לא עליתי על הגג. בצהריים הלכתי אל מחסום פסי-הרכבת, אך הוא
 לא בא. ישבתי בערב על החול, ליד אחיו, ושיחקתי באולר לבדי, וכששקעה השמש
 חזרתי לביתי וקראתי ספר. בלילה ישבתי בחצר, בריבוע הבטון שליד דלתי,
 וחשבתי כי הנה יגלוש מן הקיר, כמו בשחר הראשון, לבוש בגדי הח'אקי המגוחצים
 וכומתתו מושחלת בכתפיית החולצה. אך הוא לא בא, ועיני דבקו בשברי-הבקבוקים
 המתים על הקיר בחצר. הוא יושב לבדו על הגג, אמרתי בלבי, ידיו שלובות על
 חזהו וראשו זקוף. הוא ישב שם לבדו תמיד, יום ולילה, לא יאכל ולא ישתה, עד
 אשר יבוא החושך.

שלושה ימים לא ראיתי את פניו. חיפיתי לו ליד מחסום המסילה בצהריים, אך
 הרכבת חלפה והוא לא בא. הלכתי בדרך בה הלכנו בשובנו יחד וסרתי אל כל
 המקומות שהראה לי, אך לא מצאתיו. ביום הרביעי, בשובי מבית-הספר, ראיתי
 מרחוק, ליד המחסום, הוא דידה מן המחסום אל חלונות-הראוה, ילקוטו על גבו
 ותרמילו בידו. נופפתי באוויר את תרמילי ודילגתי כמו פרא בין מבטים רגוזים
 וגערות קטומות, עד שהגעתי אל המדרכה שבה עמד, נושם ונושף ופני מעוזים.
 עיניו היו צרות והוא אמר, מיד: „דיברתי עם משחזר-הסכינים הסיני“, קולו היה
 חד וצורם, כמו בשחר על הגג, בטרם תעלה השמש, אך פניו היו חזורים. ידעתי
 כי נפל דבר גורא.

„מה הוא סיפר לו?“ אמרתי, מתנשף.

אך שמיל לא השיב ופנה לעבר המסילה. הלכתי אחריו. כל הדרך לא הביט אלי
 ולא אמר מלה. לא דילגנו על גפי האדנים. שמיל הלך על פני החול, בצד המסילה,

כדרך חיילים, תרמילו מונח על שכמו. כשהגענו אל ערימת הפחים הבוהקים שמענו את צפירת הקטר. אז הפנה את פניו אל הרפכת הקרבה ואמר:
 „הרכבת האחרונה”.
 לבי קפץ.

בעבור הרכבת נטל שמיל חלוקי-אבנים והטיחם בגלגלים המשקשים בעליצות, ואני ראיתי את פני הנוסעים, כמו דמויות קרטון, ואמרתי בלבי, הם לא יודעים, הם לא חשים בסכנה. המנהרה האפלה בלעה את הרכבת. הפניתי את פני אל שמיל והנה הוא רוכן על ערימת הפחים. הוא נטל פח אחד והתקין לאצבעו צפורן ארופה ומחודדת. פתאום נופף את צפרנו למול עיני וקרא:
 „מחר העולם יתפוצץ”.

קפצתי אחורה מפני הצפורן, אך הוא קרב ונופפה מולי שנית. עיני התנוצצו עתה ונעו כעיני צפרדע. עצי האקליפטוס דממו. ידי האוחזות בתרמיל רעדה.
 „זה לא נכון”, אמרתי חרש.

„מחר”, אמר שמיל וסובב את צפרנו המחודדת מול עיני. „מחר. מחר. מחר”.
 „העולם לא יתפוצץ”, אמרתי חרש, אך לבי אבד.
 „מחר?” קרא שמיל.

„לעולם לא”, אמרתי וקולי רפה.
 שמיל קפץ אל ערימת הפחים והביט אל השמיים. אחר אמר בקול ברור ורם, כאילו שר ממעקה-הגג אל השכונה כולה: „משחזי-הסכינים אמר לי את הסוד. אם ישימו ראי מול השמש, העולם יתפוצץ”.

„זה לא נכון?” צעקתי למולו. „זה לא נכון! הוא משקר! העולם לא יתפוצץ!”
 אך שמיל אמר בשקט, כמנצח: „משחזי-הסכינים הסיני אמר”.
 „אף אחד לא ישים ראי מול השמש?” צעקתי.
 „אני אשים”, אמר שמיל.

קרבתו אליו, רועד כולי, ואמרתי בתחינה: „הוא לא ישים ראי מול השמש”.
 אך שמיל צחק והניף את צפרנו אל השמיים. „מחר בבוקר?” קרא, עולץ מאד.
 ראיתי את הרחוב נפער בבוקר והבתים קורסים על שערה של אמי ושברי בטון גדולים נופלים ומזעזעים את פניו של אבי וכל העגלונים מתהפכים עם הסוסים לתוך בורות רותחים ושמיל ואני יושבים על מעקה הגג, בחושך הנורא, ומביטים, כמו אל ים, ומסביב כלום. „אני אספר לכולם!” צעקתי, והתחלתי לרוץ.
 „שיספר! שיספר!” צעק שמיל. „מחר בבוקר!”

אני אספר, אמרתי בלבי, רץ כדלוק אל השכונה, אני אספר לכולם, אפילו אם שמיל לא ידבר אתי עוד לעולם. אני אלך אל מגרש השכונה ואספר לחברים, אני אספר לאמו בגוונזטרה, אני אצעק בכל כוחי ברחוב: שמיל ישים ראי מול השמש!
 רצתי כל הדרך, וכשכנסתי לביתי היה גופי רוטט. לא הסרתי את ילקוטי וגם את תרמילי לא הנחתי מידי. אמי עמדה ליד הפרימוס במטבח ובחשה בסיר. קרבתו ועמדתי על המפתן.

„מה קרה שוב?“ אמרה אמי.

„מחר יתפוצץ העולם“, אמרתי לה.

היא הפנתה אלי את פניה אך ידה הוסיפה לבחוש בסיר. „לך תרחץ את הפנים“, אמרה, „כולך מזיע“. לא זזתי ממקומי. היא הניחה מידה את התרוד, ונטלה מגבת וניגבה את פני. „בשורות טובות אתה מביא לי“, אמרה ורצתה ליטול ממני את תרמילי. „זה כתוב בעתון?“

אחזתי בשרוך התרמיל בכוח ובקול צורם וחד אמרתי לה: „כן“.

„שב לשולחן“, אמרה.

„לא“, אמרתי, „אני צריך לספר לכל השכונה“.

„תספר, תספר“, אמרה. „אבל קודם, תמלא את הבטן“.

„אני לא אוכל“, אמרתי לה.

„שב לשולחן“.

ישבתי אל השולחן, אך לא הסרתי את ילקוטי, ואת תרמילי הנחתי על ברכי. לא אספר להם, אמרתי בלבי. החברים שלי יגידו כי שיקרתי. העגלונים יגרשו אותי והסוסים ישלפו ראשים ורגזים. לא אספר גם לאמר-של-שמיל. לא אספר לאיש. שלא ידעו. ששמיל יפוצץ את העולם. שנינו נשב לבדנו על מעקה-הגג, בחושך, ולא יהיה כלום, כלום. אמי הניחה לפני צלחת ואמרה, כמלחשת סוד: „אין לצאת היום, אדוני“.

בערב אמר לי אבי: „מניין יודע כבודו שהעולם יתפוצץ מחר?“

ילקוטי היה על שכמי ותרמיל-האוכל על ברכי. קראתי בספר ולא הרמתי אליו את עיני. אך ידעתי כי עיני מתנוצצות. אמרתי לו: „אני יודע“.

„ואי-אפשר עוד להציל את העולם?“ אמר אבי.

האותיות התמססו למול עיני, אך לבי מלא גאווה אפורה ודוממת. אמרתי: „לא“.

„איזה ספר כבודו קורא?“

„ספר“.

„עדיין לא עשה את שיעורי“, אמרה אמי בצאתה מן המטבח. הצצתי וראיתי בידה גביש סופר. היא קרבה אלי ואמרה לי: „תפתח את הפה“. נעצתי את עיני באותיות הרוחפות ואת רגלי הידקתי אל כסאי. „אתה רואה!“ אמרה אמי לאבי, „עקשן כמו תורפי! לבי שלי יתפוצץ!“

„תפתח את הפה!“ שאג אבי.

פתחתי את פי והיא דחקה לתוכו את גביש הסופר. „עכשיו לך תשתה מים ולא תפחד יותר“, אמרה.

נטלתי את התרמיל בידי, ירדתי מן הכסא והלכתי למטבח, אך בעמדי על המפתן פניתי ואמרתי: „אני לא מפחד. מהר יתפוצץ העולם“, ואחר-כך הלכתי לשתות מים. בשובי היה אבי מעשן סיגרייה. הוא הביט בי שעה ארוכה, אך ראשי היה חבוי בספר, רק בהפכי דף הצצתי בו בגניבה. לבסוף הביט בשעונו ואמר: „תפתח את הראדיו“.

פתחתי את הראדיו. בחדשות סיפרו כי מפציצים רוסים הרעישו מרכזי תחבורה גרמנים מאחרי החזית וכי קרבות עזים משתוללים על כל שעל מאדמת סבאסטופול. סופות-חול צימצמו את פעולות-המלחמה במדבר ובית-הדין קנס מפקיעי-שערים. אבי אמר: „אתה שומע? שום דבר!”

אני ראיתי בין האותיות בספר את משחזי-הסכינים הסיני עומד בחשכת מסדרון ביתו של שמיל ומשחזי על אופנו סכין גדולה מתזת ניצוצות. שמיל אצר, בתוך סדקי ראיי, ים ניצוצות, סובב את צפרנו המחודדת מול השמש ועויה את פיו.

עם שחר רצתי אל הגג. דילגתי על המדרגות, פתחתי את הדלת בגופי ואצתי לסולם הנטוי על הקיר הלבן, אך שמיל לא היה על הגג. התבוונתי סביבי, נושם ונושף, אולי לא זה הגג. גחנתי על המעקה וראיתי את גזוזטרת ביתו, ריקה. חזרתי והשקפתי על המדרגות, אך לא נשמע שום קול. עליתי בסולם וניצבתי בתוך השמיים האפורים, לבדי. שילבתי את זרועותי על חזי. ראיתי את המנזר הבודד יוצא מתוך הלילה, עלוש באד-השחר האפור, עיניו שחורות מחושך וצריחו מחוק. פתאום חרקה הדלת. הסבתי את עיני וראיתי את שמיל, למטה, ליד הדלת. אימצתי את זרועותי על חזי ואמרתי בלבי, אנחנו גילחם.

ניתרתי אל הסולם, ירדתי וקרבתי אליו.
„יש לו ראיי?” אמרתי חיש, בלחש.

„כן,” אמר שמיל, אך קולו רעד ופניו היו חיוורים מאד. ידו הימנית היתה בכיסו ובשמאלו מחה את פיו.

„איפה?”

שמיל הביט אל כיס המכנסיים בו היתה טמונה ידו, אך לא זז ממקומו. עיניו היו צבות.

„עוד מעט תזרח השמש,” אמרתי.

הוא לא הביט בי ואמר: „אני יודע.”

אמרתי לו: „שלא ישים את הראיי.”

האור גבר. ידעתי כי עוד מעט ינגח כדור-השמש העולץ את האופק מעל להרים ונהרה תרד על הגבעה הירוקה ועיני המנזר תתנוצצנה ובתי השכונה ייפקחו ואור כתום ורך יחליק על פנינו.

„שלא יפוצץ את העולם,” אמרתי לו ונגעתי בכתפו.

אך הוא נועע בראשו ואמר: „אני אפוצץ את כולם,” ועיניו מלאו דמעות.

„השמש זורחת,” אמרתי חרש.

הוא נרעד וניער את כתפו מידי ופתאום קרא בקול ניהר: „אני אשים את הראיי!” דמעות זלגו מעיניו ופיו נקפץ וסנטרו רטט והוא הניע בראשו כמשוגע הנע וצעוק ובכה אל השמיים האזורים: „אני אשים את הראיי!” כל גופו רעד ובכיו קילח מפניו המעווים. גרוני נחנק עד כי עמו מיררתי בבכיי. „אני אפוצץ את כולם,” צעק שמיל ובכה, „אני אפוצץ את העולם. שלא יהיה כלום, כלום, כלום.” בכינו בקול

רם, קולנו מתגלגל על גגות הבתים, אך שמיל לא הוציא את ידו מכיסו. פתאום היה על הגג אדון גולדברג.

אני לא הכרתיו תחילה, כי היה לבוש גופיה לבנה ומכנסי חאקי קצרים ושערו מדובלב. הוא ניצב ליד הסולם, גופו לבן ודק, וזוגיות משקפיו נוצצות. נרתענו שנינו ובכינו חדל. חזהו של שמיל עוד פירפר.

„מה אתם עושים כאן, ילדים?“ אמר אדון גולדברג. קולו היה חרישי מאד.

שמיל הרים אליו את עיניו האדומות. הוא מחה בשמאלו את אפו ואמר, בקול חד וצורם: „זה לא הגג שלך“.

אדון גולדברג פכר את אצבעות ידיו והטה אלינו את ראשו כאילו לא שמע. אחר־כך פסע לעומתנו פסיעה אחת, אך שמיל קירטע ונסוג אחר עד כי נגע גופו בדלת, ואדון גולדברג נשאר על עמדו. אז הביט אל ההרים וראשו היה מצחיק. הוא אמר בקול שקט מאד: „לכו הביתה, ילדים“.

אך יצאו המלים מפיו של אדון גולדברג, ושמיל החל לצעוק: „זה לא הגג שלך! זה לא הגג שלך!“ ואז ראיתי כי הביט פתאום אל ידו הצפונה בכיסו, ובהרימו את ראשו אל אדון גולדברג שלף בתנועה חדה את ידו מן הכיס ופירש את אצבעות כפו. ראיתי את הראי נוצץ למול פניו של אדון גולדברג. עיניו של שמיל הבלחו. גופו היה רכון, ידו מושטת באוויר והוא צעק: „מלוכלך!“ ואז שמט את ידו, פנה אל הדלת ונמלט במורד המדרגות. השמש זרחה ואני הייתי לבדי מול אדון גולדברג. אצבעותיו היו פכורות על חזהו ואור כתום רעף על ראשו. שמיל פוצץ אותה, אמרתי בלבי, וברחתי.

אותו יום, אחר־הצהריים, הלכנו שנינו לבריכה החרבה שליד מגרש התמרים. פעם, אמרו, עטרו את הבריכה פרדסים שהשתרעו עד יפו, אבל עכשיו היו סביבה גזע־עצים חרוכים וקוצים. קיר אחד שלה היה הרוס וקרקעיתה עמוסה גללים וקרעי עתונים צהובים ופחים חלודים וסמרטוטים ונעליים בלות. פעם מצאתי בה צילינדר קרוע ונשאתי אותו על מוט עד השכונה. אמרו כי בלילות באות לשם הפחורות מיפו.

ישבנו על שפת הבריכה והבטנו אל עצי התמרים. רוח צהריים גלשה עלינו, רכה וחרישית, והרטיטה את ערפי וירכי. ראיתי כי אשפלות הפרי הירוקים כבר ביצבצו מתחת לפפות ואמרתי בלבי, ביום־כיפור, בלי נדר, נאכל תמרים.

שמיל לא אמר דבר מאז יצאנו את השכונה. כפות־ידינו היו על שפת הבריכה, גבו כפוף ועיניו עמומות. רק רגליו קירטעו לאטן על קיר הבריכה. עקרתי פיסת־בטון פריכה והשלכתי באוויר ואמרתי לו: „סופות־חול צימצמו את פעולת־המלחמה במדבר המערבי“.

הוא ננער והפנה אלי את ראשו. אחר־כך עקר גם הוא פיסת בטון וחרת את שמו על שפת הבריכה. כל העת היה קצה לשונו בין שפתיו. כשסיים, צידד ראשו והביט בשמו. השמש גסתה לעבר יפו ואורה היה על פנינו.

„שיכתוב את שמו“, אמר שמיל.
 עקרתי פיסת־בטון וחרתי את שמי על שפת הבריכה.
 „בקרוב יהיו תמרים“, אמרתי.
 „גם תותים“, אמר שמיל. „יש לי מקום של תותים.“
 „הוא מגדל תולעי־משי?“ אמרתי.
 „לא“, אמר שמיל ומחה את אפו. „הוא אוהב תותים לבנים או אדומים?“
 „אדומים“, אמרתי.
 שמיל הרהר מעט ואמר: „אני אראה לו את המקום.“
 „מתי?“ אמרתי.
 „בחופש הגדול“, אמר שמיל. הוא הקפיץ באוויר את פיסת־הבטון ותפסה בכפו.
 צללים ארוכים נמשכו מגזעי העצים בשדה והקוצים רטטו ברוח. יריעות נוצצות
 של אור דבקו בגגות הבתים של יפו.
 „המצב בחזית ו־ר־נ־ז חמור“, אמר שמיל.
 אמרתי לו בגאווה: „חובטים בהם היטב והם כלבים משוגעים.“
 השמש שקעה. גזעי העצים החרוכים קדרו. ירדנו משפת הבריכה והתחלנו ללכת
 בדרך הביתה. „ביום־כיפור, בלי גדר, נדליק את האורות ברחוב“, אמרתי לו. שמיל
 צחק ולא אמר דבר. הלכנו לאֶטנו וכאשר הגענו לשכונה היה חושך. רצייתי לפנות
 אל ביתי, אך הוא אחז בזרועי ואמר: „שיבוא אתי.“
 הוא פסע עכשיו ברגל מהירה. בבואנו אל מגרש השכונה, ראיתי את כל החברים
 שלי, יושבים ליד הקיר. וסאלאמון בתווך.
 שמיל אמר: „בוא, אדירנה.“
 לא זזתי ממקומי.
 הוא אחז בזרועי ומשכני אחריו. ראיתי את פניו של סאלאמון בחושך. כולם הרימו
 את ראשיהם אלי.
 שמיל ישב על הארץ ומשכני בזרועי. ישבתי, אך גופי רעד.
 „שלום, אדירנה“, אמר סאלאמון.

אביו־של־שמיל חזר שלושה ימים לפני החופש הגדול. הייתי משחק עם שמיל
 באולם, על החול, ופתאום שמענו את קולו הזועק של אחיו־של־שמיל: „שמיל!
 שמיל!“ שמיל זקף את ראשו וחדל לשחק. אחר ראינו את אחיו דוהר אלינו וידיו
 מתנופפות. „אבא בא“, אמר בעמדה, מתנשף, לידינו.
 שמיל קפץ ממקומו והחל לרוץ. קמתי ממקומי ורצתי בעקבותיו, אך שמיל פנה
 פתאום וצעק: „עמוד!“
 עצרתי. הוא קרב אלי ואמר: „לאן אתה רץ?“
 שתקתי.
 „אני לא רוצה שתבוא“, אמר.
 „טוב“, אמרתי, והוא רץ עם אחיו עד שנעלמו מעיני.

הלכתי לאטי עד שהגעתי לפינת הרחוב. ראיתי כי ליד ביתו של שמיל עמדו אנשים סביב אמבולאנס. נשאתי את רגלי ורצתי עד אשר עמדתי בתוך האנשים, דוחק עצמי בין הגופות. שני חיילים נשאו בידיהם אלונקה ובתוכה ראיתי את אביר-של-שמיל, זקוף על מרפקיו ומחייך. את שתי רגליו כיסו שמיכות. אמו-של-שמיל פסעה בצד האלונקה ושמיל החזיק ביד אביו. פתאום ראה אותי. הוא שמט את ידו מיד אביו ובקרבו אלי הושיט את שתי ידיו אל חזי ודהף אותי בכוח רב. פניו היו מעווים ושפתיו רטטו. האנשים ניסו להפריד בינינו אך הוא הוסיף לדחוף אותי בידי וצעק: „לך מכאן! לך מכאן!“ וכשהיינו ברחוב, מחוץ לאנשים, נטל בידי חלוקי-אבנים והשליכם עלי וצעק: „מלוכלך“ ורגלי לעו. מאז לא דיבר אתי.

אהרן שבתאי : שיר

אשה וקסמים קינה פחדה לדפק על דלתי שמא אני הפיית אשר
קצפר וסודו;

אכל הלחם יוצא מן הארץ וקא אל
הפיית ועוף אוכל מן
הארץ.

אכל השליחים שבים אל הפיית מחוץ האופים ומחוץ לפיית ההולך
קדד בתרבה.

ויש שהוא נסחף במורד עד חצר המשקה לירד אל הבור קאין
לו אמתלה

והדביקו זליו את הקרוז והמים עולים בשרוול והיא קאה

בצורה. אכל הפיית

מלא צינים ומצנים ואין לה

מנוח לכף-בגלה.

גדעון תלפז : מסעי איש החושח

חלום זה חזר ופקד אותי פעמים אחדות. חגנו מעל לאינטרלאקן, סביב שני האגמים, הבתים הלבנים ויערות האשוח, המיתמרים בשיפולי ההרים. פסגת השיניגה־פלאטה היתה עטופה ערפל מתחת לכנפי המטוס המכסיפות. בקישתי ממנה לחדול מכך. לורי לא הטתה את ראשה. היא פיזמה את „אין כמו הירח, אין כמו הגלים”. המטוס עשה שמיניות מגוחכות באוויר, במיקצב הצ'ארלסטון. פרצתי בצחוק. נכנסנו לכיס־אוויר. לורי נהנתה. חשבתי שאקיא. היא ניענעה את מתניה, את ברכיה, את שדיה. אמרתי לה שהיא גורמת לי כאב־בטן. השיניגה־פלאטה הלכה וקרבה אלינו. יכולתי לשמוע את קול זוגי הפעמונים בצווארי הפרות הפוסחות את העשב הירוק של האלפים הלבנים. היא אמרה לי כי הדלק נגמר, וכי הסוף אין ספק שהוא בלתי־שיגרתי בגובה ששת־אלפים רגל של שלג. אמרתי לה שזה לא הוגן ושהיא גורמת לי כאב־בטן. נפלנו והתעוררתי.

מא הדליקה את האור. ידעתי שהיא עומדת כאן ולא פקחתי את עיני. היא ניגשה אלי וליטפה את מצחי. הייתי מיוזע מאד, דביק כמו גומי צלוי. כשנדלק האור חשבתי שאתחיל לצחוק בקול צרוד. פשקתי קמעה את שמורותי ויכולתי להציץ אל תוך עיניה.

„צעקתי כמו משוגע. מה השעה?” אמרתי.

„שלוש. אין לך חוס”, אמרה.

„הגרון שלי מתייבש”, אמרתי. „תני לי משהו לשתות”.

„אין לך חוס. מחר תוכל לקום כבר”, אמרה.

„כן”, אמרתי.

„אחמם לך תה־בחלב”, אמרה.

„אהא”, אמרתי, „תה־בחלב זה רעיון”.

„רק שלוש עכשיר”, אמרה.

„הלילה אבוד”, אמרתי. „זו הפעם השלישית שהחלום הזה פוקד אותי. אני מזיע נורא”.

„אתה פשוט צריך לשכב במנוחה. המיטה שלך היא תהורובוהו”, אמרה.

„אני שומע אותה שרה את, אין כמו הירח, אין כמו הגלים, וזה מתחיל לדדג אותי בבטן. אני רוצה להתעורר. אני לא יודע מה אני עושה”.

„אתה פשוט צריך לשכב במנוחה”, אמרה. „תן לי לסדר את המיטה”.

„אהא”, אמרתי „אני פשוט צריך לשכב במנוחה”.

כיוצתי את גופי בקצה המיטה והיא היטיבה את קפלי הסדין, וכל הומן חשתי את ידיה מתחת לגופי. עצמתי את עיני וחשתי אותה לידי. וכל הומן אמרתי לעצמי:

כוכב שכמותך, כוכב שכמותך! היא הלכה להכין לי תה-בחלב. זיעתי הקרה נתקרשה. שוב יכולתי לשמוע את קול החצוצרות ואת המיית הגלים. העברתי ידי על חזי, על בטני, על רגלי. יכולתי לדגדג ולעורר את כל הדברים הללו. הייתי לח ומסליד. מייק היה אֶשֶׁף-החצוצרה. הוא ניגן את הצ'ארלסטון כל הלילה. בעיניים עצומות הרהרתי בלי הרף: כוכב שכמותך, כוכב שכמותך. רעדתי מרוב התרגשות, עד צפרני אצבעות רגלי.

מא חזרה ובידה התה-בחלב ונעצרה על הסף. היא יכלה לחשוב שנרדמתי. שכבתי בלא זיע ונשמתי רגוע. ראיתי את פניה הקמוטים, שערה המאפיר וקומתה הקטנה. מא היתה עייפה מאד ומיואשת מאד.

„אני ער“, אמרתי וניפנפתי בידי. היא קרבה אלי. התישבתי ולגמתי לגימה אחר לגימה.

„אני מקווה שהחלום הזה לא ישוב אלי“, אמרתי.

„אתה יכול לחלום על העופר הקטן. פעם אהבת לחלום עליו“, אמרה.

„את עוד זוכרת?“ אמרתי, „אז הייתי תינוק“.

„אוה, אני זוכרת אתכם מההתחלה. איך אני יכולה לשכוח?“ אמרה.

הלילה היה עז וחריף. חשתי איך המשקה נבלע בלועי ומחלחל במעי. שמעתי את נעימת „הצועני כחול-העיניים“, בכינור עצוב ומלא-געגועים. פחדתי מפני הלילה. הייתי קטן, רטוב ובודד. מא כיבתה את החשמל. פחדתי ממכשפים ומקירות ריקים.

„הישארי אתי עד שאָרדס“, אמרתי.

מא ישבה על מיטתי. בתוך החשיכה דימיתי שהיא מנענעת את עריסתי ומניחה לי למצוץ את חישוק הצעצוע הוורוד. לפתע הייתי מאושר מאד. תינוק מלאכי, עם תלתלים של זהב, רודי, אידי סודא! האזנתי למשק כנפי המלאכים ושוב ראיתי את העופר הקטן. הוא רץ במשעול הצר בתוך היער הגדול. במבי! במבי! הלכתי על-ארבע אחריו, והוא הביט בי בעיניו הגדולות והתמהונית, ומתוך שובבות כישכש בזנבו הקצרצר.

הבוקר הצבעוני היכה אותי בסנוורים. החצר הצהובה קידמה את פני מוכת-שמש ומתנשמת בחזקה. הלכתי מסוחרר, בתוך הקיץ התכול. זה היה יום אחר. אלוהים, איזה יום אחר! הפשוטים הקטנים והמתוקים קיפצו על עצי-החושש וציחצחו במקוריהם את הבוקר הצעיר. ממעל נתפרשו שמיים נקיים וצחים מרבב. מיתחתי את ידי לצדדים כשפפתי מופנות מטה, אל האדמה החמה, המפרפרת מתחת לרגלי. צימצמתי את ריסי עיני עד שראיתי רק את המסך האדום הרובץ על אישוני. בוקר אלוהי, חרקו עצמות-הבריה. ניתרתי על אצבעות רגלי ונפנפתי בידי. הייתי בריא ונקי וצעיר. גמעתי את הקיץ אל תוכי בגמיעות ארוכות עד שהיה חזי הסבוא מתנפח והולך. הושבתי את עכוזי על הנדנדה הירוקה וזו החלה לנוע מיד, מתחת לסוכת-הגפנים, על-היורד. אחר הניחותי עליה, אט-אט, מפורקד כל-כולי, את גבי וראשי. הבוהק המסמא של השמש זלף היישר לתוך עיני. אשכלות הגפן ביתקו את

האוויר השקוף ופרסוהו לפיסות של קיץ תכול. לכדתי את פיסות הקיץ והגניחותין על שפתי עד שחשתי דיגדוגן בנחירי אפי. רצייתי לקום ולמחוא כפיים: מחאי, מחאי כפיים, ניסע לירושלים. הללויה כי לעולם חסדו! מחזי התפרצה זעקת החיי וקיים, אל תוך העולם היוקד משמש. צבטתי לי אשכול אחד שבתוכו ראיתי את בעירת האש הצהובה. פיצלתי את זגי הענב והטפתי עסיס לתוך פי השיפור. עתה יכולתי לשמוע את תפף התופים הגדולים, קרב ובא מן המרחקים העמומים. הדפתי את הנדנדה ברגלי. זו היתה המנגינה המיוחדת שלי. בא ומא הטובים, כאן אני צמחתי, ותודה לכם, כאן בתוך האוויר הצלול, הפתוח, מתחת לגפנים ולאשכולות, כאן מעבר למשוכת עצי-החושש, על האדמה הצהובה, מוכת-השמש.

שתי יונים צחורות ירדו אלי מן השוכך הקטן. הן נתנו בי מבטים עגולים ואני חשקתי בהן. הן היו כה קטנות ולבנות ותמימות. האלו, אמרתי אליהן, בואנה גם אתן לסעודה הגדולה. של הבוקר השקוף, השמיים הכחולים והאדמה הצהובה. שולחן הקיץ עמוס ומיחל. בואנה ונגנן את המנגינות העליוות ביותר במכשיר שלנו, פסטיבל נערוך כאן. בואנה. פס—טי—בל! יריי, צייץ-צויץ. אהא. פעוט אחד היה זהוב-שער והמלאכים ירדו מדי בוקר לסלסל את תלתליו. צרצו, רינרטינו. זה היה נפלא להשתחרר פתאום מהכל ולהיות שוב אדם-בקיץ, לא יותר.

התנדנדתי והתנדנדתי. בתוך הבוקר היפה עד-ריגוש, עד שהחילתי לחוש במחלה המתגלגלת בתוכי. מא הביטה בי מפתח הקיוסק. עצרתי את הנדנדה, שירבבתי את רגלי הארוכות, הנחתין על האדמה הרוטטת ושפכתי עליהן את גופי התשוש. עמדתי בלי שיווי-משקל ושאלתי את עצמי: מה היית עושה אילו היה עכשיו חורף והיית נאלץ לראות הכל מבעד לזגוגית החלון?

מא מיהרה והביאה לי את כסא-הנוח. הייתי גיבור גדול מאד ולכן התיישבתי על הכסא ונשמתי עמוקות. אמנם כן. גיבור גדול הייתי בכל החזיתות.

שירטטתי אותיות בחול. פעם שיחקתי כאן בצי—רי—בי—לי—קי—לי עם שי, גיל ולילך. עכשיו שי ברומא, גיל בצי ולילך בבית-הספר.

„עכשיו מותר גם לי לאכול ארוחת-בוקר?“ מא שאלה אותי.

„הגיע הזמן, הוד-מלכותה“, אמרתי לה.

„תשגיח על הקיוסק. תקרא לי אם מישהו יבוא. אני רוצה גם לסדר את הבית“, אמרה.

הקיוסק עמד בסוף החצר, ליד הכביש. מא היתה רצה כל-אימת שקראתי לה. אני לא ידעתי את המחירים ונהגה הייתי לקרוא למא והיא היתה רצה מן הבית אל הקיוסק. זה היה מרחק קטן, אולי עשרה מטרים, אבל היא היתה רצה כל-אימת שקראתי לה. בתחילה נהגתי לשאול אותה כל פעם מדוע היא רצה את המרחק הקטן הזה. אבל אחר-כך התרגלתי ולא שאלתי עוד. אני סבור שהיא רצה משום שרצתה לראות אותם, משום שאסור היה לה להפסיד אף לקוח. הנה כי כן, לקוחות רבים לא היו לו לקיוסק של מא. מא פתחה את הקיוסק משום שחשבה כי בכך תוכל לעזור לבא. שי היה קטן אז. אני הייתי קטן אז. גיל היה קטן אז. קטן מאד. לילך

עדיין לא היתה בכלל. מא פתחה את הקיוסק כשלקחו את בא לבית-החולים. אבל לקיוסק לא היו לקוחות. מא היתה אומרת: המקום הזה הוא מקום עלוב. אדם הראשון לא הטיל כאן את מימיו. המקום הזה הוא מקום עלוב. ידעתי כי אף אחד לא יבוא לקיוסק בשעת בוקר זו, ולכן הוספתי לשרטט את האותיות בחול, בחלוקה-אבן שמצאתי בחדר, ליד כסא-הנוח. הפשוטים צייצו על משוכת עצי-החושש והשמש יקדה על ראשי.

מא באה וחבשה כובע לראשי.

„היה מישוהו בחנות?“ שאלה.

„לא“, אמרתי.

היא מעולם לא קראה לזה קיוסק. היא קראה לזה, תמיד, חנות.

„עוד מעט תהיה ההפסקה בבית-הספר“, אמרה מא.

„כן“, אמרתי, „עוד מעט תהיה הפסקה בבית-הספר“. ציירתי את התאו הגדול. ציירתי אותו ממש מתחת לרגלי.

„הילדים יבואו לקנות כעכים“, אמרה מא.

„אני אקרא לך כשהם יבואו“, אמרתי.

„אתה לא יודע את המחירים, והם יעשו כאן רעש ומהומה“, אמרה.

„אני אקרא לך כשהם יבואו“, אמרתי.

כשגמרתי לצייר ראיתי שרגלו השמאלית של התאו נתקבלה קצרה. משום מה. מחקתי את כל הציור. היונים קרבו אלי. פרשתי להן את כף-ידי הגדולה והמחורצת. הן לא נתפתו.

הילד בא בריצה פנימה.

„יש כבר הפסקה?“ שאלתי, כשקמתי לשרתו.

„אתה מוכר כאן?“ הוא שאל.

„כן“, אמרתי.

„איפה האשה?“ הוא שאל.

„עסוקה“, אמרתי. „יש כבר הפסקה?“

הוא הביט בי בחשד. בן שמונה בסך-הכל. „עוד לא צילצלו“, אמר.

„אז מה אתה עושה מחוץ לכיתה?“ שאלתי.

„תן לי מסטיק-מנטה“, אמר.

נתתי לו. הוא קלף בלהיטות את קליפת הנייר.

„סילקו אותי מהכיתה“, אמר.

„יחי החופש“, אמרתי לו.

„שיגעתי את המורה, וזה מגיע לי“, אמר הזאטוט, פניו מחוטטים ומנומשים.

„אתה תהיה שופט עליון כשתגדל“, הסברתי לו.

„לא“, הוא אמר. „בטח אהיה שחקן כדורגל. איפה האשה?“

„עסוקה“, אמרתי.

„אתה הבן שלה?“ שאל.

„כן“, אמרתי. נשענתי על דלפק השיש וכבר הייתי עייף. הוא התישב על המדרגות, מתרכז בקימוט-מצח ובעניין רב בעסקי הלעיסה. לא קראתי למא. ידעתי מה מחירו של גומי-לעיסה. בעשר היתה ההפסקה. הילדים באו לקיוסק. מא מכרה להם כעכים, שלגונים וגוון. הם הקימו המולה רבה בפנים. התמתחתי בכסא-הנוח, הנחתי רגלי על השרפרף הקטן ושמטתי את הכובע על חטמי, מפני השמש החזקה. כשהלכו הילדים התישבה מא על השרפרף הקטן והחלה לתקן גרביים קרועות. איש לא יציץ לקיוסק עד שיובאו העתונים בצהריים. בשעה זו חזרת לילך מבית-הספר.

היו בקרים שבהם לא הייתי מוריד את השמיכה מעל פני. קרני השמש שבקעו מבעד לחרפי התריס היו מוציאות אותי משלוותי, לכן הייתי מכסה את פני בשמיכה ומהרהר בדרך-הלדר. שוכב הייתי מתחת לשמיכה הלבנה, נלחם ביום שפבר ישנו. אלה היו הבקרים שגנבתים מן הלילה. שנאתי את היום החדש העומד מחוץ לשמיכה ומחכה עד שאוריד אותה מעל פני. הייתי מנוצח. על כן טמנתי ראשי בחשיכה שבין השמיכה והמיטה והרהרתי בדרך-הלדר. הלילה היה שלי. בלא לפקוח את עיני, בוחר הייתי לי פיסה מציפית השמיכה, זו המעומלנת והקשויה ביותר, וממוללה בין אצבעותי. התענוג היה עילאי אם נתלווה גם ריחרוח עמוק של הנחיריים הבלועות ופולטות בכבדות נתחי-אוויר, במשיכה קולנית של רקמות הסחוס, עמוק-עמוק. וכך, בעצימת-עיניים, בבליעת אוויר ובפליטתו מבעד לנחיריים, ממולל הייתי את הציפית המעומלנת, עד שהיתה קשיוחה פגה ומתפוררת בין אצבעותי. שקט הייתי ושל, כמו בן שנה, כמו בן עשר, כאשר הייתי משוחח עם המלאכים שצנחו וירדו אלי בנענוע-כנפיים מהשמיים התכולים, ליד חדרו של סלומון הזקן, כאשר עדיין לא הרהרתי בדרך-הלדר.

הגענו לדרך-הלדר בשעות צהריים. השמש זרחה, היה קר וחוף-הרחצה השתרע מעבר לגבעות החול. לורי היתה רעבה. חשבנו לקנות משהו באחת החנויות שבדרך ולאכול תוך כדי נסיעה. זמננו דחק ולא התכוונו לשהות בעיר אלא כמידת ההכרח. נהגתי את המכונית לאורך הנמל, ששימש גם בסיס גדול של הצי האמריקאי. יער של תרנים ופלדה היה רתוק אל הרציף, מראה רב-רושם. לורי נתרוחה על המושב, שעונה בקלילות על המסעד, והביטה בתמונה בעיניה הפקוחות-למחצה. חלפנו על פני כיכר העיר. חוף-הרחצה השתרע מעבר לגבעות-החול ולא על דרכנו היה. מפת-הדרך היתה פרושה על ברכיה החטובות של לורי.

„וזהו הים הצפוני“. היא ניגנה את צליליה, אט-אט, בקולה המתון שגון הדבש הזהוב לו. הערצתי את עיניה הפקוחות-למחצה. מעולם לא ידעתי את פשרן המדויק והדבר עורר בי תמיד ריגוש מחודש. הראדיו השמיע את בורודין. נסעתי על פי הוראותיה עד סוף העולם.

„הים הזה מעורר בי תשוקה. אני נמשכת אליו“, אמרה.

„הסקסופיל הגדול של נפטון“, אמרתי. צחקתי כליכך.

יצאנו השכם בבוקר את אמסטרדם. השמש אך החלה לזרוח. דון הכין לנו את

ארוחת־הבוקר ובירכנו לשלום. זה היה השיגעון שלה להגיע עוד הערב אל כרזנינגן. עתה היינו בדרכנו אל האפסילוטידייק. אבל פתאום אמרה אלי: „קפטן, מדוע אינך משיט את ספינתך בים הצפוני?“ „לורי“, אמרתי לה, „זו את שרצית להגיע היום לכרזנינגן.“ „זה נכון“, הודתה ואמרה. בסופו של דבר שיניתי את הכיוון ונסענו לגבעות החול, אל חוף־הרחצה של דן־הלדר.

היא נכנסה לצריף־העץ שעמד ליד דוכן־המשקאות, ללבוש את בגדיהם, והשאירה אותי רבוץ על החול הלח. היא שהתה דקות אחדות ויצאה כשבגדיה בידיה ועל עורה הלבן רק ביקיני צהבהב ושערה אסוף ממעל לערפה. היא הפסיעה אלי על עקביה הגבוהים, שנתקעו בתוך החול הזהוב ושיירו אחריהם גממיות חניניות. ילדים שיחקו במעגל בכדור גדול. הכדור חמק מן המעגל וחלף ליד רגליה ורוח קרה התנשבה בלבי. אנשים רבצו פה ושם על החול. השמש זרחה. הרוח היתה צוננת. „קפטן“, אמרה כשקרבה אלי וראתה שעודי רבוץ כפי שעזבתני, „אתה מפחד מן המים?“ ואני צחקתי כל־כך.

„אין לי בגדיים“, אמרתי, „זו כל הצרה“. טחנתי את החול בכף־ידי והגרגרים נשרו ממנה זהובים־וזהובים. לולא כל העיניים הללו שהביטו בנו מכל עבר הייתי קם ממקום מרבצי נוכח השמש וזונק עמה במערומי אל תוך הגלים. „האם לא תוכל לשכור בגדיים?“ שאלה. מאוכזבת היתה מאד על שלא אוכל לאחוז בידה ולנדוד עמה לתוך המרחב הרוטט והמפרפר שלפנינו. „אין כאן מוסד כזה“, עניתי, „שאלתי את המציל. הוא אומר שאין כאן מוסד כזה.“ „אוה“, לחשה.

פלא זה הקרוי לורי החל, סמוך לראשי, מן האצבעות הדקות התקועות בחול, ונמשך אל מעבר לראשי, בדרך הרגליים האליליות, החמוקים המכושפים, עד לראש הקטן ששערו אסוף לו מעל לעורף ביופי שובר־לב. היא היתה עשויה להביא אותי לידי התאבדות. הייתי רעב אליה תמיד. רציתי להתחיל באצבעות הקטנות התקועות בחול ולסיים בראש החמוד עם השיער האסוף מעל לעורף. רציתי לעשות זאת בר במקום, ב־ברגע. המים היו אפורים מאד. זה היה הים הצפוני. הצבע התכול היה רק בשמיים ובעיניה של האחת־מכל. כשרק חשבתי מה עומד לפנינו, הבירות שנבקר בהן, התיאטרונים שנראה יחדיו, הרחובות שנטייל בהם יומם וליל, כשרק חשבתי על כך היה רטט מחשמל עובר בלבי ומשאירני נטול־נשימה, שעה ארוכה. „הוא רץ אליך“, אמרה. „מה הוא רוצה ממך?“

„זה המציל“, אמרתי וקפצתי על רגלי.

הוא רץ לעברי על פני החול, ליד המשתזפים, בתוך מעגל הילדים הצוהלים. הוא רץ אלי צהבהב, צעיר ושזוף. הוא רץ לעומתי מסופתו ונעצר ליד לורי. הוא נתן לי את בגדיהם שלו. הוא אמר שרק לאחר שראה את לורי החל לרחם עלי. הוא אמר לי שאין הוא זקוק לבגדיהם שלו עכשיו ושאין צורך בתודות. נשקתי לו על

לחיו השוופה והמתוקה. הוא הסמיק ואמר דבר־מה בהולנדית גורג... משתזפים שלידינו, ועזבנו בריצה.

„מה הוא אמר?” שאלתי אותם באנגלית.

„הוא אמר שהיה מעדיף לקבל את הנשיקה הזו ממנה”, אמר לי אחד המשתזפים. לורי המתינה על החול שעליו רבצתי לפני כן, ואני הרצתי את עצמותי אל צריף־העץ. אחיו הצעיר של המציל סגר מאחרי את הדלת הרעועה והמתין עד שפשטתי את בגדי ולבשתי את בגד־הים של אחיו, שהלמני כאילו נגזר לפי גיזרתי. לא היתה מלתחה או משהו בדומה לה בחוף הזה. כשיצאתי את הצריף ובגדי בידי טפחתי על גבו ואמרתי לו בעברית שלי:

„יחי מכבי פתחתקוה?”

והוא אמר לי בהולנדית שלו:

„יחי־חי־חי”.

רצתי אל לורי, השלכתי את בגדי במשלט שכבשנו על החול ומשכתיה אחרי בכל כוחי לתוך המים. המשתזפים צהלו. הילדים פסקו ממשחקם בכדור הצבעוני ומחאו לנו כפיים עד שצללנו בתוך הגלים.

בצהריים באה לילך, השליכה את התיק על הכורסה והדליקה את הראדיו. החדר נתמלא שוב במנגינה הישנה. החצוצרות, התופים, המצלתיים. מייק היה יכול לבגן זאת כל הלילה, תפוח־לחיים ומזיע עד צאת הנשמה.

„הבט”, אמרה לי, „הבט, הבט!”

היא הרימה את עקביה, רקעה בראשי־אצבעותיה, טפפה והקשישה, חזרה והורידה את עקביה, צימדה את כפות רגליה, הניעתן צמודות לכאן ולכאן, חזרה והפרידתן בנקישה. הזיחה את רגלה השמאלית וחבטה בראשי־אצבעותיה, טפוף ונקוש, שלחה אליה את הימנית והביאתן לצימוד מלא, כופפה ברכיה לפנים ומשכה את עכוזה. הקטן והמתוח לאחור, ובתוך כך הרימה את ידה השמאלית והורידה את הימנית, בכיווץ־מרפק ובהקש אצבע ואגודל, וחצאיתה מתנופפת פעם לפנים ופעם לאחור. היא רקדה על מקום אחד כששפתיה פשוקות ועיניה נעוצות בי, בלי הרף.

„אני רוקדת כמו אלויס”, אמרה.

„לא”, אמרתי, „את רוקדת כמו לורי, בדיוק כמו לורי”.

„כמו מי?” שאלה לילך, אחותי הקטנה.

„כמו לורי”, אמרתי, „לורי”.

„היא היתה יפה?” חקרה האשה הקטנה.

„אהא”, אמרתי.

„כמו מה?” הסתקרנה חיית־המין הקטנה.

„כמעט כמוך”, אמרתי.

„זה משהו”, אמרה לילך בחיוך של סיפוק.

„אוהו”, אמרתי, „אוהו, אוהו!”

„כשאגדל אהיה משהו. הא?״ הגניבה החתלתולה מזווית־עינה מבט אל הראי. ״וזה״, אמרתי, ״איזו שאלה. את תשימי את מלכת־היופי הזוּתי בפּיס הקטן״. ״הן נעשות מאושרות בגלל היופי שלהן?״ שאלה הילדה, מתאוּוה ללמוד את עובדות־החיים.

״תלוי״, אמרתי. ״לפעמים הן מאושרות ולעיתים קרובות יותר הן אומללות״. ״תגידי, הצטערת מאד כשזה קרה לה?״ שאלה אחותי הטובה. ״על דבר כזה בני־אדם מצטערים״, אמרתי. ״כבר אין לי סבלנות לחכות עד שאגדל״, אמרה השאפתנית הפעוטה. ״אוה״, הסברתי לה, ״זה יבוא מהר כל־כך. אינני חושב שתרגישי, ופתאום תהיי כזאת״.

וכל אותה שעה תקעו החצוצרות את המנגינה הישנה, האבודה, והתופים רעמו כמו הרגעים הגועים. הצלילים הידהדו באזני בלי הרף. לא יכולתי להשכיח אותה. דון טילגרף אל שי. שי בא מרומא, בו ביום. כבר אז לא הייתי בריא. במטוס הראשון החזירו אותי הביתה. ״העתונים הגיעו״, אמרתי. ״גשי לסדר אותם ותחליפי את מא. מא רוצה ודאי להכין את ארוחת־הצהריים״.

הייתי נוגס את המקטרת בשני כל אחר־הצהריים. הספר היה פתוח זמן רב באותו מקום, לצד גופי המתוח על הספה. שמתי את האחרון שנתן לי מייק. היו בו חמישה בלוז ידועים, מן הקלאסיים שבהם. שמתי אותו על הגרמופן ויכולתי לשמוע שוב את מייק, בחדרי הקטן, מרחק אלפי קילומטרים. מא גיהצה שעות על שולחן־הגיהוץ.

מא אמרה אלי:

״טוב, אתה כבר שבועיים בארץ. אנשים אומרים לי, שבועיים זה די זמן. האם אמר לך מה החליט, התרנגול שלך?״
״כך הם אומרים לך?״ אמרתי. מייק ניגן עתה את ״אני הולך בדה, נער־נת״, אחד העתיקים ביותר, והטובים ביותר.
״חמש שנים למד, הם אומרים, רק צריך לגשת לבחינות ולקבל את התואר כדי שיהיה מישוה, והנה הוא עוזב הכל באמצע ומסתלק לו אל מעבר־לים, והכל הולך לאיבוד״.

״כך הם אומרים לך?״ אמרתי. הייתי נוגס את מקטרתי הריקה. הטבק הסקוטי שהבאתי אתי כבר אול. מייק ניגן. מא הוסיפה לגחץ על שולחן־הגיהוץ הקטן. ״הניחו לו, אני אומרת להם, הוא תשוש, הוא צריך להחלים מזה״, מא אמרה. ״אני מחלים, מא״, אמרתי. ״אני מנסה להשכיח אותה ואת הכל. רק שהכל עדיין טרי מדי״.

״זה יקח קצת זמן״, אמרה מא, ״אני יודעת, זה לא עובר מהר״. ״תראי, מא. אני, איך לומר לך, אני מחפש דרך חדשה״. אמרתי את הדבר לבסוף.

„דרך חדשה?״ הביטה בי מא בתמהון. „הדרכים החדשות תמיד מפחידות אותי. אני חונכתי אותך ללכת תמיד בדרך הרגילה והמקובלת.“

„ובכן“. אמרתי, „זה שינה בי משהו. אני לא אותו אדם שהייתי קודם. אני חושב עכשיו בקווים אחרים“, אמרתי.

„אתה מדבר ומדבר“, מא אמרה, „מעולם לא שמעתי אותך מדבר כך.“

„זה נכון“, אמרתי. מייק ניגן את „בואי נשתעשע מתחת לגשר“. זה צבט את לבי. זה היה הקטע האהוב עלי ביותר. „אינני חושב שאגש לבחינה הזאת, מא“. כך אמרתי.

„אם לא תספיק להתכונן למועד הזה, הרי יש מועדים אחרים“. מא לא נכנעה.

„הביני, מא“, אמרתי, „אינני בטוח שאני רוצה עכשיו להיות בדיוק מה שרציתי להיות קודם.“

„נשוך את לשונך?“ אמרה.

„זה מה שאני מרגיש, מא“, אמרתי.

„והזמן הארוך וכל הכסף שביזבזת?“ אמרה, על סף היאוש.

„אווה, דברים כאלה אינם הולכים לאיבוד אף פעם“, אמרתי. המנגינה חישמלה אותי לגמרי. „כל מה שאני רוצה לדעת זה איפה אני עומד עכשיו“, אמרתי.

„אינני רוצה לדבר על זה עוד“, אמרה מא. „אתה הולך ומוכיר לי יותר ויותר את אביך.“

היא המשיכה לגהץ ולגהץ ולגהץ. „השנים הללו הן השנים המרות ביותר בחיי“, אמרה.

וגם רגע זה בא, ביום המחרת. עם בוקר ארזתי את מזוודתי הקטנה, למודת-הדרכים, עזבתי את עירי הקטנה ועליתי לירושלים. היה עלי לעזוב את הבית שוב, לטובת כולנו. אבל היתה זו נסיעה שונה מכל ארץ נסיעות-שלי-יום-ראשון-בבוקר שעשיתי בקו זה משך חמש השנים. נסיעה שונה מאד. כשעזבה המכונית את השפלה והחלה לטפס בהרים הייתי מהרהר בערבי החורף הארוכים שביליתי באולם-הקריאה של הספרייה, הערבים המלאים ביותר בחיי. התנורים הגבוהים היו עומדים ליד השולחנות, במעברים. בולע הייתי את הספרים, כשמפסעי הקוראים, האוטובוסים החולפים בכביש, למטה, וזימזום הניאון מתמזגים באזני כמו המיית הגלים של הים הגדול. בהפסקות הייתי ניגש לחלון המרובע ומשקיף על העיר העתיקה. החמומת, צריחי המסגדים וכיפות הפנסיות עוררו בי תמיד מלאנכוליה של געגועים. הייתי נשאר באולם-הקריאה עד מועד הסגירה ואחר הייתי ניגש למלתחה, נוטל את מעילי חכבד, זוקף את הצווארון הגבוה ופוסע לאטי אל תוך הלילה הירושלמי. הצונן, השקט והמסתורי. בלילות ההם הייתי חוזר לחדרי בעיניים מבריקות וחש את הרעב הגדול בכל עצמותי, כה רעב הייתי או, וכל הספרים לא השביעוני. עתים הייתי קורא עד עלות השחר ואור הבוקר המפציע לחדרי היה מחוויר את אור המנורה, שדלקה כל הלילה. והרעב לא פסק. בלשד-עצמותי בער, ואף שהייתי

חושק שני ומהדק שפתי לא הייתי מדבירו. אז קצרתי ציונים. אוהו, אלה היו ציונים. אכן, עכשיו הייתי אחר. עכשיו הייתי כוכב שכמותי, כוכב שכמותי. תמה הייתי מה יאמר גבי.

הוא פתח לי את הדלת רק לאחר הצילצול השלישי, כרגיל. הוא הביט בי רגע ארוך.

„טוב“, אמר, „טוב, טוב, טוב. נמרוד הגדול חזר“.

עמדתי בפתח והמזוודה בידי, גדול וריק כצל.

„היכנס“, אמר. „התזמורת שלי בחופשה היום, תסלח לי אם לא אוכל להפעיל אותה בטכס קבלת-הפנים, לא?“

נכנסתי והנחתי את המזוודה על הספה. החדר, החלון הרחב. התקרה והסיד המתקלף.

„באתי לעשות נסיון“, אמרתי. „נסיון קטן, לזמן-מה. חדרי עוד פנוי?“

„פנוי“, אמר. „נעדרת רק שלושה חדשים. לפתוח בקבוק?“

„הזקנה שלי רוצה את התואר. מה שאני רוצה זה רק לנסות ולראות אם עדיין אני מסוגל לשבת תקופת-מה בשקט, עם ספרים ומחברות, כדי להביא לה את התואר“, אמרתי.

„נשאר לי עוד קצת קוניאק במזווה. מזל של רומני“, הוא אמר.

זה היה גבי הישן-הנושן. מבוכתו ארכה רגע של-מה-בכך. היא עברה מהר מאד. והוא התחיל לדבר. הוא לא השתנה אף כמלוא הנימה.

פתחתי את המזוודה והחילותי להריק את מטענה. גבי הוציא את הבקבוק ודיבר ודיבר.

„יומיים אחרי שנסעת“, אמר, „יומיים אחרי שנסעת אתה לאירופה בא לכאן איש אחד ואמר לי: הבחור הזה, הבחור הזה שלקח את האם של שני ילדי ונעלם אתה מעבר-לים, כתוב לו שאני מתחיל לחפש את עקבותיו, כתוב לו שאני מתחיל ללכת לפגוש אותו, כתוב לו שאני מתחיל ללכת לפגוש אותו ולהראות לו משהו, משהו שאחריו כבר לא יוכל לראות שום דבר“.

„כך אמר לך?“ אמרתי והוצאתי את עניבתי החדשה מן המזוודה.

„כן“, אמר גבי. „הוא תפס אותך בסוף?“

העניבה התקמטה במזוודה. ראיתי שעלי לגהצה מחדש. מה זה עסקו של גבי? מה זה עסקו של מישו בכלל?

הנחתי את העניבה על השולחן. „אתה גדול“, אמרתי לו, „השאלות הללו שאתה שואל. אתה פשוט גדול, גבי“, אמרתי אני ונטלתי את הכוסית שהגיש לי.

פרופיסור ערמון התהלך בחדרו הגדול בגופיה ובנעלי-בית. החדר דמה לבית ספרים. לאורך כל הקירות עמדו כונניות שעלו על גדותיהן משפע הספרים. הספרים נתגבהו בערימות גם על שולחן-הכתיבה ועל הרצפה. בידו העבה והשעירה היה מלטף בעדנה ובחיבה את חמוקי כינורו עתיק-הימים.

„עוד כוס מיץ?“ הפצירה בי אשתו הנאה.

„תודה“, אמרתי והגשתי לה את כוסי.

„מיץ קר ביום חם למה הוא דומה? אמור, הרי אתה המשורר בתוכנו“, אמרה עת שיצקה לי אל הכוס, בכף-ידיה החטובה והמטופחת.
„את הדימוי אינני יודע אבל הטעם הוא גדול“, אמרתי.

היא ישבה לידי, על הספה. רק סס־המשקאות היה בינינו. היא חייכה אלי חיוך בדוק ומנוסה, פרי תירגול של שעות רבות ליד המראה. היא היתה צעירה ממנו בעשרים שנה, אך הוא הגיע לגיל שבו הבדל זה נעשה גורלי לאשה כמותה. היא אהבה ללכת לרקוד בערבים, עתה שהילדים בגרו ועזבו את הבית. הוא העדיף לנגן את ויואלדי בכינורו העתיק.

„עלי להודות שדבריך מפליאים אותי מאד־מאד“, אמר לי.

הוא פסע לעברי והניח ידו על כתפי. נשענתי על הקיר, רגלה החמימה של גברת ערמון החליקה קלות על רגלי והתחככה ממושכות בקרסולי.

„אומר לך משהו“, אמר. „בישיבה האחרונה של מורי החוג הזכרתי את שמך. אני מזדקן, ולצערי זה תהליך שאין לי שליטה עליו. מבחינה מנטאלית הדבר מתבטא בליאות המתחילה לפקוד אותי לעתים מזומנות. אינני יכול להתפנות עוד לכל התרגילים. דרוש לי עזור. ובכן, קיצורו של דבר, הצעתי למנות אותך כאסיסטנט שלי.“

„אה“, אמרתי. „אסיסטנט, אני הקטן?“

„ובכן“, המשיך בלא לשים לב להערתי, „בתחילה תתן מספר שעות שבועיות כתרגיל של הדרכה ביבליוגרפית, וכבר הכנסתי זאת לתכנית־הלימודים.“

למעשה הלכתי לספרייה להשיג כמה ספרים הדרושים לי לקראת הבחינה. לא יכולתי לשבת בספרייה, היה חם וחשתי בדידות מעיקה בספרייה הריקה, כרגיל בתקופת החופש. חשבתי לקחתם לחדרי. כשעברתי בסמוך לביתו עמדה היא ליד השער. הביטה בי עמוק לתוך עיני והושיטה לי את ידה. היא כפתה עלי להיכנס ואני ראיתי איך היא לוקקת את שפתיה, כדרך שלקקתן או. הוא היה ראש־החוג שלי. חדלתי לבקרם עוד זמן רב לפני נסיעתי, מיד לאחר שקרה הדבר.

„זו עשויה להיות התחלה טובה וגם מעניינת עד לקבלת הדוקטורט“, אמרה לי.

„אמנם כן“, אמרתי.

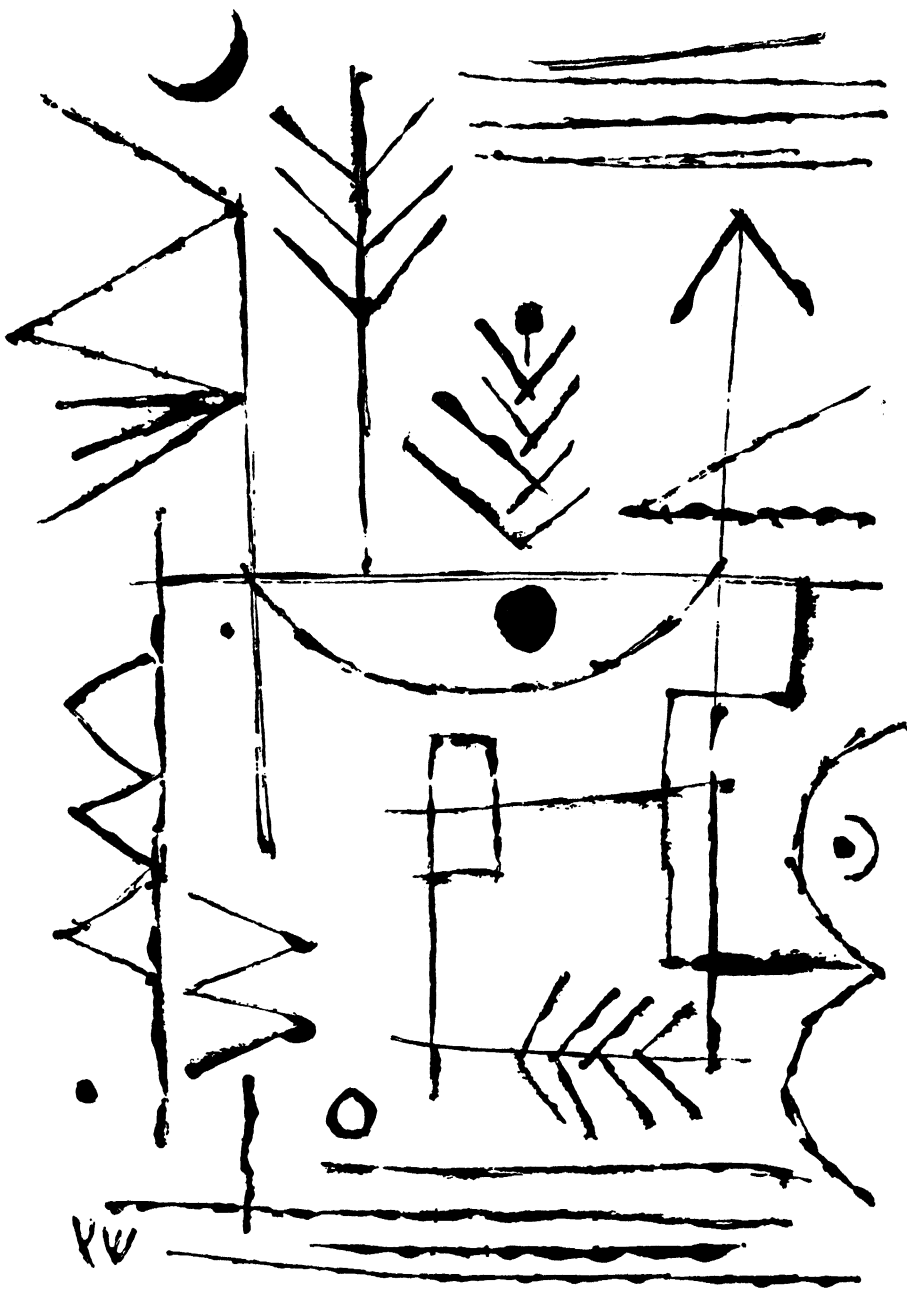
„עלי להודות שמצאת חן בעיני אשתי. לאמיתו של דבר, הרי הגברת ערמון היא ששאלה אותי לראשונה מדוע אינני לוקח אותך להיות לאסיסטנט שלי, לא כן, שולמית?“ אמר.

„הן תמיד אמרת שאתה שואף לקריירה אקדמאית“, אמרה לי.

„זה נכון“, אמרתי. „אמרת כך.“

„זה מצער אותי מאד לשמוע ששיניית את דעתך“, אמר. „מה אתה מתכוון לעשות עכשיו?“

„עלי לעמוד בבחינת־הגמר“, אמרתי ולגמתי שוב מן המיץ הקר.

ב. שָׁקֵל : לֹא חָשׁוּב מֵהָ...
כָּשׁ

„ואחר־כך?״ שאל.

חייכתי. דימייתי לשמוע משהו של מייק, אך לא הייתי בטוח.
 „נעשיתי חסיד שיטת־הגשר״, אמרתי. „כשאגיע לגשר, אטפס עליו״.
 הוא הביט בי במבטו המפורז, מבעד לזוגגיות משקפיו העבות. ראיתי איך קמטי עצבות החלו ניטוים והולכים בין גבותיו העבותות. ככל שהרחקתי את רגלי, תמיד היתה משיגה אותי ברגליה הארוכות ומשייפת את קרסולי אט־אט ובמומחיות רבה.
 „אני מקווה שעוד תהרהר בדבר ותשנה את דעתך הנוכחית. אני מצדי אינני חוזר בי מהצעת״, אמר לי הפרופסור שלי, בנעימה הרצאית מובהקת.
 קמתי. שעות אחר־הצהריים כל־הלכו להן באטיות מלווה קינות אנקורים, מעל בדי עץ האקליפטוס שנשקפו מבעד לחלון. אני אצא לרחובות הנקיים, השקטים, הספרים תחת בית־שחי וידי בכיסי מכנסי. הערב ירד עלי וילפות אותי באלפי ידיו. היום הבורע ימות בגסיסה ממושכת. אני אעלה על מיטתי והשעה תהיה עדיין מוקדמת. הספרים ינחו על השולחן סגורים, זקנים וחכמים כלי־כך, והשעה עדיין תהיה מוקדמת. אני אשכב, רגוע ושלו, ובלי ספק אנעץ את מקטרתי בין שני ואת עיני אנעץ בתקרה והשעה עדיין תהיה מוקדמת. ובוודאי יבוא גם הרגע בו אחוש את הצמרמורת בבשרי ועורי יהיה כעור־האווז, ואז אדע כי אכן גוועות קרני השמש האחרונות, והשעה עדיין תהיה מוקדמת.

גבי שכב על הרצפה במערומו והמכשיר צילצל, והמכשיר צילצל. החום היה כה גדול עד שהזנבים המרחפים באוויר החדר היו מקבלים התקפת־שיתוק, חדלים מנפנף בכנפיהם ונתקעים בחלל כיצורים שכוּח־אלוה. הייתי עייף ומדוכא ורציתי לישון. אף ששכבתי ללא לבוש לבשרי, ליהט גופי והזיל זיעה חמוצה מנקבוביותיו.
 גבי דיבר ודיבר, חשבתי שאני משתגע.

„ועכשיו תשמע״, אמר, „עכשיו אני מגיע לנקודה, לנקודה העיקרית. כל מה שאמרתי לך עד עכשיו אינו אלא —

„הטלפון הארוך שלך מצלצל, בן־אדם״, מילטתי מבין שפתי.

„— פרט קטן. בנקודה העיקרית נוגע קאנט המגדיר את העקרון הזה במלה —״
 המשיך.

המחשבה שקולו הצרוד של האדם הזה יוסיף לדגדג בעור־התוף שלי עוד דקה נוספת כמעט והוציאה אותי מפלי. השרב חדר לתוכנו מבעד לקירות־האבן העבים. גבי עומד להיבחן בעוד שבועיים בפילוסופיה. מועד הבחינה שלי יחול יומיים אחרי־כן. גבי היה אדום כסרטן. הוא שינן את כל קאנט על־פה. והמכשיר צילצל. הסתובבתי אל הכותל ופקקתי את אפרכסותי באצבעותי. נלחצתי לקיר הקר בטבורי המגולה ואמרתי אל עצמי בעיניים עצומות: אהא, אהא, אהא. ואחר חשבתי שהכל ישיבח וילך. חשבתי שהכל ישיבח וילך, אך ידעתי כי שבועיים ויומיים לפני המבחן עדיין אינני יודע דבר וחצי דבר. ראיתי את מייק מקיש במצלתיים והרהרתי שלמעשה אין הדבר מגוחך כל־עיקר.

גבי צעק פעם ופעמיים ועוד פעם עד שקלטתי את שידורו.
 „זה בשבילך“, הוא אמר.

„אתה גדול, גבי“, אמרתי לו.

„זה בשבילך“, אמר.

„בשבילי“, אמרתי. „זה בשבילי“.

הקימה מן המיטה והפסיעה לעבר הטלפון נראו לי עתה סיגוף אכזרי ביותר. לא האמנתי שאוכל להניע אבר. השרב היה לגוש אחד יוקד בתוך החדר. חשתי אותו בכל אחת משערות ראשי.

„פרגיה אחת“, אמר. „האם אפשר לדבר עם רודי, קירקרה קירקרה“.

„כך אמרה?“ שאלתי.

„קוקוריקו“, אמר גבי לתוך השפופרת. אחר הניח כפו על האפרכסת ואמר לי:
 „עכשיו זו העונה שלהן. הן זקוקות לגבר שיעזור להן להטיל את ביציהן“.

„אמור לה שאי־אפשר“, אמרתי לו, שכוב במיטתי. „אמור לה שרודי איננו, שרודי הפליג להימלאיה ועלה על שרטון באמצע הדרך“.

„אוקיי, ובכן הנקודות המשניות במשנתו של קאנט —“ פתח.

קפצתי ממקומי, זריז ומלא־חיים לפתע, עוד בטרם יספיק להשיב את השפופרת למקומה.

„האלו“, צעקתי לתוך השפופרת, „האלו, האלו, האלו!“

„מה אתה צועק?“ אמרה מן העבר השני. „אני לא חרשת“.

„זה חשוב“, אמרתי, „חשוב מאד שאת לא חרשת“.

„הבט, גבר. מדברים עליך בעיר. אומרים שחזרת. אומרים שחזרת ונכנסת למנזר של גברים. אומרים עליך עוד כל מיני דברים. אתה יודע מה עוד אומרים עליך?“ דיברה מן העבר השני.

„כן“, אמרתי, והשטף נבלם.

„מה אתה עושה שם עכשיו?“ שאלה.

„מדגדג את הבטן ואת החזה“, אמרתי. „חם נורא“.

„בן־אדם, אתה עומד שם עירום?“ שאלה בקול חד.

„כן“, אמרתי. „כן“.

„כמה אני מפסידה“, נאנחה.

„כמה את מפסידה“, נאנחתי.

„רודי, התגעגעתי אליך. העיר הזאת היתה ריקה כלי־כך בלעדיך“, אמרה.

„כן“, אמרתי. עכשיו החילותי לדגדג את כף רגלי השמאלית. עמדתי על רגלי האחת כמו העגור הפצוע שנחת פעם בחדרנו. הרצפה היתה צוננת, למרות הכל.

„למה אתה שותק?“ שאלה.

„למה אני שותק?“ שאלתי.

„למה אתה לא אומר לי מלה טובה?“ שאלה.

„מלה טובה?“ שאלתי. הבטתי בשופרת השחורה ולא ידעתי מה לעשות בה. גבי הביט בי בהנאה. הייתי משעשע מאד. כוכב שכמותי!
 „אתה יודע מי מדברת אליך?“ שאלה.
 „לא“, אמרתי. „האם זה משנה?“ שאלתי.
 „אֵלֶּה“, אמרה.
 „אֵלֶּה“, אמרתי ולא יספתי. ובכן, האמת היא שֵׁאלָה לא היתה פרגית כלל וכלל, באלוהים, לא.
 „יש סיבה בעולם העשויה למנוע אותך מלהזמין אותי הערב ל,מערת-לוט'?“ שאלה.

„אני מנסה לחשוב“, אמרתי. „אני מנסה בכל כוחי ואינני מוצא סיבה כזאת.“ ובאלוהים, אינני יודע מדוע אמרתי לה מלים אלו, שבועיים ויומיים לפני מועד הבחינה. אבל כשהנחתי את השופרת על מקומה דימיתי כי משהו ישנו עתה בחדר ולא היה בו קודם. חשתי רוח קלה המתחילה לגשב בחדר, כמו מאוורר-קסמים החל לפעול לפתע. נטלתי את המגבת מעל לקולב. גבי ניצל את ההזדמנות והחל לפצות פה ולהשתפך. המגבת העבירה בי צמרמורת. הרוק היה בפי והגלים המתוקים שטפו את כל קרבי. שלפתי לשוני והחילותי ללקק את שפתי. תחילה את העליונה ואחר-כך את התחתונה. ואז החילותי לרוץ.

„היי, לאן אתה רץ?“ הופתע גבי מטכסיס-הפתע שלי.
 „לים הצפוני“, אמרתי. „להטביע את עצמותי היבשות במצולות-הים.“
 הצלחתי להגיע לחדר-האמבט עוד לפני ידידי ומיד נעלתי את הדלת בפניו. ידידי עמד מאחורי הדלת ודיבר ודיבר. עלייתי על המקפצה הגבוהה ביותר וכפפתי ברכי ופשטתי ידי והייתי ראשי קדימה ועצמתי עיני ובכל כוחי זינקתי אל מעמקי האמבט הצוננים. צללתי וצללתי עד שלא עליתי עוד. הגלים בלעוני וידידי דיבר את עצמו עד תום.

„מערת לוט“ היתה, בלי ספק, מקום חביב למדי. סמוך לחצות דמתה למשפך מכשפות דחוס עשן, רעש וכשפים. איש צעיר עמד ליד הדלפק ופרט על הגיטארה, בקצב משוגע. כל הלילה. תוף אפריקאי גדול ניצב לידו ומדי פעם ניגש אליו אחד הנוכחים, היכה בו דקות ארוכות, וכיון שהגיע לפרוקן מלא ועייף בא אחר והחליפו. הלמות התוף היתה חרגונית ומסתורית. היא לא השתנתה גם כשהתחלפו המתופפים, רק קצבה היה מוחש או מואט, לפי המתופף. מדי פעם הגיע המתופף להרמוניה עם הפורט על הגיטארה, בנעימת ג'ז ידועה. הזכרים והנקבות רקדו כאן כאילו היו אחרוני היצורים עלי-אדמות. חיבקתי את אֵלֶּה בורועותי, במקום מושבנו, מתחת לקימור החלון.

„אני אוהב אותך עד לשגעון“, אמרתי לה. היא הגישה לי את כוסית הברנדי השמינית או העשירית. לא ידעתי איזו. מזמן אבד לי החשבון. „היי, ילדה, מדוע אין אנו רוקדים?“ אמרתי אל תוך שעה הבשום.

„שב בשקט“, אמרה. „אתה מתרגש מדי. שב בשקט.“
 „את גדולה, ילדה. את גדולה מפל“, אמרתי לה.
 „כל מה שאני רוצה זו שלוות־נפש. לשבת אתך ולהרגיש שלוות־נפש“, אמרה.
 „אני רוצה לתופף“, אמרתי, „תורי הגיע.“
 „לא“, אמרה. „שב בשקט. אתה מתרגש מדי.“

„למה לא? אני צעיר, נקי ולבן. למה לא?“ אמרתי וקמתי ממקומי.
 נטלתי את המקלות בידי וליטפתי את הגולות שבראשיהם. אחר נשקתי לכל אחת ואחת מהן ואימצתי אל לבי הרוטט. בתחילה תופפתי בשקט ובעדינות. חיפשתי את המקצב המתאים. מעט־מעט חדר המקצב לתוך עצמותי ולפתע נמצאתי משועבד אליו, כליל. האיש הצעיר פרט על הגיטארה את „קולות הג'ונגל הרחוקים“. הנעימה הסעירה את דמי בזכרונות עמומים, קדמוניים. לפתע חשתי כי אני הולם בתוף בכל כוחי בקצב פרוע, סואן וסוער, והוא נענה לי ומבקש עוד ועוד ועוד. המקלות ריקדו בידי כמו לוליינים. הפורט על הגיטארה החיש את מקצבו. קמה התחרות בינינו, מי יפיק צלילים מהירים יותר. האיש נאנק מרוב אושר. אצבעותיו הארוכות גיפפו את המיתרים ותינו עמם אהבים בגלוי, בלוריתו נשמטה על מצחו הגבוה. הוא נע קדימה ואחורה, שמאלה וימינה, מתמוג בכל כוחו עם הכלי הצמוד לגופו. קצף ביצבץ על שפתיו ועיניו התמוגגו. משפתיו נמלטו כפעם בפעם הברות פראיות, עמומות, למעלה מכל עת ואתר. הגיטארה רטטה בידי כשפתח חרופה, נהדרת. גחנתי על התוף ולא ראיתי עוד דבר. המקלות היו בידי, שני שדים־משחת, וחוללו את מחול־התופת. הלמתי והלמתי והמון נשמות קטנות נתרופפו ופקעו בתוכי. חשתי כי הווייתי מתערטלת מכל לבושיה, הופכת ישות נוזלת המתפשטת לכל עבר. הך ובוים. לכל עבר. הך ובוים. בכל. נשכתי בשני את שפתי. הך ובוים. עד זוב דם. הך ובוים. הך ובוים. דם. שטן. הך ובוים. הך ובוים. ותופת. המקלות קיפצו. עלה ורד. הך ובוים. נשימתי חפזה והלכה. הך ובוים. ונתאונה עם מקצב התוף. הך ובוים. והכל. הך ובוים. הך ובוים. בולמוס שאין לו סוף, שאין אחרית לו. הך ובוים. הך ובוים. מכאן ועד קץ הימים. הך ובוים. כשצנח ראשי עדיין הוסיפו לנוע ולרטט באויר. ראשי צנח על התוף האפריקאי ונח עליו, קשוב פנימה־פנימה. רק כשהרימותי את עיני ראיתי את כולם עומדים סביבנו ומוחאים כף. הזיעה היתה ניגרת ממני פלגים־פלגים. החום היה אפריקאי. אלה תמכה בי עד שהגענו לשולחננו. היא הומינה משקה נוסף והחלה לספר את כל הסיפורים הללו.

„מערת לוט“ היתה, בלי ספק, מקום חביב למדי. שלומיק פתח אותה במרתף ישן, ליד מדרגות בית־הקולנוע. לאחר שנכשל בפעם השלישית בבחינות־המעבר של שנה א' בכלכלה. עכשיו הוא עושה עסקים טובים ושואל כל אחד מי אמר שבעסקים אפשר להצליח רק עם ב"א בכלכלה. דינה מגישה לפעמים ולעתים גם פורטת על הפסנתר. פעם חזר בעלה של דינה מתל־אביב בשעה מוקדמת מן הרגיל ומצא את דינה ושלומיק בחדר־המיטות שלו. הוא פשט את מעילו והניח את מפתחות המכונית על השולחן של אולם־הכניסה ואחר התישב לידם. סיפרו שהוא צחק

כל־כך עד שבלוריתו השחורה בשתפכה על מצחו והתפתלה כמו אגד נחשים. הוא צחק עד שכלתה נשימתו. ורק אז הזמין את האמבולנס. ואחר־כך עמד בפתח הדירה וראה איך הורידו את שניהם באלונקה אחת, בכל המדרגות, מן הקומה הרביעית. לפעמים דינה אף עוזרת ל"מוזג" בניגוב הכוסות, לפני הפתיחה או אחרי הסגירה. "מערת לוט" היתה, בלי ספק, מקום חביב למדי, אבל פתאום הופיעה אלי לורי האבודה, מתוך עמוד הענן. רודי, אמרה לי, לכל אדם יש שתי עיניים שהן אישיות אחת ואחידה, ואילו אצלך לכל עין אישיות אחרת, שונה מזו של חברתה. היא אהבה את המקום הקעור שבערפי והעבירה ידה שם לכאן ולכאן. קפטן, אמרה, ההפלגה היתה כה טובה ונעימה, הים היה כה רחב וגדול, איך קרה שעלינו על השרטון? אינני יודע כמה זמן שוחחה אתי וליטפה את ערפי, היא נמוגה ברגע שטפחה אלה על זרועי.

"הבט", אמרה לי אלה, ושוב הייתי במרתף הקהוי והמכושף. אורה שרה ממקומה שליד הפסנתר, והאיש הצעיר ליוה אותה בגיטארה שלו. הכל שקטו ונעצו בי את עיניהם הכחולות, השחורות, הירוקות.

כשכל הדרכים ייגמרו לרגליך,
כשכל הפתחים ייסגרו בפניך,
והכל פה יוצף בשחור,
ונחנתק גם קרן האור...

היא שרה בקול של לאח־חצות. היו לה שפתיים פשוטות והיא נראתה כמי שעומדת להקיא את עצמה החוצה בכל רגע. קשה היה לנשום בתוך גושי העשן הכבדים. אחדים נשענו על הדלפק, אחדים ניצבו לאורך הקיר. הכוסיות עמדו ריקות על השולחנות. השרב שכב בפנים.
"מדוע היא עושה זאת?" שאלתי את אלה.
אלה לא ענתה לי. היא הביטה בי, כמו כולם. פלטתי את העשן מכל ריאותי, בסלילים ארוכים.

או תדע, ידידי, כי הגעת לחוף —
הכסא והחבל. הסוף.

"זה מעצבן אותך?" שאלה אלה.
"לא", אמרתי. "אני רוצה לדעת למה היא עושה זאת", אמרתי.
"אנחנו אוהבים לשיר את זה, רודי, אל תהיה רגיש כל־כך. אתה מתאדם כמון סלק", אמרה.
"אני חש את היובש בגרוני", אמרתי. וכל הזמן לא פסקו מן השיר.
"קח את שלי", אמרה.
"כל מה שאני צריך עכשיו זה דבר־מה רטוב, שרוף וחריף", אמרתי.
"אני בין כה וכה אינני שותה", אמרה.

והם שרו. ושרו.

וכשידה הלבנה תחמוק, עריקה,
מיטתך תחרוק והבטן ריקה,
וכששמיים עוינים מתנמכים, לוחצים,
את ראשך היוקד מוחצים...

הם שרו כולם את הפזמון, ודינה הצטרפה אליהם בפריטה על הפסנתר.

או תדע, ידידי, כי הגעת לחוף —
הכסא והחבל. הסוף.

בערב בו חיברתי את השיר צילצלתי אל לורי, חיכיתי לה בקפה „טעמון“, מפגשנו הקבוע. הזמנתי „אספרסו“ והנחתי לפניה את השורות הכתובות. היא מצצה את ה„צ'סטרפילד“ שלה וקראה פעם, פעמיים ושלוש. רודי, אמרה לי, רודי, רודי, רודי!
והם שרו ושרו, כל הזמן.

או שחורה בחצר תחכה המכונית,
בשדה תאדים כלנית.
מהלוח תקטוף את היום החנוק,
והדמע יצחק בגרוןך השנוק...

ואחרי־כך לקחתי אותה אל העמק שלנו. רוח קרירה נשבה בערב ההוא בהרי ירושלים. ישבנו במקומנו שליד המנזר, מוגנים מפני הרוח והעוברים־ושבים. הכוכבים נשרו בהמוניהם מן הפרוכת הטהורה, בערב ההוא.

או תדע, ידידי, כי הגעת לחוף —
הכסא והחבל. הסוף.

קפטן, אמרה, מדוע אינך תופס את ההגה בידיך? מדוע אינך לוקח אותי אתך אל האפקים הרחוקים? הרוח נשאה את אהבתנו על פני העמק והצמיחה רקפות וגרקיסיים. מה לא הבטחתי לה אותו ערב? הם שרו ושרו, כולם כאחד.

סירתך תשלח, על האי תעמוד.
המבט השואל, לבבך לא יבגוד.
יתנפצו השמיים, תתבקע השאול!
המאים הגדול והים הכחול...

והם שרו עמה:

או תדע, ידידי, כי הגעת לחוף —
זה הסוף, ידידי, זה הסוף.

האיש הצעיר חזר על האקורדים האחרונים, ואחר הוריד את הגיטארה המצופה דר ובטנה מופנית כלפי מטה. בדממה שירדה לפתע הביטו בי כמו לו הייתי צ'רלי צ'פלין או ג'יימס דין. חשבתי לעלות על השולחן, להרים את ידי ולהריע מעל לראשי כולם: איסטנבול, איס—טנ—בול! קונ—סטנ—טי—נו—פו—ליס! אבל הבלגתי, כמובן. אמרתי לעצמי כל הזמן: כוכב שכמותך, כוכב שכמותך, כוכב שכמותך! ריח חריף של פריחת-חושחש עלה ממרחקים ודיגדג את נחירי. אלה לא גרעה עיניה מעיני. חזי התנפח ככדור. איש-החושחש ישב בתוך המרתף הרחוס, משכן המכשפות, המואר-למחצה, וטעמו של חישוק הצעצוע הורוד חורך את לשונו, ללא-מתום, ולא נמר.

בחוף, בתוך הלילה הרחב, הריחני וצובט-הלב, נתנה לי את מפתחות מכוניתה. הזמן זרם באטיות רגועה ונטולת-ממש ברחובות הריקים והרדומים. לאור פנסי הניאון הכחולים נראו החתולים המקפצים על פחי-האשפה ועורכים בהם הלילה-רוחינגה בשעה כה תמימה ומופלאה. לילה של קיץ, יבש, קרוש, יפה עד כאב-לב. שני מטאטאיר-רחוב עברו בסמוך, מטאטאיהם על כתפיהם. מן העיר העתיקה השתפכה בחלל התמים והרוגע קריאתו העצובה והמתמשכת של המואזין. הקריאה העצובה המסולסלת ריחפה בכל הרחובות הריקים, עד שנתקלה בגושי בתי-האבן הגבוהים והדוממים ונשתברה לרסיסים, שצנחו ונעלמו אי-שם. בחצר סמוכה פרחה האידורכת וניחוחה החריף שיפר את האוויר השקוף. פתחתי לה את דלת מכוניתה והתישבת ילד ההגה.

„גם מחר יהיה שרב“, אמרתי. „הילה משונה עוטרת את הירח.“ היא הדליקה את הראדיו. קלטנו את מונטה-קארלו הרחוקה. קריינית מתוקת-קול הגישה תכנית „כבקשתך“, משוסעת לפרקים הפרעות אטמוספיריות ותקטוקי מזרס. קול המרחקים צבט את לבי, ללא-הפוגה. זכרתי את כל מועדוני-הלילה, כבישי-החוף הארוכים, חורשות ה„קמפינג“ שניצבו בעיקולי הדרכים האינסופיות. זכרתי את המאמבו שרקדנו בו־צבה, את הפיצה שאכלנו ברומא, את השיט שלנו על הסינה.

„לאן?“ שאלתי.

„לכל כיוון שתבחר“, אמרה. „ההגה בידך.“

„זה הדבר“, אמרתי. „אילו רק ידעתי איזה כיוון לבחור, אלה. זה הדבר לאמיתו.“

„מה זה חשוב?“ אמרה אלה. „כל זמן שנוסעים — נוסעים.“

„אהא“, אמרתי. „מה זה חשוב?“

התנעתי את מכוניתה של אלה ויצאתי לחתוך את הלילה השקוף של העיר הקדושה לחתיכות חדות ודוקרניות. הדהרתי את המכונית ברחובות הריקים ובסימטות-האבן הרדומות. ניסרתי את רוממה לנסרים דקים, פילחתי את גאולה לפלחים של תוהו, ניתחתי את רחביה לנתחים שותת-ידם, קרעתי את קטמון לקרעים המפפרים באוויר, ביתקתי את בית-הכרם כמו כלתי היתה. אלה נשענה על זרועי, מאוינה

למונטה־קארלו. ראיתי את הירח המכסיף החגור הילה סמיכה כקדוש מעונה, ומתוכי בקע וסחפני מיקצב התוף האפריקאי. אט־אט עלה המיקצב ואפפני כולי. נהגתי את המכונית ונקישות התוף האפריקאי עלו אלי מכל עבר, מחורשות הזיתים והבתים הגבוהים שבצדי הדרך, מן העיר הרדומה המתנשמת תחתינו בנשימות חטופות ומהירות, מצריחי הכנסיות והמסגדים, מבתי הכנסיות, מהיכלי המדע והאמנות, מכל הלילה השקוף ושמיו המכופכים. מעבר לחומה שמעתי שוב ושוב את קול המואזין. המכונית שעטה והתוף הגביר פעימותיו, הגבר והגבר. הגבר והגבר. הלילה היה רחב, ריחני וצובט־לב. עיני הבריקו ובשני חשקתי את נשימת דמי, חסר־המנוחה. מד־המהירות טיפס ועלה, מדקה לדקה. לא שמתי לבי אליו. דהרתי בכבישים המעולפים כמו היו שדרות גן־העדן ואזני מצלילות בי עוד ועוד את הלמות התוף האפריקאי. אלה נלחצה אל זרועי. ידי דבקו בהגה. עיני היו מהופנטות אל הכביש הריק והבוהק שפכשתי בגלגלי. הייתי גדול ומלא כמו תוף אפריקאי. טרפתי את הכבישים כחיה קדמונית. הוי, ליל ירושלים, הוי אחי הטובים...

לא, לא סיימתי את הלילה במשטרה או בבית־החולים. הדבר חלף וסר כלעומת שבא. בפתע, ללא הודעה מוקדמת. בפשטות עצרתי את המכונית בהרגשה מורזה ולא קלטתי מה אירע. רק אחר־כך הבינתי שהכל פג ונעלם, כמו לא היה מעולם. בהעלם אחד חדלתי לשמוע את הלמות התוף האפריקאי ואת קול המרחקים. דממה עמקה ירדה עלי ונצטלצלה באפרכסתי כשתיקתה העמומה של קונכיית־ימים.

„לה־קוקרצ'ה“, אמרתי, „לה־קוקרצ'ה. אינני שומע עוד דבר. הכל השתק סביב.“
נהגתי את המכונית עד ביתה. האורות לא דלקו בחדרו של אביה, המנתח הגדול. עצרתי את המכונית ושילבתי ידי על ההגה. שערי נשמט על מצחי. רק עתה חשתי כמה אני מזיז. היא הושיטה ידה ובאצבעותיה סרקה את שערי לאחור. ניצרת את ראשי.

„אינני שומע דבר“, אמרתי.

„אני מבינה“, אמרה בעצב.

„מה את מבינה? אינך מבינה לא דבר ולא חצי־דבר“, אמרתי.

„קיויתי שהערב יסתיים אחרת“, אמרה הנערה שישבה, קטנה, בתוך המכונית הקטנה, בתוך הלילה הקטן, בתוך העיר הקטנה.

„אינני שומע עוד דבר“, אמרתי, ואגודלי טופף על טבור ההגה. אך לא היתה זו כל האמת כולה. שמעתי משהו, משהו שבא ממרחקים ונצטלל והלך ככל שקרב, ואז הכרתי את נעימת „הצועני כחול־העיניים“ שניגן כינור רחוק, נוגה ומלא־געגועים. קמתי ממקומי. מלא. גדול. רחב.

„אקח אותך עד לחדרך“, אמרה אלה. אני צחקתי כליכך. מסעות כה רבים מחכים לי.

„צ'או, ילדה“, אמרתי. „אני צוחק, את רואה? וכל מה שנחוץ לי כדי להיות מאושר עכשיו זה רק לשמוע את היהודי צעדי על מרצפות־האבן הרדומות. ציק־צק, ציק־צק.“

בוֹצִיּוֹן תּוֹמֵר : חֲלִיפִין

A horse! a horse! my kingdom for a horse!

— שִׁסְפִיר.

כָּל הַמְּלִים בְּסוֹס, כָּל מַלְכוּתָן בְּבֵיתִי
בְּגֶשֶׁר קֵשׁ עַל סָנִי בַּעֲזָה רַבָּה.
כָּל הַיּוֹנִים בַּחוּץ וּבְטָרֶף שֶׁל זַיִת,
בְּגֶזֶץ אֶחְלִילִית בְּאַפְלָה הַמִּתְעַבָּה.
טוֹי מְלִים אֶכְנֹב. קִיר קוֹרֵי יָרֵם,
אֵין שׁוֹמֵר בְּפָרֶף. הַשְּׁעָר לֹא סָגוֹר
וְהַשְּׁבוּי תִּפְשֵׁי וְלֹא בּוֹרֵם.
בֵּית עַפְרַיִם בְּנֵי־יָתֵי. בְּבֵית זֶה תִּגּוֹר.
רָשָׁת הַיָּרֵם. דְּבַת הַשְּׂכּוֹל הוֹמָה.
עַד צְלוֹת הַשְּׁמֵר מִלְּאֲכֵי דוֹמָה.
יָרְדוּ וַיִּצְלוּ בַתְּכֹלֶת הַסֶּלֶם,
רֹאשׁוֹ מֵצֵב לְמַעְלָה וְרֹאשׁוֹ בָּיִם.
וּבְשִׁתְּרָצָה לְנוֹס —

לִילִית עַל סוֹס לְבָן
תּוֹפִיעַ מִן הַקֶּצֶף: מֵצֵי הַלּוֹתָן.

מִסַּע לְבוֹ

סְדָרֵי נִמְלָא שְׁלֵג.
אֵשׁ בְּסִלְחָלֶת לְחֻקָּה צִינִי.
טְבַעְתִּי עַד מְתָנִי
בְּלֶבֶן הַמַּמִּית.

שלג. סיד.
 ידעתי שמדמית.
 שנסיד את המראה ככה.
 צבע עד גלי שריד.
 אבל הלילה שוב כסיתי שלג.
 עורבים השחירו על עצי אשוח.
 עד צואר שקע אחי בשלג
 ונשאר.
 גם לכו טבעתי.
 קר גבוה התגולל עלי.
 קלב באדרת לבנה
 אחרי רדף באור הלבנה.

תמונה יפאנית

ענף על בליקה.
 על תהומות השלג.
 צפור קטנה.
 קולה בשיר.
 הנה נפשיר הקרח
 וכסרח תפמח פתאם האדמה.

ישראל אלירז :

הפרופיסור משתעשע

מחזה בשתי מערכות

כל זכויות ההצגה, הקריאה, העיבוד, השידור וההעתקה שמורות למחבר.

ה מ ש ת ת פ י ם

בראל { שני רוצחים
אלבר }
הפרופיסור
מימי, נערת הפונדק
הפונדקי
המקום :
מערכה ב' — בפונדק

מ ע ר כ ה ב'

הבימה חשוכה כמעט. מימין ניצבת דלת בודדה על גבי שתי מדרגות קטנות, כמעט ואינה נראית. אלבר ובראל נכנסים משמאל ולאחר שהות נכנס אף הפרופיסור. מסתכלים סביבם כאנשים המחפשים דבר-מה.

פרופ': האם עדיין רחוקים אנו מאותו פונדק ארור?
אלבר: איזה לילה חשוך!
פרופ': זו שעה ארוכה מאוד שאנו הולכים.. רבותי, אין זה כלל מקום-
ישוב, אי-אפשר שיהיה פונדק במורד הר שמש כזה!
בראל: איננו רחוקים, ארבל, לא, איננו רחוקים!
פרופ': האם אינכם טועים?

- אלבר : אתה החשיכה הזאת!
פרופ' : תמה אני אם הם משתכרים כדי מחייתם.
בראל : הו, כן — הגענו לעיקול־הדרך, ועכשיו.. (מגיע עד לדלת, המסתמנת באור דק)
פרופ' : דלת!
אלבר : פונדק!
בראל : תוכל להזמין כל מה שתחפוץ!
פרופ' : איני יודע אם אני רעב בכלל.
בראל : ארבל, הלילה לא נישן בחוץ, הרי תודה שיש בזה הישג מסוים.
אלבר : פונדק!
פרופ' : דפוק על הדלת!
בראל : (דופק באגרופו על הדלת, פעם ופעמיים) הי, פונדקי!
אלבר : אתה שם, למעלה!
פרופ' : בשעה כזאת!
בראל : הוא ישמח מאוד לקראתנו! (חובט באגרופו)
פרופ' : המסכן!
אלבר : פונדק!
קול : מי שם? רגע!
בראל : התעורר ורד, אשמאי זקן!
קול : הכנסו, הדלת פתוחה!.. הכנסו, רבותי! (בראל פותח את הדלת ונכנס)
אלבר : הורד קצת אור, זקן! אור! אתה שומע? (ממרומי הבימה יורד פנס־לוקס חשמלי ומאיר את הבימה הריקה. השלושה מסתכלים סביבם)
פרופ' : זה פונדק? זה הר!
אלבר : וקצת משקאות, זקן שוטה!
קול : המשקאות בפניה — עוד רגע, רבותי! רק רגע! (אלבר ניגש אל מאחרי הקלעים וחוזר כשהוא סוחב אחריו דוכן־מוזגים שעליו אצטבות טעונות כמה בקבוקי משקה. בינתיים אף בראל נפנה הצדה ומביא עמו שני שולחנות קטנים ושרפרפים. הבמה נעשית מיד פונדק קטן)
בראל : אם אין פונדק, יש לעשות פונדק!
קול : אני יורד! אני יורד!
פרופ' : פונדק! מעולם לא ביקרתי בפונדקים עלובים ממין זה!
אלבר : מעולם לא יצאת את העיר!
בראל : אנו מרבים להתגורר בפונדקים.
(מופיעה נערה צעירה כבת 16-17, לבושה צבעים בהירים ועליוזים,

- בידה מגש ומטלית. כשהיא רואה אותם, פולטת קריאת שמחה
 (לעבר התקרה)
- נערה: הו! אבא, אדונים חשובים באו, אדונים חשובים! אבא ישמח
 ביותר לשרת אתכם, אדונים חשובים!
- פרופ': (מלגלג) אדונים חשובים ביותר!
 בראל: ואת?..
- נערה: (ביגשת ומוחה במטלית את השולחנות) חשבתי שזו שיירה של
 חמורים — (הפרופיסור ואלבר צוחקים) אחר חצות... מזה זמן
 רב לא ביקרו אותנו אדונים — זה שבוע ש.. אני מצטערת על
 הריח הרע שבחדר!
- פרופ': גללי חמורים! ללא ספק!
 נערה: זה שבוע שפיינינו את האולם היחיד הזה לשיירת חמורים — מוגר
 האוויר היה רע, בחוץ היה בוץ עד צוואר — לא יכולנו לסרב..
 (הפונדקי נכנס)
- פונדקי: הו! אדונים נכבדים מאד! במה אוכל — (משתחוה)
 בראל: ללא גינונים, זקן טיפש, משקה ומשהו לאכול ושני חדרים, ואף
 מלה עוד!
- פונדקי: כל מה שתרצו, אדונים נכבדים מאד!
 נערה: (לפרופיסור) זו היתה ארווה במשך שבוע!
 פרופ': הו, אני מבין. (מקנח אפו ומשתעל)
 נערה: מתרגלים, אדוני — מתרגלים לכל!
 פונדקי: כל מה שתרצו, רבותי, כל מה שתרצו!
 פרופ': כן, מתרגלים!
- נערה: רבותי! (פושטת ידיה לקבל את המגבעות, שאל תוכן מוטלות
 כפפותיהם הלבנות)
- פרופ': כמה זמן, חושבים אתם, אוכל לשאת את הצחנה הזאת? (משתעל)
 בראל: (מתקרב אל הפונדקי) האם ביקרו אצלך אנשים מן העיר בזמן
 האחרון?
- פונדקי: יודע אתה, אדוני, עד כמה פרנסתנו דחוקה —
 בראל: האם ביקרו —
- פונדקי: דחוקה מאד! (מתלחשים)
 פרופ': (לנערה) האם קוראים לפונדקך „פונדק החמורים“ או „פונדק
 התמרים“?
- נערה: (צוחקת) אתה מצחיק, אדוני! (יוצאת)
 אלבר: (לפרופיסור) כל העניינים החשובים ביותר התחילו בפונדקים
 הקטנים!
- פרופ': חדל להשתטות, אלבר!

- אלבר: (בקינטור קל) עוד אינך מאמין בגודל המעשה שאנו עומדים לעשות!
- פרופ': חמור־גרם! (אלבר צוחק בקול רם. הפרופיסור, בכסוף, נוער כחמור ואלבר מתגלגל מצחוק)
- אלבר: אתה בן־הלוויה הנפלא ביותר שהיה לי מעולם —
- בראל: (לפונדקי) אשר לכסף, אל דאגה!
- פונדקי: כן, אדוני, תמיד לשירותכם!
- (בראל מתקרב אליהם והם מתלחשים סביב לשולחן. הנערה מביאה צלוחית פרחים צהובים ומניחה אותם על השולחן, ביניהם, כשהיא מפזמת)
- בראל: סלקי מכאן את הצהובים האלה, ילדה!
- נערה: כרצונכם!
- פרופ': הו, רגע — לפחות פרח אחד! (נוטל ונותנו בדש־מעילו. הנערה מסתכלת בו, אחר פונה אל אביה, המוזג כוסות בירה)
- נערה: אנשים עשירים מאד, אבא!
- פונדקי: כן, חמודה.
- נערה: אנשים מכובדים ביותר, אבא!
- פונדקי: הו, כן —
- נערה: אין זה דבר פשוט לשרת אנשים ממין זה! (יוצאת בצחוק־משובה)
- פונדקי: הו, לא — ודאי שלא! (מגיש את הכוסות ויוצא)
- בראל: הזקן נראה טפס מפדי שיוכל לשער מה אנו זוממים — פרופיסור..
- אלבר: בראל!
- בראל: ארבל, אנו סומכים עליך..
- פרופ': כן, רבותי.
- (בראל ואלבר פונים הצדה. הפרופיסור נוטל סיגריה מחפיסה שהוטלה על השולחן)
- בראל: אינני סומך עליו, אלבר.
- אלבר: סמוך עלי!
- בראל: הפרצוף הראשון שיפגוש בו יוכל לשכנעו שלא לעשות דבר איום שכזה!
- אלבר: הפרופיסור?!
- בראל: הוא אדם ישר, ובגלל זה אין לו שום חשיבות בשבילנו! עליך להרוג כל כלב שייראה בסביבה!
- אלבר: (חוזר אחריו כתופי) עלי להרוג כל כלב שייראה בסביבה — מדוע?
- בראל: משום שרק כלב עלול להזכיר לו שהוא היה פעם אדם.

- אלבר: משום שרק כלב עלול להזכיר לו שהוא היה פעם אדם. (צחק) משונה!
- פרופ': האם לא תשתו, רבותי? (נוטל כוס בידו)
- אלבר: הו, ודאי!
- בראל: (לאלבר) אני מקווה כי מימי לא יילך בעקבות טלפיו של.. (בקול) הו, בוודאי, ארבל!
- (מקישים כוסות. הפרופיסור אינו מסוגל לשתות יותר מלגימה אחת ופורץ בשיעול קולני. אלבר טופח לו על גבו)
- פרופ': האם אין זה שתן-חמורים, לכל השדים!?! (מוסיף להשתעל ופונה הצדה. השנים מריקים את כוסותיהם)
- בראל: הסתכל בחלאה המעודנת הזאת!
- אלבר: מעולם לא היה רוצח נשוא־פנים יותר ממנו!
- (הנערה מביאה מקלט־ראדיו קטן המשמיע מוזיקה סוערת. מניחה אותו על הדלפק ופורצת בריקוד שובב. השנים אינם מביטים בה, מוסיפים להתווכח בלחש. הפרופיסור מנסה להתגבר על שיעולו וזורק מבטים אל הרוקדת. בראל ניגש ומכבה את הראדיו. ריקודה נפסק כמו הופתה קצר חשמלי. משתחוה. הפרופיסור מוחא כפיים. פורצת בצחוק משוחרר. הפונדקי חוזר)
- פונדקי: החדרים מוכנים, אדונים נכבדים! (איש אינו שם לב לכניסתו ולהכרותו)
- בראל: עלינו לכתוב מיד מה שיש לנו לומר להם!
- פרופ': בשעה זו?
- פונדקי: החדרים מוכנים, אדונים נכבדים!
- אלבר: זקן, צבעים ובדים!
- פונדקי: האם אתם ציירים, אדונים נכבדים?
- בראל: כדי שהם יראו מה שיש לנו לומר להם!
- אלבר: הרבה צבעים!
- פונדקי: מהיכן אביא בדים, אלוהים שלי?
- בראל: כדי שהם ידעו שיש לנו מה לומר להם, כדי שהם יאמינו במה שאנו אומרים להם!
- אלבר: טפש זקן, הבא שני סדינים וצבעי־שמן, שחור ואדום!
- בראל: אל תחשוש לכסף — אנו נהפוך אותך לאיש עשיר!
- אלבר: ומספריים!
- פונדקי: אלוהים שלי! בוודאי — אני הולך — אני רץ.. (יוצא)
- בראל: ארבל, זכור — הם רואים באזניהם כינשופים — הם שומעים בעיניהם כחרשים —
- אלבר: הם מפלצות!

- בראל: עלינו להסתכל בהם כבדגים, כך יקל עלינו לדוג אותם!
 פרופ': ניסוח שמעורר בי צמרמורת, אם להודות על האמת! (שולפים סיגירות ומעשנים. אלבר ובראל פונים הצדה, הפרופיסור קרב לדוכן-המוזגים, אל הנערה)
 נערה: מה הם מבקשים לצייר, אם מותר לי לשאול?
 פרופ': את האמת!
 נערה: בשביל מי?
 פרופ': בשביל האזרחים!
 נערה: לשם מה?
 פרופ': אינני יודע —
 נערה: האם זה חשוב?
 פרופ': מאד — מאד!
 נערה: (מצטחקת) אדוני, אבל איך אפשר לצייר את האמת?
 פרופ': זה פשוט בתכלית.
 נערה: איך זה פשוט בתכלית?
 פרופ': אנו מציירים להם מה שעליהם לדעת — מה שלא יידעו מעצמם אם לא נצייר אותו להם!
 נערה: וזו האמת?
 פרופ': מוטב היה שתעזרי לזקן להביא הנה את הדברים! עלינו למהר!
 נערה: בוודאי — אם רצונך בכך! (מתחייכת ויוצאת)
 בראל: ארבל, עליך יהיה לנסח את ההודעה לעתונות ולראדיו.
 אלבר: קציף-התעמולה!
 פרופ': אך אינני יודע מה לומר להם —
 בראל: מצוין — וזאת תאמר להם בדרך המשכנעת ביותר!
 (נכנסים הפונדקי ובתו. בידי הפונדקי שני סדינים ודלי צבע שחור. הנערה אוחזת בשלושה מכחולים גסים)
 פונדקי: רבותי, לרשותכם, רבותי! צבע-העגלות שנשאר במחסן!
 אלבר: מצוין! (נוטל לידי את הסדינים והמספרים וגוזר כל סדין לשנים. הנערה עוזרת לו בכך)
 בראל: (לפונדקי) אתה יכול להסתלק לכל השדים, הו?
 פונדקי: אם רצונכם בכך. (מחווה קידה ויוצא)
 פרופ': איך תכתבו את הדברים בלא שיחשדו שאתם מתלוצצים?
 בראל: דע — כדי להגיע אל האמת עליך להתלוצץ, שאם לא כן לא תהיה די רציני —
 פרופ': ובכן..
 אלבר: הכל מוכן —
 בראל: כתוב „בוז לסדר הישן!“ ארבל, יש לך ניסוח פחות משמיץ?

- פרופ': הו, לא! הרי זה מתקבל על הדעת למשמע־אוזן ואינו מחייב ביותר?
- בראל: מצוין! (אלבר כותב, כשהוא כורע על ברכיו) הוסף סימן־קריאה!
אלבר: זהו! ועכשיו..
- בראל: „הלאה ה..” מה אתה מציע?
- אלבר: „השלטון המושחת!”
- פרופ': „החינוך הקלוקל!”
- בראל: אני בעד שלוש פעמים „הלאה!” באותיות פזורות!
- נערה: נפלא! (מבודחת מאד. איש אינו שם לב אליה. מציצה מאחורי גבו של אלבר)
- בראל: איך זה? שלוש פעמים אותה מלה משכנעת יותר מאשר פעם אחת אותה מלה ושלא במפורז...
- פרופ': זה חסר תוכן!
- בראל: אם כך, כתוב אותה.. יקל עליהם להבין! (אלבר כותב)
- נערה: יש תלות את האמת לייבוש!
- פרופ': רעיון מצוין! (השנים תולים את שתי הסיסמאות על מדפי המשקאות למול הצופים, ורק עכשיו מתברר שלא נכתב כאן ולא־ כלום, חוץ מקווים וכתמים)
- בראל: את השאר נסיים בבוקר — אינני מסוגל להמציא עוד שום דבר חשוב!
- אלבר: (מסתכל במעשה ידיו) זה נראה לא כל־כך רע.. ה?
- בראל: (מוזג לעצמו עוד כוס בירה ומחווה בה לעבר הסיסמאות) זה יהיה הקרב האחרון, ארבל!
- פרופ': אני בטוח!
- בראל: האזרחים יילכו אחרי סמרטוטים מלוכלכים אלה וישפכו את דמם! (מגחך)
- פרופ': אני בטוח!
- נערה: כן, אני בטוחה!
- אלבר: יחי העם!
- בראל, נערה: יחי! יחי!
- פרופ': (מבולבל קמעה) יחי! בוודאי!..
- בראל: רואה כמה האמת פשוטה — יש רק להמציא אותה!
- אלבר: (מתבונן בסיסמאות בהתלהבות) זה נראה נהדר..
- בראל: הי! פונדקי! (הזקן מופיע)
- פונדקי: החדרים מוכנים, אדונים נכבדים!
- בראל: כן, אנו הולכים לישון..
- פרופ': השעה מוקדמת, רבותי —

- בראל: אתה רשאי להישאר ולהשתעשע עם הילדה החמודה של הזקן
הטפש הזה!
- פונדקי: (בסבר מטומטם) כן, בוודאי.. (הנערה צוחקת)
- אלבר: רק אל תשכח ללכת לישון, ארבל!
- פרופ': הו.. (מגחך אל עצמו) ומה עם ה —
- בראל: (לפונדקי) בעוד שעתיים תעיר אותנו!
- פונדקי: כרצונכם, אדונים!
- בראל: (מנמיך קולו) האם יש לכם כאן כלבים?
- פונדקי: שנים.
- בראל: חנוק אותם!.. מיד!
- פונדקי: (גדהם) אדוני!.. (בראל תוחב לו שטר בידו, פני הפונדקי מאירים)
- הו, בוודאי, אדוני! (הנערה פורצת בצחוק)
- בראל: (לאלבר) האם לא צריך היה לקשור את הפרופיסור הזה ברצועה
של כלב? (צוחקים ויוצאים)
- פונדקי: (לעצמו) אדונים מכובדים, ומשונים! (טומן את השטר בכיסו.
מסתכל בסיסמאות) איזה ציורים... משונים!
- (הנערה מסתרקת. הפונדקי מספג את הכוסות ליד דוכן-המזיגה.
הנערה נוטלת מכחול וכותבת בכתב ילדותי וגם על גבי הדוכן,
למול הצופים, „פונדק” ומציירת אזני חמור)
- פרופ': מה זה?
- נערה: פונדק!
- פרופ': ולולא כן לא היינו יודעים?
- נערה: עכשיו זה פונדק באמת — פונדק-החמורים! (השנים צוחקים)
- פרופ': עליך ללכת לישון, נערה? (הנערה מחייכת. הפונדקי פורץ בצחוק
ופוסק מיד. הפרופיסור מסתכל לעברו באי-נוחות) כבר הרבה
אחרי חצות — ודאי עליך להשכים קום. (אותו צחוק מצד
הפונדקי)
- נערה: הזקן שמח, זה הכל!
- פרופ': מדוע שמחת כל-כך לבואנו?
- נערה: (כנפגעת) הו, אדוני.
- פרופ': הרי העירונו אתכם בשעה מאוחרת כזאת!
- נערה: לא תבין —
- פרופ': והם גסירות..
- נערה: אדוני..
- פרופ': מדוע שמחת כל-כך?
- נערה: איננו זוכים לביקורים תכופים של אנשים מכובדים כל-כך!
- פרופ': מכובדים כל-כך...

- נערה: די לחוש את כפפות המשי הלבנות שלכם, לאחר טלפיהם
המטונפים של החמרים!
פרופ': הו!
- נערה: בפונדק עלוב כשלנו הרי זו כעין הכרה במעמדו של הפונדק כראוי
להכנסת אורחים נכבדים.
פרופ': ומה היה עד עתה?
- נערה: אורווה, או מעין־אורווה, לשירות המבריחים העוברות בהר —
האנשים החשובים אינם יכולים להגיע הנה במכוניותיהם.
פרופ': עכשיו נדמה לי שאני מביין. תשתי אתי?
- נערה: הו, בוודאי, אדוני..
פרופ': על חשבוני!
נערה: (צוהלת) הו!
פרופ': עוד כוס אחת. פונדקי — וכד שלם של בירה!
נערה: הרהו!
- פונדקי: כן, אדוני! (מגיש)
פרופ': יכול אתה ללכת לישון, פונדקי זקן. (הנערה צוחקת)
פונדקי: הו, בוודאי — איחולי, אדוני! (יוצא)
- פרופ': ח־חן.. (מוזג לשניהם) שת־חמורים! (צוחקים. מגיש לה, מריקה
מחצית הכוס בלהיטות. הוא אינו שותה. מוסיף למוזג לה)
פרופ': אני חושב שלא היית צריכה לרקוד לפניהם — (אינה עונה, עיניה
בפוס הגדולה) אסור לרקוד לפני מי שאינו מביט בך!
נערה: אתה הבטת בי!
פרופ': הם לא ביקשו ממך שתרקדי —
נערה: אני רוקדת כשמתחשק לי לרקוד!
פרופ': והם — הם לא הביטו בך!
נערה: אתה..
- פרופ': הו, אין זה חשוב.. לא, אינך מבינה!
נערה: אינני כועסת עליהם כלל — מחר בבוקר הם יאמרו שאני המארכת
הטובה ביותר שבאיזור!
פרופ': מה את מתכוונת לעשות?
נערה: לא מה שהם יבקשו ממני!
פרופ': את מוצאת חן בעיני..
נערה: אתה מוכן להתחתן אתי?
פרופ': (צוחק)
- נערה: גם אתה מוצא חן בעיני..
פרופ': פיתפתי־ביצים.
נערה: (מתחננת) ארבל..

- פרופ': הו, לא! אל תקראי לי כך!
 נערה: (צוחקת) כרצונך, אדוני!
 פרופ': לא! אינך מבינה.. (נתלית על צווארו ומנשקתו. שהות. מביטים זה בזה. פורצים בצחוק)
 נערה: האם אין לי שפתיים מתוקות?
 פרופ': רבים אמרו לך?
 נערה: אמור לי גם אתה!
 פרופ': יש לך — (הנערה פורצת בצחוק רם עד שאין שומעים את תשובתו של הפרופיסור. מנשקת לו)
 פרופ': יש לך עיניים יפות, כמו של כלבלב חמוד!
 נערה: (צוחקת)
 פרופ': הן מחליפות גונים עם כל ליטוף.. (מגפפה)
 (נחלצת מידיו ומדליקה את הראדיו. עולים צלילים רפים, חלומיים. במרחק נשמע שיקשוקה של רכבת)
 נערה: שומע?!. השעה שתיים — רכבת של שתיים אחר חצות..
 פרופ': (ניגש אליה ומחבקה מאחור) אין לראות דבר.
 נערה: לילה ורכבת של משא —
 פרופ': רכבת שחורה בחשיכה!
 נערה: (פונה לעברו) למטה, בגיא, נמשכים הפסים עד לצפון..
 פרופ': (נוכר בשערותיה) פרחי גרניום פראיים בגיא, ובצפון הם הופכים עוזרד.
 נערה: רכבת זו עוברת את כל הארץ הקטנה בכל לילה..
 פרופ': לארפה (מנשקה בקו אנכי ממצחה עד לסנטרה) ולרחבה! (מנשקה לרוחב פניה. קצב נשיקותיו קצב הרכבת המתרחקת)
 נערה: באחד הלילות ברחתי מן הפונדק וטיפסתי על הרכבת ההיא שהולכת לצפון..
 פרופ': כלבלב חמוד! (נשמעות נביחות כלבים, יללה עזה, ואחר שקט מטריד. השנים עומדים בלי נוע. הצלילים בראדיו משתנים, עליזים וגואים יותר)
 נערה: לאן פניכם מועדות?
 פרופ': לעיר.
 נערה: ומה אתם מתכוונים לעשות שם?
 פרופ': איזה רצח חסר-חשיבות..
 נערה: (צוחקת כלבדיחה) ומי המועמד?
 פרופ': למה?
 נערה: לרצח חסר-חשיבות!
 פרופ': (צוחק לתוך שערה) ראש-העיר! (השנים מתגלגלים בצחוקם)

- נערה : חבל שאינני יכולה להצטרף אליכם !
- פרופ' : הו, כן — חבל..
- נערה : אך, בעצם, מדוע לא ?
- פרופ' : אם את רוצה..
- נערה : כן, אם אני ארצה אותו, התי ?
- פרופ' : האם כבר רצחת הרבה בני־אדם בחיידך ?
- נערה : לא, אבל זה נראה לי אפשרי מאד. (מדגימה לו בשובבות חניקה. הוא משתחרר, מחבקה, צוחק. הראדיו עובר למנגינת ואלס. השנים מתנערים וסובבים בריקוד ותוך כדי ריקוד וצחוק היא מפטירה) רק דבר אחד לא ברור לי, מדוע עליכם ללכת עד העיר כדי לרצוח את ראשי־העיר ?
- פרופ' : מה פירוש ?
- נערה : בשעה שהוא נמצא כאן, בקומה השנייה ? (צוחקים מאד) האם אתה מספר בדיחות כאלו לכל הנערות שאתה פוגש ?
- פרופ' : הו, לא — רק לאלו החביבות עלי ! (פוסקים מריקודם. הפרופיסור מתנשם, מכבה את הראדיו. היא מתירה את עניבת־הפרפר שלו. הוא אינו מתנגד) כלבלבון חמודון שלי ! (משתחררת ממנו ורצה בעיגול. הוא רץ לתפוס אותה) הו, אינני יכול להשיגך, שדה עליזה שפמותך ! (יוצאת בריצתה אל מאחרי הקלעים וחוזרת מיד ובידה כסא־נדנדה הקלוע נצרים)
- נערה : עכשיו תוכל לשבת ברווחה ולספר לכלבלבון שלך עוד סיפורי־אימים, התי ?
- פרופ' : (מתישב ומתנדנד. היא חולצת את נעליו ומנעילה אותו אנפילאות־לבד) כך הרבה יותר טוב — הרבה יותר טוב ! (הנערה מגישה לו כוס בירה. שותה) בירה לא רעה ! (הנערה צוחקת, תוקעת לו סיגריות בין שניו) אש ! (מחפש בכיסיו אחר גפרורים ומעלה את האקדח. שהות. הנערה מסתכלת באקדח ופניה מרצינות קמעה) אקדח ! נו, אז מה ?.. (טומנו בחזרה) הביאי לי אש, מותק !
- נערה : אקדח — טעון ?
- פרופ' : הו, כן ! אל תיחסי לזה חשיבות כל־כך !
- נערה : אם כן, התכוונת ברצינות..
- פרופ' : מה ?
- נערה : שאתם עומדים..
- פרופ' : (מהמהם. מציתה לו את הסיגרית)
- נערה : (אטית. קולה ללא גזון) הוא למעלה, אדוני.
- פרופ' : הו, לא, לא, לא ! אין לנו מה למהר — (קם ופושט את מעילו

- השחור) אין זה דוחק עד כדי כך! (שהות) כל הלילה עוד לפנינו.
 הה? (צובט את לחיה)
 נערה: (לאחר שהות) גשם מתחיל לרדת..
 פרופ': בוץ!
 נערה: השיירות תתעכבנה בדרך.
 פרופ': בוץ עד צוואר!
 נערה: הו, אני מצטערת שלא נשארו עצים להסיק את התנור..
 פרופ': זה בסדר! (יוצאת וחוזרת ומביאה חלוק הדומה לחלוקו של הפרופיסור)
 נערה: מוטב שתתעטף בחלוק.
 פרופ': הו — זה מופר לי.. (מבקש לצחוק ואינו יכול) בוודאי, בוודאי!
 (לובשו ושוקע בכסא־הנדנדה. הנערה מתישבת למרגלותיו)
 נערה: האם יש לך עוד סיפורי אגדות?..
 פרופ': אמרת שהוא ישן שם למעלה?..
 נערה: כן, אני אוהבת אגדות — אינני יוצאת הרבה מן הפונדק הזה —
 עם האגדות אני יוצאת רחוק יותר מכולכם..
 פרופ': האם את בטוחה שהוא ראש־העיר?
 נערה: כן, והוא גם אוהב אותי.
 פרופ': ובכן, הקשיבי — האם — הו, השתדלי להבין אותי, הו?.. יחד
 עלינו לחסל אותו!
 נערה: לחסל — —
 פרופ': כמו באגדות. האם אין זו יכולה להיות חווייה מרתקת?
 נערה: כן, אבל אני מפחדת.
 פרופ': (צוחק) עדיין את תיגוקת!
 נערה: (קמה) לא! אני יכולה לנסות..
 פרופ': מצוין! עלינו להיות גיבורים וחזקים — עלינו לשמור זאת בסוד.
 נערה: האם יש הכרח להמית את ראש־העיר?
 פרופ': בוודאי!
 נערה: הווא..
 פרופ': ועליך להאמין לי!
 נערה: הוא עשה עלי רושם חביב דווקא.
 פרופ': (קם, מתהלך, מתקשה לנסח את דבריו, נימתו ריטורית, כמו אינו
 מדבר אליה) העיר הזאת זקוקה לפיתוח, להתרחבות, לסיעוף
 רשת הכבישים ומסילות־הברזל, לריבוי בתי־ספר ובתי־אולפן
 עליונים.
 נערה: האם אתה מדבר אלי?
 פרופ': העיר הזאת זקוקה לחוון, לבטחון, לתקוה, ל..

- נערה: מי אמר זאת?
- פרופ': מי?.. הם! שם למעלה!
- נערה: (צוחקת בלבביות) לעולם לא אדע מתי אתה מתלוצץ ומתי אתה מדבר ברצינות.
- פרופ': ואם אגלה לך כי אסון הרפכת שקרה בחדש שעבר, הוא שהיה אחראי לו במישרים — קנייתה של רכבת חדשה תאפשר מעילה חדשה!
- נערה: (צוחקת)
- פרופ': וחשבונותיו בבנקים בחו"ל — ושמותיו הבודויים —
- נערה: (צחוקה גובר) זה כביר!
- פרופ': הוא כחול־הזקן, הוא המכשף רע־הלב — הוא האשמדאי המקרין שזנבו בין רגליו.. אינך מאמינה לדברי!
- נערה: אתה אומר את הדברים בדרך משעשעת כל־כך עד שאין זה חשוב אם הם אמת או שקר!
- פרופ': איננו יוצאים עם נשים — והלא יכולנו לעשות זאת, והדבר היה אף משעשע הרבה יותר, אך איננו עושים זאת ואת עדיין אין את מאמינה בנו!
- נערה: יש לך חושי־הומור נדיר! (שהות. מצטרף אליה בצחוק, לאחר התפפחותו מן הוואריאציה שלו על דברי בראל ואלבר אליו במערכה הראשונה) אתה אורח מוזר, אינך פוסק לדבר עמי על מדעי־המדינה ואני אוהבת אותך — ואני אשה.. (מושיטה לו את שפתותיה, הוא מגפף את ראשה) והשעה מאוחרת.. ואפלולית..
- פרופ': כלבלב חסר־בעלים..
- נערה: אתה מאלף־הכלבים הממשלתי..
- פרופ': (מגחך אל קרבו)
- נערה: אתה מעביר בי רעד, נדמה לי שצפרני מתארכות ומתקשות מאליהן ואני נעשית צפור־טרף!
- פרופ': לרצות, כמו באגדות־הילדים הנפלאות ביותר!
- נערה: אתה אומר דברים איומים, ואני אוהבת להקשיב לך.
- פרופ': אגדות־הילדים הנפלאות ביותר.. (מדגדג אותה. צוחקים) כל מה שעליך לעשות הוא להיפנס לחדרו עם האקדה, להעיר אותו ולומר לו — „אדוני ראש העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג בשם החופש“..
- נערה: „אדוני ראש העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג בשם החופש“..
- פרופ': „השוויון..“
- נערה: „השוויון..“
- פרופ': „והאחוה!“

- נערה: „והאחוהו!“ .. „אדוני ראש־העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג בשם החופש, השוויון וה—“ .. ומה עוד?
- פרופ': האחווה!
- נערה: „והאחוהו!“ בסדר?
- פרופ': מצרין! מהגם שאין לזה כל קשר לענין, אך — הו, כן, ואל תשכחי להזכיר לו את הצדק!
- נערה: כן, זה חשוב מאד — אך האם הוא יאמין לי?
- פרופ': ודאי שלא, ואז תירי בו!
- נערה: „בשם ה—“
- פרופ': זה בצחוק, מעין מעשה קונדסות, וזה מותר לך והוא לא יאמין ש..
- נערה: „בשם החופש — ה — —“
- פרופ': שבאמת האזרחים מוציאים אותו —
- נערה: השוויון והאחוה!
- פרופ': להורג!
- נערה: והצדק!
- פרופ': כן, בוודאי! אך על תתעכבי על זה, שהרי ענין זה אינו ברור כל־כך.. נשתה לכבוד המאורע, הה? (מוזג לשניהם)
- נערה: מעולם לא הייתי מסוגלת לחשוב בעצמי על דברים נפלאים שכאלה.. צריך להיות גאון!.. אך אם הוא ישאל אותי: „מי שלח אותך, חמודה?“
- פרופ': האזרחים, האזרחים, אמרי לו!
- נערה: מי הם האזרחים?..
- פרופ': (מוציא מפיו קול־נפץ כיריה) ואז הוא לא יוסיף לשאול אותך עוד. חבל שהזמן דוחק עלינו, אחרת היינו עורכים לו טכס מכובד, היסטורי כמעט, הייתי אומר. היינו מזמינים את תזמורת מכבי־האש וכמה דגלים צבעוניים ו... לחייך, עלמתי הנפלאה! (מקישים ושותים) בירה מצוינת! (מוזג לעצמו עוד כוס. שותה. היא משתעלת) והיינו מבקשים מן ההמונים לבוא ולהריע — והם היו עושים זאת ברצון — הכל בהתאם לדוגמות ההיסטוריות שבידינו — הוא היה ודאי רווה נחת מהצגה כזאת — היינו טובעים מטבעות עם פרצופו הסימפאטי של ראש־העיר, ובולים.. כן, הוא ראוי לכל החינגה הזאת, הידיד הזקן שלי — ודאי שהוא ראוי לכל גינוני־המלכות..
- נערה: האם אי־אפשר לעשות כל זאת, זה היה יכול להיות נפלא!
- פרופ': ..ואת..
- נערה: שמי מימי!
- פרופ': ואת, מימי, תיעשי הדמות הנערצה ביותר בהיסטוריה החדשה.

- יכתבו לכבודך שירים ומחזות ורחובות ייקראו על שמך ואביך יקבל פונדק במרכז העיר — (שותה)
- נערה: ותזמורת! ובולים ו — — (הפרופיסור צוחק צחוק רם) אל תצעק כל-כך.. אתה עלול להעיר את האדונים המכובדים ואת ראש-העיר והכל ייעלם כמו באגדות-הילדים הנפלאות ביותר..
- פרופ': (צוחק, משתהה, אחר מביט בה בתמהון) הנערצת ביותר..
- נערה: וכל מה שעלי לעשות, לשם כך, הוא לירות בוקן החביב הזה —
- פרופ': (קולו יגע יותר) האם את בטוחה שראש-העיר ישן למעלה?
- נערה: כן, הוא מחכה לאחת השיירות.
- פרופ': (אינו מוצא מלים) האם זה נאה להעיר אותו משנתו? (הנערה פוקעת בצחוק)
- פרופ': איך אני נראה.. מימי?
- נערה: מצחיק.. (הפרופיסור מנסה לחייך, מעווה את פניו, טובל מטפחתו בכוס הבירה ומלחלח את ערפו)
- פרופ': דומה שהקור גובר והולך..
- נערה: הו, כמה חבל שלא נשארו עצים!
- פרופ': אפשר ששלג יירד ויכסה את הלילה השחור וההולכים בו ישאירו את עקבותיהם העמוקים..
- נערה: בעונה זו אין שלג יורד!
- פרופ': (מבולבל, מבקש לשנות את הנושא) אין משהו עליז בראדיו?
- נערה: בשעה זו?
- פרופ': (מתלבט) ודאי שלא.. פרחי גרניום — האם את אוהבת פרחי.. (היא ניגשת אל דוכן-המזיגה להביא עוד בירה. הוא, לעצמו) מימי.. מהיכן אני זוכר שם זה?..
- נערה: כן, אדוני?
- פרופ': כן, זה היה כלבלב חמוד..
- נערה: אתה משונה. (מוזגת לו כוס, הוא דוחה אותה) האם נשאר לנו עוד זמן לפטפט שטויות? הוא עלול להתעורר!
- פרופ': מימי..
- נערה: ראש-העיר!
- פרופ': להתעורר?.. כן.. עליו להתעורר! עליו להתעורר מיד! עלינו להעיר אותו ולהודיע לו על כל מה שעומד לקרות לו! עליו לברוח!
- נערה: (צוחקת) אתה פנטסטי!
- פרופ': אינך מבינה? עומדים לרצוח אותי!
- נערה: עלי להקדים אותם — אני אעשה זאת! תן לי את האקדח!

- (הפרופיסור רץ לקחת את מעילו כמו למנוע אותה מליטול בעצמה את האקדח)
- פרופ': את לא תעשי זאת, הוּה?
- נערה: הרי אינך חושב לתת לו להימלט אחרי כל מה שהחלטנו!
- פרופ': כן, עליו להימלט — אם עוד יספיק!
- נערה: (בקינטור, חוזרת אחר דבריו הקודמים) „העיר הזאת זקוקה לפיתוח, להתרחבות, לסיעוף רשת הכבישים —
- פרופ': אנא, חדלי!
- נערה: „ומסילות־הברזל, לריבוי..“
- פרופ': די, אני אומר לך!
- נערה: (באכזבה) הוּה, שוב התלוצצת, לכל השדים! אתה זקן ומוג'לב הרבה יותר משתיארתי לעצמי!
- פרופ': לא, לא! אל תאמרי זאת! לא, אינני מוג'לב! כן, אולי זו הסיבה שבאתי עם האדונים הנכבדים.. זו גם אולי הסיבה שאני יוצא עכשיו נגדם.. ראי, תמיד ביקשתי להוכיח לעצמי שאינני פחדן..
- נערה: אתה משעמם אותי! (מתכוונת ללכת)
- פרופ': הם אמרו שאני עתיד להשפיע על מהלך העניינים, וזה היה חשוב לי — זו היתה הזדמנות בלתי־חוזרת לבצע הלכה־למעשה את כל תורותיי..
- נערה: מה אתה מפטפט?
- פרופ': (אוחז בה) כל מה שאמרתי לך היה שקר — שקר נורא — פשע — עליך לשמוע אותי..
- נערה: הקור מעביר אותך על דעתך — אינך חש בטוב!
- פרופ': עלי לומר לך דברים חשובים — עליך להקשיב לי — מעולם לא אמרתי דברים חשובים כמו אלה שאני מתכוון לומר לך..
- נערה: מה אתה דורש ממני — להבחין בין אמת לשקר, או בין טוב לרע?
- פרופ': הקשיבי — אספר לך אגדת־ילדים נפלאה..
- נערה: שוב אותו סגנון!
- פרופ': מימי.. שמי אינו ארבל! אינני אדון מכובד מאד — אינני מכיר את הברנשים הלבושים חליפות־ערב שם למעלה..
- נערה: משונה שעמדת לרצוח אתם אדם ולא שאלת לשמם, לזהותם..
- פרופ': אני.. (קולו רוטט) היה היה פעם פרופיסור למדעי־המדינה והפילוסופיה.. מין התעסקות שכזאת — זה אני — והיה לו כלבלב בשם מימי — זה היה לפני זמן רב. באחד הערבים, כרגיל, יצאתי עם מימי על מנת שיטיל מימיו ויטייל מעט.. (מימי צוחקת) ופגשתי בהם.. אינני יודע לומר את הדברים בצורה שתתקבל על דעתך —

- נערה: זה יכול היה להיות הערב הנפלא ביותר בחיי.. אולי בכל-זאת.
(בנימת לעג) פרופיסור?..
- פרופ': אי-אפשר שהם צודקים, אי-אפשר.. גם אם הם משכנעים אותנו בכך, אין כל קשר בין שני הדברים! אל לך להאמין להם.. אל לך להאמין לי!..
- נערה: „אדוני ראש-העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג בשם החופש, השוויון וה..“ (פורצת בצחוק קולני. הפרופיסור אינו מוצא את מקומו, פושט מעליו את חלוקת-הבית ולובש את המעיל השחור)..
מה היתה המלה האחרונה — לעולם לא אזכור אותה!
- פרופ': הם פשוט שודדי-דרכים — ליסטים!
נערה: הו, כן, זכרתי — „האחוה!“
- פרופ': בשם אלוהים, די לך להיות מפלצת קטנה! (צחוקה נקטע מיד)
- נערה: אני?.. משונה — נדמה לי שמוטב יהיה לי ללכת להעיר את האדונים.
- פרופ': לא, אל לך לעשות זאת!
נערה: אם כך, מדוע לא תקרא למשטרה?..
- פרופ': למשטרה?.. (ממרומי הבמה יורד טלפון)
- נערה: הנה הטלפון! (אינו זע) אם כן, אתה הולך אתם.. (שהות. הנערה הודפת את הטלפון כלפי מעלה והוא נמשך אל-על אך נראה משם לצופים)
- פרופ': (מבולבל) הבטחתי להם — הם בוטחים בי — הה, מעולם לא עמדתי פנים-אל-פנים עם הרשע —
(הנערה מנקה את השולחן, מפנה את הכוסות ומסקלת את השולחנות והכסאות אל מאחרי הקלעים. על הבמה נשאר רק דוכן-המוזיגים וכסא-הנדנדה. כל אותו זמן הפרופיסור מדבר והנערה אינה שמה לב לדבריו)
- פרופ': מדוע נעניתי להם?.. הרי לא פחדתי, הם נראו לי אדיבים והגונים ככל שאר תלמידי.. הם לא איימו עלי — הם לא הכריחוני לעשות דבר.. מדוע לא התנגדתי להם?.. אולי משום שבטוח הייתי כי אין הדבר רציני כלי-כך, אמיתי כלי-כך — שאין זה אלא מעשה קונדס?.. כן, וזה שיעשע אותי..
- נערה: (בקול יבש ומתוך שיעמום גלוי) „אדוני ראש-העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג..“
- פרופ': יש להודיע לו שיברח! יש להזהירו!
נערה: „בשם החופש, השוויון וה..“ לכל-הרוחות!
- פרופ': לא, איננו גיבורים, איננו מרדנים — אנחנו הרפתקנים משועממים.. אולי מבקשי אגדות, לאחר שלא נותרו לנו עוד מהן.. אין עוד

נפתלי בזס : רישום

- אגדות! בחיים לא נותרו אגדות.. לכן הם נעשים מסוכנים הרבה יותר, מעניינים פחות.. אמיתיים פחות — אכזריים יותר!
 נערה: (באותו קול משועמם, וכשהיא מסיימת את נקיון הפונדק) „אדוני ראש־העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג..”
- פרופ': (צווח פתאום כלפי התקרה) ראש־העיר! ראש העיר! (הנערה מוחאת כפיים. הפרופיסור מסתכל בה בפיוזר־נפש)
 נערה: אתה נואם טוב, פרופיסור!
 פרופ': הוא שמע אותי?
 נערה: הוא ישן כמו שיירה של חמורים!
 פרופ': עלינו להודיע לו..
 נערה: להודיע לו מה?
 פרופ': שעליו להסתלק מכאן כל עוד נפשו בו!
 נערה: הו, לא, פרופיסור — יש לו כאן עיסקה חשובה ביותר.
 פרופ': באיזה חדר הוא ישן?
 נערה: דרך ארוכה עשה עד שהגיע לכאן.. הוא לא יאמין.
 פרופ': באיזו קומה? מימי! באיזו קומה?..
- (אלבר נכנס במרוצה כשלגופו תחתונים לבנים וארופים וגופיה בעלת־שרוולים, מרופטים עד להבהיל, בניגוד מדהים לחליפות־הערב המגוחצות)
- אלבר: היכן הפונדקי המטומטם?
 נערה: מה הבהלה הזאת? (צוחקת למראהו)
 פרופ': מה קרה?
 אלבר: שמענו רעש מן החדר הסמוך — מי נמצא שם?
 פרופ': עכברים!
 נערה: לא!
 אלבר: דברי!
 נערה: ראש־העיר!
- (אלבר נדהם, מסתכל בשניהם בפקפוק, אחר נמלט בחזרת. הפרופיסור והנערה מחליפים מבטים. הפרופיסור מתקין את עניבת־הפרפר שלו ומחליק את שערותיו)
 פרופ': לא הספקנו..
 נערה: אתה מפחד, פרופיסור?
 פרופ': אין זמן לכך!.. מה אומר להם?.. איך אנסח את דברי? איך אסביר להם שלא אסכים לעולם.. שאסור להם לעשות מה שהם מבקשים — איך אסביר להם מבלי להיראות שוטה בעיניהם..
 נערה: ומה איכפת לך להיראות שוטה?
 פרופ': הו, לא! שהרי אז הם לא יתיחסו לדברי בכובד־הראש הראוי.

- נערה: אז מה?
- פרופ': אומר להם שהחלטתי..
- נערה: לבגוד בהם!
- פרופ': כן — אין זה ניסוח מהוקצע, אך הוא נכון!
- נערה: סיגריה?
- פרופ': הו, לא..
- (אלבר ובראל נכנסים במרוצה. לגופות שניהם לבנים מרופטים, בידיהם אקדחים. למראיהם הנערה פורצת בצחוק רם. ניגשת לראדיו ומדליקה אותו. רעש צרחני)
- בראל: היכן הוא? (הנערה מצביעה כלפי מעלה)
- פרופ': כן, הוא ישן!
- אלבר: ישן!
- בראל: סגרי את הקופסה המחורבנת הזאת!
- נערה: (סוגרת ומחווה קידה) כן, אדוני המכובד! (פורצת בצחוק, מתעסקת בקישוט שערותיה בפרחים הצהובים שעל דוכן-המזיגה)
- בראל: ובכן, מה אתה מחכה, ארבל!
- נערה: פרופיסור, קדימה!
- אלבר: שתקי!
- בראל: (שהות) היא יודעת הכל, זה?
- פרופ': הכל?
- בראל: פטפטן עלוב! אפס!
- אלבר: (לנערה) היכן מדרגות הפניסה השניה?
- בראל: הוא עלול להימלט בכל רגע!
- אלבר: היכן המדרגות?
- נערה: „אדוני ראש-העיר, האזרחים מוציאים אותך להורג בשם החופש, השוויון והאחווה!“ הצלחתי הפעם, פרופיסור, זה?
- אלבר: מטורפת! (אלבר והנערה יוצאים אל מאחרי הקלעים)
- בראל: איך העזת?
- פרופ': לא, אינני יכול — אינני יכול — ידעתי שלא אוכל, אף כי, ואתם יודעים זאת יפה, רוצה הייתי לשתף עמכם פעולה —
- בראל: אינך רוצה לומר שלפתע אתה מפחד?..
- פרופ': לא, אינני מפחד — אני אינני מסכים — זה הכל! אינני יכול..
- בראל: ומה יהיה על הצדק?
- פרופ': זהו רצח!
- בראל: מעולם לא היטבת לנסח את דבריך בקיצור ולענין!
- פרופ': ואף-על-פי-כן..
- בראל: אינך יכול להיסוג!

- פרופ': זהו רצח!
 בראל: פרופיסור!
 פרופ': לא אינכם יכולים לעשות הכל בשם..
 בראל: טיפש! (נכנסים מימי ואלבר)
 אלבר: נעלנו את כל הדלתות — הוא לא יוכל להימלט עוד!
 נערה: כן, אדוני!
 פרופ': כן, אני יודע שאתם תלמידי ובחורים טובים, אבל אתם מבולב-
 לים — מעוצבנים קצת יותר מדי —
 אלבר: מהו מפטפט?
 פרופ': הלוא יכולתי לא ללכת אתכם — יכולתי לקרוא למשטרה! (מצביע
 על הטלפון)
 בראל: ומדוע לא עשית זאת?
 פרופ': משום שלא רציתי לעשות זאת — משום שלא ייתכן למסנר אתכם
 למשטרה רק משום שאתם מבקשים לרצוח ראש-עיר.. אתם
 אינכם יכולים להתכוון לעשות זאת ברצינות..
 בראל: מעולם לא ידעתי שאתה שוטה כל-כך!
 נערה: הוא אדם טוב!
 אלבר: זה לא מספיק!
 פרופ': במשטרה לא היו נוטים להאמין לשטות שכזאת..
 בראל: ואני חשבתי שבזמן שהכלב אינו אתך אתה פיקח יותר!
 נערה: מימי!
 אלבר: בלמי את פוך, פתיה מזונזנת! (מימי צוחקת)
 פרופ': אני אבוד, רבותי! אני אבוד! אינכם יכולים לבקש ממני לעשות
 זאת — אינכם.. אינני מבין איך לא נותרו לי זכרונות שיגנו עלי..
 איך מכל 50 השנים המשועממות שלי לא נשאר דבר שיעצור בי
 מלהסכים.. להשתעשע אתכם?.. מה על התרבות, האמת, האלוהים..
 (אלבר פורץ בצחוק. הנערה מוחאת כפיים בהתלהבות)
 בראל: אין לנו פנאי לחזור אל ספסל-הלימודים!
 פרופ': אבל, אתם אינכם..
 בראל: (מאיים) אם לא תבצע מה שהחלטנו, נוציא אותך כאן להורג..
 (אלבר ניגש אל הדוכן ושותה)
 פרופ': לא!.. אתם אינכם יכולים..
 נערה: „אדוני הפרופיסור, בשם האזרחים..” (אלבר מתיו כוס בירה
 לתוך פרצופה)
 פרופ': אינכם יכולים.. (מנסה לחיך) תלמידים משונים, תלמידים משונים!
 אתם דומים לאש — אף היא חיה בזכות מתנגדיה, ואולם, בו ברגע
 שנצחונה שלם, כמוהם — אף היא מנוצחת וכלה!

- אלבר : פילוסופיה !
 פרופ' : אמת ! זו אמת !
 אלבר : פילוסופיה !
 בראל : אם אשכנע אותך, עוד פעם אחת, שאין זה רצח — האם תרצח אותו ?
 פרופ' : דעו, זו האמת ! זו כל האמת !
 בראל : פוי ! (רוקק, הפרופיסור נסוג לעבר הפתח המדומה וכמו חוסמו בגופו).
 פרופ' : לו יכולתי לשבת עכשיו במנוחה ולהתרכז במחשבותי, ודאי הייתי מוצא מה להשיב לכם — אולי אף הייתי משכנע אתכם — ומציל בכך את ראש־העיר ! (נכנס הפונדקי, ידו חבושה) דומה שבילבלתם אותי כהוגן !
 פונדקי : מה מתרחש כאן, רבותי ? לרשותכם, רבותי !..
 אלבר : לך לכל הרוחות !
 פונדקי : כרצונכם, רבותי !
 (הפרופיסור פונה אל הפתח ורואה את ראש־העיר, שאינו נראה לקהל. צווח)
 פרופ' : ראש־העיר ! ראש־העיר !
 (אלבר ובראל יורים לכיוון ראש־העיר ומדלגים על הפרופיסור שקרס)
 פונדקי : אדונים משונים, ילדה.
 (מימי רצה אל הפרופיסור. הפונדקי ניגש אף הוא, מרימים ומניחים אותו בכורסה. הפונדקי, בנעימה של אכזבה משועממת):
 הם לא פגעו בו ! (מחפש בכיסיו. מוציא את האקדח ומחזירו באדישות) אין לו פרוטה ! (מימי מביאה כוס בירה ומטלית, מרטיבה את פרצופו, מרפה את עניבתו. הפונדקי ניגש עד דוכן המזיגה ומתחיל למנות את כספיו בשלווה מרובה) דלפון בחליפת־ערב שחורה ! אדונים משונים, ריבונר־של־עולם, אדונים משונים !
 (מנסה להעירו) פרופיסור, פרופיסור ! הם לא רצחו אותך !
 פונדקי : הניחי לה, ילדתי, הניחי לו לזקן הזה !
 נערה : עליו לדעת שלא רצחו אותו !
 פונדקי : מה זה חשוב ?..
 נערה : לא ! הם לא רצחו אותך !
 פונדקי : ודאי שהוא יודע שלא.. אנשים משונים !
 נערה : האם הוטב לך ?
 פרופ' : עדיין לילה ?.. הו, אני רועד.. (מביאה לו את החלוק ועוטפתו בו)
 נערה : עליך לעלות למעלה ולנסות להירדם.

- פונדקי: מימי, אין לו פרוטה לדלפון הזה!
 נערה: אבא..!
 פרופ': הו, לא! לא! לא! עלי ללכת מכאן ובכל המהירות — עכשיו — —
 עלי ללכת.. (מתרומם, היא תומכת בו, מלבישתו בחלוק)
 נערה: אתה איש טוב! (הפונדקי צוחק את צחוקו)
 פרופ': את..
 נערה: לא, אינני לועגת לך..
 פרופ': עלי ללכת, כן, עלי ללכת.. (תוהה ומוטרד) עלי למצוא את מימי..
 (מכניס את ידו לתוך כיסו ושולה את האקדח) מדוע לא איימתי עליהם?.. מדוע לא הפחדתי אותם?..
 פונדקי: חמש לירות שמונים.. פוי! (רוקק)
 נערה: משום שזה היה משעשע אותם!
 פרופ': כן.. אך הרי מישוהו היה חייב להוכיח להם שאין הם יכולים לעשות כל מה שמתחשק להם..
 נערה: עליך לנוח..
 פרופ': אני הולך, ילדה — הישארי.. הישארי כאן.. (קולו תוהה) מישוהו הרי היה מוכרח..
 נערה: לאן תלך, פרופיסור?
 פונדקי: (פורץ בצחוק) פרופיסור!
 נערה: לאן תלך?..
 פרופ': החוצה.. (יוצא)
 נערה: (שהות ארוכה של שקט, מבחינה בידו הפצועה של אביה) מה קרה לידך?..
 פונדקי: הו, שום דבר.. הכלבים שרטו אותי כשחנקתי אותם..
 נערה: כש.. מה?..
 (נשמעת יריה. הנערה מוציאה קול צווחה)
 נערה: הוא!
 פונדקי: (בשלוות נפש) לא! האדונים המשונים הרגו את ראש-העיר שברח..
 נערה: הו, לא! (נלפתת)
 פונדקי: אם כך, עלי לצלצל למשטרה, כאזרח נאמן של המדינה — (הטלפון יורד אליו. מחייג את המספר. מפהק) האלו.. מי?.. לא, מן הפונדק.. כן — אינני שומע.. קרה כאן משהו.. איזו תאונה.. לא, אין זה דחוף, אדוני! כן, בגשם הזה — הו, אתם יכולים לבוא מחר בבוקר! (מפהק)
 נערה: כבר בוקר, אבא..
 פונדקי: לא, לא חשוב, זה בסדר! (מפהק) לילה טוב!

- נערה : כבר בוקר !
 פונדקי : מה ?.. לא, הענין לא יברח !.. כל טוב — שלום ! (הטלפון מתרומם ונעלם. מפהק) עלינו ללכת לישון, חמודה שלי, במזג-האוויר הרע הזה ! (ניגש ותולש את הסיסמאות) ציורים משונים ! זה היה לילה משונה קצת.. (מתרחק לעבר היציאה) צריך לבקש מן הדוד בעיר שישלח לנו שני כלבים חדשים.. (מאחרי הקלעים) אינך באה ?..
- (האור דועך כמעט. הנערה ניצבת ליד דוכן-המויגה ואצבעותיה מחליקות את שולי הצילינדרים. שהות. בראל ואלבר נכנסים בדממה. הנערה נפנית ורואה אותם. אינה נרתעת, אינה נבהלת. דבריה שלווים, בלי שום נימה אמוציונלית, יבשים כמעט)
- נערה : אתם ?..
 בראל : בירה ! (מניחים את אקדחיהם על דוכן-המויגה. מוזגת להם)
 אלבר : בירה מחורבנת ! (פורץ בשיעול)
 בראל : שתן-חמורים ! (רוקק)
 נערה : היכן הוא ?..
 בראל : מי ?
- נערה : הו, לא.. שום דבר ! (השנים מתלחשים ביניהם. הנערה מוסיפה אל נפשה, בהתקרבה מעט אל הקהל) האם יש לזה חשיבות שהפרופיסור מת.. או לא-מת ? אינני יודעת — אינני מבינה — אבל הכרח שיהיה הדבר איכפת למישהו.. שיהיה דבר-מה בזה שהוא מת, או לא-מת.. שיהיה בזה דבר-מה בעל חשיבות יוצאת-מן-הכלל — — מדוע ?..
- בראל : בירה, מותק !
 אלבר : (בצחוק) המשטרה מבקשת את עזרת הציבור בחיפושיה אחרי..
 נערה : כן, אדונים נכבדים ! (מוזגת. נוטלים סיגריות, הנערה מדליקה להם אש)
- בראל : את המארכת הנפלאה ביותר.. רוצה שאגיד לך משהו מצחיק ? — את..
- נערה : כן !
 בראל : אנחנו אוהבים אותך.. טפשי, מה ?.. ועוד משהו — (קולו לוחש) חיפשנו אחר הצדק לא על-מנת למצוא אותו אלא כדי לומר שהוא איננו.. (צוחק)
- נערה : (מנסה להצטרף לצחוקו) יש משחקי-ילדים שכזה.
 בראל : יש !
 אלבר : אצא ללקוט זר ענקי של פרחי-גרניום..
 בראל : זר-ענק ! (אלבר חובש את הצילינדר ומעלה כפפותיו. מחווה קידה

לנערה, מגתך ויוצא. שהות, רק אור חיור מאיר את הבמה)
 בקטע אחרון זה על השחקנים להישמר במיוחד מכל התפייטות קולית.
 על הדברים להיאמר בפשטות, בלי שום גון חלומי או רומנטי — מהגם
 שיש להדגיש את המעבר שבין הדברים האמורים בזה לקטע הקודם. יש
 לשים לב במיוחד לשהיות בין פסקות השיחה, החייבות לתת את תחושת
 הסטאקאטו, החשובה כאן. בשיחה זו אין הם פונים איש לרעהו; כל
 אחד מהם מדבר אל עצמו. לא נותר דבר משותף ביניהם, אף לא המלים
 (עצמן)

- בראל: הביטי בעיר המנצנצת שם למטה!
 נערה: עוד מעט יעלה השחר —
 בראל: על העיר המנצנצת!
 נערה: וייראו אנשים כבדים היוצאים לעבודתם הקשה — והתרנגולים
 יוסיפו לנקר באשפה כאתמול.. (שהות)
 בראל: הביטי בעיר המשועממת שם למטה!
 נערה: בעוד רגע יעלה השחר —
 בראל: על העיר המשועממת!
 נערה: ואפשר שתינוקות חדשים יראו אור ראשון בבוקר זה — או שזוג
 צעיר יעזר אחר ליל-הבתולים.. (שהות)
 בראל: הביטי בעיר המתמוטטת שם למטה!
 נערה: הבט בשחר!
 בראל: עיר מתמוטטת! רק רעידת-אדמה או שטפון מוכיחים שוב ושוב
 שהכל עומד על מקומו רק במקרה — שהכל עומד עד להתר-
 מוטטות —
 נערה: השחר חיור כמו האיש הכבד היוצא לעבודתו הקשה —
 בראל: שהכל קיים רק משום שעדיין לא התמוטט!
 נערה: חיור כתינוק שראה אור לראשונה — כגופות הנוג החדש לאחר
 הלילה הגדול..
 בראל: לו היתה הסופה מסירה את הגגות האדומים והשחורים הללו,
 היית רואה את האימה..
 נערה: את בני-האדם!
 בראל: את השקר והקטטה והעמדת-פנים וגניבת-הדעת והריקות —
 נערה: את החיים — את החיים עצמם!
 בראל: את נערה קטנה וחולמנית ולא אינטליגנטית למדי.
 נערה: האין זה נפלא לעמוד במקום רם כליכך — אתה רואה את הבתים
 עומדים זה ליד זה והאנשים ממהרים כנמלים בדממה ובלי לגעת
 זה בזה..
 בראל: (צוחק לאטו)

- נערה: מכאן כליכך קל.. לסלוח להם — (שהות. בראל מערה אל פיו
את כוס הבירה וקם ממקומו)
בראל: עלינו למהר!
נערה: ודאי, היום עולה עליכם..
בראל: את..
נערה: אט אט, אך בבטחון נפלא ומאיים!
בראל: נערה משונה! (חובש את הצילינדר ונוטל את כפפותיו ומתחיל
להעלותן לאטו)
קול
הפונדקי: מימי!
בראל: היש עוד כלבים ממין זה?
נערה: אני באה! (נוטלת את הצילינדר של הפרופיסור ומעבירה את
אצבעותיה הדקות על שוליו)
בראל: הו! (צוחק) סליחה!.. גשם — שוב חוזרים ימי סופה — אי־אפשר
יהיה לצאת עם הכלבים שיטילו את מימיהם ושיטיילו מעט..
(מגחך אל קרבו, גיחוכו נקטע) אין לראות דבר! (הבימה
מחשיכה כליל) אשמאי זקן, אור!
נערה: (בקול נוגה ורפה) כבר בוקר!
בראל: (צווח בכל כוחותיו) אור! אור! אור!

מ ס ך

יחיאל חזק : שחר עקום

אתה לא תשוב לביתה...
לא תשוב לביתה...
לא תשוב.

היום לפנות-ערב השמש שרושה
העצים במישור הרקב צוקים.
אתה לא תשוב לביתה...

ענלה עם תינוק. חיוף שוהה ותבלת.
סלה מלכלב במטע המשלג.
אתה לא תשוב לביתה...

ניחוס לזהט. אדמה מתמוגגת.
שחור וכבד הוא העמר בגיא.
אתה לא תשוב לביתה...

סרג שגבע במדרון הסחוף. רים צו.
תולית מקריצה של עלמה רוחצה.
אתה לא תשוב לביתה...

שים נקשה. נמלים רודשות. חשיף
סלע מחריש. המדבר המורז.
אתה לא תשוב לביתה...

וצח בית-השחי. רים חיקי. קרצי
השירים אל צחיחות הגזעות. העיט זנק.
אתה לא תשוב לביתה...

מונזה של שיבה. אדמה מצפרת.
אותיות הינקות את הלב הנזיר.
אתה לא תשוב לביתה...

העלמה הרוחצת בדם השחור. ערמה
הקולם פחם. גחליו הקבויות.
אתה לא תשוב לביתה...

שקט נקשת. רחוב שנקצר אל ערבוב.
ליל בכבשן. צחוק שנקטף באבו.
אתה לא תשוב לביתה

לא תשוב
לא תשוב לביתה...

בנימין פשוט : אנשים תמיד

אנשים תמיד רצים וצוּצקים בזילה
ואנשים אחרים מושכים את השמיכות
על ראשיהם ומנסים להרדם
אנשים תמיד רואים חיים
ואסירים גם הושכים על כך
אחרים תמיד הולכים ורואים
ברחוב איל גאחו בסך
ואסירים הולכים ונושכים
את שפתם
אנשים תמיד זוכרים
זכרונות שלהם וזכרונות
של אחרים
ואני רואה זכרונות הולכים
בדברים
ומצפנים.

אני מקמט מלים

אני מקמט מלים
כמו פרטיסים משמשים.
השורות בשירים ניקוח.
קירות מרוחים
ארונות ספרים
אינם מניחים לי עוד.
המקורים בורחים
על כביש הזמן.
הכתבת על הקיר מתפרקת.
הגרעין בקאזון
לילותי השוקים
אינו נותן להקבר בשקט.

אריה נור : השקפותיו האסתטיות של ג'ויס

לפי דיוקנו של האמן כאיש צעיר

ת. ס. אליוט סבור שהתבגרותו של אמן, מבחינת עירנותו ורגישותו למתרחש בהוויה, מתגבשת ומגיעה לידי התעדנות ככל שקיים חתך עמוק, בחינת חיץ, בין רוחו הסובלת של האמן לבין רוחו היוצרת, כלומר — ככל שהתופעות והחוויית שבתן נתקל המשורר במציאות נקלטות והופכות חלק אינטגרלי של תודעתו והכרתו, ועם זאת, האמן מעצבן עיצוב אמנותי מתוך פרספקטיבה היסטורית-כרונולוגית ומחשבתית-ממיינת. לפי הגדרה זו, ההתבגרות וההכרה בשליחות האמנותית הן פונקציה של המרחק, במשמעות הפסיכולוגית של המלה, שבין סבל היוצר הנתקל בהוויה עכורה ובלתי-מובנת לבין טביעת החותם האמנותי בתוך החומר הגלמי — הוא הסבל.

מרחק זה שבין החוויה הממשית לשיחזור האמנותי, שהוא חלק אימננטי מיצירתו של ג'יימס ג'ויס, הופך אותה מצירוף מכני-פרודוקטיבי של אירועים פנימיים וחיצוניים (יצירתו של ג'ויס מצטיינת, כמובן, בקליטתם המעודנת של האירועים הפנימיים דווקא) לסך-כולל, מגובש, בחינת אחדות אמנותית. הקונפרונטציה המתמדת של ה"אני" עם העולם במובנו המטאפיזי, עם החברה ועם עצמו, בה היה ג'ויס נתון כל ימיו, היא שהצמיחה את יצירתו הספרותית וגיבשה את נפתוליהן הפנימיים של דמויותיו. המיפגש "אני — עולם" הוא לו דחף ראשוני לקראת נסיונות נשנים והולכים של הארת ההוויה, של התקשרות אליה ומציאת לשון משותפת בין הנצחי לבין החולף, של הפיכת האדם בן-החלוף לחלק של אותה ישות נצחית.

*

היצירה שאליה אנו ניגשים כאן, ואשר ממנה רוצים אנו להקיש על השקפותיו האסתטיות של ג'ויס, "דיוקנו של האמן כאיש צעיר", היא טרגדיה של סיכסוך בין חלום העשוי להיות למציאות לבין מציאות המתרחקת מן החלום; זוהי טרגדיה של הנער סטפן דדאלוס — ג'יימס ג'ויס, "הרוצה לדעת והמצטער שאינו יודע מה זאת פוליטיקה ואיה קצה העולם" (ע' 48), המנסה להבין את הישות הכוללת, לגבש לעצמו השקפת-עולם מקיפה, לתת פורקן וביטוי לכל אותה מתיחות נפשית המצטברת בלי הפסק נוכח ההוויה האטומה — מנסה ונכשל, נכשל בנורעות החטאת, ונכשל ליד המזבח. הכרתו האמנותית של סטפן גמלה בו רק לאחר שנצרפה בכוריהן של כמה וכמה השקפות-עולם.

שחר ימיו של הנער דדאלוס חתום רובו-ככולו בחותם הגלימה של המסדר הישועי; האקלים הרוחני בו אישיותו צומחת הוא דתי-אדוק, לכן יש לדת השפעה עצומה

על עיצובה של דרכו האמנותית. הדת היא המעמידת ראשונה מול בדידותו הקוסמית, ואף כי יחסו אליה השתנה חליפות — עתים ראה בה חלק מאישיותו ומצא בה מרגוע ועתים התקומם עליה מפאת חוסר-התכלית שבה — לא גרע יחס אמביוולנטי זה אל הבדידות מעצם תוקף קיומה. אדרבה, זו העמיקה והלכה, אף נתנה בו עקשנות וכוח לעמוד בפני זרמן הגורף של ההתרחשויות החיצוניות. אכן, עקשנותו זו איננה אך ורק תוצאה של אמונה מוצקה בצדקתו; בעת-ובעונה-אחת הריהי פליטת מרירות-נפשו כלפי החברה, ביטוי לסלידתו בכל מוסכמותיה, זעקת-ייאוש אף גם חירוק-שניים.

בדידותו הולכתו לעקשנות שטעמה מר כלענה, ומכאן ייתכן רק המשך אחד: צעידה נמרצת לקראת החטא, לקראת העבירה על חוקי הדת והחברה. שוב אין הבדידות כשלעצמה עשויה להשביח את סערת נפשו; העקשנות והעמידה מן הצד ברשות-הרבים אין בהן עוד משום פורקן; להבות-אש מתלקחות בקרבן. הכל מתגעש ומסעיר את דמו — משול הוא כהר-געש העומד להתפרץ; הוא נכבש על-ידי איוו ישות אפלה וסמויה; הד המיתה כיתר את כל אישיותו המסוערה, ואז מוצא הוא את עצמו, באין לו עוד שליטה על מעשיו, בזרועות החטא, בחיק היצאניות.

החטא כשלעצמו הוא מפנה חד ביותר בחייו של סטפן, אמנם באמצעותו זכה תחילה להתרופפות רגעית של מתיחות נפשו, אבל בתוך כך כבר הבזיקו ברקיה של מתיחות חדשה, עמוקה ואמיתית יותר, שיוויה-המשקל הפנימי הרעוע שהשיגו בדרך-לא-דרך שוב יהיה צפוי להתערער נוכח פניו הקודרים של החטא.

עבירתו על חוקי-אלוהים-ואדם כאחד שימשה סיום לפרשת-חיים סוערת ועקרה — ולפתיחה לפרק חדש, שבו נעוצים שרשי אישיותו האמנותית של סטפן. החטא מחולל בו שינוי-ערכים גמור; גלגל האוריינטציות המוסריות שלו מתהפך עליו. בתקופה זו לובשת השקפת-עולמו צורה של רליגיוזיות מובהקת, של חרדה תמימה לכל הקשור בפולחן הדתי.

ראשיתו של החטא אישם בערפלי תת-ההכרה; המשכו — במרכז ההכרה. ההכרה בקיומו של החטא היא המצמידתו אל תהו-ובהו נפשי, אל תהום סמויה; כל עוד היה החטא אימפולסיבי בעיקרו לא היה בגדר עילה לייסורי חרטה, אך משתפסה תודעתו את שיעורו של הפשע לא היה אלא כפשע בינו ובין הידרדרות רוחנית מוחלטת.

פרטיהם הבזויים של מעשי הוללותו עוררו בו גועל. זיעה קרה ביצבצה על מצחו כל-אימת שהתבהרו הזכרונות המבישים במוחו. כוחותיו הנפשיים היו במצב של רפיון גמור, הכל גבל בייאוש: „בטירוף קרע מעליו את השמיכות כדי לשחרר את פניו וצווארו. האל הרשהו לחוות בתופת הערוך לו על פשעיו: מסרית, בהמי, זדוני, גהינום של שדים הדומים לשעירים שטופי-זימה. למענו! למענו!“ (ע' 178). ודווקא בשעה שהתמוטטותו נראית ודאית, משכיל סטפן להטיל עוגן ליד חוף-המבטחים של האמונה האיתנה בכוח האלוהים, „קמעה קמעה, ככל שהוסיפה נפשו דעת רוחנית, היה רואה את העולם כולו כביטוי סימטרי עצום לעוון אלוהים

ולאהבתו... העולם, על אף גשמיותו המוצקה וסיבוכו, שוב לא היה קיים בנפשו אלא כתיאוריה של עזו, אהבה וכולליות אלוהית" (ע' 190).

אמונתו היתה שלמה ואיתנה, רצינית ובוגרת, עמוקה וכוללנית — השקפת-עולם רליגיוזית. תחושתו הדתית החריפה לא היתה כפויה, ולפיכך לא שטחית היתה אלא תוצאה מחויבת של מאבק פנימי עקשני. אמונתו שבה והעניקה לו טוהר-נפש, קדושה ואושר, מתוך שהביאתו אל מסגרת-חיים המסוגלת ליצור אינטגרציה שלמה בין האדם לבין הישות הנצחית.

אפס כל האושר הזה חיש היה כלא-היה, דווקא משום שאמונתו הדתית לא היתה אמונה עיוורת אלא פרי הכרה מחשבתית בשלה: „הידיעה שיכול הוא במעשה אחד ויחיד של הסכמה, ברגע אחד של מחשבה, לבטל את כל אשר השיג, העניקה לו תחושת כוח" (ע' 193). הדת, על שלוחותיה השונות, לא עמדה במבחן המניפור לציות הרציונליסטיות של סטפן (אם מחמיץ היין ולחס-הקודש מתפורר ומתעבש לאחר שקודשו, האם בכל-זאת הווה ישו המשיח בתוכם כאלוהים וכאדם?). וזאת, פרדוקסלית, בשל טישטוש היסוד האמוציונלי-החוויתי שבאמונה והתבלטותו של האלמנט המדיני-החברתי. השאיפה להגיע אל הנשגב על-ידי פעילות רוחנית אינטנסיבית אינה באה עוד לידי גישום בתחומה של הדת, לכן אין לסטפן ברירה אלא לנוס ולהינתק מן הדת.

פניית-עורף למזבח, ההשתחררות מפבליה ומוסכמותיה של הדת, מביאות אותו אל החירות הפנימית, אל האמת שבאמנות: „נפשו ניתרה למשמע הקריאה: לחיות, לשגות, ליפול, לנצח, לעצב חיים חדשים מתוך החיים! מלאך פרא נגלה לפניו, מלאך של נעורי אנוש ושל יופי אנושי, ציר שלוח מחצרות החיים היפים, לפתוח לפניו ברגע של התפעלות-הנפש את כל שערי השגגה וההוד" (ע' 215).
מכאן והלאה חש סטיפן בהגיה הוויה של אורה לתוך אישיותו, חוויתו של „כוהן לדמיון הנצחי, ההופך את לחם-החולין של החוויות לגופם הזוהר של חיי-הנצח".

*

ג'ויס מעמיד את החיים המשמעותיים, אליהם הוא שואף תדיר, על עיצוב החוויה בדרך אמנותית-אסתטית; לעומתו רואה הפילוסוף קירקגור בעיצוב האמנותי של החיים את השלב הנמוך ביותר (לעומת האתי, ובמיוחד לעומת הדתי) בדרך להגשמת החיים המהותיים בפועל. רק ההתקשרות, ההתמדה, הנאמנות, ההליכה לקראת הזולת, ובעיקר לקראת האלהות, מסוגלת להערות לתוך החיים את משמעותם האמיתית. האסתטיקן, לפי קירקגור, בורח מכל אלה; ההכרעה האסתטית פירושה חוסר-יציבות, התרחקות מן היש והקיים והתלכדות עם החולף, הזורם. המעבר מן האפרורי והשיגרתי שבחיים אל האסתטי לעולם אינו מגיע לידי גמר, ולכן אין עמו תוספת כוח ואיכות למהלך המאורעות. מובן כי השקפתו זו של קירקגור על החוויה האסתטית היא הניגוד הקטבי להשקפתו של ג'ויס על היפה. לפי ג'ויס הרי דווקא בהתממשותה של החוויה באסתטי יש משום יתיר, ביטוי

לרוחו היוצרת של האדם המתלכדת עם החוויה עצמה. מעמד האדם ביקום, ככל שהוא חלק ממנו וככל שחלה עליו החוקיות של היקום, יש בו איזה רובד של מציאות העורך על החוקיות הפועלת ביקום, רובד שבו אין האדם נקבע סיבתית על-ידי היקום; בקטע זה של המציאות, שבו אין האדם שזור בתוך שרשרת התולדות והסיבות השלטת בקוסמוס, הריהו ניצב מול הטבע ויוצר מקטע של יחסים משמעותיים בינו לבין היקום. האמנות, היפה, לפי ג'ייס הרי הם המעצבים אותו תחום של יחסים משמעותיים שבין האדם לטבע.

היפה, כפי שנתפס לו לג'ייס, משחרר את האדם מן הכפיפות לטבע ולחברה ועושהו בן-חורין; העיצוב האמנותי הוא הדרך היחידה המעבירה את האדם ממעמד של אובייקט, כפוף לחוקיות המוטלת עליו בכוח ההכרח העיור, למעמד של סובייקט, המסוגל לעצב את גורלו שלו לפי חוקיותו הפנימית. החירות המהותית נרכשת ומתממשת בתוך היפה עצמו, ובו בלבד. „לידתה של הנפש אטית ואפלה, מסתורית יותר מלידתו של הגוף. כשנולדת נפשו של אדם, נזרקות עליה רשתות כדי למנוע אותה מלעוף. אתה מדבר אלי על לאומיות, לשון, דת. אני אנסה לעוף ולעבור מעל לרשתות אלו...” (ע' 251). ההכרעה לטובת עיצוב החוויה בדרך האמנות פירושה העדפת האפשרות האחת על אפשרויות הרבה ומתן כיוון חד-ערכי למהלך הדברים העשויים להתרחש בעתיד.

האמנות, אף שהיא עצמה יסודה בחושים, עשויה להוביל את האדם אל האמת שמעבר לעולם הנתפס בחושים. „האמנות היא הדרך שבה מביא האדם סדר בחומר מוחש ומושכל, למען מטרה אסתטית” (ע' 255). אין ההוויה מקבלת משמעות אלא כשהאדם מסוגל להטיל בתוהו-וובוהו שבה סדר ומשמעות, לארגן את הופעותיה השונות ולהעמידן על בסיס של חוקיות והגיון פנימיים. ואין היחסים ההרמוניים שבתוך היפה אמורים לגבי החומר המוחשי בלבד; היפה שבחומר המוחש נאצל מן היפה שבמושכל, כלומר — היפה המתגלם בתופעות הנתפסות על-ידי החושים הוא הסתעפות מן האידיאה הרוחנית של היפה, הנתפסת על-ידי התבונה האנושית. (בנקודה זו נראית היטב השפעתה של תורת-האידיאות של אפלטון על הקונצפציות האסתטיות של ג'ייס).

יתר על כן, הרגשת היפה אינה בקליטה החושית של האובייקט אשר לו אנו מיחסים את תכונת היפה אלא בתפיסה השכלית של היחסים ההרמוניים שבתוך היפה, היוצרים בנפש האדם הקולט „סטאסיס” אסתטי. סטאסיס זה, המתקיים לפי ג'ייס על-ידי מקצבו של היופי (וכאן אני מביא את הגדרת המושג „מקצב של יופי” כלשונו של ג'ייס מבלי להוסיף עליה, שפן דומה שהיא נהירה ומחותרת בתכלית: „מקצב זהו היחס הפורמלי, האסתטי הראשון בין אבר לאבר בתוך חטיבה אסתטית מסוימת, או בין החטיבה האסתטית ובין אבר או אברים שבתוכה, או בין איזה אבר שהוא לחטיבה השלמה שהוא חלק ממנה.” שם, 254), הוא עצמו נמצא כבר מעבר לשיגרתו והמאוס שבישות האנושית, שהרי הוא-הוא משמעותם העמוקה של החיים המהותיים, ולו שתי תכונות יסודיות: ראשית, בן-קיים הוא, כל זמן

שמקצבו של היופי הוא בן־קיים; ושנית, מהיותו חוויה רוחנית המעניקה משמעות לחיים הריהו נתון בתחום השג'ידו של האדם, בכל מעמד ממעמדי החיים שבו האידיאה הכוללת של היפה מתגלמת בתופעה פרטית זו או אחרת. היוצא מזה, אפוא, שגילוייו של היפה בתוך ההוויה הוא, קודם־כל, פונקציה של התודעה האנושית ומידת יכולתה לקלוט ולהבליט את היפה הגלום בתופעות־החיים השונות. היפה קיים בכל אתר, אך הוא מתגלה רק ליחיד־סגולה העשויים. בזכות שיעור־קומתם הרוחני, לתפוס באורח סינופטי את היפה שבחומר ואת הדרך בה הוא מסתעף מן היפה שבמושכל.

תפיסה סינופטית זו של היפה, בשלבי התגלמותו השונים, אפיינית היא, כאמור, לתמונת־העולם האפלטונית, שלפיה ההוויה כולה מורכבת שלש מערכות, "יש" עיקריות — האידיאות, עולם התופעות, והגשמות המכירות באידיאות ובדרך התמשותן בעולם התופעות.

ג'ויס הבליט את האספקטים של היפה בלבד וגילגוליו השונים, מן האידיאה הרוחנית הטהורה, העומדת מבודדת ואין עמה דבר וזלחה עצמה, עד להתגבשותו האחרונה בתופעות שונות הנתפסות על־ידי החושים וממלאות תפקיד ראשוני בחיי יום־יום. (העובדה שג'ויס־דדאלוס עורך את ניסוייו האסתטיים־הפילוסופיים במוצגים הלקוחים מתוך חיי יום־יום — הסל — עשויה לשמש בידי המבקר הקפדן אינדיקטור לשאיפתו בלתי־המוגבלת של המשורר להפוך את החיים לצירוף של רגעי־שיא ואקסטזה רוחנית, שאיפה הבאה על ביטויה המלא בסיפור „המת“).

*

המשך הדיון בדבר היפה, ביצירה שלפנינו, יעמוד בסימן ההשפעה של התפיסה האריסטוטלית, כפי שזו מתבטאת ב„פואטיקה“. אריסטו, בנתחו את הסטרוקטורה האידיאלית של הטרגדיה, מיחס חשיבות ראשונה־במעלה לרגשי האימה והחמלה מצד אחד ולתחושת ההזדככות, המירוק, הוא הקאתארסיס, מצד שני — רגשות שחייב המוצר האמנותי לעורר בנפשו של המתבונן. רגשות אלה יחדיו יוצרים את מה שקרוי בפי ג'ויס „סטאסיס אסתטי“ ומשמים סכר ואפיק לרוחו של האדם, הניצב מול העכור והפמוס שבהוויה. ג'ויס מביא בספרו הגדרות ברורות לרגשות אלה של אימה וחמלה (מה שאין כן אצל אריסטו), והחשוב והראוי להבלטה בהגדרות אלו הוא שהן מתיחסות כל־כולן לסבל רוחו של האדם ולדרך בה זו נערכת לקראת סבלו של הזולת — חסרת־אונים, מצד אחד, אך שופעת הודעות, מצד שני, „יופי המובע על־ידי אמן אינו עשוי לעורר בנו אמוציות קינטיות, או תחושה שהיא גופנית בלבד. יופי כזה מעורר, או צריך לעורר, גורם, או צריך לגרום, סטאסיס אסתטי: רחמנות שלמה בתכלית או אימה שלמה בתכלית, סטאסיס הנברא, מתקיים ומופג, בסופו של דבר, על־ידי מה שאני מכנה מקצבו של יופי“ (254).

האמת שבאמנות מעניקה לה את הודה המיוחד, ועם זאת היא מכריחתה שלא ליצור בתודעתו של האדם (ויהיה זה היוצר עצמו, או הצופה, המגיע אל הסטאסיס האסתטי מתוך התבוננות במוצר האמנותי) סיטואציה נפשית קינטית של השתוקקות

או מיאוס. הזרימה, התנועה, הקינסיס, נוטלים מן האמנות את חיותה, את סמכותה הרוחנית, בחינת הערך החשוב ביותר של החיים המשמעותיים, מעניקים לה מגמתיות אידיאולוגית — תכנית וצורנית כאחת.

ייחוס האטריבוט של מגמתיות־דידקטיות לאמנות אינו בגדר האפשר; האמנות חדלה להיות תוכן החיים המשמעותיים שעה שמגמתיותה היא עקרונה המנחה, שכן מאותה שעה שוב אין היא סוללת נתיב חד־ערכי וחד־משמעי אל הישות הנצחית. מגמתה העיקרית של האמנות היא לעצב את החוויה שבמיפגש „אני — עולם” בתוך היפה, מתוך כוונה סמויה ובלתי־מודעת של היוצר, ליצור גשר יציב בין ה„אני” לעולם.

התודעה האנושית החריפה ותחושת החיים המעודנת שבהן ניחן היוצר דולות ברגעים ספורים של גילוי־רוח פתאומיים את האמת האחרונה שבהוויה, זו המסתתרת מאחורי כל תופעה שבחיים; הקונוטטיביות והדנוטטיביות של הלשון, כלומר — האפקטיביות הרגשית־החוויתית והמוטיבציה הרציונלית שלה, הן המאפשרות לאמן היוצר להקנות את המשמעות הספציפית הזאת של הישות לזולת, עלי־ידי התפוררותה של המחשבה לחלום.

כאן נגלית בכל הדרה האידיאה הרליגיוזית בתמונת־העולם האסתטית של ג'ויס; כינויה של סיטואציה נפשית זו, בה היוצר מתמזג עם ישותו המטאפיזית של הקוסמוס, במונח הלקוח מתוך טרמינולוגיה דתית מובהקת, מאבד בקונטקסט זה את המשמעות הדתית־הפולחנית המצומצמת ולובשת מובן רחב יותר, רליגיוזי בעיקרו (אף כי לא „דתי” במובן המקובל) של אמונה בכוחו המטאפיזי של היפה. בניסוח חריף, קיצוני, אפשר לומר כי יש כאן האלהה של היפה, ושוב אין זה מקרה סתם שדווקא תומס איש־אקווינו ורעיונותיו על היפה הם שעיצבו סופית את השקפותיו האסתטיות של דדאלוס־ג'ויס; יש בכך משום סימ־הפך חיצוני לקשר הקיים בין האמונה לאמנות בתודעתו של ג'ויס. ג'ויס־דדאלוס עושה את ניתוחיו הרציונליסטיים באפיפניה האמנותית דווקא במושגיו העיוניים של תומס איש־אקווינו, וזאת משום ההתשלבות המוצקת של אמנות, אמת ורליגיוזיות בעולמו הרוחני של המשורר.

*

עד כאן — האמנות והרליגיוזיות והדרך בה הן מתמזגות למסכת עיונית אחת, להייררכיה ערכית, המערה תכנים רוחניים לחיים; ומכאן — נסיון לעמוד על המקום המיועד לאמת בתורתו האסתטית של ג'ויס, רוצה לומר: איך זו האחרונה משתלבת בתוך הזיווג אמנות־רליגיוזיות.

סוגיה זו עשויה להתבהר מתוך עמידה על מידת התחולה של האידיאות האסתטיות של ג'ויס לגבי המוצר האמנותי שלפנינו, כלומר — באיזו מידה אפשר להקיש מדעותיו של ג'ויס על האמנות והיפה על „דיוקנו של האמן כאיש צעיר” כיצירה אמנותית־בלטריסטיית.

בשלב זה של הדיון חייבים אנו להזדקק לשתי השאלות: האחת — האם ההתבוננות

במוצר האמנותי שלפנינו מכוונת סיטואציה נפשית של סטאסיס אסתטי המבוססת על האושר שבשליטה על הצורה, והשניה — כלום התייחסותו של ג'ויס לשאלות פילוסופיות-אסתטיות היא הכרחית? כלום אין מבנה וקצבה הפנימיים של היצירה נמצאים נפגמים מחמת סטייה זו?

השאלה הראשונה היא מן הקשות ביותר שיכול אדם להציג לעצמו בשעת התכוננות במוצר אמנותי, שפן אין בידי אדם שום קריטריונים אובייקטיביים להערכת מצבים נפשיים, ולכן הריהי הופכת בעיה אישית קיצונית.

נדמה לי שבמבנה הארכיטקטוני המיוחד של היצירה מצליח ג'ויס ליצור אווירה של כמיהה אל שפע רוחני ופיוס שברוגע, כמיהה שאין בצדה השתוקקות דינמית, תחושה של המוצק שבישות האנושית, המסוגל לשמש גשר אל העומד והיציב שבהוויה. מקצבו של היופי, יסודו האחד והחשוב ביותר של הסטאסיס האסתטי, מושג על-ידי הסמכתם והאחדתם של יסודות ניגודיים, המשתלבים יחדיו ויוצרים מסכת בלטרסטיטית מגובשת היטב, רקונסטרוקציה מחשבתית של ימי הילדות, שאין להוציא ממנה אפילו אריח אחד בלא שיתמוטט כל המבנה כולו. רגעי השיא והשפל, מומנט המתיחות והפורקן שבצדו, היסודות החווייתיים-האמוצינוליים וההגות הפילוסופית, כל אלה מצטרפים לשלמות אסתטית אחת, מקצב של יופי, לפי שהיחסים בין האברים השונים של החטיבה האמנותית שלפנינו הם בבחינת „הרמוניה שמיימית“, אחת ויחידה.

אשר לשאלה השניה, הרי כאן חובה עלינו להצביע על מובאה אחת מתוך סיפורו של ג'ויס „המת“, אף בלא שנתעכב על תכנו המיוחד של סיפור זה: „רוצה היה, ממש כמך, להזכירה את רגעי האקסטזה של חיותם יחדיו, לבדם, להשכיח מלבה את רגעי קיומם האפור והדל“.

ערגה זו אל האקסטזה והיפה היתה מוכרחה לקבל את צידוקה העיוני באותה מסגרת סיפורית שבה האמן היוצר מתנסה בנסיונות-חיים שונים — וכאמור, נכשל בכולם — עד שגוברת בו האוריינטציה האמנותית; ההכרה בשליחות האמנותית מוכרחה לקבל את רקעה וביסוסה ההגותי באותה מסגרת עצמה בה הנער סספן מתנכר לדת ולדרכיה, מתוך התחבטויות נפשיות חמורות.

עיקרי התפיסה האסתטית של ג'ויס משמשים במבנה היצירה משקל-שכנגד לכל אותם מאבקים נפשיים שלו, לנוכח החיים והשאיפה לנשגב. בדרך זו מושג שוב ושוב אותו שיווי-משקל מופלא המעניק ריתמוס של *vivacio* ליצירה כולה. מכאן שלא עוד סטייה יש כאן אף לא סינקופה — אלא חלק בלתי-נפרד מן ההתפתחות הפסיכולוגית המתקבלת-על-הדעת של האירועים ומן המבנה הארכיטקטוני של היצירה כולה.

הערה: ציון המובאות מתוך „דיוקן האמן כאיש צעיר“ — לפי תרגומם העברי של יבין ודורון („עם עובד“, 1952).

הנס קרייטלר : על הפסיכולוגיה של הטאשיזם

לנוכח הטאשיזם הקיצוני, האסטיקה עומדת כאובדת-עצות, ובהכרח, מאחר ששאיפתה היא להבהיר את החוקים שביצירה אמנותית, אובדת מן האסטיקה כל משמעות משעה שניטל עליה לבדוק יצירה שבה חוסר-החוקיות עצמו מועלה לדרגת חוק. לא כך הוא לגבי הפסיכולוגיה של האמנות. נקודת-המוצא של זו האחרונה אינה היצירה האמנותית המוגמרת אלא החוויה האמנותית, אותה חוויה שבה ובאמצעותה הגירויים הפיזיקליים — כגון גלי-האור של הצבעים — הופכים לראשונה יצירה אמנותית. אך גם במקרה שהגירויים הנתונים אין בהם המשכיות, החוויות נתונות לחוקיות מסוימת. החומר הניסויי לפסיכולוגיה של האמנות הוא חוויות האמן והשתקפותן ביצירה, או חוויותיו של הצופה, אלו הנובעות מן הגירויים הנתונים. בין שני קטבים אלה ניצבת היצירה האמנותית המוגמרת, שחוקיה הם חוקי האדם החווה אותה כחוויה, בין כיוצר בין כצופה.

נעשה נסיון לאחד את שני שטחי המחקר האלה — הפסיכולוגיה של היוצר והפסיכולוגיה של הנהנה — על-ידי המאמץ להראות איך החוויות האישיות ביותר של האמן מתגבשות ליצירה אמנותית מוגמרת, במטרה לעבור שוב למצב של חוויה אצל הצופה. אך הסיבוך, רפיפות הקשר והריחוק של תהליך-העברה זה, על הרוב גדולים הם מפדי להצדיק דיון אחיד בשני השטחים. בהעמידנו את האסוציאציות שעורר הצבע האדם אצל גתה כנגד האסוציאציות השונות לגמרי שמעורר אותו צבע עצמו אצל נבדקים מודרניים, הנקל יהיה לנו לתפוס שיצירה אמנותית זהה מעוררת חוויות נבדלות בתקופות שונות ואצל אנשים שונים, נבדלות כדרכך שפמעט לא ייתכן לקבוע יחס חדמשמעי כלשהו בין חווית היוצר לזו של הנהנה. משום כך, וכן משום שיצירות-אמנות שיש טעם לדון בהן מחקיימות יותר מיוצרן, נעסוק במאמר זה רק ביחס בין התמונה לצופה בתמונה.

קנדינסקי טען שתכנה של תמונה הוא צבעים מאורגנים, ובמלה „ארגון“ התכוון לסדר הצבעים כמו גם לצורות הנובעות מסדר זה, על כל הוריאציות שלהן. את התוכן הספרותי של התמונה — כגון, מערכת-קרב, למשל — לא הוזכר קנדינסקי כלל, וזאת משום שרוב הציירים בני-זמנו הגיעו כבר למסקנה שאפשר לעורר חוויות בעלות עצמה גם בהשפעתם של צבעים וצורות בלבד, בלא שיהיו „דומים“ כלל לנתפסים מציאותיים. פסיכולוגית-האמנות הניסויית תומכת במידה רבה בתפיסה זאת, מאחר שהיא רואה את הבסיס למה-שקרוי חוויה במצבי מתח ורוגע אמוציולניים. הצבעים כשלעצמם יש בהם כדי לעורר עצמות-מתח שונות, ולו אך באמצעות השפעתם הפיזיולוגית: למשל — בהשפעתם של צבעים משלימים. הוא הדין גם לגבי הצורות, שמידת „שלמותן“ מעוררת בצופה, אם מעט ואם הרבה, את כוח לחצה של ה„תבנית“, הניתן אפילו למדידה ניסויית; הוא הדין גם לגבי

היחס בין הנושא והווריאציות שלו, וכן לגבי דמויות יציבות וחסרות-יציבות, סימטריות ובלתי-סימטריות. מלבד זאת יש לצבעים ולצורות גם השפעה סמלית רבה. הערך החווייתי הסמלי של צבעים בודדים כה אחד הוא בימינו אצל צופים בני התרבות המערבית עד שפיוס משתמשים בצבעים בהצלחה רבה במבחנים פסיכולוגיים לבדיקת האישיות. חוויות בעלות-עצמה וחד-משמעיות מעוררות גם צורות, הודות למטען הסמלי שבהן; כך, למשל, החודר המעורר תוקפנות, הרפות המרגיעה של קשתות מסוימות, השלמות המסוגרת של המעגל, כיוונם העולה או היורד של קווים, וכו'.

יש, אפוא, הצדקה פסיכולוגית מלאה להנחה שאפשר "להעביר" חוויה של קרב או שלוה של ציור דומם. בלי שיהיה צורך להציג בדיוק את הקרב או את הדומם עצמו. הטענה הנגדית המקובלת, שהויתור על ציור מערכות מציאותיות מעורר רק חוויות מופשטות, אין לה כל אחיזה פסיכולוגית, ולו רק משום שחוויות מופשטות אינן אפשריות כלל. מחשבות עשויות להיות מופשטות, אך חוויות יכולות להיות תמיד רק אישיות ומוחשיות במאד. גם בציור של קרב ממש, וגם בקומפוזיצית הצבעים והצורות המודרנית המבטאה אותה הרגשה, יש צורך בהשתתפות רגשית אישית כדי שתהיה התפיסה לחוויה; וההשתתפות הרגשית לגבי צבעים וצורות, כפי שציין כבר ליפס לפני שמונים שנה, זהה היא כההליך עם ההשתתפות הרגשית לגבי מערכה מציאותית. בשני המקרים נובעת החוויה מן ההחייאה המוחשית של זכרונות הצופה עצמו. בשני המקרים החוויה היא אישית וחושית. בשני המקרים הכוחות הפועלים הם צבעים וצורות. ההבדל טמון רק בכך שבתמונת הקרב טווח החוויות מוגבל במידה רבה. הנושא המוגדר בביור והמערכה החזקת-משמעית דורשים החייאת אסוציאציות מוגדרות בהחלט. גם בהיעדרן של אלו אפשר לצפות לכך שהצופה, מתוך אי-נוחות ורוגז, יחוש בהשפעת הצבעים והצורות כחוויה עמוקה; אך מצד שני אפשר גם שקומפוזיציות של צבעים וצורות, שאין להם זיקה בלתי-אמצעית אל המציאות, יהיו בהן גירויים אסוציאטיביים מועטים מפני לעורר חוויה בצופה. "מועט" זה יכול לפעול פעולה מעכבת ועוצרת ממש באותה מידה כ"מרובה" וכ"עודף".

עם זאת יש הבדל משמעותי בין ההסתכלות בתמונה מוצגית, "פיגוראטיבית", לבין ההסתכלות בקומפוזיציה של צבעים וצורות. הכוונה היא לפעילות העצמית הנדרשת מהצופה. ככל שמרובות נקודות-ההיאחזות המעוררות להשתתפות רגשית כך תתמעטה האנרגיה והיצירה הספונטאנית הנדרשות מן הצופה כדי להעביר את הגירויים החזותיים לדרגה של חוויה — וזאת, כמובן, כפי שנזכר למעלה, בתנאי שההגבלה אינה פועלת כמעצור.

התפתחות האמנות בעת החדשה מגלה בכל שטחיה את הנטיה למעט במידה מרחיקת-לכת בנקודות-ההיאחזות, ובתוך כך גם להגדיל את הדרישה מן הצופה להשתתפות פעילה בעיצוב האמנותי.

אכן, טעות תהיה זו להניח שהפעילות העצמית הקשורה בהסתכלות בתמונה חסרת-

מוצגים יכולה לפעול בצורה חפשית, נטולת כל סייג. אף הקומפוזיציה כשלעצמה כופה צורת הסתכלות מסוימת. כיוון־ראיה המותנה בחוקי התבנית ותגובות תהודה קינאסטטית, העלולה לעורר חוויות דומות. גם המטען הסמלי והאווירה של הצבעים והצורות בציור דוחפים את המסתכל לכיוון מסוים. רק אמוציות מסוימות, רק זכרונות מסוימים, כמין טונים עיליים אמוציונליים, מתעוררים ועולים ומתעצבים כדי חוויה אמנותית ממשית. הפעילות העצמית הגדרשת כאן פירושה, קודם־כל, השתחררות מן הצורות הרגילות של חיי יום־יום, והתעלות אל דרגת המיצוי, העיצוב, שבהיעדר הפעולה האישית הם משפיעים רק כקישוט בלבד; שפן כדי לתפוס שתמונת קרב מציגה קרב די שיעיף המסתכל בתמונה מבט חטוף, ללא שימת־לב; אך כדי להכיר, עליידי השתתפות רגשית, שהקשתות השונות בתמונה חסרת־מוצגים אינן דוגמה לשטיח אלא וריאציות סביב הנושא הסמלי של ה"שלום", לכך דרושה כבר ראיה יוצרת. ראיה יוצרת פירושה גילוי קשרים ויחסים חדשים, תפיסת העיקר בטפל, ומשמעה הוא גם ההפיכה של הנייטרלי, המקובל והפללי לחוויה אישית. זאת עושה האמן, ובימינו הרי זהו גם הנדרש יותר ויותר מן הצופה באמנות.

עד לנקודה זאת דומה שלפנינו התפתחות מקובלת, שהרי למעשה יש כאן רק המשך של נטיות שהיו קיימות כבר זמן רב קודם לכן, ולו גם המשך בצורה מבודדת ומודגשת. אך עתה מופיעים לפתע ציירים — אם אפשר עוד לכנות בשם זה את הטאשיסטים הקיצוניים — ומוותרים על כל קומפוזיציה מתוכננת ועל כל סימול מעוצב. הם מתזוים צבע על הבד ומורחים אותו בידיים, במברשות, במטפחות, עד שהרגלי־תנועה מכניים של חיי יום־יום משתתפים בתהליך לפחות באותה מידה כנטיות המכוונות של תת־ההכרה. ומוצר ציורי זה של אימפרוביזציות־תנועה משפיע על קהל הרגיל ומבין באמנות. בהתאם למה שנאמר עד כאן, הרי ההסבר לכך הוא פשוט עד להפתיע.

הצופה, שהתפתחות האמנות חניכתו להפוך לחוויה אישית צבעים וצורות שאין להם קשר אסוציאטיבי למוצגים, מגלה בתמונה הטאשיסטית שהפיכה זאת אפשרית גם כאשר הגירויים הנתונים אינם מורים אל כיוון חדמשמעי מסוים. גם כאן מצויות תרכבות צבעים מלהיבות ומרגיעות, תבניות בעלות שלמות מדרגות שונות, קווים עולים ויורדים, קשתות וחדים וצורות מצורות שונות שיש בכוחם לפעול כסמלים — כמובן, בתנאי שהצופה מצויד בפזושר ובנכונות להתקרב אל התמונה על דרך הגישה הסמלית. ברור שדברים דומים אפשר לראות גם בצורות העננים, בפתות־שלג ובשדה־איבי, אך המסגרת הצרה יותר של תמונה, והריכוף בעל־העצמה, הנדיר בטבע, של גירויי צבע וצורה מקל במידה רבה על הפיכת הדברים לחוויה אישית. אפשר שהפיכה זאת אינה חלה בקלות רבה, ומתוך כך החומר הנתפס דומה לקומפוזיציה של קנדינסקי. אך הפיצי על חסרון זה עשוי להימצא בעצם החוויה של היצירה האמנותית. כי לא זה שייצר את התמונה הטאשיסטית אלא זה שצופה בה הוא היוצר־של־עצמו, אם אמנם יעלה בידו להכיר סדר מסוים באימפרוביזציה

שלפניו. הוא הוא היוצר יחסים מלאי מתיחות והמעצב סמלים המשפיעים על התה- ההכרה שלו. הוא נהנה מהיצירה, שפמעט כל-כולה היא יצירתו שלו. והדבר המסב לו הנאה אינו שונה בעיקרו מן החומר של תמונה, שאין בה מוצגים ובכל-זאת יש בה קומפוזיציה; הוא נהנה מצבעים מאורגנים, אלא שהארגון הוא תוצאת פעילותו של הצופה עצמו.

גם לגבי הפסיכולוגי-להתפיסה, החוקר את השפעתם של גירויי-החושים, וגם לגבי פסיכולוגי-המעמקים, שלמד לבדוק ולהעריך את תהליכי ההסמלה, אין כאן שום תופעות בלתי-מוכרות. התהליך ברור ומוכר גם לקליניקן, שלעתים קרובות נזדמן לו כבר לראות איך אנשים בריאים בתכלית, אף בעלי רמה שכלית ורוחנית גבוהה, מגלים בכתמי הדין של מבחן-רורשאך לא רק דמויות מעורפלות אלא אף תבניות מסוימות מאד — כמו, למשל, כשהם רואים ראש של כלב בבחירות כה רבה עד שאינם מסוגלים עוד לראות באותו חלק של הכתם שום דבר אחר. רק פסיכולוגי-האמנות עלול עדיין להיעצר מתוך תמיהה. אמנם יודע הוא שדי בגירויים ובגירויים סמליים, במקרה שהם מעוצבים על-ידי הסתכלות יוצרת, כדי לעורר חוויה אמנותית הזוהה עם חוויות אמנותיות אחרות, אך הוא מעלה את השאלה — איך אפשר הדבר שאנשים, שהם עצמם אינם מציינים, יש להם במידה רבה כל-כך פושר וכוח לראיה יוצרת.

התשובה לכך תמצא על המישור הסוציולוגי, או הסוציאלי-פסיכולוגי. ככל שהמיפון והארגון הפיורוקרטי משתלטים על חיינו כך קשה יותר ויותר לספק בחיי יום-יום את דחף היצירה הדיפוזי, המצוי בכל אדם. כדי שיוכל ליצור בצורה ספונטאנית ועצמאית, חסרים לו לאדם הרוב האישיות, חוויות-ילדות מיוחדות, רצון הביטוי האישי, ייאוש ואומץ. אין בו אלא דחף בלתי-מוגדר ליצור דבר-מה, וכן גם ראה יוצרת, אותו כושר הנדרש כל-כך באמנות הציור המודרנית; אך חסר הוא את הדחף, המכריע כל-כך לגבי כל אמן, לומר דבר-מה לזולת, לבטא משהו משל עצמו ועל עצמו. אף-על-פי-כן הוא חש דחף ליצור משהו, וכך הוא יוצר לעצמו, כפי שגם נדרש הוא לעשות, באמצעות היצירה הטאשיסטית. הצופה הנהנה מתמונה טאשיסטית הוא יוצר אמנות בלא שיהיה אמן. לעומת זאת, הצייר הטאשיסטי הופך במקרה הקיצוני, למבצע טכני, שהפעילות המוטורית שלו קובעת הרבה יותר מן הדינמיקה הנפשית שלו. תמונת קומפוזיציה דורשת התמסרות יוצרת. האימפרוביזציה הטאשיסטית מעוררת ליצירה המתיחסת רק ל„אני“.

מנקודת-ראות פסיכולוגית אין סיבה להניח שבעתיד ייעלמו לגמרי הצורך להתמסר לחוויה של הזולת, לחוש-יחדיו ולקבל הדרכה. לכן תהיינה ודאי גם בעתיד תמונות המיוצרות בקפידה. והצופים הנהנים מאותן תמונות יהיו אולי דווקא אותם אנשים שלאחר שיהנו דיי-שבעם מחוויה אמנותית של השלכות ה„אני“ בהשראה הטאשיסטית ייצאו שוב לחפש את ה„אתה“ ואת ה„אנחנו“.

עדי צמח : שנע-אפס-אפס

לקום. ראשית-כל יש לקום. כן: לקום. הלבנים על הכסא שמשמאל. גם החולצה שם. המכנסיים על הכסא השני. להתקרב אל שפת המיטה, לגחון. הנעליים. אחר-כך, השעון. הביצים, הפלאטה החשמלית, העגבניה, הלחם. לא — סכיני-הלחם קודם. החמאה. את העגבניה יש לחתוך לששה-עשר חלקים. יותר ממאתיים תנועות, שלא לדבר כלל על הגילות. את המיטה יש לסדר. מדבר התנועות. להתכופף, להרים, לנצר, לפרוש, למתוח, לקפל, לתחוב, לישר, להחליק. סרט ארוך: סרט נח. פעם ראיתי איך עושים זאת: אספנו פילמים. סדרה של מצבים, חלקי תנועות קפואות, מנותקות זו מזו לאורך הסליל: מדבר התנועות. הנה אני שם, ליד הלחם: חותך ימין ושמאל. ליד המראָה: תנועות ארוכות ומתוחות, מלמעלה למטה. אני אחר, מתכופף בפינת החדר כנועל את הנעליים. אני אחר, קפוא בסרט הצילום, מחזיק שעון ביד אחת, מחייך. מזור: גם אני במיטה הוא אחד האניים האלה. שוכב בין הסדינים, מכורבל, מרצין פנים לעבר המצלמה, מעלה בדמיונו אניים אחרים.

לקום. בהחלט לקום. בלי כל תירוצים נוספים. ללחוץ על הכפתור, ושאר הדברים ייעשו מעצמם. המיתקן הוא אוטומאטי. לקום, ואחר-כך לגוע לאט לאט לאורך סדרת הפעולות המחכה לי. לבסוף איפלט אי-כך מן הקצה השני של מכונת-התנועות: גמור. מוצר משוכלל, הופק על פי שיטת הסרט הנע בתהליך... באולפני-ההסרטה של חברת... אתה מתקדם כמו קליע בחלל: נפלא לדעת שגלי הראדיו מנחים אותך, מובילים אותך אל המטרה. אל ארון-הלחם ובחזרה, משם אל המראָה, אל מכונת-הגילות. לבסוף תבוא ההתפוצצות: תמיד ידעתי שבראש הזה יש מטען גרעיני. אלא שהגוף אף הוא ייפגע. מי זה פילל כי דאנקן הוקן יש בו דם הרבה כלי-כך? תמיד מכונת-הגילות הארוורה.

לקום. והפעם באמת. היום יהיה מלא: הוא מחכה. ודאי אפגוש בו אי-שם. עם האבטורידאקט, לאחר שאפקיע אותו מן הדפים המחוטטים של הבחילה, אוכל לבנות את מכונת-המכונות. שווה בנפשך: המכונה המושלמת, האוטוארקית, שמוצרה הוא חומר-הגלם שלה. הגלגלים המשומנים מסתובבים, המיסבים הכדוריים מחליקים, רצועות-העור מטפחות על גלגליהן בצהלה וגלגליה-השניים נתקעים זה בזה, כנס מתחדש. המכונה בלתי-המועילה, שאינה בוראת דבר, אינה משנה, אינה מכינה, אינה שנואה ואינה מבורכת. חפשית: תכליתיות ללא תכלית, ללא תיכלה. הכל יהיה סגור ולגיטימי בתוך עצמו, בלי בקשת צידוק מארון-הלחם, מן העגבניה המפולחת, השותתת

ד.ם. הנה כך אתה מתחיל לאכול את עצמך מאצבעות הרגליים, מנועע ראשך במבינות על כל פרק ופרק עם שאתה פולט ברקיקה את העצמות הקטנות ומנסה לשמור על ארשת-פנים מכובדת גם כשעליך להתקפל כדי לאכול את הקיבה — שלא לדבר על הלב. אוטואירוזיזם? אחת היא. הרי זוהי מלכות-השמיים, גאולתם של המכונאות ושל המדע: משחק פניני-הזוכוכית. הכפתור הלוחץ את עצמו. האהבה שאינה נזקקת לאובייקט. היופי.

לקום? הלא אני יודע שלא אקום לעולם. עם כיני אגווע. חול. ארבה. עיור ואדום, אינסופי וטורף, כמו שוקיים. אל תרמה את עצמך: אין לך אלא מה שעניך רואות. תמיד אתה נשאר במקום, גם כשהתחנה זורמת, והכלבים נובחים, והעצים פורשים את צמרותיהם ועפים להם, והאוויר הנע בחוץ מספר לאזנך השמאלית את שאזנך הימנית, הנתונה בפנים, לא קלטה עדיין, והכביש נמס ומתאייד תחת הגלגלים העומדים על מקומם. הם מתרחקים ממני, כמו ממצורע, כולם. אפילו ערפיליות הכוכבים המרוחקות ביותר. הנה תנועת ידי מחייכת אלי מתוך העבר הקרוב, מגופפת לי שלום במטפחת לבנה, נוסעת. רק השעון (לקום! לקום!) נושם אתי כשיעור כמה תיקתקים. נשיכותיו מכאיבות, אולם קשה לי לשחרר את עצמי ממנו. הם זוחלים, התיקתקים הצורבים הקטנים, ומתהפכים כשפודים באור אדום בין העיניים לבין השמורות. בנות-ימים, יפהפיות של אש! היה נבון: אתה עמן. גם ברע וגם ברע. לחיים ולא למוות. לא תפסוק: לא תגווע: לא תשתנה. תרדוף אחריהן כקו גיאומטרי מתמשך, כפירורי החול אשר על שפת הים. עוף-החול שורף-יולד את עצמו. לנצח, בין הסדין לבין השמיכה, תרדוף אותן במנהרות אפלות שאין להן קץ.

שלא לקום? הרי אסור לנהוג כך. לא ייעשה כן במקומנו, לתת הבכירה תחת הצעירה, בבוקר אפל. ישן בני, ישן. אל תמהר, בין כך תאחר. את כבשת הרש יקח אחר. את כבשת הרש אחר יקח, צמרה היה לבן ורך. לבן היה צמרה: אל תקווה לבנין עמורה. הזמן לך חלומות: רק הטובים יבואו. הרעים, מתוך רוע-לב, יישארו בבית. לעס בנגיסות קטנות את הקללה המתוקה, התעטף יפה בחרם ובנידוי. הם חמים ולוטפים. שקע עמוק: לבאר אין קרקעית. מי הסטיקס חרישיים כה, וכל שקר חדש הנספג בדם עוטף את אתרוג לבי בזהירות קפדנית. אני יודע: תחליף. אך הוי, אהובתי, לעולם אל תהיי לאמת. אל תאלציני לקחתך עמי אל השעה שבע — אפס — אחת.

מיכאל הרטבי : השי"ן המלטפת

השי"ן המצננת שפתיה סביב שמי שגני
שפן.

מתדפקת על דלתות אָנני.
ללטה לבי מאחוריהן.

פצמון קטנטון. בין צדר רחלות.
העולה מערפל צנארי
יצלאל בראשי עם תקתוק הזמן:
יטנה מסכת מצל שי"ן שובה.

וארופים יארגו פסיפס
מתנוצצ;
שי"ן בכה. שקטה —
מפרש צגל.

פתיון חשוף

מבער חלצתה ברקיון
המטפחת דמיון
בטפח;

הנידה קרום אָנפים
לגלות אָקרים בקן.
ווילונות הקטו בקלא
יודעים.

נדמתי הפח:

ונפל מבטי ביקוש.
וְצמד הציד ברשפי-אש מתיקים
מתוך רובה קפול-קנה —
כהוקחה.

יוסף בן-גל : אודה דיזנוגוף

א

בְּצִינֵי חֵלוֹם גְּדוּלוֹת שְׁאִינָם חֵלוֹמוֹת צְבוּדָה
בְּיַדֵּי יְבָלוֹת; בְּשׁוֹת שְׁאִינָן יְבָלוֹת יָצָה
בְּשַׁעַר שִׁינָה מִתְּלַמֵּל שְׁאִינֵנו שְׁעַר צְנִיפוֹת
מִצְּאֵתֵיכֶם יְלָדֵי הַבִּשְׁלָה, יְלָדֵי הַבִּשְׁלָה
הַמְּגִדְלִים שֶׁל הַרְחֹב, יְלָדֵי רְחוֹב הַבִּשְׁלָה

הַלּוֹף נָשׁוּב, הַלּוֹף וְנָשׁוּב, הַלּוֹף וְכָאוֹב
אֵת כָּאֹב הַשְּׁעָמוֹם מִרְצוֹן וְחֵלוֹם כָּאוֹב
שׁוֹב וְהַלּוֹף, יָשׁוּב וְהַבּוֹף, בָּאִין סָנִים אוֹ תוֹף,
בָּאוֹר בְּקֶרֶת רְפָה בְּשִׁתְּרִית בְּמִי-קֶפֶה
יְלָדֵי הַבִּשְׁלָה הַחֹלְמִים בְּצִינֵי רְחוֹבוֹת רִיקִים

פְּעָמִים אֶסְפְּרֶסוּ, סִיגְרִיּוֹת זוֹלוֹת יְשָׁרִים גְּרוֹשׁ הַחֲפִיסָה.
טַבֵּק בְּנוֹיּוֹת הַסֶּה, אֶפֶר בְּצִינֵים וּבִקְפָה.
שְׁמַע! אֲנָשִׁים רָצִים לְצְבוּדָה כְּמִשְׁנָצִים, לָמָּה, לָמָּה.
יְתֻמּוֹל הַכְּרֵמִי חֲתִיקָה-לְאַלֶּה, גּוּף-בּוֹמְבָה.
תְּכִיבֵי סִיגְרִיָּה, הִי מִלְצָר — כּוֹס מֵיִם, רְטֹבִים, חָה.

וּבֵין הַצָּצִים נְחֻפְזִים, אֲנָשִׁים בְּעַרְפְּלֵי עֶסּוּקִים
וּבֵין הָאֲבָנִים זוֹחֵלוֹת לְטָאוֹת בְּעַרְפְּלֵי-חַם-צְהָרִים
וּבֵין שְׁאֵתָה שְׁכּוֹב וּבֵין שְׁאֵתָה יָשׁוּב בְּסֹסוּק בְּגִלְמִים
וּבֵין שְׁאֵתָה מִצְּשׁוֹן וּבֵין שְׁאֵתָה יָשׁוֹן בְּנִפְל הַצְּהָרִים
שְׁמַע! אֲנָשִׁים רָצִים לְצְבוּדָה כְּמִשְׁנָצִים, לָמָּה, לָמָּה.

הַמְּלַצְרִים תְּקוּצִים אֵל תוֹף הַבְּקֶר בְּחִמִּיכוֹת שִׁינָה —
אֲנָשִׁים נְחֻפְזִים אֵל תוֹף הַשְּׁטֵר בְּגוֹפּוֹת וְכוּכִית —
הַצְּבוּדָה מִפְּהֶקֶת מִתוֹף חֵלוֹנוֹת בְּאֵנָה בְּחֶשְׁמֵל עֲנִף:
פְּעָמִים אֶסְפְּרֶסוּ, הַשְּׁמֵשׁ מִסְּרֶבֶת לְסֶרֶס מִן הַנְּמָנוֹם
— אֲנָשִׁים מִסְּרִבִּים לְרוּץ אֵל הַטְּמָטוֹם וְאַף-עַל-פִּי-בֵן —

פצמם אָספּרסו. ראַיף אַתּ הַסֵּרְט בְּקוֹלֵנֵצ, תְּבַלּוּלִי ?
 כּף-שֶׁל-סֵרְט. אֵינֶה שְׁלוֹף. מִשְׁאִיר טֶפֶה מִיָּם.
 הֵנָּה רוֹבֵקִיָּה. לָמָּה בָּלֵם רַצִּים. לָמָּה רוֹבֵקִיָּה. בּוֹא הֵנָּה!
 יֵשׁ לָךְ לִירָה עַד מִתְרִי? בְּטַח. בְּטַח. בְּשָׂבִיעַ הַבָּא.
 מְלָצֵר, טְחִינָה וְלֶחֶם. מִי צְרִיךְ בָּסֶף. הַעֲפֵר הַסִּיּוּם! סֵה.

ב

נָשִׁים צוֹנְחוֹת עַל בְּתִי הַקֶּסֶה בְּקִרְיֹת מְנַתָּה
 הַנָּשִׁים זוֹלְגוֹת מִתּוֹךְ בְּתִי הַקֶּסֶה כְּמוֹ מוֹקֵה סָמָה
 מְלָצֵרִים סְרָגוּלִים מְקַשְׁצִים שְׁחוּרִים וְלִבְנִים
 כֵּן. גְּבֵרְתִי. לֹא גְבֵרְתִי, בְּבַקְשָׁה גְּבֵרְתִי — סְלִיחָה,
 וְשִׁמְלוֹת פּוֹרְחוֹת בְּשָׂדוֹת הַקֶּסֶה. וְשִׁנִּיץ קִפּוּא וְגִדּוּל.

שְׁמֵנִי שְׁמֵנֵת שְׁמֵנָה. אֲרֻנָּה תְּרֻזִי תְּרֻנָּה.
 אֶתְבְּרִי אֶתְבְּרֵת אֶתְבְּרָה. גִּתְגֵּרֶשׁ תִּתְגֵּרֶשׁנָה הַתְּגֵרֶשָׁה.
 וּבְעָלִי אֵינִי מִרְשָׁה לִי בְּעָלֶךָ לֹא חֶשׁוֹב מָה בְּדִיוֹק
 וְעִתּוֹן הַעֲפָנָה הַעֲפָרְיוֹן פְּרִיזוּ בְּעוֹנָה שְׁעָבְרָה לָמָּה
 לוֹגְדוֹן אוֹ אֶמְרִיקָה לֹא חֶשׁוֹב תְּנִי לִי לְשֵׁלֶם לְמִלְצֵר
 קֶסֶה-קִפּוּא קִפּוּא בְּפֶה וּבְלִבֵּר שְׁאֲרֻנָּה בְּלִבֵּר שְׁאֲרֻנָּה
 סֵלֶק אֶת הַרְגֵּל. גְּבִזוֹן גְּבִנָּה. בְּעָלִי צְלוּל לְצוּץ בְּנָה —
 לֹא שְׁאֲכַפֶּת לוֹ, לֹא שְׁאֲכַפֶּת לִי, רַק תְּבִין —
 אֵינִי מִחְזִיק מ... אֵיךְ אוֹמְרִים? אִמְנָצְפִּיצִי... אִמְנָצְפִּיצִי...
 אִמְנָצְפִּיצִי עַל תְּשִׁים לֵב לְאֵן הוֹלְכִים בְּדִיוֹק?

ג

הַנְּהַר גּוֹאָה. הַנְּהַר הַאֶסְפֵּלֶט הַעֲצוּב גּוֹאָה.
 אֲשָׁדוֹת מִסְחָר מְבַלְיָחִים בְּאֶלְפֵי גִטְפֵי מְטָבְעוֹת
 חוֹפֵי הַרְחוּב מִשִּׁירִים אֶת צְצִיחָה מִתּוֹךְ צְיִפּוֹת וּבִשְׁקֵט.
 זֶרֶק שֶׁל דְּמָעוֹת-צְלִים נוֹטֵף לְאֶסְפֵּלֶט, הַמְטָאטָאִים
 בְּנִבְכֵי אֵינֶה שְׁסֵר רְחוּק יַעֲלוּ אֲנִי אֶבֶק זֶרֶק שֶׁל

תיקים תיקים תיקים תיקים תיקים תיקים
 כוכבים, סיגרים, מזתי זהב, ארשת, ארשת —
 אדוני, מכרתי אתמול עשרה שקי סחורה
 קח בבקשה סיגריה אמריקאית טובה הנשק המקומי
 לא נתן לעשיון ובאשר לפרטן אה-הנה האספרסו...

*

ערבל הבטון גורס הפל. ערבל הבטון
 דורס הפל. ספץ וחול ספץ ועול
 סיים ביקר מנת בזול — פצמים אספרסו.
 הבטון יוצא שחור. והבטון גואה שחור.
 (היכן, לרוחות, מצלים פה את האור?)

משה פוגל : פלשתים

הפלשתים נחשבים על העמים האיגיאיים, שמרכזם המדיני והתרבותי היה בקנוסוס שבאי כרתים ובמיקני שביוון. הממצאים הארכיאולוגיים גילו כי תרבות זו, הידועה בשם המינואית, היתה בזמנה תרבות גדולה וחשובה שהתפשטה על פני ארצות רבות בעולם הים התיכון. לצערם של החוקרים עדיין לא פוענח הכתב המינואי, ורק בשנים האחרונות נמצא, כמדומה, מפתח לתעלומתו. באלף השני לפני הספירה חרבה קנוסוס, אבל תרבותה הוסיפה להתקיים במיקני ובשאר מקומות.

האכיאיים, שפלוש באלף השני ליוון ולאִייה, התמזגו עם האוכלוסיה המקומית והמשיכו את תרבות קודמיהם. האכיאיים הם גיבורי עלילותיו של הֶאָמֶרוֹס.

במאה ה־12 לפנה"ס פלשו הפלשתים לארץ כנען וכבשו את שפלת־החוף. ברבות הימים ניתקו את קשריהם לעולם האיגיא שמעבר לים, נטמעו בין שכניהם השמיים ואיבדו את עצמיותם התרבותית.

בסוף האלף השני לפנה"ס פלשו היוונים (ההרקלידים, או צאצאי הרקלס) ליוון ולאִייה, החריבו את מיקני, שיעבדו חלק גדול מן האוכלוסיה המקומית (ההילוטים) ומיגרו את התרבות המינואית. הכובשים היוונים היו גזע של ברברים צפוניים, ומשך כארבע־מאות שנה היה העולם האיגיא לשעבר שרוי בחשיכה של ימי־ביניים.

פלישת ההרקלידים חוללה הגירה המונית של האוכלוסים המקומיים לאסיה הקטנה ולהרבה ארצות אחרות. קצתם הגיעו לארץ־פלשת, היה הדבר בתקופת בית־עלי או בסמוך לכך. אז פתחו הפלשתים בהתקפות נמרצות נגד שכניהם העברים. ביוון גופה החלו החיים לחזור למסלולם, לאחר תקופת ההרס והחורבן. האוכלוסיה המקומית התמזגה והלכה עם הכובשים החדשים, וכך נוצרה תרבות חדשה, הידועה בשם ההלנית.

הפלשתים היו מנותקים מאותם שהיו לשעבר אחיהם מבחינה תרבותית, וכך נשאר מיעוט מבודד ונלחץ בחבל־הארץ אשר סביבם. בתקופת דוד שוב לא יכלו לעמוד בפני העברים.

אחת ממטרותיו של המחבר היא להבהיר את הקשר בין המאורעות ההיסטוריים שאירעו ביוון לבין אלה שאירעו בארץ כנען.

פ ר ק ר א ש ו ן

דין־וחשבון לפרעה

במצוות פרעה יצאתי אל ארץ האמורי, הוא אמור, לראות ולשמוע ולהודיע לפרעה. באמור מהומה ומבוכה וחרב איש ברעהו. נרפים הם בני אמור, כי לא חברו יחדיו להדוף אויב. מלך־מלך נלחם לנפשו. אבל גוייהים, הם חברו יחד להכות באמורי. הם כובשים את הארץ, עיר אחר עיר, מצודה אחר מצודה, ואיש לא יעמוד בפניהם, גם אם לא רב מספרם ובני האמורי רבים מהם. אכזריים הם גוייהים כפריצ־חיות, גם עזי־נפש עד מאד. ואף כי הפליאו פרעה־מרנפתח ופרעה־רעמסס את מכתם, גם בים גם ביבשה, בעלותם על ארץ־מצרים, לא נשברה זרועם ולא חתה.

האמורי יקרא להם פלשתים, הם הפולסתי. ראיתם משוטטים בשפלה ובשרון, הם ונשיהם וטפם ובהמתם. את כליהם ובני־בתים יובילו בעגלות גדולות וכל עגלה רתומה לארבעה שוורים. אנשי־המלחמה צועדים מזה ומזה, פנים ואחור, וחרבותיהם שלופות, כי חרב ומגן זינם ולא יורו בחצים כרובי־הקשת אשר לפרעה.

אל הפלשתים חברו רבים מגויי־הים האחרים אשר פשטו גם הם על מצרים, כולם אנשי־מלחמה. לא עם אחד המה כי גויים רבים, ומארצות רבות ורחוקות בירכתי צפון ובירכתי מערב באו לרשת את אמור. מהם משכילים כאנשי כפתיו [כרתים] וכאנשי אלישה [קפריסין] ומהם נבערים מדעת כאנשי שירדנו [סרדיניה]. כלי־זינם ארד.

ראיתי חוברים אליהם את סקלה ואת שקלש ואת הדנונה [הדאנאים] ואת האיפוושה [האכיאים] ואת הטורשה [האטרוסקים]. את חכמת מצרים לא ידעו, כי תורת מינוס הכפתיו חוקם ומשפטם. את אלוהי כפתיו הם עובדים, הוא בריתם ואגודתם.

למלכים יקראו סרנים, כי לכל גוי סרן המושל בו וחמישה הם סרניהם. מפי אחד הסרנים האלה שמעתי כי פשטו גויי־הים גם על ארץ חתו [חתים] ועד גבל [ביבלוס] בצפון הגיעו, והאיכוושה שרפו באש את טרויה והטורשה הרחיקו נדוד מפולם ועד ירכתי מערב באו. עצומים הם גויי־הים ובארצות רבות ורחוקות הם נפוצים.

לא כהיקסוס אשר היו שוטים את מצרים לפנים אנשי־האיים האלה. את הערים אשר הרסו הם בונים ואת השדות אשר שרפו הם חורשים וזורעים ותחת העצים אשר כרתו יטעו אחרים. המה גמרו אומר לשבת בארץ האמורי ולהתנחל בה. ראיתי את הערים אשר בנו והנה גדולות ועצומות מן הערים אשר החריבו. ארמונות בנו להם כמשפט אנשי כפתיו ומקדשים בנו לאלוהיהם. את הבתים והמקדשים הם מקשטים קישוטי זהב וכסף מלאכת־מחשבת, וחרשים להם באבן ובנחושת. לא כעמי האמורי אשר ישבו בבקתות ולא למדו את חכמת מצרים לבנות להם היכלות ומקדשים ולא עשו במלאכת־מחשבת. נעלים אנשי האיים על האמורי כהיעלות מצרים מכל גויי הארצות.

את בני האמורי אשר לא הרגו בחרב שמו להם לחוטבי־עצים ולשואבי־מים ולעבדים העושים כל מלאכת־עבודה בבית ובשדה. מצודות הקימו להם בעמקים ובגיאיות ושם חונים אנשי־חיל ונוגשים בעושי־המלאכה בשדה וביער, המצודות בנויות אבנים גדולות ושתי קומות להן ואף שלש ומדרגות וחלונים בהן קרועים בעלית־הגג, כמשפט אשירדנו. למצודה הם קוראים נורה בלשונם וממנה יחלשו על הארץ סביב. הם יושבים בעריהם ובמצודותיהם ואת האדמה לא יעבדו, כי תועבה להם עבודת־האדמה וגם בצאן ובמקנה לא ישלחו ידם, כי עבודת־עבדים היא בעיניהם. את הציד יאהבו ואת המלחמה, וכל מלאכת־עבודה לא יעשו. בארמונותיהם יערכו משתאות

ישתו לשכרה ויחודו חידות וייטיבו שיר, כי אהבי־שיר־ומר המת. הנשים יפות ולבושן פאָר וכמוהן כגברים עזות־נפש. ראיתין יוצאות במחולות ופורטות עלי נבל, גם ראיתין מתגוששות בחרב ובכידון, שכם אחד עם הגברים, עם השוורים הפראים בזירה. האשה אשר תמית שור בחרבה, גם אם איננה יפת־מראה, לה התהילה. האשה לא תשב כל הימים בביתה פנימה כי בראש־חוצות תהלוך כגבר ופניה גלויים. עזות־מצח הנשים האלו ולא תדענה בושת. חוק אחד ומשפט אחד להן ולגברים.

מארץ אמור נסעתי וְבאתי אל המלכים בני בריתנו, יושבי ההר. גם שם מהומה ובהלה, כי הח'בירו הגיחו מן המדבר בהמוניהם לשדוד ולשרוף, להשמיד ולאבד. הח'בירו מבני־קדם הם, עזי־נפש וגיבורי־מלחמה כגויי־הים, אך נבערים הם מדעת וחכמה ומלאכת־מחשבת לא ידעו. הם יושבים באהלים, רועי צאן ומקנה הם, ועל חרבם וקשתם יחיו. ערים אין להם ולא ארמונות ולא מקדשים.

נחשולים־נחשולים פרצו הח'בירו אל ההר מצפון, מקדם ומנגב. גויים רבים נחשבים על הח'בירו, בראשונה התנחלו באדום, במואב, בעמון ובהר חבורן, ומהם אשר התנחלו בשכם ובאשר. לאחרונה פשטו הח'בירו מן המדבר אשר בגבול מצרים על יריחו ועל יושבי ההר. גם אותם הפה פרעה־מרנפתח מפה רבה כאשר הפה את גויי־הים, אפס את זרועם לא שבר.

לא כגויי־הים הח'בירו. מכורה אחת להם, המדבר. הח'בירו חוברים יחד רק בעתות מלחמה, אפס בימי שלום יערכו מלחמות איש את אחיו. מלך אין להם ורק לעת מלחמה יבחרו להם ראש וקצין אשר שופט יקראו לו.

הפולסתי ואנשי־בריתם מעטים הם בקרב האמורי, אך הח'בירו פרים ורבים והארץ מלאה אותם ושכניהם מעטים הם בקרבם.

בכל הארץ הנרחבה הזאת מגבול מצרים ועד נהר פרת התמוטט שלטון פרעה. גויי־הים יבוזו לו והח'בירו ישטמוהו. נפל כבוד מצרים בגויים ולבי עלי דווי.

אם תקרה מלחמה בין פרעה ומלכי חתו או מלכי הפרת ונוספו גם הח'בירו וגם גויי־הים אל אויבי פרעה, כי שואפי־קרבות כולם. לכן זאת העצה היעוצה ממני: אם טוב על פרעה, וכרת ברית עם גויי־הים ונתן להם ברכה, רכב וסוסים וכלי־מלחמה לרוב, וכזאת יעשה פרעה עם הח'בירו, והיה כי תמלא ארצם כלי־מלחמה ונלחמו הח'בירו בגויי־הים וגויי־הים ילחמו עם הח'בירו והשמידו אלה את אלה והיו כולם שוחרים את פני פרעה ומבקשים את חסדו וכל אשר יצוה פרעה יעשו. ככה יכוֹן שלטון פרעה על הארץ והואת כמלפנים ומצרים תשב לבטח.

פ ר ק ש נ י

איגרת סרני פלשתים אל האטרוסקים

אל אחינו בירכתי הים הגדול מבוא השמש.

שמענו כי עשיתם חיל וערים גדולות בניתם בארצכם החדשה. בני־הארץ יכבדוכם ולמשמעתכם יסורו, כי נעלים אתם עליהם לחכמה, לעושר ולכות. וכה תאמרו בלבכם: נחלתנו היא הארץ החדשה הזאת לנו ולבנינו ולבני־בנינו עד עולם. אך אל נא ישיאכם לבבכם להאמין בכל הדברים הטובים האלה.

מתי־מעט אתם בארץ לא־לכם וילידי־הארץ רבים ועצומים מכם. היום הם מכבדים אתכם, אפס לא ירחק היום ולמדו את חכמתכם. אז יחזקו מכם ושנאוכם מאד, כי בארצם אתם יושבים, בארץ לא־לכם, ונכרים אתם בה. זכרו את המוצאות את אנשי־כרתים, אשר התנחלו בארץ הפלִסְגִים ובנו שם את מיקני וערים גדולות אחרות ואצלו מחכמתם על ילידי־הארץ. בני־כרתים אשר לא נטמעו בילידי־הארץ נשמדו בלי רחם בידי האכיאים, אשר כבשו את מיקני וגם את יתר ארצות הפלִסְגִים. כמקרה אשר קרה את אחינו בני־כרתים יקרה גם אתכם.

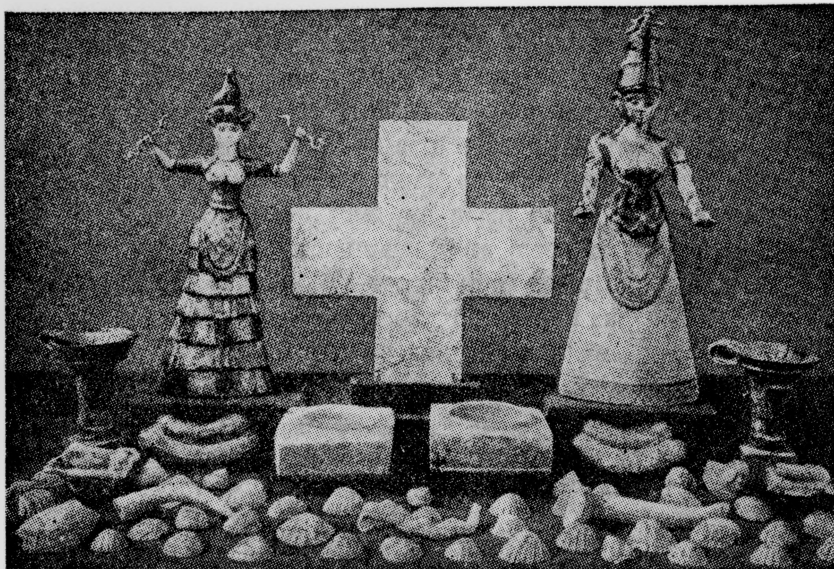
גם אנחנו כמוכם גורשנו מאי־הים ומפרתים ונתנחל בארץ האמורי. ארץ רחבה וטובה מאד כבשנו וכמוכם עשינו חיל. ילידי־הארץ עבדינו הם, אבל יודעים אנחנו כי אם אתם, האטרוסקים, ושאר אחינו האיגיאים הפזורים בכל הארצות, אם לא תבואו אתם להתנחל עמנו בארץ האמורי, רעה נגד פנינו, כרעה אשר נגד פניכם ופני שאר אחינו האיגיאים.

אכן תמצא ארץ האמורי להכיל גם אותנו גם אתכם גם את שאר אחינו. והיה אם תבואו אלינו בהמונכם לא נירא עוד מפני ילידי־הארץ הרבים והעצומים מאתנו המקיפים אותנו מעברים והחורשים עלינו לכלותנו. למה־זה נוציא לריק את כוחנו ואת עשרנו ואת חכמתנו בארצות רחוקות בין גויים רבים ועצומים אשר נכרים הם לנו? הלא טוב היותנו יחדיו כולנו בארץ האמורי, אגודה אחת? אם עם אחד נהיה, לא שבטים שבטים, או אז מי יקום מפנינו? אם לעצנתו תשמעו, תקום ארץ־האמורי לנחלה לכם ולבניכם ולבני־בניכם עד־עולם ולא תיראו רע, וגם לנו ייטב בעבורכם.

איגרת דומה שלחו סרני פלשתים גם אל אחיהם באלישה (קפריסין) ואל אחיהם הנפוצים בשאר מקומות ברחבי הים הגדול מבוא השמש.

וזאת היתה תשובת האטרוסקים אל סרני הפלשתים אשר בארץ האמורי.

כוח האיגיאים בפזורים הוא ולא בהיותם יושבים כולם יחדיו. אם נהיה כולנו יושבים בארץ אחת, הנקל יהיה לאויבינו להשמידנו, אבל אם פזורים נהיה, לא יוכלו לנו אויבינו לעולם. הנה קנוסוס חרבה אבל תורת מינוס קיימת ועד־עולם תיפוץ, יען אשר פזורים אנחנו בגויים. כאשר עמדה

מימצאים מחפירות בארמון בקנוסוס. הצלב משמש כבר סמל דתי, בעל משמעות „כוכבית“, מן הסתם; דמויות הבהט כרוכות־הנחשים שתיהן אולי צלמיות של האלה־האם הגדולה.

סמלי פולחן־כרתים

הבולט בחפציה־הדת המינואיים היה גרזן־הארד הכפול הגדול.

קנוסוס על תלה אצול אצלה מרוחה על כל גויי האיים הקרובים ותהפכם לה לבנים־ברוח, ואחרי עלות קנוסוס באש הפיצו בניה את תורת מינוס ברחבי תבל. הנה זה כתבתם לנו על האיכיאים אשר חזריבו את מיקני, אפס כיום הזה האיכיאים אחינו הם ברוח, כמונו כמוהם, והם מפיצים את תורת מינוס בכל ארצות הפלסגים. פיזורנו הוא אשר עשה את הפלא הזה!

חיים אנחנו בקרב גויי לטיים ואת תרבות קנוסוס נוטעים אנחנו בתוכם. ובני לטיים כאשר יחפמו וישפילו כמונו, והפיצו גם הם את תורת מינוס בגויים אשר לא ידענום ולא שיערנום אנחנו ואבותינו.

על כן לא נאבה ולא נשמע לכם. מייתן והפיצותם בארץ האמורי את חכמת קנוסוס ואת תורת מינוס כאשר אנחנו עושים בלטיים, והיינו לאור לגויים, ותחת היותנו עם קטן בארץ אחת נהיה עם גדול במלוא עולם.

תשובה דומה החזירו לסרני הפלשתים גם שאר האיגיאים. על אף כל זאת לא נשאתה איגרת סרני הפלשתים מעל. האטרוסקים, האיכיאים ושארי יוצאי כרתים שיגרו אל סרני הפלשתים אשר בארץ האמורי תרומות ומתנות בכסף ובזהב וגם בנייגוער עלו מן הארצות האלו אל ארץ האמורי לעזור את אחיהם.

פ ר ק ש ל י ש י

מועצת סרני פלשתים באשקלון, בירת שקלש, התכנסה המועצה הגדולה של חמשת סרני פלשתים. לפני פתיחת הדיונים צעדו בסך הסרנים ופמליתם אל מקדש האלה הגדולה. קירות המקדש הבנויים שיש טהור מן האי פורוס היו מוקשטים פיתוחים מעשה־חושב מידי טובי האמנים וריקועי זהב וכסף בדמות עלים ופרחים. את הקירות פיארו גם כתבות בכתב המינואי, בצבעי שחור־לבן, שהנציחו מאורעות היסטוריים חשובים. במקדש האלה הגדולה, עטורת־הנחשים, הקטירו הסרנים קטורת והתפללו בלחש. ליד פסל האלה הגדולה ניצבו סמלי־הסולחן הקדושים: הצלב והגרזן בעל שני הראשים, שגם לפניהם הקטירו הסרנים ואמרו תפילותיהם. בתום הטכס חזרו הסרנים בתהלוכת־פאר אל ארמון המועצה הגדולה.

אל אולם־הישיבות הביאו העבדים כסאות רמים בשביל הסרנים וכוהן האלה הגדולה וכסאות נמוכים ושרפרפים ליועצים, לשרי־הצבא ולרבי הפקידות. את הדיונים פתח זקן־הסרנים, סרן אשדוד.

בוה — פרוטיכל הישיבה, כפי שנשתמר בגיגוך המדינה.

סרן אשדוד: שלום וטוב לנו בגבולנו. התקפות העברים נהדפו כולן, וסכנה אין עתה נגד פנינו. העברים מפולגים ומסוכסכים, נשקם נושן, חרשים אין להם, וככל שאר בני־קדם נבערים הם מדעת. הרחבנו את גבולותינו וכבשנו מידי צורים את יפו ואת דור. אבל מצבנו מבית ימלא את לבי דאגה. פניותינו הרבות אל אחינו אשר מעבר לים, לעלות ארצה פלשת ולהתנחל בקרבנו, העלו חרס. רבים מן הפלשתים עוזבים את הארץ לשוב אל איי הים ואל ארצות הפלסגים, אשר אחינו האיכיאים מושלים שם. ביחד רב מספר השבים אל ארץ אלישה [קפריסין], אשר בה נגלו זה־מקרוב מכות נחושת עשירים. עבודת־האדמה וחרושת־המעשה עלות כפורחות, אבל בני

האמורי עושים בהן. הפלשתים סגורים בעריהם ואל הכפר אינם הולכים, כי חרפה היא לפלשתי לעבוד את האדמה ולרעות צאן ומקנה כבני האמורי. גם בערינו רבים בני האמורי ומספרנו הולך הלך וחסור. גדולה ורחבה ארצנו אך מעטים הפלשתים בקרבה. בנינו ובנותינו מדברים בשפת האמורי ומעט־מעט הם שוכחים את לשון אבותיהם. גם את האלה הגדולה הם עוזבים ולדגון אלוהי האמורי ישתחוו ויקריבו. מתחננים הם עם האמורי ועוד מעט לא יכירנו מקומנו בין האיגיאים. הבעבור זאת כבשו אבותינו בחרבם ובקשתם את הארץ הזאת, למען יהיו פלשתים כבני האמורי? ואתם הבו עצה ותושיה במה נקדם פני הרעה הגדולה הזאת.

ס ר ן ג ת : מאלוהים היה הדבר, למען נהיה ככל גויי הארצות אשר סביב וישבנו לבטח בקרבם, גם אנחנו גם בנינו.

ס ר ן ע ז ה : הנה גם ישראל כבשו את ארצות האמורי אשר בהר, אבל את אלוהיהם הם מוסיפים לעבוד ואת בני האמורי אינם מתחננים. למה לא נעשה כמעשה ישראל?

ס ר ן ע ק ר ן : רבים הם ישראל ואנחנו מעטים. אנחנו יושבים בערים וישראל יושבים בכפרים, בעצם ידיהם יעבדו את אדמתם.

ס ר ן א ש ק ל ן : לא נוכל ללכת בדרכי ישראל, כי לא כרוחם ורוחנו. הנה כל ארצנו נחלה היא למעטים מאתנו, בני היחש, וכל העם עבדים להם. לא כן בני־ישראל. כל איש בהם אדון הוא לנחלתו ואין לה בעלים מלבדו. גם מלך אין להם וכל איש־ישראל הישר בעיניו יעשה.

ס ר ן א ש ד ן ד : טובים דרכי ישראל בעיני, אבל בהן לא נוכל ללכת. על כן זאת עצתי לכם: הבה נפריד בין פלשתים ובין האמורי. הפלשתים ישבו בעריהם ובני האמורי בכפריהם. את בני האמורי לא נתחנן ואת דגון אלוהיהם לא נעבוד ובשפתם לא נדבר. שני עמים יחיו בארץ הזאת ופלשתים ימשלו באמורי.

ס ר ן ג ת : לא טובה עצתך, כי לב האמורי יהפוך לשנוא את פלשתים, ואם תקרה מלחמה ונוספו גם האמורי אל אויבינו והיתה לנו מלחמה מבית ומחור.

ה כ ו ה ן : יצא קצף האלה הגדולה על פלשתים, כי עזבו את תורת מינוס. לבני האמורי דמינו ומאחינו אשר בעבריים רחקנו ונהי כנכרים בעיניהם. על כן גם נשקנו גם עשרנו לא יצילנו ביום עברה.

ס ר ן ע ק ר ן : ומה העצה אשר תעוץ אתה, הכוהן?

ה כ ו ה ן : הנה זאת אעוץ לפלשת: עזבו את עריכם והתנחלו בכפרים וישבתם בם. את האדמה עבדו בעצם ידכם, לא בידי האמורי. לכל איש פלשתי תנו נחלה והיתה הארץ לכולכם ולא למתי־מספר בני־מעלה. אם תעשו ככל הדברים האלה, יפרו פלשתים ורבו ומלאו את הארץ ולא יהיו תלויים עוד בחסדי עבדיהם, בני האמורי, וגם את ישראל לא נירא. גם את

בני האמורי לא נתחתן עוד, את אלוהיהם לא נעבוד עוד, אל תורת מינוס נשוב ואל שפת אבותינו. אז ייטב לנו ולבנינו אחרינו.
רעש והמולה בין הסרנים. קריאות לעג, צחוק והתמרמרות.

סרן גת: הלהכרנו אתה אומר?

סרן עקרון: הלהפוך את הארץ כהפיכת סדום ועמורה אתה אומר?
סרני אשקלון ועזה: היה לא תהיה.

סרן אשדוד: טובים דבריך, הכוהן, אבל לא לרוח פלשתים הם. לא
כישראל פלשתים ובדריכהם לא נלך.

הכוהן: ומה אפוא העצה האחרת אשר תעוצו?

איש מן הסרנים אינו עונה, הם כובשים פניהם בקרקע.

החלטות

- (1) המועצה הגדולה דוחה את התיקונים המוצעים על-ידי כוהן האלה הגדולה.
- (2) המועצה מחליטה לכפר את פני האלה הגדולה ולהקריב לה מאה אילים ומאתים כבשים.
- (3) המועצה מחליטה להקריב גם לדגון עשרה אילים וחמישה כבשים, למען לא יקנא את האלה הגדולה ולא יצא קצף על פלשתים.

פרק רביעי

מדברי ההיסטוריון הפלשתי אכיס אכילוס: על העברים

העברים המערביים, להבדיל מן העברים המזרחיים היושבים בעמון, מואב ואדום, לא בבת-אחת כבשו את הארץ מידי האמורי, כאשר עשינו אנחנו, כי אם מעט-מעט ומשך ימים רבים. בראשונה כבשו את הגלעד והבשן, אשר בעבר-הירדן ואשר בצפון, ואת שכם ואת יהודה ואת הנגב. אחריהם עלו על ארץ האמורי העברים שוכני המדבר אשר בגבול מצרים, ובעזרת אחיהם, אשר נאחזו בארץ לפניהם, כבשו עוד נחלות רחבות-ידיים והורישו מפניהם את בני האמורי אשר בהר. העברים האלה הלא הם נקראים ישראל. את חרושת-המעשה לא יידעו ואת כלי המלאכה והמלחמה הם קונים מאתנו בכסף מלא. במסחר לא ישלחו ידם וכל מסחרם בידי צורים ובידי ישמעאל. כל ראש-משפחה בהם כמלך הוא או כסרן ולא יסור למשמעת עליון עליו. נבונים הם האנשים האלה, אך גם נבערים מדעת, והם שומרים את מסורת אבותיהם, בני המדבר, ואת שפתם, ואת מנהגייהם המוזרים.

זר ומוזר הוא אלוהיהם. לא אב לו ולא אם, לא בן ולא בת, לא אח ולא אחות. גלמוד הוא ועירי ואהבת-אשה לא ידע ועם אלוהים אחרים לא יתרועע. אכן בעבור זאת סר וועף אלוהי ישראל תמיד ומר-נפש. זאת ועוד: גם צלם ודמות אין לו כלאלוהי כל גויי הארצות. על כן ייפלא מאד בעיני כי יקריבו לו ישראל קרבנות, כי איך יטעם מהם וגוף אין לו? אכזר הוא אלוהי ישראל מכל אלוהי גויים, כי על כן ישראל מקריבים לפניו בני-יונים, אשר האלה הגדולה עטורת-הנחשים תאהבם וקדושים הם לנו. אכן אכזרי

אלוהי ישראל מאלוהי הגויים אשר להם יקריבו קרבן־אדם־ובכור. משה נביאם הוא אשר נתן להם את כל החוקים והמשפטים האלה, וגם אם מצרי היה האיש וקרוב לפרעה, לא לימדם אף דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר עליהם תפארת מצרים.

בראשונה הכרנו לדעת את בני דן אשר מישראל הם. מעולם לא נלחמו הפלשתים באויב עז־נפש מהם. אף כי לא עמדו בפנינו ויסוגו אל ההרים, אף כי הפלאנו את מכותיהם, לא נפל רוחם בהם. נפש הסרנים קצה באויב הזה אשר לא ידע פחד וכניעה, על כן גמרה המועצה הגדולה אומר לכרות להם ברית־שלום ותבקשם לשלוח את ציריהם לאשקלון.

צירי דן באו לאשקלון ובראשם עמד הכהן אשר לאלוהיהם. הם התהלכו בחוצות העיר, ויפערו פה וילטשו עיניים למראה הבתים והארמונות והמקדשים אשר לנו. הם נדהמו למראה הנשים המתהלכות ברחובות גלויות־פנים וגבר אין נלווה אליהן לשמור את תומתן, כי בכפרי דן לא ייעשה כן. ובייחוד לא שבעו עיניהם מראות את כלי־המלחמה, מעשה חרשינו. כל מחיר לא יקר בעיניהם לשלמו בעד החרבות והרמחים, המגינים ושריונות־הקשקשים, לו אך נאותו החרשים למפור להם, אבל חוק הוא באשקלון וביתר קריות פלשתים לבלתי מכור כלי־מלחמה לעבריים, וכל מפר החוק מות יזמת.

סרן אשקלון עשה משתה בארמונו לכבוד צירי דן. באולם הגדול ישבו הקרואים אל המשתה, מהם סביב השולחן הגדול ומהם אל שולחנות קטנים, איש ואיש כפי ערכו. הסרנית ישבה עם רעיותיה ונערותיה, לבושות פאר, צוחקות ומפטטות, כדרך הנשים במשתאותינו. הסרנית יפת־תואר היתה וטובת־מראה, שערה צהוב ועיניה כחולות, ובמשובתה ליבבה בעיניה את בני־דן אשר מצאו חן בעיניה. ובני דן עמדו בתוך הצהלה והמשובה הזאת אדומי־פנים ועיניהם מושפלות, כי לא הספינו בכל אלה. העבדים הביאו איל אל האולם ויטבחוהו לעיני הקרואים וינתחוהו לנתחים ואת הנתחים נתנו על שיפודים לצלות על המדורה הערוכה באולם בתווך, כי כה דרך פלשתים במשתאותיהם. אז יקרא הסרן אל בני־דן לגשת אל ראש השולחן ולהתכבד ולסעוד עמו אבל המה ענוהו כי לא יאכלו עמו לחם, כי תועבה לחם־פלשתים לישראל. אז פקד הסרן להגיש לעברים זיתים וצימוקים ודבלים, והם ישבו אל שולחן בדולים מכל הקרואים וייטיבו לבם במטעמים הללו, מחרישים וזועפים, כי זה דרכם לבלתי דבר וצהול בסעדם את לבם.

רק אחרי אכול ואחרי שתה, ואחרי אשר התווכחו כוהן האלה הגדולה עם כוהן בני־דן עדי־בוש, נכרתה הברית בין סרני פלשתים וצירי דן. אבל אני לא אפון כי לא תקום הברית הזאת ולא תהיה, כי לא יוכלו פלשת וישראל לחיות בשלום וברעות. לא יארכו הימים וישראל ישמידנו אם לא נשמידם אנחנו.

פ ר ק ח מ י ש י

השואה הגדולה [פלישת הדוריים ליוון במאה הי"א לפני הספירה]

(א) קינת היקובה, מלכת האכאים

איך נפלה אכיאה, ארמנות מיקנה עלו באש. ספרטה היתה לעיי־מפולת. בני אכיאה הגיבורים, בני האלים, אשר נחלו תהילה וכבוד בטרויה, נפלו שדודים. מגן וציגנה, קובע ושריון לא עמדו בפני אויב בחרב־ברזל. דמם זרם כמפלי־מים אדירים ברחובות ובחוצות. נשינו היו לשפחות, בתולותינו נטמאו. בנינו ואחינו נודדים בהרים וביערות, מורדפים עד צוואר כחיות־טרף. ילד וזקן נרמסו בפרסות סוס, נופצו אל סלע, הוטלו למדורות אש, נחנקו בעשן. את הגברים אשר לא המיתו בחרב הם כולאים במחנות סגורים. מנת עבדים תהיה מנת־חלקם עד עולם. בלי משפט וצדק התעללו בהם, כתולעים ירמסום, עד עפר ישפילום, כבהמות־עבודה ירדו בהם בשוט ובמקל־חובלים. הילוטים יהיה שמם מעתה ועד עולם.

גדול השבר, גדולה החרפה, הוי מה היה לנו! אהה, איך ירדנו פלאים! אָלֵי האולימפוס הסתירו פניהם מאכיאה האומללה. קרבנותינו לא יריחו, לתפילותינו לא ישעו. חסרי־אונים הם גם המה.

גוי עז, אשר את האלים לא יכבד, הגיח לפתע ממעבה יערות־העד האפלים, אשר לא תחדור אליהם שמש לעולם. מן הצפון הרחוק באו, מן ההרים אשר יכסם שלג, כנהר איתן ירדו על אכיאה אשר לא ידע מעצור בדרכו. גוי פרא, גוי אכזר, ורחמים אין בלבו. כנמר יטרוף, ישתולל כדוב שפול, כולו מזרה אימים.

אנשי־מידות הם כולם, צהובי־שער וכחולי־עיניים, ולשון ברברים בפייהם. עורות חיה לבושם וחרבות־ברזל חדות בידיהם. גם על אלים לא פסח שבט־עברתם. את המזבחות חיללו, את המקדשים שרפו באש, את הפסילים ניתצו. גם על בני איסקולפיוס, המרפאים כל שבר וחולי, לא חסו. גם על בני די־דלוס, העושים בחרושת ומלאכת־מחשבת, לא ריחמו. את האור אשר הורישו לנו קנוסוס ומיקני כיבו לנצח. הם הליטו את אכיאה באפלת היערות אשר מהם באו. כמדבר־שממה היתה אכיאה ולא נשמעו בה כי אם צהלת סוסייהם ויללת הזאבים השוחרים לטרף בדרכים ומצהלות הברברים הטובעים בדם בני אכיאה האומללים. כל תפארת אכיאה וכל הדרה מימי מינוס ועד היום הזה היו כלא היו.

בני הרקלים, בן־האלים, הם מתקראים ולא יבושו. בני־שחץ הם וגבהי־לב, כי על כן הרקלידים הם, בני עם־אדונים, האכאים, כובשי טרויה ומיקנה ויורשי כרתים, ארץ־מאה־הערים, נודדים רעבים וצמאים, ערומים וחשופי־שן, ויורדים גם בספינות בים לבקש מפלט לנפשם באיים הרחוקים ועד קצו־ארץ הגיעו. חושך כבד ירד על אכיאה, עלטה קודרת כיסתה את פני הארץ.

(ב) דין-וחשבון לצידון

גתיבות הים זרועים ספינות שוקקות המוני פליטים, הנסים מנוסת-מוות אל כל אשר ישאום גלי הים. אלה הם שרידי האכזאים אשר היתה ארצם למשיסה. תמרות-עשן ולהבות-אש עולות מן הערים והכפרים לכל אורך החופים ומאירות את דרכנו בלילות. האכזאים נותנים כל אשר להם למען נורידם אל ספינותינו. כל מחיר לא ייקר בעיניהם. נועצתי עם רביהמלחים אשר לי, וכה עשינו: השלכנו הימה את הדגן והיצהר והתירוש אשר הבאנו מאטיקה ותחתם מילאנו את הספינה פליטים עד אפס-מקום, כל איש בחור ובן-חיל אשר כסף עובר לסוחר בידו וכל אשה טובת-מראה ובריאת-בשר. והיה אם ישלמו לנו סרני-פלשתים כופר-נפשם מאה שקל לראש גבר וחמישים שקל לרחם, והורדנום לחוף יפו; ואם לא ישלמו, נפליג אל גבל ושם נמכרם לעבדים ולשפחות, כי טוב ראש-גבר ממאה סאה דגן. גם רבי-החובלים אשר לצור וגבל עושים כמוני והון-עתק הם קובצים. עוד אנחנו עוברים בין האיים הקיקלדיים והנה גאה הים ונחשולי-מים הציפו את האניה ורבים מן הפליטים אשר אספנו נחלו. על החופים עמדו אנשים, נשים וטף והם פורשים ידיהם אלינו ומתחננים אלינו לקחתם עמנו באניה, להציל נפשם מידי רודפיהם נפש, הלא הם היוונים אשר פשטו על ארצם. נועצתי בשניה עם רביהמלחים אשר לי, וזה הדבר אשר עשינו: את החולים ואת הזקנים והתשושים אשר עמנו באניה הורדנו בסירות אל החוף ותחתם לקחנו עמנו כל איש בריא ובן-חיל וכל אשה טובת-מראה ובריאת-בשר ובראשונה אספנו אלינו נערות בתולות, כי גדול מחיר הבתולה פי שנים בצוען ובתרשיש.

ביפו יצאו לקראתנו זקני פלשתים ובידם אוכל-נפש לפליטים וכסף רב כופר נפש. הם דיברו אליהם טובות למען יעלו ויתנחלו בארץ פלשת, כי רחבה הארץ וטובה ויושביה מעטים, וגם נשבעו לתת להם בתים לשבת בהם בלא מחיר ושדות וכרמים ועבדים ושפחות מבני האמורי אשר בארץ. הפליטים עלץ לבם בקרבם לשמע כל הדברים הטובים האלה ויחבקו את אחיהם וינשקום ויברכו את אלוהיהם ויעלו אל חוף יפו. ואלינו אמרו זקני פלשתים: "רדו באניה אל כל האיים ואל כל חופי אכזאיה ואנחנו כסף טוב עובר לסוחר נשלם לכם כופר נפשם, ולאחיכם בני צור וצידון וגבל ותרשיש כה תאמרו: יקר לנו פליט אחד מכל ארוי הלבנון, ואתם אל תהיו נרפים ועשו מהרה להביא באניותיכם את פליטי אכזאיה, וברכת האלים תהיה על ראשכם."

אחר הדברים האלה הפלגנו אל איי-הים לעשות כאשר דיברו זקני פלשתים, וגם אחינו, בני צור וגבל ותרשיש, כמונו הם עושים. לא היה כשפע הזה מיום היות צידון לעיר ועד היום.

פ ר ק ש ש י

דין וחשבון לפרעה

השואה הגדולה אשר ירדה על הפיוושה [האיכיאים] וגוייהים הביאה בהלה גדולה בלב הפולסתי. כי נחשבה פלשת כענף עץ אשר על גזעו יעלה כורת. וכה אמרו הפולסתי: „מה אנו ומה כוחנו בלי אחינו אשר בעבריים? איך נעמוד לכדנו בפני עברים הזוממים להשמידנו? איך נעמוד בפני הרבים ואנו המעט?”

והנה הרעה אשר באה על ההייקושה וגוייהים היתה לברכה גדולה לפלשת. אל ארץ־פלשתים באו פליטים בהמון מאחיהם אשר בעבריים, הנמלטים על נפשם מחרב אויב. ורבים מהם גיבורי־חיל ומרי־נפש ועשויים־לבל־יחת. על כן תשמח גת ואשקלון תרוץ, כי צמחה להם ישועה אשר לא ציפו לה. פלשת התחזקה כאשר לא היתה מימי פרעה־רעמסס עד היום.

ופלשתים פשטו על שבט דן ועל שבט יהודה ועל ארץ בנימין, ויכו בישראל מכה גדולה וגם את אלוהי העברים לקחו בשבי. הנה הוא בשבי פלשתים עד היום הזה.

שבט הדני נס מנוסת־חרב מארצו וירחיק נדוד עד ארץ־צידוניהם. גם רבים מן העברים אשר ביהודה ובנימין ואפרים נמלטו על נפשם מפני חרב פלשתים אל אחיהם אשר בעבר־הירדן מזרחה. גם שילה, אשר שם שוכן אלוהי ישראל, נשרפה באש. גדולה הבהלה בקרב שבטי ישראל וכה יאמרו: „בא קצנו, נגזרנו לנו ואין תקוה לנו עוד בארץ הזאת, כי הנה מי יצילנו מיד פלשתים?” שבטי הצפון, אשר חרב פלשתים טרם תגיע אליהם, יראים על נפשם ואין להם עוד דבר אל אחיהם אשר בדרום ובנגב, כי פלשתים יושבים בתווך בין ארצות הצפון והדרום. ראשי־המטות אשר לישראל, כל איש מהם מבקש להציל נפשו ונפש בני־ביתו ולכפר פני פלשתים, למען יטו לו חסד ועל אָחיו לא ייחשב. ומלך אין לעם הזה אשר יצא ויבוא לפניהם. כעדר בלי רועה הם. והמהומה גדולה מאד.

ופלשתים הציבו חילות־מצב בכל הארצות האלו אשר היו שממה, כי נטשו ישראל את בתיהם ואת נחלתם. פלא הוא בעיני כי לא באו פלשתים להיאחזו בארצות האלו תחת העברים אשר נטשן. סרני פלשתים רוגזים על אחיהם בעבריהם על כי אינם מתנחלים בארץ הכבושה כאשר עשו אבות פלשתים בימי רעמסס בארץ האמורי. הפליטים, הם אומרים, גיבורי־חיל הם אבל נרפים ובערי פלשת הם אהבים לשבת, בעוה, באשדוד, בגת, בעקרון ובאשקלון, ולא ימושו ממקומם ללכת ולהתנחל בארץ־ישראל. והפליטים אשר מקרוב באו גם הם רוגזים על אחיהם ועל הסרנים והם אומרים כי בכחש סבבום אחיהם, משמני ארץ הבטיחום — ואין. עניים הם הפליטים ודלים וגם נקלים המה, ואחיהם יבוזו להם. מתגודדים הם באהלים ובבקתות

בערים ומסביבן מחנות־מחנות ומלאכה לא יעשו. ואחיהם ויושבים בבתי־גדולים ובארמונות ואוכלים ושותים ושמחים ולפליטים לא ישיתו לבם בעודם נמקים ברעב ובעוני, וחרף כל אלה לא ייאותרו ללכת להתנחל בארץ־ישראל, כי טוב להם אוהל דל באשקלון מפית ונחלת־שדה בנגב או באפרים. כל איש אשר עיניו בראשו יגיד מראש כי במהרה תהיה חרב הפליטים באחיהם העשירים בעבור כל זאת. רבים מן הפליטים יורדים בספינות לשוב אל הארצות אשר מהן ברחו. כי קצו בחייהם בארץ פלשתים.

ריב ומדון נפלו גם בקרב הפלשתים וישובי־הארץ־מלפנים. הסרנים עיניהם לכצעם. ריב לסרנים איש את אחיו וכולם שואפי שררה. הפלשתים יושבי־הארץ־מלפנים שכחו תורת מינוס ואת דגון אלהי האמורי הם עובדים. את בני האמורי, עבדיהם לפנים, הם מתחתנים, גם את שפתם, אשר הביאו מעבר־לים בימי רעמסס, שכחו ובשפת האמורי הם מדברים. כעם אחד היו הפלשתי והאמורי, ועיני הפליטים הבאים ארצה פלשת רואות וכלות והקצף גדול עד מאד.

באשקלון, בעזה, באשדוד, בגת ובעקרון ראיתי את מקדשי האלה הגדולה סגורים על מסגר, אין בא ואין יוצא. סרן אשדוד רעי הוא עוד מימי היותו ציר שלוח מעם פלשתים בצוען. כאשר שאלתיו לפשר הדבר הביאני אל מקדש האלה הגדולה השומם מאדם ויראני מגילה אשר כתב אחרון הכוהנים אשר לאלה הגדולה וישימה למשמרת תחת המזבח.

ואלה דברי המגילה:

ק ל ל ת ה א ל ה ה ג ד ו ל ה
 בית דגון הומה מרוב עם ועדה
 ומקדש האלה הגדולה ריק ושומם.
 ברית־אבות שכחתם, זנחתם תורת מינוס,
 לאמורי דמיחם, בדרכיו הלכתם,
 שפתכם שכחתם, בשפתם תלהגו.
 תחת בני־אסקולפיוס, ידעונים לכם וקוסמים.
 תחת בני־דידלוס, עושי־מלאכה נבערים.
 מבורות רבים תשאבו מימיכם,
 מבורותיכם לא תשתו עוד מים.
 מכל סגולות אבותיכם נותרה רק החרב,
 כל כוחכם בחרב ושריון.
 אך מה בצע בכלי מלחמד
 אם רוח אין עוד בכם?
 היתה פלשת כתפוח טוב־מראה
 אשר תוכו רימה ומק.
 על כן יבוזו לכם אחיכם האיגיאיים
 גם ישנאוכם כי בגדתם בגד.
 מקומכם לא יפירכם עוד בקרבם,

ובעת צרה לא יזשיעוכם עוד.
 נשבעתי באלה הגדולה עטורת־הנחשים
 ובצלב הקדוש ובגרזן דר־הראשים:
 יען שכחתם תורת מינוס,
 יען נטשתם חכמת קנוסוס,
 יען שמתם מבטחכם בחרב,
 לכן גם חרבכם לא תושיעכם עוד.

פ ר ק ש ב י ע י

התמורות בארצות־העברים והמשטר החדש בישראל
 (מדברי ההיסטוריון הפלשתי, אתי אחיתור)

בתקופה שקדמה לנצחון הגדול של הפלשתים, שפתוצאה ממנו חרבה שילה ושבטי הצפון נותקו כליל משבטי הדרום, היה השלטון החילוני בארץ־ישראל בידי ראשי־המטות או הזקנים, והשלטון הדתי היה בידי הכוהנים מבית עלי. הזקנים היו מפולגים ומסוכסכים ויד איש היתה ברעהו כל הימים. העברים אינם מסוגלים לארגון, לאחדות ולמשמעת.

בית עלי משל מן המשפן אשר בשילה, אבל כמוהו כנחש ההידרה, ראשים לו לאין־ספור. בכל עיר וכפר בארץ־ישראל היו הכוהנים והלויים סרים למשמעת שילה ועושי־דברו. לכוהני ישראל אין נחלות ואחוזות כלכוהני מצרים. אין להם עבדים לעבדם. מחייתם על התרומות, הנדירים, המתנות והנדבות אשר יעניקו להם אחיהם. אבל עשירים הם מכל אחיהם, יען כי על נדבות ותרומות מחייתם. הם רודפי בצע ושלמונים ותאבי־שררה ואוי לו למתקומם על שלטונם. ביד חזקה משלו על ישראל. מרוב עושר שיחתו דרכם, מעלו בקודש והפרו חוקי־מוסר, עד כי היה שמם למשל ולשנייה ולשימצה.

בין ראשי־המטות ובין הכוהנים היתה כרותה ברית למשול על העם ולשעבדו ולמוץ את לשדו. וככה לא ייפלא אפוא כי ניצחה פלשת את ישראל ותפליא את מכותיהם. אחרי נפול אלוהי ישראל בשבי פלשתים ואחרי שריפת מקדשו אשר בשילה דימינו כי אמנם הקיץ הקץ על ישראל, אפס כי אז קרה דבר־פלא אשר לא ייאמן: השואה הגדולה אשר באה על ישראל איחדה את מערכותיהם כאשר לא היו עוד מעולם.

אחרי חורבן הפהונה קם שלטון חדש בארץ־ישראל, הוא שלטון בני הנביאים אשר בראשם הנביא שמואל. לא שלטון חילוני הוא גם לא שלטון־דת, כי הוא שלטון אשר כמוהו לא נראה ולא נשמע מעולם. יסודו בכוח המוסרי, ובכוח המוסר הוא כופה את רצונו. והדבר אשר הוא נפלא עוד יותר הוא כי ישראל נכנעים לשלטון הזה וסרים למשמעתו יותר מאשר לשלטון החילוני והדתי שקדם לו.

בהתקבצם סביב שמואל ובנייהנביאים שכחו בני ישראל את מפלגותיהם

וריביותיהם והתחזוקו מכל אשר היו לפנים. ועם חילוף שלטון הכהנים בשלטון בני־הנביאים נפלה תמורה גם בשלטון החילוני. המשכילים אשר בבני־ישראל ואנשי־החיל אשר בהם חברו יחד להעביר את שלטון ראשי־המטות ולהקים תחתיו מלך אשר ימשול על כל המשפחות היריבות ועל כל השבטים המסוכסכים ויהפכם לעם אחד. כל עת אשר משלו כוהני בית־עלי לא היתה תקוה לדורשי המלוכה, אבל שמואל נתן גם הוא ידו להם, כי לא ראה במלך יריב לשלטונו. הנה כי כן המליכו ישראל עליהם מלך בפעם הראשונה בתולדותיהם. הלא הוא שאל איש־בנימין.

והנה שוב קרה דבר נפלא אשר לא שיערו איש. אכן, הפספך העם הזה ומי יבין לרוחו? המלכת שאל לא איחדה את בני־ישראל, ונהפוך הדבר: היא פילגתם ותביא ריב בין איש לאחיו כבימים עברו, לפני תקופת שמואל. שאל חפץ לחוק את מלכותו ולתת בידו את השלטון החילוני והדתי כאחד. על זאת חרה לשמואל, כי אמר כי רק נביא לבדו ימשול בכוח המוסרי. לכן נכשל שלטון המלוכה וראשי־המטות, אשר נכנעו לשמואל, שוב הרימו ראש כלפנים. שמואל נעזר במלחמתו נגד שאל באיש אחד אשר מיהודה והוא עז־נפש וערום כנחש אף גם שוחר־הרפתקאות, אשר העברים יקראוהו דוידה, או המנצה. והנה כאשר כשלה מלכות שאל בגלל שמואל דוידה, הנקל היה לפלשת להכריעו במלחמה. בהרי־הגלבוע הופה שאל ופלשתים הוקיעו את גופתו ואת גופות בניו בחומת העיר, כי זה משפט המורדים בשלטון פלשת.

כיום נטושה מלחמת־אחים בין שבטי ישראל. דוידה, איש־בריתנו, מושל בחברון והוא נלחם כל הימים בבית שאל, ופלשתים עוזרים לדוידה באנשים ובכלי־מלחמה, למען תימשך מלחמת־האחים עד אשר יישמדו כולם יחדיו, בית דוידה עם בית שאל.

פ ר ק ש מ י נ י

מ ד ב ר י א כ י ש מ ל ך ג ת ב מ ו ע צ ת ה ס ר נ י ם

הנה כבש דוידה מלך חברון גם את עיר היבוס, ועתה הוא שולח אלינו מלאכים לכרות לו ברית־שלום כאשר היה לפנים בהיותו מלך חברון. מי עוד כמוני מכיר ויודע את דוידה, את שיחו ואת שיגו. הלא כרע וכאח היה לי בשבתו עמי בגת ימים רבים מפני שאל אדוניו אשר ביקש להמיתו. העברים וגם הפלשתים קוראים לו בשם המנצה, או דוידה. ואכן נכון הדבר, כי לא היה בעברים גיבור־חיל ואיש־מלחמה כמוהו אשר הפה באויביו עד רדתם. אבל אני אומר לכם כי לא שם „המנצה“ יאתה לו, כי אם השם בוגד וכפוי־טובה, כי זה האיש וזה טבעו. שאל בן־קיש העלהו מאשפתות, ואיך גמל דוד לאדוניו ולמלכו, מיטיבו ואיש־חסדו? הלא זאת ידענו כולנו. שמואל הנביא גם הוא נטה לו חסד אף הביאו בקהל. הלא אנשי־סודו הם

בני־הנביאים. שמואל ובני־הנביאים גם עזרוהו בצר לו ובנוסו מפני המלך שאול. והלא ידעתם כי בני־הנביאים ריב ומדון להם עם הכהנים, כי על כן יאמרו כי אלוהיהם אין חפץ להם בזבח ועולה. ואיך גמל דוד למיטיביו אלה? הנה הוא מביא את ארון־הברית ליבוס ושם הוא אומר לבנות בית־מקדש לאלהיו, למען יקריבו לו קרבנות, ואל עיר היבוס הוא מקבץ את הכהנים ואת הלויים. הנה ככה בגד דוד גם בבני־הנביאים ויחזק את ידי יריביהם, הכהנים והלויים.

אבל גם בכוהנים ובלויים בגד דוד. כי על כן בונה הוא את בית־המקדש בעיר היבוס ואת הנמרות אשר בכל ערי ישראל, אשר עליהן הם זוכים לאלוהיהם, הוא מסיר למען יזבחו ישראל בעיר היבוס לבדה. הנה ככה ימנע דוד לחם מפי הכהנים והלויים אשר מחוץ לירושלים. בימי שמואל, ברדוף אותו שאול, התרפס דוד לפני ראשי־המטות והחליק להם לשון, והם האמינו לו גם חיזקו את ידיו נגד שאול וביתו, והנה כיום, כאשר הוא חזק מכולם, הוא עובר לעיר היבוס וממנה יפרוש את שלטונו מעט־מעט על כל ארצות העברים. בזאת גדע דוד את זרוע הזקנים, מיטיביו ואנשי־שלומו לפנים. אכן מהיום והלאה יאמר דוד להמשיל את ביתו לבדו על כל ישראל, אף גם על כל ארצות העברים כולם. לא יהיה עוד שלטון לראשי־המטות, כי בארמון המלך אשר בעיר היבוס יש יגון כל השלטון כולו.

גם בעמו, איש־יהודה, אשר המליך אותו על חברון ואשר את מלחמותיו נלחם, גם בו בגד זה האיש דוד. כי הוא אומר למלוך על כל שבטי ישראל ולעשותם עם אחד, כאשר לא היה מימי משה ועד היום הזה, לבלתי היות יתרון לשבט יהודה על יתר שבטי ישראל, וגם את הממלכה העביר מחברון אשר ביהודה אל עיר היבוס. הנה ככה גמל לעם־יהודה על כל החסדים הגדולים אשר עשו לדוד ולביתו.

וגם ברעיו ואוהבי־נפשו בגד דוד ברשתתו. הנה אשתו מיכל, בת המלך שאול, יושבת בביתו כאלמנה צרורה ושוממת ולא יקרב אליה. והלא היא הצילתו מידי אביה המלך שאול, ולא זכר לה דוד את חסד־נעוריה. לידידו ורעהו וידי־מינו, הוא יואב בן־צרויה, גם אליו התנכל דוד ויחרוש מזימות עליו עם אבנר בן־נר. יואב איש טוב־שכל הוא ולא נפל בפח אשר טמן לו דוד רעו, כי הוא קידם את פני הרעה ויהרוג את בני בשלי. אבל מי זה יערוב ליואב כי לא יבגוד בו דוד בשניה ולא יסגירהו בידי אויביו המבקשים את נפשו?

ואת אשר עשה דוד לי בגת, כאשר הייתי לו מגן וצינה מפני המלך שאול, ואיך רימני ואיך סבבני בכחש, הלא גם זאת ידעתם. כי האיש הזה דוד אין אלוהים בלבו, כי למען אחד את שבטי ישראל לעם אחד, ולמען הרחיב את גבול ישראל על פני כל הארץ ולמען משול ביד רמה, הוא וביתו, נכון דוד לעשות כל תועבה — לא יבוש ולא יכלם, לא יחוס ולא ירחם. גם על פרי־

בטנו ויוצא-חלציו לא יחוס אם יהיה לו למכשול בדרכו. אני ידעתי את האיש הזה, את דוד.

והנה עתה שולח הוא אליכם מלאכים לכרות לו ברית ושת לכם בחלקות. אבל בעצם הזמן הזה הוא אוסף אל צבאו כל בחור וטוב אשר בפלשת, במתק-לשון ובהון רב הוא מצודד את נפשם, ובהם הוא בוטח יותר מאשר יבטח בעברים. הלא אלה הם הפרתי והפלתי: גם הם בוגדי-כגד ואנשי-מרמה אשר נטשו את פלשת לעבור אל העברים, כמוהם כאדוניהם דוידה.

על כן אל תאמינו לדוידה, כי לרמותכם הוא מבקש. טובות הוא מדבר אליכם ובלבו הוא חורש מזימות לכלותנו. כי רק מחשבה אחת בלבו ורק מטרה אחת נגד עיניו: להשליט את ביתו על כל ארצות העברים ולכונן את ממשלת העברים על כל הארצות מנחל מצרים ועד הנהר הגדול נהר פרת.

על כן זאת עצתי לכם: השיבו את פני מלאכיו ריקם ואתם אספו את כל צבאות פלשתים ועלו על דוד וסיגרו על עיר היבوسی לבל יימלט ממנה. כי זאת עליכם לדעת: אם לא נשמידהו, והשמידנו.

מישל קולינה : מושג הפרולטריון

מזה למעלה ממאה שנה משתמשות התנועות הסוציאליסטיות והמהפכניות במושג ה"פרולטריון", מושג סוציולוגי הטעון מטען רגשי אדיר-כוח של מיסטיקה מהפכנית. במאמר ידוע, שנכתב בהשפעת הסוציאליזם הרומנטי הצרפתי, הגדיר מארקס את הפרולטריון כ"מסוס החברה כמעמד בפני עצמו", ובפרט כ"מסוס של המעמד הבינוני", וזיהה אותו עם "ספירה [בעלת] אופי אוניברסלי מפוח סבלותיה האוניברסליים... הקצרה: אבדנו של האדם"¹. הוא סיים במסקנה ששיחזור הפרולטריון יהיה בבחינת שיחזור החברה כולה, "גאולתו השלמה של האדם".

לפי גישה זו שוב לא היה הפרולטריון מעמד אומלל שמתקנו וגואלו שואף להיעלמותו בתוך חברה מאוזנת יותר; תעודה היסטורית הושתה עליו, תעודה המצווה עליו להיעשות משיחה של האנושות, המושיע אותה מן החורבן שהקפיטליזם התעשייתי בא להמיט עליה. אבל לא היה כל צורך לקבל את המארקסיזם כדי לעמוד על כך שמצבו של הפרולטריון מזדהה עם ענות האדם בעת החדשה. על כך עמדו כל האסכולות הסוציאליסטיות, כולל הסוציאליזם הנוצרי. ציור ה"פרולטריון" נתערט אפוא הילה של קדושה, שבה נסתמל מאבק האדם האומלל והנדכא לחיים טובים יותר. ציור זה חורג הרבה מתחומו של מעמד הפועלים, שאותו היה חופף, מבחינה היסטורית, בימי המהפכה התעשייתית. מתוך כך אין הוא מביא בחשבון את התמורות שפקדו את המעמד הזה מזה מאה שנה והוא מתקיים כמיתוס המבטא את אחדות העמלים — על אף ההבדלים או הניגודים שביניהם.

מאז ומעולם מציין המונח "פרולטריון" מעמד חברתי עני, אם לא העני שבמעמדות, שבתוקף עצם עניו הוא עומד מחוץ לחברה שמעליו. הכל יודעים שמקור המונח נעוץ במלכות האטרוסקים, שעה שאירגן סרביוס טוליוס את הפלבס בששה סוגים של "קנטוריות", לפי דרגת העושר. על חמש הקנטוריות הראשונות, של משלמיה המסים, קם חיל-האזרחים, והללו השתתפו בחיים המדיניים באסיפות הקנטוריות. הששית, זו של הפרולטרים, הוצאה מפלל הצבא האסיפות בגלל עניוּתה; היא נעשתה כינוי לחרפה חברתית, ולדבריהם של בעלי-רשומות נתלקטה בה פסולת החברה. העמדתו זו של הפרולטריון, "מחוץ לגדר" אין לְמותרת לפליטתם של מעמדות מרובים בהיסטוריה שניצבו מחוץ לחברות סגורות, דוגמת העיר והחברה הפיאודלית של ימי הביניים, שאדם היה מתקבל לתוכן בדרך קראפטאציה או מכוח זכות-מורשה. הפלבס הרומאי והחברה הבורגנית הן חברות פתוחות שמעמדן תיהן אינם יודעים איסורים וסייגים משפטיים, אינם תלויים אלא במצבם הכלכלי, המשתנה פחות או יותר, של חבריהן.

עם עליית הקפיטליזם התעשייתי נעשה הפרולטריון המודרני „המעמד הגדול והעני ביותר“ שעליו מדברים הסוציאליסטים; עם זאת הרי מצבו המדיני והחברתי קדם לתעשייה הגדולה: מקורו נעוץ ברעיונות הפיזיוקרטניים שבהם דגלו אנשי האסיפה המכוננת והקונבנט בימי המהפכה הצרפתית. הכרות־זכויות־האדם מרוממת את הרכוש לדרגת זכות טבעית שאין לבטלה — מן־הסתם כדי למנוע את האפשרות שיקום מלך, או שתקום המדינה, וכדרך שעשה לואי הי"ד יכריזו עצמם אדונים על נכסי נתיניהם. עקרון הרכוש הפרטי מוצב מחוץ לתחום החוק ה„פוזיטיבי“, וכך הוא מצטייר כמגן על עצמאותו של האזרח מפני הסגות־גבול מצד הרשות. אדם שאין לו אמצעים מספיקים חסר את אי־התלות הנחוצה על־מנת להיעשות אזרח. זהו הצידוק העיוני לחוקת ה„צנו“ בצרפת משך קרוב לששים שנה.

ברור כי מגילת־הזכויות של 1830 שואבת השראה מפחד העם ורוחו הרפובליקאית הרבה יותר מאשר מפרשנותו של מונטסקייה, שפטר באפשרות שתהיה לפועלים מולדת; אבל הבורגנים המהפכנים של 1791 ו־1795 מעוניינים היו בעיקר לקבוע איזה הם המעמדות המיצגים באמת את האומה. דיופון דה־נמור, כתלמיד קשה־עורף של האסכולה הפיזיוקרטית, ראה את מעמדותיה הפעילים של האומה בבעלי־מקרקעים ובאיכרים בלבד; מתוך כך מוציא היה מפלל ציבור־הבוחרים לא רק את הפועלים אלא גם את החרשתנים, הממונאים והסוחרים, שבתוקף עצם עיסוקיהם הגדירים כחסרי־מולדת. זיהוי זה של האזרחות המדינית עם הקנין הקרקעי גובע הן מן המסורת הרומאית הן מן הדוגמה של הפיזיוקרטנים. המשפט־הקדום הפיזיוק־רטי גם לא הכשיר כלל את המחוקקים המהפכנים לחוות מראש את המהפכה התעשייתית הקרובה לבוא, שתהפוך את הפרולטריון לכות חברתי שאין לו זיקה לפרולטריון של המאה הי"ח. שבו לא היו הללו רואים אלא המשך של ימי־הביניים המצמצם במקצעות מסוימים. עם זאת גיבשה המהפכה פרולטריון במובן הרומאי של המלה, כלומר מעמד של אזרחים סבילים שבגלל מיעוט האמצעים החמריים שבידם אין להם חלק ולא נחלה בציבוריות המדינית.

הכרות־זכויות־האדם אינה מכירה ברעיון ההתאגדות, ולדעתם של צירי האסיפה המכוננת הוא מנוגד לחופש ולריבונות הלאומית. חוק לה־שאפלייה, האוסר על „קואליציות“ מהיותן פוגעות בזכויות־האדם, חדר מושגיו של רוֹסוֹ על „רצון הפלל“: ה„קואליציות“, כמוהן כמפלגות, אינן אלא כ־וכך „רצונות פרטיים“ החוצצים בין האזרח למדינה ועלולים לסלף את „רצון הפלל“. ואלם הלכי־מחשבה מופשטים אלה חסרים את הקשר הרגשי, היקר לרוֹסוֹ, שלא ייתכן כלל אלא בחברות סגורות קטנות, בעיירות או בשבטים. „רצון הפלל“ מצמצם למעשה ברצונה העריץ של המדינה, שלגביה „אין החברה אלא כעפר־הארץ“ (פרודון). הנה כך האירוניה של ההיסטוריה גורמת שחוק לה־שאפלייה, השואב השראה מרעיונותיו של רוֹסוֹ, מעתיק את לשונו של ציר־מלכות משנת 1539 המכוון נגד בריתות של פועלים, מנציח את האבסולוטיזם המלוכני ביחסים שבין אדם לחברו.

אפשר היה למצוא צידוק לחוק זה, לפחות על דרך המופשט, אילו היה חל על

אזרחים הלוקחים חלק פעיל בניסוחו של „רצון הכללי“; אך הואיל ומטרתו העיקרית היתה למנוע את הפועלים מהתאגד, נוגע היה למעמד המוצא מפלל החברה המדינית וזר, מתוך כך, ל„רצון הכללי“ של צירי האסיפה המכוננת. ימים רבים לפני ההתפתחות התעשייתית כוננה אפוא המהפכה, באישורם של חוקי נפוליאון,² פרולטריון פועלי העומד מחוץ לציבוריות המדינית. זכות ההתאגדות נמנעה ממנו, זכות ההתארגנות יחדה, דרך־סובלנות, לחברות־לעזרה־הדדית בלבד; ולבסוף קיצצו בזכויותיו האזרחיות³ ביחסיו עם המעבידים.

הלכי־רוח מעין אלה ודאי היו ביסודה של מלחמת־האזרחים, שהיתה נטושה כמעט בלי הרף כל ימות המאה הי״ט בין הפרולטריון לבורגנות. די לנו בהשוואת התפתחותו של הפרולטריון הצרפתי לזו של האנגלי על־מנת לעמוד על טיבן הנשחת של אותן תקנות. בצרפת, תהפוכות חברתיות או מדיניות נוראות; באנגליה, לאחר השגתן של זכויות הארגון וההתאגדות ב־1825, הפעולה התעמולתית החוקית של האיגודים המקצועיים או של הצ׳ארטיזם. שתי המרידות בליון, שנועדו להשיג את פיבודו של הסכם קולקטיבי ולמחות נגד פיזורו של ארגון־לעזרה־הדדית, נוסכות אור על האופי המפוצץ של היחסים בין הפרולטריון הצרפתי לחברה הבורגנית. את המונח „פרולטריון“ מגדיר בלאנקי כ„משלח־ידים של 30 מיליון צרפתים החיים על עבודתם ומשוללים זכויות מדיניות“.⁴ המהפכה של 1848 כוננה את הזכויות המדיניות האלו לראשונה, אבל רק ב־1864 וב־1884 הופרו סוף־סוף הזכויות ההתאגדות ולהתארגנות מקצועית.

*

המהפכה הצרפתית שימרה את קיומו של פרולטריון שמצד מעמדו ניתן להשוותו, *mutatis mutandis*, לזה של רומא העתיקה. החל מן המחצית הראשונה למאה הי״ט משווה לו המהפכה התעשייתית אופי חדש שאין לו תקדים בהיסטוריה. מעתה שוב אין הפרולטריון מופיע כהמשך פשוט של העבר אלא כמסד החברה התעשייתית החדשה.

עוד ב־1819 טוען סיסמונדי, כנגד הכלכלנים הליברליים והאופטימיים מאסכולת ז׳.ב.סיי, שהשיגשוג הקפיטליסטי יוצר מצוקה שהיא מוחשת פי־כמה משום שהיא מתלווה שפע גובר והולך במעמדות שאינם פרולטריים. „השינוי היסודי שהתחולל בחברה“, הוא כותב, „הוא הופעתו של הפרולטרי בין מעמדות־האדם“.⁵ לא פרול־טרי מן הטיפוס הרומאי, שהחברה מפרנסתו פחות או יותר, אלא טיפוס חדש שעל חשבונן החברה מתקיימת. לאחר שהוא מנתח את מנגנון הייצור, שפבר תיארוהו הכלכלנים הליברליים, הוא נזקק למנגנון של חלוקת המוצרים ומצביע על סתירותיו, שהעיקרית בהן היא תת־הצריכה של הפרולטריון. זה האחרון לא די שהוא יצרן המרותק למשימה מתישת־כוח אלא שבתוך כך הוא גם מקופח בצריכת המוצרים שהוא מייצר.

כל החקירות שנעשו בין 1830 ל־1848 חזרו ואישרו עובדת־יסוד זו: המון הפועלים

הפשוטים, אנשים, גשים וטף, אין ידם משגת לקנות את מוצרי החרושת. שכרם מספיק בדוחק כדי מזון ודיוור. לשון אחרת: הפועל, שכבר הועמד מחוץ לחברה המדינית ולארגון החברתי, מועמד גם מחוץ למחזור מוצרי-הצריכה התעשייתיים. לפיכך הריהו פרולטרי משלוש בחינות: מדינית, חברתית וכלכלית. בחברה אין הוא אלא בחזקת יצרן המוכר את כוח-העבודה שלו בעד משפורת; אין הוא קשור אליה כי אם קשר פונקציונלי-יחדני.

הסתירה הפנימית במצבו של הפרולטריון, ומתוך כך — כוח-הנפץ שבו, נובעים מן היחס האמביוולנטי הוזה כלפי החברה הבורגנית. נמצא הוא בתוך החברה הזאת על מישור פונקציונלי, שאפיו המכאיב והמשפיל, שלא לומר — בלתי-האנושי, תואר והוכח די-והותר; עומד הוא מחוץ לה על המישור החברתי; וקיומו האנושי, הגופני והמוסרי, נתון לגחמותיו של השוק שבו נקבעת רמת השכר והתעסוקה. ועם זאת לא נדייק אם נגדיר את הפרולטריון כהמון מדולדל, "מסוס החברה", כמו שכתב מארקס, שמבקש היה לראות בו את היסוד השלילי בדיאלקטיקה שלו.

דבר זה אין ספק שהוא נכון לגבי עובדי-בית, אורגים שנשבר מטה-לחמם, מעין אלה שאותם צייר גרהארד האופטמן במחזהו המפורסם. אך שוב אין הוא נכון לגבי אותם עלובים הבאים מפפרים עניים ומאוכלסים מדי, נוהרים אל התעשיות העירור-ניות החדשות ומעמידים שם את גזעו האיתן של מעמד-הפועלים שלעתיד-לבוא. ועוד יותר מכך יהיה בציוור זה משום סילוף-דמותה של צמרת הפועלים המקצועיים והמחונכים, שאפשר היה לפגשם מסביב לעתון דוגמת L'Atelier של בישה או בקבוצות הרפובליקאיות שעליהן מדבר מארטן נאדו. הפרולטריון איננו מעמד הומוגני אלא, כמו שאומר אודיגאן,⁶ אומה בצד האחרת; אומה ללא בעלי-נכסים, שבה מתרוצצים יחד עילית פועלית ונוודים שהם ספק-פועלים ספק-קבצנים, אומה שבכללותה היא חשה עצמה זרה ואויבת למעמד הבורגנים.

בורגנות זו אינה מקיפה עצמה בשום גדר משפטית או דתית, והריהי מעמד פתוח במרחב ובזמן. מהיותה מיוסדת על הרכוש, שהוא מקור זכויותיה, היא הופכת, לפי ביטוי של תיאור, ל"מוסד קדוש ומקודש",⁷ ילוד הטבע בכבוד-רובעצמו, וחומה מיסטית לציביליזציה שלה — כל התנפלות לרכוש זה, אפילו הגבלתו הפשוטה בדרך הפיסקלית, נראית לה כמין חילול-הקודש ומעוררת בה תגובה שממנה שורש והסבר לטרגדיות החברתיות של המאה שעברה. תביעות הפועלים, עם כל צניעותן ומתינותן, מעוררת בה פחד או איבה משום שהן נובעות מחוג הזר לערכיה. ממחרת המאורעות שנתרגשו בליון כתב ה"ז'ורנל דה-דבא": "הברברים המאיימים על החברה אינם נמצאים כלל בקווקז אף לא בערבות הטאטארים אלא בפרוריהן של ערי-החרושת שלנו".⁸ ולאחר זמן אמר הסופר הרפורמטור ביורה על הפרולטריום האנגלים של התקופה הצ'רטיסטית:

מבודדים מן האומה, מודחים מן הציבוריות החברתית והמדינית, בודד עם צרכיהם ומצוקותיהם, חותרים הם לצאת מן הבידודות האיומה הזאת, ובדומה לברברים, שאליהם השוו אותם, חושבים הם אולי על פלישה.⁹

„ברברים“ אלה לא התאוו כלל לקום ולבזז מחדש את רומא. גם אם היו בהם שנמשכו אל האוטופיות הגדולות של הסוציאליסטים הרומנטיים, הנה בראש־וּראשונה חפצים היו להשתלב בחברה דמוקרטית, לרכוש בה זכויות מדיניות, להקים בה אגודות שתוכלנה לספק לחירות־המחשבה־הפעולה שלהם בסיס חברתי שאינו תלוי בשום בעלות על אמצעי־הייצור.

*

המושג ההיסטורי של „פרולטריון“, שהוראתו — הוצאה מפלל הגוף החברתי, כפיפות לאתו גוף ודלות, נעלם ואיננו משעה שבאה השתלבות בחברה דמוקרטית החלה בעת־יבועונה־אחת בשלושת המישורים: המדיני, החברתי והכלכלי. זו היתה מטרתם המשותפת של הסוציאליסטים בראשיתם, גם אם נבדלו בעמדות שנקטו על־מנת להשיגה. כיון שתקפו את הקנין הקפיטליסטי, עתידים היו ליטול ממנו — בתוך מאה אחת — את אפיו הפיזישי ואת הילתו, ועם זאת לא הצליחו להחריבו באומות התעשייתיות.

השתלבותו המדינית והחברתית של הפרולטריון בחברה החלה, באירופה, זמן קצר לאחר הועזוע המהפכני של 1848; בראשונה לבשה צביון פורמאלי יותר מאשר ממשי, ובדרגותיה השונות התבטאה בהשגת זכות־הבחירה הכללית, חופש ההתאגדות והזכות לארגון מקצועי. הצורה בה השיגו הפועלים את הזכויות השונות האלו וסדר־המאורעות יש להם חשיבות ניפרת להבנת צדדי־הייחוד הלאומיים שבתהליך ההשתלבות.

בצרפת קדמה זכות־הבחירה הכללית לחירויות האיגוד המקצועי ומתוך כך הודגש אפיה האינדיבידואליסטי הגמור. מאחר שניתנה בתקופה שבה לא יכול מעמד־הפועלים להתלכד ככוח מאורגן — הנציחה את מצב פיזורו, ובתוצאותיה המאכזבות הביאה לידי טינה שימים רבים היתה אפיינית לתנועת־הפועלים. ההפך מזה הוא שאירע בבלגיה: האיגודים המקצועיים והקואופרטיבים קדמו בה ביותר משלושים שנה לזכות־הבחירה הכללית. זכות־הבחירה היתה כאן השג של הכוח הפועלי, כיבוש קשה ואטי של מפלגה שקיבצה את כלל הארגונים הפרולטריים. מפלגה זו נסתייעה במאבקה במסורת הקהילתית הישנה של אי־תלות אורגאנית ומוסרית כלפי השליט; תחת לחצה הפכה החברה הליברלית והיתה לדמוקרטית.

מקבילה לכך היתה ההתפתחות בשבדיה. כיבוש הדמוקרטיה הביא כאן לידי קיטוב הפעילות המקצועית והמדינית של העובדים משך חמישים שנה, שבסיומן היתה המדינה לנחלתם. אין עוררים על כך שפאן מושגת ההשתלבות על הצד הטוב ביותר: קודם־כל, בהסכמה שבין המעבידים לשכירים, המונעת שביחות והשפחות; כמו כן, באופי ה„אמנתי“ של היחסים החברתיים, שאינו מותיר מקום הרבה להתערבות אוטוריטרית מצד המדינה; ולבסוף, בכשרם של העובדים ליצור מה שדרוש להם בחיי־יומיום. כחילוף לג'ונגל של המאה הי"ט יצרה שבדיה קיום־צוות בשלום בין מעמדות פתוחים. הדמוקרטיה היא שם פועל־יוצא משיווי־המשקל בין כוחות חברתיים בעלי ארגון מוצק השומרים על חירות־הייחוד וערבים בעדה.

בגרמניה היתה ההשתלבות מעשה־ידידיו של השליט, כלומר — של ביסמרק, והיא חלה כמעט בד־בבד עם הולדתו של פרולטריון תעשייתי. בשנות ה־60, זמן־מה אחרי דיכוי הקורפורציות, בא חופש ההתאגדות, ועמו זכות־הבחירה הכללית, האיגודים המקצועיים ומפלגות הפועלים. כעבור עשרים שנה הונהגה שם המערכת הראשונה של ביטוח סוציאלי, שנוהלה על־ידי המדינה. לאחר זמן התברר כי מעמד־הפועלים הגרמני, המאורגן היטב, נעשה אחת מעמודי המדינה יותר משהיה כוח־מניע לדמוקרטיה: מהיותו קרוב אל לאסאל יותר מאשר אל מארקס, לא זו מעולם מן האמונה בשליחותה הכלכלית והתרבותית של המדינה, גם כשלא היתה זו דווקא מכשיר של דמוקרטיה.

באנגליה, מקום שאחרי 1848 נתפסה העילית של הפועלים המקצועיים לטרייד־יוניונים מתוך, העניקה ממשלה שמרנית את זכות־הבחירה הכללית, עשרים שנה לאחר כשלונה העלוב למדי של התנועה הציארטיסטית. תנועת הפועלים, שבתחילה היתה מסוגרת בתוכה ושמרה בצרות־עין על זכויות־היתר של בעלי־האומנויות, השפילה לפתוח ורעותיה לפני המון הפועלים הפשוטים ולהפוך את המדינה, בסופו של דבר, לכעין השגחה־עליונה המווסתת את התעסוקה ואת רמת־החיים.

יש להיזהר מהקל בערכה של תקופת־המעבר, שדרך־כלל נמשכה הרבה, המפרידה בין הפרולטריון שבראשית המהפכה התעשייתית למעמד־השכירים של ה־"אוטו־מאציה" בת־זמננו. כיבוש הזכויות המדיניות והחברתיות, על הרוב לא היה אלא אקדמה להשתלבות הממשית. במובן זה טיפוסית היא דוגמתה של צרפת. תנועת האיגוד המקצועי לא נעשתה כאן כוח של קבע אלא אחרי 1936, כלומר — כמחצית־המאה לאחר שניתנה גושפנקה חוקית לקיומה. בינתיים לא שככה מלחמת־המעמדות, שנוזנה הן מזכרונותיה של תקופת המהפכה הן מן המבנה הקפוא והמיושן של מעמדות הפועלים והבורגנים כאחד. קו מפליא במעמד־הדברים בצרפת הוא דו־המשמעות שברגשות הפועלים ביחס למדינה. המסורת היעקובינית היא הנותנת שתהיה המדינה המינהלית אחראית לבטחונם של העובדים ולרמת־חיהם; אך אותה מסורת היא גם הנותנת שיהיו העובדים רואים במדינה הפוליטית אויב שצריך לאנסו ולהוציא ממנו ויתורים. קו זה הודגש פייכמה משעה שנעשתה המדינה המעביד האדיר ביותר, ועם זאת גם הנוח והסלחני ביותר; מצב זה יוצר ערבוביה מופלגת ביחסים בין המדינה למיליוני שכיריה.

בארצות־הברית היתה אותה תקופת־מעבר ממושכת למעלה מן המידה בגלל ההגירה. לא היה בה כלל פרולטריון במובן שבו הגדרנוהו בתקופה שהיו הפועלים הצרפתים מקימים באריקאדות. קיומן של זכויות בחירה והתאגדות, מציאותו של ה־"ספר" והיעדרם של מבנים אריסטוקרטיים היו כאן לרועץ להתהוותו של פרול־טריון. אבל במחצית השניה למאה ה־19 קם מתוך ההגירה פרולטריון, שאם גם תמיד היה ארעי הנה בכל־זאת נתחדש בלי הפוגות — ודבר זה, אגב, די בו לתרץ את קשיי ההתארגנות היוצאים־מגדר־הרגיל של הפועלים האמריקאים, שבעת־ובעונה־אחת העיקו עליהם לחץ ההגירה ו"עקב־הברזל" של הקפיטליזם. רק בתום

ההגירה ההמונית, רק עם המשבר הגדול של 1929 ותוצאתו, ה"ניידיל" של רווולט, רק אז הסתמנה התשלבות אמיתית של ציבור השכירים בחברה האמריקאית. ה"ביג לייבור" נעשה כוח השקול כנגד ה"ביג ביזנס" והוא מתערב במדיניות הפנים והחוץ של המדינה.

*

העיונים הקודמים לא יהיה להם שום ערך אם לא נביא בחשבון את העובדות השונות המסתרות מאחרי הביטוי "מעמד השכירים". במאה שעברה לא היה הפרש בין ציבור השכירים למעמד הפועלים ובין זה לפרולטריון, אבל מעטים הם הצדדים השווים — בין מבחינת יחסיהם החברתיים ובין מבחינת עצם השקעת האנרגיה שלהם — בין העובד ה"גופני" של המאה היא לפועל המודרני המשיג על מכונה אוטומטית, מכונה הממלאה את מקומה של ידו ואפילו את מקומו של עוד הרבה ידיים.

זאת ועוד: במאה העשרים קם סוג אחר של שכירים, סוג המתעצם והולך במקביל להתקדמות הטכניקה: המעמד הבינוני של השכירים, שאין החומר הנעבד מופר לו אלא מתוך הפשטות הלשון, השירותים או הספרות. באורח-חיינו, תכופות גם במעמדו ההיררכי, הוא ניצב בין מעמדות הפועלים והמנהלים, ממלא את החלל שהיה פעור קודם-לכן בין הפרולטרים לבעלי-הנכסים. הוא מותח גשר בין שני הקטבים של החברה הליברלית מלשעבר. הוא שם קץ לפילוג קדמון ופותח לדמוקרטיה מרחב-מחיה מחוץ לנוסחי החוקים.

אך בעוד הקוטב הפרולטרי נוטה להיעלם, חלה תמורה גם בקוטב הבורגני. הרכוש ניטל ממנו אפיו המקדש משעה ששוב אינו מבטא, בתוקף עצם קיומו, את בטחונו ורום-קרנו של המחזיק בו. מלחמות ומשברים הגיעוהו עד-עפר; הוא יצא מתוכם באצטלה חדשה של פונקציה חברתית מיוחדת; בדומה לכל פונקציה אחרת, חייבת היא להצדיק את תועלתה ויעילותה. במפעל הגדול הוא בדול מן ההנהלה, נעשה בלתי-אישי. הרכוש, שבצורתו המיטלטלת נתחלק בין אנשי המעמד הבינוני, אין די בו להפוך את הבורגנות למעמד של אנשי-בטלה. התוקף והפרסטיז'ה האישיים, שהיו ממידותיו הטבעיות של הרכוש וקבעו את דירוג הסולם החברתי, כיום הם נאצלים על הפונקציה שאדם ממלא, בין שהיא באה לו מן המדינה, מן הכוחות הכלכליים, או אפילו מן האיגוד המקצועי. כוחו של מנהיג-איגודים אמריקאי אפשר להשוותו לזה של מנהל טרוסט תעשייתי גדול, ואף אחד משני אלה אינו מחזיק בכוח הזה בחינת קנין פרטי שלו. במובן זה אפשר לומר שהחברה התעשייתית נוטה להיעשות פונקציונלית.

הייצור ההמוני מחייב, כמובן, מבנה פונקציונלי משוכלל, אך הוא מחייב גם צריכה המונית, שפיוס אין עוד עוררים עליה. מפאן שאין הוא מתישב עם קיומו של פרולטריון גדול, שסימנו הכלכלי האפייני הוא תת-צריכה. במאה ה"ט, כפי שראינו, היה הפרולטריון מחוץ למחזור של מוצרי-הצריכה התעשייתיים, ומתוך כך הסיק

סיסמונדי שהכלכלה הקפיטליסטית נדונה לעודף-ייצור כרוני. כיום הביקוש משרדות הפועלים, שהאשראי מזרוז ומדרבנו, הוא נסת חשוב של שיווי-המשקל הכלכלי. הוא מעיד על דה-פרולטריוציה של השכירים, תופעה שהנקל יהיה לאמדה מתוך השוואה בין תקציביהם של פועלים בריווחזמן של מאה שנה. התזונה, הגם שהיא מגוונת ומעולה הרבה משהיתה במאה שעברה, בכל-זאת חלקה בתקציבו של הפועל פוחת והולך בתמידות. להוציא את הדיור, הרי שארית התקציב משקפת את השתתפותו של השכיר במחזור המוצרים והשירותים התעשייתיים. „שארית“ זו, שבצרפת של 1840 לא היתה בנמצא כל-עיקר, עולה כדי 60% בתקציבו של הפועל האמריקאי כיום.

במידה ש„מעמד השכירים“ נעשה צרכן עיקרי של המוצרים שהוא מסייע לייצורם, שוב אין רואים בו יצרן בלבד. אין הוא עוד אד-רוק אמצעי של ייצור, גורם בחישובן של יציאות הייצור, אלא גם מושאו ומטרתו של זה. הנה כך, בתלוש מכל אוטופיה, נוטה להתממש התביעה הסוציאליסטית הישנה, לזכות על מלוא תוצרתה של העבודה“. תביעה זו אינה מחייבת את חיסולו של הקפיטליזם הפרטי אם הלז הוא יצרני די-הצורך ומסוגל לפעול תוך כדי מילוי שלושת הציוויים: שכר גבוה, יציאות-ייצור נמוכות, שיעור רווחים נמוך. מתוך כך אין התפשטותו עלולה לערער את שיווי-משקלו של השוק כדרך שהיה הדבר תוכף ובא מדי פעם בשלב הקודם.

תפקידה היסודי של תנועת-איגודים פועלית חוקה וחפשית, כלומר — יעילה ואחראית, הוא לשמור על מילוי שלושת הציוויים האלה. מתוך התמדתם בובעת שורה של ציוויים אחרים; הללו נוגעים ברמה הטכנית והתרבותית, בבטחון התעסוקה ובשיגרה מסוימת של יחסי-אנוש שהם אמת-מידה לאפיה — הדמוקרטי פחות או יותר — של החברה התעשייתית. תהליך ההשתלבות לא די שאינו ממעט את הכוח הפועלי אלא שהוא מחזקו, מגביר את משקלו הכלכלי והמדיני, גורר עליו אחריות גדולה יותר במעשיו.

*

מן הפרולטריון של ראשית המהפכה התעשייתית, המוקף חומת „בדידותו האינדיבידואלית“, עד למעמד-השכירים של ימינו, שנעשה אבר מאבריה של החברה הדמוקרטית, נתמשכה דרך היסטורית ארוכה. עדיין רחוקה היא מסיימה. עדיין יש, ביחוד בדמוקרטיה האירופית, סוגי עובדים שמחמת שכרם הנמוך מדי אין ידם משגת לקנות מוצרי-צריכה במידה מספקת. טבוע בהם אופי פרולטריוציה-למחצה, המשך של העבר ממש כדוגמת המפעלים השוליים שאין ביכלתם להדביק את קצב הקידמה הטכנית. התקיימותם של תנאי-חיים פרולטריים היא פועל-יוצא מכלכלה קופאט-על-שמריה, וזו האחרונה מוצאת לה צידוק לשיגרתה שעה שמעמד הפועלים אין מרצו מספיק לו לצאת ממצבו הפרולטרי. בין הקידמה הטכנית לתביעות הפועלים יש אפוא השפעת-גומלים הדוקה ותדירה. והוא שהדגיש, במאמר שנכתב לפני קרוב

לחמישים שנה והוכתר בכותרת „פעילות העובדים קשורה בפעילות המעבידים“, ויקטור גריפילס, מי־שהיה מזכיר ה־C.G.T.* :

אם יוכל מעמדה־הפועלים לצרוך יותר, לרכוש מוצרים טובים יותר, הרי יופעל כורח מסוים שתוצאתו הברורה ביותר תהיה הגדלת הייצור, משנה־התרבות בתעשייה ובמסחר. למען יגדל מעמדה־הפועלים ויאדיר, זקוק הוא לקפיטליזם עסקני ופעלתני.¹⁰ (ההדגשות שלי. — המחבר).

וגריפילס התקיף בחריפות את הקפיטליסט הצרפתי „הפחדן, עבדה־השיגרה, חסר־היזמה וחסרה־העזה“. הדבר שאותו תיאר בטרם־זמן לא היה אלא השתלבותו הכלכלית של מעמדה־הפועלים בחברה דמוקרטית. הוא דחה מראש את הפאטאליות שבהתרוששות מוחלטת, שאותה מנסה כיום התעמולה הקומוניסטית להחדיר בערמה בפסיכולוגיה הפועלית.

קימו ההיסטורי של פרולטריון תעשייתי, הזר לחברה שאליה הוא אמור להשתייך, דומה שהוא קשור לצורת התמורות שחולל הקפיטליזם בתעשייה של ארצות אירופה. הקפיטליזם, שנתאחו בארצות חקלאיות שמבניהן גובשו מפוח מסורת או, כמו בצרפת, מפוח מהפכה שאירעה לא־מכבר, ניצל את יחסי־הקנין הקודמים מבלי לסגלם לתפקידיו שלו. הוא עקר אוכלוסים קבועים, או ששאב מתוך המון נזיל, נטול עיסוקים של קבע, על־מנת להקים מתוכם פרולטריון חדש. הוא הפעיל כלפיו שיטות שליטה שאולות מן הנהגים הצבאיים המיושנים ביותר. סיפוחו של דבר: תקופת מאה שלמה יצר מצב טעון־חומר־נפץ, שבדוחק התאוּששו ממנו האומות התעשייתיות באחרונה.

הפרולטריון, כפועל־יוצא מן הקפיטליזם התעשייתי בשלבו הראשון, שרוי על פרכת־הדרכים בין שתי חברות: חברת העבר, חקלאית וסטאטית, נושאת ערכים מסורתיים — וחברת העתיד, תעשייתית ודינאמית, שאין בידה ליצור ערכים חדשים אלא שהיא תרה לה בעבר צידוק אמפירי לתביעותיה. המציאות הפרולטרית מקומה במוטאציה ההיסטורית הגדולה הזאת; היה לה אופי ממאיר באירופה של אתמול כמו גם באסיה של היום, מקום שמצב דמוגראפי בלתי־נסבל מוסיף על חומרתה. באומות התעשייתיות הגדולות נתגלגלה לבסוף במיתוס שממנו התביעות השוטפות שואבות לגיטימיות היסטורית העודפת על ערכן הנוכחי. המיתוס המודרני של ה„פרולטריון“ נותן תוכן רגשי לרוח המעמדית. מבצבצת מתוכו הרגשה, בין כבושה בין נזעמת, שקבלת־שכר היא עוול מעצם טבעה, עוול שגזירה עליו שיתבטל מן העולם באחד הימים.

הרגשה זו לא בכל מקום עצמתה שווה; משתנה היא בהתאם לנסינות ההיסטוריים המפרנסים אותה: בארצות־הברית היא אפסית, בצרפת עודה עזה, בשאר ארצות אירופה היא רפה יותר. היא נמנית על אותם שיו־ירוח המתקיימים ימים רבים

לאחר חלוף המציאות שנתנה בהם חיים. אבל השיורים האלה עצמם נמחים והולכים, וסופם שיימחו כליל, אם אך לא תתרגש איזו תהפוכה שתחזור ותיצור מצבים חברתיים הנגזזים והולכים, שתשים לאַל את מאמציו הסבלניים של מעמד, פרולטרי עד כה, הרוצה שיכירו בו שותף עיקרי בחברה דמוקרטית.

ה ע ר ו ת

1. "תרומה לבקורת הפילוסופיה המשפטית של הגל".
2. סעיפים 414, 415 ו-416 בחוק הפלילי.
3. סעיפים 1780 ו-1781 בחוק האזרחי.
4. תשובתו של בלאנקי לבית-הדין ששאלו למשלח-ידו ("משפט החמישה-עשר", ינואר 1832).
5. "עיונים בכלכלה מדינית".
6. "האוקלוסיה העובדת בצרפת".
7. "על הרכוש".
8. 8 בדצמבר 1831. מובא אצל F.Rude: "התנועה הפועלית בליון".
9. "על מצוקת המעמדות העמלים באנגליה ובצרפת" (1840).
10. La Bataille syndicaliste, 13 ביוני 1911.

ישראל בר : שני מסעים במלחמה הקרה

עוד בשלבים קודמים הביא הסיכסוך הגלובאלי לא אחת לידי התנגשויות צבאיות מוגבלות, בין בצורת מלחמה זעירה, כביוון, באינדונזיה ובאלז'יריה, בין בצורת מיבצע נרחב של צבאות חמושים חימוש קלאסי, כבקוריאה. כל האירועים הצבאיים הללו, על אף כל השוני שבינם, התנכרו בשני סימני-הכר משותפים מבחינת הזמן והמרחב: תקופות-התארעותם ממושכות היו, וזירותיהם — פרט ליוון — השתרעו במרחבים השוליים שבין הגושים הגלובאליים.

בשנת 1956 נתחדשה תופעה בתולדות המלחמה הקרה, ואולי בתולדות המלחמות בכלל: התפתחות כלכלית-סוציאלית ופוליטית במדינות מסוימות פרצה פרצות במבנה-היסוד האסטרטגי של שני המחנות. נתגלה צורך בהליכים נגדיים מסוגים שונים — ובכללם הליכים צבאיים — לשם סתימת הפרצות הללו.

פעולות הרוסים בהונגריה ובפולין, והמשלחת הצבאית הבריטית-הצרפתית במצרים, בעת-ובעונה-אחת כמעט, היו מיבצעי-הסתימה האסטרטגיים הראשונים במהלך המלחמה הקרה; בשלבים הבאים של הסיכסוך נתברר שמיבצעים כאלה הם כנראה הצורה הטיפוסית של הפעלת כוח חמוש בתקופה הנוכחית. על אף הריחוק הגיאוגרפי בין שתי המערכות הללו, ועל אף ההבדל המהותי ביניהן, קשורות הן זו בזו בהדוק: אפשר לומר שאלה הם קרבות בגזרות שונות של אותה תזית.

המערכה השלישית שנערכה באותה עת — התקפת-המנע הנגדית של צה"ל בסיני — שייכת לתחום אחר של תולדות-המלחמות; הייתי אומר: לתחום ש"נתישן". המניעים למערכה זו נבעו מצרכי-היסוד של בטחונה הלאומי של מדינה קטנה, שהתפתחות המלחמה הקרה במזרח הקרוב הטילה עליה את צלליה הכבדים — בלא שיהיה קשר ישר בין התפתחות זו למערכת-סיני. הואיל והמיבצע חל בד-בבד עם המשלחת הבריטית-הצרפתית והיה מכונן נגד אותו אויב — ואם גם מתוך מניעים אחרים ולשם מטרת אחרות — נוצרו, כמוכן, נקודות-מגע מיבצעיות ואסטרטגיות, אך הדברים לא הגיעו לידי התמזגות שתי המערכות.

א

ניתוח משווה של המערכות הללו יכול, כמדומה, לפסוח על פרטים טאקטיים ידועים, שתוארו פעמים רבות, ולהצטמצם בבירור ארבע שאלות עיקריות: קביעת המטרה האסטרטגית, אירגון הכוחות הלוחמים וכוונותם, תיכנון מיבצעי, והתוצאות הסופיות של השתלבות כל הגורמים הללו.

עד 1956 היתה מתיחות מסוגים שונים מביאה לידי התנגשויות מזוינות מקומיות, בייחוד בתחום המערבי — אם נתעלם מן ההתקוממות בגרמניה המזרחית; אותה

שנה חלה בפעם הראשונה התפרצות אדירה וגלויה של תופעות המתרחשות. שהיו קיימות גם בתוך הגוש המזרחי.

למותר הוא לנתח כאן בפרטות את גורמי המתרחשות הזאת. נצטמצם כאן בסיכום קצר: לא מקרה הוא שדווקא פולין והונגריה נעשו זירה להתפרצות זו. בעבר היו לשתי הארצות הללו קשרים הדוקים אל המערב יותר מלשאר כל ארצות הדמוקרטיה רטיה העממית; בשתיהן נשאו המעמד הבינוני העירוני והחקלאים הזעירים חוקים ביחס; בשתיהן בוצעה ה"מהפכה" על-ידי הצבא הסובייטי, ואילו המפלגה הקומוניסטית המקומית היכתה שרשים רפים בלבד בהמונים, אף מעוררת היתה מחמת סיכסוכים פנימיים ומיבצע-טיהור. התיעוש והקולקטיביזציה הנמהרים, ההשפעות השליליות השונות של המשטר הסטליטרי בתחום האינטלקטואלי והמוסרי, הוסיפו והרחיבו את התהום המפרידה בין המשטר לבין הרוב הגדול של האוכלוסיה. על שאר גורמים שהבשילו את המאורעות הדרמטיים בפולין ובהונגריה בחדשי אוקטובר-נובמבר אפשר למנות את תוצאות מדיניות-המשק, מדיניות-החוץ והמדיניות הצבאית של ברית-המועצות כלפי ארצות הדמוקרטיה העממית, מצד אחד; ומצד אחר, את חילוקי-הדעות האידיאולוגיים במחנה הקומוניסטי כולו, שבעקבותיהם נתחדשה בחריפות-משנה המחלוקת הישנה: משמעת מוחלטת למרכז המוסקבאי, או "בנין הסוציאליזם בדרכים שונות, לפי התנאים המיוחדים של כל מדינה ושל כל עם". ניגודי-דורות לאומיים שלא נתגשרו, בייחוד בין פולנים לרוסים, אף הם פעלו פעולתם. תהליך הדה-סטאליניזציה בברית-המועצות, לאחר הוועידה ה-20, החיש עוד יותר את התפרקותם של חמרי-הנפץ המצטברים.

התפרקות זו סיכנה את שלד-היסוד הצבאי-המדיני של הגוש המזרחי, את אמנת-ורשה. עירעור המשטר הקומוניסטי בפולין ובהונגריה, החלפתו במשטר דמוקרטי פרלמנטרי של מפלגות אחדות, נייטראליזציה של שתי המדינות הללו — כל אלה בהכרח היו גורמים לפחות הפרעה חמורה ברשת הבסיסים של כוחות הקרקע והאוויר הסובייטיים באירופה, ברשת מיתקני-המכ"ם, שדות-התעופה ובסיסי-הטילים שלהם — בלא לדבר על התוצאות שהיתה התפתחות כזאת מצמיחה לגבי שאר המדינות הגרורות, בייחוד לגבי גרמניה המזרחית. התפתחות כזאת בסופו של דבר היתה מגשימה את המטרה הנרחבת ביותר של המערב במלחמה הקרה: הדיפת ברית-המועצות ממעמדה-השליטה שביצרה לעצמה באירופה המרכזית.

חזות זו, שהיתה הרת-סכנות מנקודת-ראותו של הקרמל, חייבה צעדים נגדיים מהירים ונמרצים, אך לא נחפזים. תיכנונם וביצועם נתגלו — מנקודת-הראות של האינטרסים הסובייטיים — כמציאותיים, מכוונים-למטרה, וגם גמישים. תוך שבועיים-שלושה, מסוף אוקטובר עד אמצע נובמבר לערך, ביצעו הרוסים מיבצעים פוליטיים וצבאיים שביטלו את הסכנה של תבוסה חמורה במלחמה הקרה, ולא עוד אלא שסתמו את הפירצה שנבעתה בחומתה של אמנת-ורשה.

נזכיר בקצרה את המיבצעים הללו ואת העיונים שהיו נר לרגליהם של הרוסים:

א) אחד העקרונות שתקפו בצדו בכל מלחמה, בין חמה בין קרה, הוא שיש למנוע את ריכוז כוחות-האויב, לפצלם ולהכותם בעודם מפוצלים. קודם-כל הגשימו הסובייטיים עקרון זה, בצאתם מן ההנחה הנכונה כי בשתי זירות-המאבק של הזמן הוא, בפולין ובהונגריה, קיימים תנאים חברתיים, מדיניים וצבאיים שונים בתכלית.

ב) בפולין עמדו חלקים חשובים של המפלגה הקומוניסטית עצמה בראש ההתקוממות הלאומית על ההגמוניה הרוסית. לימינם עמדו הצבא, שירותי-הבטחון, ורובו של ציבור הפועלים. אולם מטרתם — המטרה של גומולקה וחסידיו — לא היתה חיסול המשטר אלא ריפורמה של המשטר; לא ניתוק היחסים האסטרטגיים, הפוליטיים והכלכליים עם ברית-המועצות אלא תיקונם. רוח-הרפאים של „רוואנש גרמני“, שהסובייטים היו מעלים אותה באוב בכל הזדמנות באותה, אף היא היתה קשר בין פולין ובין הגוש המזרחי. לא היתה תנועה מאורגנת אנטי-קומוניסטית ואנטי-רוסית שיעמוד בה הפוח לבוא על מקום משטרו של גומולקה.

מצד שני, לא היו תנאים נוחים להתערבות צבאית של הרוסים בפולין. היה עליהם להביא בחשבון את מרחב-המיבצעים הגדול-ביחס ואת עצמתו המספרית של כוח-האויב פולני שעלול היה לעמוד מולם; ואת התנאים הגיאוגרפיים והטופוגרפיים, שאמנם היו מאפשרים לסובייטיים להשתלט במהירות יחסית על מרכזי האוכלוסיה הגדולים, אך לפולנים היו מניחים את אפשרות-ההתנגדות המורשת במסורתם הלאומית: מלחמה זעירה ביערות הארץ ובהריה.

ג) חיסול הבעיה הפולנית עלידי מהלומה מהירה של הכוחות הסובייטיים לא נראה אפוא לרוסים. סיכסוך מזוין עלול היה ליהפך לתבערה ממושכת. מוטב היה להתפשר עם הפולנים, והתנאים לכך היו נתונים, פחות או יותר. תפקיד מכריע מילאו כאן לא רק האינטרסים הרוסיים-הפולניים המשותפים — בין אמיתיים ובין מדומים — אלא גם הונגריה, שהרוסים עשו אותה מופת מחריד בהיבט שוויתרו לממשלת גומולקה ויתורים כלכליים ומדיניים. כך מנעו את הסכנה החמורה יותר: פריצת פריצה אסטרטגית בין הקו הקדמי בגרמניה המזרחית לבין העמדה הראשית הרוסית — ועם זאת אותרה התבערה במוקד ההונגרי.

ד) גם בהונגריה השפילו המתכננים הסובייטיים להבין את התנאים המקומיים המיוחדים ולכלכל את הפעולות על פיהם.

תוך זמן קצר התברר כי בהונגריה — שלא כבפולין — נתערערו אשיותיו של המשטר הקומוניסטי; אבדה לו השליטה על הכוחות החמושים של הארץ, וקמו קבוצות פוליטיות וחברתיות שעמדתן אנטי-סובייטית ואנטי-קומוניסטית במפורש, והן היו מוכנות — ומן-הסתם גם מסוגלות — לבוא על מקומו של משטר-הגרורים.

ה) גם התנאים הצבאיים היו שונים בתכלית מן התנאים בפולין. הונגריה היא ארץ קטנה, נטולת עומק, ומועטים בה השטחים היפים ללוחמת-גרילה ממושכת; כן

גם חסרים ההונגרים, להבדיל מן הפולנים, את מסורת הגרילה ואת נסיונה. המוקד העיקרי של ההתקוממות לרוסים היה בודאפשט, והנחתת מהלומה עליה עשויה היתה להביא הצלחה מكرעת.

(ו) בניגוד למצב בפולין לא היו כאן אפוא שום מניעים לגמישות פוליטית, ולעומת זה היו קיימים התנאים להתערבות בזרוע.

משהתאוששו הסובייטים מהפתעתם הראשונה, והרדימו את המתקוממים בנסיגתם המדומה, הנחיתו אפוא את מהלומתם. רשת הבסיסים של הכוחות הסובייטיים באירופה התיכונה והמזרחית איפשרה להם לרכז עדיפות־כוח מוחצת תוך זמן קצר ביותר. עצמה זו הופעלה בדרך ברוטאלית ביותר, וכך גסתמה הפירצה השניה בחומה של אמנת־ורשה.

(ז) כבכל פעולה מוגבלת במלחמה הקרה כך גם כאן היתה אפשרות של התרחבות הפעולה משום התערבות מצד היריב העיקרי — כלומר, המחנה המערבי. הסובייטים ניצלו את „המטריה האטומית” שלהם ואת השפעתה המרתיעה כדי לסכל התערבות כזאת עוד בשלב התיכנון.

(ח) אפשרות אחרת במלחמה הקרה היא: התערבות המחנה היריב לא באמצעי־לחץ צבאיים אלא באמצעים מדיניים־מוסריים, בתוך השאר — באמצעות הפורום של האו"ם והמנגנון שלו. הסובייטים העריכו נכונה את היעילות המעשית של גורם זה. הם פעלו מתוך הנחה ששום החלטת־גינוי של הארגון הבינלאומי לא יהיה לה משקל אם לא תישען על נכונות המחנה המערבי לפעולות מוחשיות. הואיל ולא היתה נכונות כזאת, לא החשיבו הסובייטים לא את החלטות האו"ם ולא את ההתמרמרות המוסרית של דעת־הציבור במערב — ומבחינה אסטרטגית עלה חשבונם יפה.

(ט) כל אפשרות של התערבות מבחוץ נמנעה בזכות מהירות המיבצע: כאמור, רשת הבסיסים וקווי־התחבורה הסובייטית בפולין, ברומניה, בצ'כוסלובקיה ובגרמניה המזרחית איפשרה היערכות־בזק של יחידות חזקות של חיל־שריון, חיל־רגלים ממוכן וחיל־אוויר. כמובן לא עיכבה אף אחת מן המדינות הגרורות את תנועות הצבא הסובייטי, ואף אחת מהן לא טענה שתנועות אלו אינן תואמות את אמנת־ורשה.

איש לא ציפה לכך שארצות הדמוקרטיה העממית באירופה המזרחית תסתייגנה באיזו צורה שהיא מן הפעולה הסובייטית. אבל ראוי להטעים שגם מדינות קומון־ניסטיות, שאותו זמן היו בינן לבין מוסקבה חילוקי־דעות ניכרים בתחום האידי־אולוגיה, זיהו בלא שום הסתייגות את האינטרסים האסטרטגיים של ברית־המועצות עם האינטרסים של הגוש המזרחי כולו. אף טיטו, הכופר הנייטרליסטי, לא העז לנקוט עמדה ברורה וגלויה נגד פעולת הדיכוי בהונגריה.

(י) המיבצע לסתימת הפירצה במחנה הקומוניסטי נתברך אפוא בהצלחה גמורה משום שכל התנאים להצלחה היו נתונים מראש: קביעה ברורה וחד־משמעית של המטרה, גמישות בביצוע, ויתורים, פשרות ושימוש באמצעי־הרגעה פוליטיים־

כלכליים במקום שהיה הכרח בכך, או דיכוי ביד חזקה במקום שאפשר. ניכר התיאום בין המטרה ובין אמצעי השגתה: מערכת מתוכננת היטב של בסיסים וקווים תחבורה, הפועלת בלא חיכוכים ומאפשרת ריכוז כוחות לוחמים שעצמתם, ציודם והיערכותם תואמים במדוקדק את תכנית-המיבצע. כל הגורמים הללו העניקו לביצוע הטקטי אותו קצב מהיר ואותה תנופה ברוטאלית, אשר יחד עם מטריית ההרתעה האטומית מנעו את התרחבות הסיכסוך אף מנעו התערבות פוליטית מוסרית מבחוץ. בסיפומו של דבר היה המחנה הקומוניסטי מסוגל אפוא לא רק להשלים במהירות ובהצלחה את מיבצע-ההגנה לשמירת האינטרסים האסטרטגיים שלו, אלא להתכונן בתוך כך גם למהלומת-מיתקפה נגד מיבצע דומה של המערב במזרח התיכון.

ב

המחנה המערבי, לעומת זה, לא היה מסוגל אף להגיע לכלל הסכמה בהערכת משמעותה של הלאמת תעלת-סואץ...

את עמדתה של בריטניה הגדירה ראש-הממשלה אז, סיר אנתוני אידן, בנוסח זה: „כמובן רצוי היה לישוב את בעית-סואץ בדרך משאומתן... אך כל פתרון שיהיה בו משום חיזוק מעמדו של הרוזן המצרי תהיה לו השפעה הרת-שואה על מעמדה של בריטניה באפריקה ובאסיה“. תפיסה זו מטעימה בראש-וראשונה את הסכנה לפרסטיז'ה המדינית של בריטניה ולאינטרסים הכלכליים שלה, שנפגעו מחמת ההפקעה החדצדדית של תעלת-סואץ, שהיתה עורק-החיים של האימפריה הבריטית.

הצרפתים מצדם הדגישו את הבחינה הבינלאומית של בעית-סואץ והמשטר הנמצרי לגבי מצבו הכללי — המדיני והאסטרטגי — של המערב. התמיכה המסועפת של משטר זה במרד האלזירי גרמה מפבר — בעקיפים — צימצום ניכר בכוחות נאט"ו באירופה. פאריז לא זו בלבד שהעריכה את הפקעת התעלה על-ידי נאצר מנקודת-הראות של התוצאות הכלכליות הקרובות אלא אף ראתה בה מעשה סמלי במסגרת של התפתחות מרחיקת-לכת הרבה יותר, שלב נוסף בתמרון מקיף מצד הקומוניסטים שתכליתו לאגף את הברית צפון-האטלנטית בדרך המזרח התיכון ואפריקה — תמרון שראשיתו היתה עסקת-הנשק הצ'כית-המצרית.

עמדת האמריקאים נשארה הססנית ומעורפלת גם לאחר כשלונה של ועידת-לונדון לביורו פרשת ההפקעה ולאחר כשלונה של שליחות-התיווך של ראש ממשלת אוסטרליה, מר ר. מנויס. מצד אחד ראו במעשהו של נאצר תקדים מסוכן לאינטרסים ולטריטוריות שלהם, אף לא התעלמו מן הפרספקטיבה הרת-הסכנות של שיתוף-פעולה הדוק בין המשטר המצרי לגוש המזרחי. מצד אחר חששו שיתוף-פעולה זה יהודק דווקא מחמת לחץ מערבי כבד על נאצר, כל שכן בעקבות התערבות צבאית מערבית. ארצות-הברית הטיפה לבינאום תעלת-סואץ ולניהולה על-ידי „ארגון המשתמשים בתעלה“, שנוסד אז. אבל איך אפשר היה לכופף את מצרים שתסכים להצעה זו בזמן שסירבה אפילו לדון בה? הנסיון לעשות כן

באמצעות האו"ם נכשל — כפי שאפשר היה לחזות מראש — נוכח התנגדותם של הגוש הסובייטי, הגוש האפרו־אסיאתי והגוש הערבי.

את יחסה השלילי של המעצמה הראשית בנאט"ו לשימוש בכוח־הזרוע הגדיר מיניסטר־החוץ המנות, פוסטר דאלס, בלשון זו: „פעולה כזאת נוגדת לא רק את מגילת האו"ם אלא גם את חוזה נאט"ו". אמנם האמריקאים לא הציעו שום אלטרנטיבה חיובית לפעולה כזאת. גם האלטרנטיבה היתה יכולה להיות רק שורת אמצעים של לחץ כלכלי על מצרים: הקפאת הפקדונות המצריים בארצות המערב, דחיקת הכותנה המצרית משוקי אירופה על־ידי הצפתם בעדפי כותנה אמריקאית, וכצעד החשוב ביותר — חרם על תעלת־סואץ. צעד אחרון זה היה מחייב מאמץ כספי וטכני עצום מצד המחנה המערבי, ובראש־וראשונה הענקת אשראי של 500 מיליון דולר לפחות, מארה"ב לבעלות־בריתה האירופיות, לשם מימון קניות־נפט בארה"ב במקום הנפט של המזרח הקרוב. חישובו ומצאו שהחרמת התעלה תצריך עוד שני מיליארדים דולאר להרחבת צי־המיכליות ורשתות־הצינורות, אף גם תשפיע השפעה שלילית על כל מבנה־המחירים בעולם המערבי.

אמצעי־תגמול כלכליים היו מטילים אפוא מעמסה כבדה על הגוש הדמוקרטי, אבל אפשר היה להניח שסופם לתת פרי.

כלום אפשר היה להשיג אותן תוצאות, או אף טובות מהן, בפחות הוצאות — על־ידי פעולה צבאית? כדי להשיב על כך היו מתכנני מיבצע כזה צריכים להשיב תחילה על שלוש שאלות.

ראשית — האפשר להשיג בכוח־הנשק את המטרה המינימלית של המערב: הבטחת התנועה בתעלה באין מפריע ובינאום התעלה? עיון בנתונים הגיאוגרפיים והטקטיים בהכרח היה מעלה תשובה שלילית. אמנם נראה היה שאפשר להשתלט במהירות על רצועת־קרקע לאורך נתיב השיט ועל המיתקנים הבריטיים הישנים באיזור, בטרם יהיה סיפק בידי המצרים לפתוח בפעולות נגדיות יעילות. אך נסיון הבריטים בשנים 1953-4 הוכיח שאיזור זה לבדו, שאספקת מזונותיו ומימיו תלויה בעורף, אין להחזיק בו אף נגד פעולות־פרטיזנים מצומצמות, כל שכן לא מול התנגדות צבאית סדירה.

מכאן נבעה בהכרח השאלה השניה: הלא מוטב לחתור מיד למטרה המקסימלית — מהלומת־הכרע נגד הצבא המצרי כולו וסילוק משטרו של נאצר, שהוא ראש־גשרי בכוח לאסטרטגיה הסובייטית במזרח הקרוב? השגת מטרה זו חייבה מיבצע־התקפה נרחב יותר, שמרכזו־הפובד שלו מופנה נגד קאהיר ואלקסנדריה, ולאחר הצלחתו — כיבוש מצרים למשך זמן ניפר. מבחינה צבאית היה פתרון כזה בגדר האפשר, והמתקפים היו זוכים בחופש־תימרון יותר מאשר באיזור־התעלה.

אולם כאן הזדקק כבעיה עיקרית לא חופש־הפעולה הצבאי אלא חופש־הפעולה הפוליטי. כלום יכול משהו להעלות בדעתו שהמחנה הדמוקרטי יעשה במצרים כמעשה הרוסים בהונגריה? היפירו המוני מצרים ושאר מדינות הליגה הערבית בממשלה אנטי־נאצרית, נשענת על כידוני המערב? והתימצא במצרים איזו סיעה

פוליטית שתהיה נכונה ליטול עליה תפקיד זה ולהזדהות עם הגוש המערבי? הצגת הבעיות היא לבדה מגלה את ההגבלות האורגניות המכריעות — הגבלות שאי אפשר היה לעקפן — המצרות את צעדי המחנה הדמוקרטי במלחמה הקרה, להבדיל מן המחנה הקומוניסטי.

אם עיון מפוכח והגיוני מעלה את המסקנה שהמטרה האסטרטגית המינימלית — בינאום איזור־התעלה בכוח — לא תיתכן מבחינה צבאית, והמטרה האסטרטגית המקסימלית — הפלת משטרו של נאצר — לא תיתכן מבחינה פוליטית, הרי שנתורה שאלה שלישיית, חמורה עוד יותר: מאחר שארה"ב, הפורשת את המטריה האטומית שלה על המחנה המערבי כולו, הסתייגה מהשקפות בעלות־בריתה, הימצאו בכלל התנאים המינימליים למיבצע מוגבל במסגרת המלחמה הקרה?

עד היום אין זה ברור אם, ובאיוז מידה, היתה עובדה זו לנגד עיניה של ההנהגה הבריטית־הצרפתית בשעה שקבעה קביעה סופית את כוונותיה במערכה נגד מצרים. מתוך מה שנודע עד כה אפשר להסיק שעל אף הכל נטתה השקפת הצרפתים למיבצע נרחב יותר — כלומר, מיבצע המכוון נגד משטרו של נאצר — ואילו הבריטים ראו בדרך־כלל בהפגנת־כוח מוגבלת, כגון תפיסת אוזר־התעלה, פתרון שיאושש את הפרסטיז'ה הרופסת של המערב, ולא עוד אלא שבעקיפים יהיה בו גם כדי לערער את משטרו של נאצר.

בשלבים הראשונים של סיכוס־סואץ לא היתה עמדה זו מיוחדת לממשלת אידן; גם האופוזיציה — מפלגת־העבודה — הזדהתה עמה הזדהות מרחיקת־לכת. עוד ב־2 באוגוסט אמר מנהיג מפלגת־העבודה גייטסקל: „אין אנו יכולים לשכוח שלא פעם דיבר נאצר על תכניות לכוונן אימפריה ערבית מן האוקיינוס האטלנטי עד המפרץ הפרסי. הוא נשא נאו־מי־הסתה נגדנו, ביצע נסיונות־הפיכה בירדן ובמדינות ערביות אחרות, אינו חדל מלאיים על ישראל ומלהכריז על כוונתו להשמידה, אם יוכל. הרי כאן הודאה בכוונות־תוקפנות. מובן שעלול להיוצר מצב בו נצטרך להשתמש בכוח — מתוך התגוננות, או במסגרת של אמצעי־התגוננות קיבוציים... לדעתי זכאים אנו להגיב תגובה חריפה על צעדיו של נאצר... לו ישבנו בחיבוק ידיים היה הדבר מביא תוצאות קשות מאד לנו ולכלל מעצמות־המערב...”

אבל בתוך שבועות מעטים, עם קרוב המועד לפעולה צבאית מוחשית נגד מצרים, חל מפנה מעמיק בדעת־הציבור הבריטית. ב־6 בספטמבר התנבא העתון הליברלי רבי־השפעה, „מנצ'סטר גרדיאן“, להתפתחות זו: „...אם ננסה לפתור את בעיית־סואץ במלחמה לא נבטיח בזאת את אספקת הנפט שלנו אלא נפתח את שערי המזרח הקרוב בפני הרוסים... אם תנקוט הממשלה פעולות־זרוע תהיינה התוצאות: עירעור הברית עם אמריקה, בידודה של בריטניה בתוך חבר־העמים שלה, גינויה במוסדות האו"ם, הקרבת חייהם של בריטים ומצרים בלא שום תועלת, ולבסוף — חסימת התעלה ועיפוּבה של אספקת הנפט. כל אלה יביאו תועלת רק לאסטרטגיה הסובייטית במזרח התיכון“.

שורות אלו משקפות לא רק את שינוי ההשקפות במפלגת־העבודה; שותפים

להשקפות החדשות הללו היו חוגים נרחבים של מפלגת-השלטון, אף כמה מן המיניסטרים של ממשלת אידן עצמה.

מבחינת תנאי-היסוד הראשון של כל מיבצע צבאי — קביעת המטרה האסטרטגית — נוכל לסכם כך את מצבו של המערב: המחנה הדמוקרטי היה מפוצל לגמרי. לא היה בידו לפתח אסטרטגיה משותפת והערכה משותפת של המצב. לא זו בלבד שניגודי השקפות הפרידו בין אמריקה, חברי-העמים הבריטי ורבות ממדינות אירופה המערבית מזה לבין בריטניה וצרפת מזה אלא שגם שתי מעצמות אלו לא היו תמימות-דעים כלל בינן לבין עצמן, לא ביחס לניתוח העקרוני של המצב ולא ביחס למסקנות המעשיות שיש להסיק ממנו. מה רצו להשיג בהפעלת הכוחות הצבאיים, ואם אפשר היה להשיג זאת בכלל — נראה ששתי השותפות לא ביררו שאלה זו עד למיצוי מסקנותיה האחרונות והתשובה עליה נשארה מעורפלת, פחות או יותר. יתר על כן, ממשלת-אידן לא הנתה מתמיכה מלופדת של אומתה, ולא עוד אלא שלא כל חברי-הממשלה סמכו ידיהם על צעדיו של ראש-הממשלה. אי-הבהירות והפיצול במישור המדיני והאסטרטגי השפיעו, כמובן, השפעה מרחיקת-לכת על ההכנות הצבאיות.

אמנם גם כאן אפשר לדבר על השפעת-גומלים. לו היו מפעילים את כוחות בריטניה וצרפת כתגובה מידית על צעדו ההפגנתי של נאצר, לא מן הנמנע הוא שהאווירה הפוליטית לפחות — בין דעת-הציבור הבינלאומית ובין דעת-הציבור בבריטניה ובצרפת — היתה נוחה יותר. לפי שעוד בלילה שלאחר נאומו הנודע של הרוזן המצרי הוזמנו ראשי-החילות הבריטיים לישיבת-הממשלה, אפשר לשער שאידן עיין, לפחות, בצעד חריף ומהיר כזה מיד.

אלא שהדבר לא ניתן לביצוע, מכל-מקום מפאת היעדר כל כוונות צבאית של המערב בכלל, ושל הבריטים בפרט. בריטניה וצרפת הקדישו את עיקר מאמציהן בתחום החימוש, התיכנון והאירגון למסגרתה של הברית האטלנטית. מסגרת זו, שלה מטות בינלאומיים ובסיסים אטומיים ויחידות הנועדות למלחמה חמה, לא באה בחשבון לביצוע פעולה באזור-סואץ. אדרבה, בגלל יחסם השלילי של האמריקאים הוסתרו כל ההכנות למיבצע זה מעיניהם של מוסדות גאט"ו. לפיכך היה צורך באילתור מופלג של מנגנון הפעולה הצבאית למטרה מוגבלת במסגרת המלחמה הקרה.

מלכתחילה נתקל אילתור זה במכשולים ניפרים. רובם הגדול של הכוחות הצרפתיים, שבאו בחשבון למיבצע זה, היו עסוקים באלז'יריה.

הבריטים הטעימו תמיד שבצד יחידותיהם המוצבות לרשות מפקדת גאט"ו הם מקיימים גם עתודה אסטרטגית ניידת, ומערכת-בסיסים מיוחדת, לשמירת האינטרסים של האימפריה. בדיקה מעשית של העובדות העלתה כי העתודה האסטרטגית כללה בעיקרה את חטיבת-הצנחנים ה-16, בעלת שלושה גדודים, וגם היא היתה זקוקה לגיוס אנשי-מילואים להשלמת תקנה. לא היו מטוסי-תובלה וציוד די-הצורך אף ליחידה קטנה זו, ולפני הפעלתה היתה היחידה זקוקה לאימונים נוספים.

האוגדה המוטסת העשירית הצרפתית, מצבה היה טוב הרבה יותר מבחינת האימון, החימוש והתובלה; אולם יחידותיה היו פזורות באלז'יריה — והוא הדין גם ביחידה אחרת שהובאה בחשבון לצרכי מיבצע־סואץ: האוגדה הממופנת השביעית. מן היחידות הבריטיות, שהיו פנויות למיבצע זה, נמצאו חטיבת־הקומאנדו השלישית ורגימנט־השריון הששי במאלטה, אוגדת־השריון העשירית בלוב ואוגדת־הרגלים השלישית באנגליה. כינוסם והיערכותם של הכוחות שנועדו למיבצע נגד מצרים היו אפוא ענין ממושך ומיגע, כרוך בבעיות מסובכות של תובלה ואספקה למרחקים ניפרים בים ובאוויר. מגרעות אלו קצתן אפשר היה לתקן בתיכנון מוקדם גאות ובאמצעות מערכת־בסיסים, הפועלת בלא מכשולים, בקרבת מרחב־המיבצע. לתרומה זו ציפו, כמובן, בראש־וראשונה מצד הבריטים.

אך נתברר שמערכת־הבסיסים ההיא היתה חיוני־בדים, פחות או יותר, לוב וממלכת היירדן הבהירו שלא תרשינה לבריטניה בעלת־בריתן להשתמש בבסיסיה על אדמתן כנגד מדינה ערבית אחרת. קפריסין, שהמדיניות הבריטית תיארתה משך רב כמצודה קדמית לחיפוי על התערבות מערבית במזרח הקרוב, אין לה לא נמל עמוק־מים שאפשר לרכו בו צי־משלוח ולא שדות־תעופה מודרניים היפים להפעלת כוחות־אוויר ניפרים. בסיס היציאה נגד מצרים, הקרוב ביותר אחרי קפריסין, היה מאלטה, המרוחקת 1.600 ק"מ מן היעד. כשם שהיעדר הפוננות מצד הכוחות הבריטיים והצרפתיים ופיצולם מנעו תגובת־בזק על הפקעת תעלת־סואץ, כך נתחייבה מן ההזנחה הטכנית־הלוגיסטית של המערכת הבריטית המסקנה שלא רק ריכוז הכוחות אלא גם המערכה עצמה יתנהלו בקצב אטי לפי הערך, שפן מהפלגת צי־משלוח ממאלטה ועד לנחיתה על חוף מצרים יוצרכו לעבור ששה עד תשעה ימים.

התבררם הצרפתים במטה הצבאי המשותף שהוקם לצורך המיבצע הציעו, כידוע, תכנית שהיה בה כדי לתקן במידה רבה את הסיפויים המיבצעיים של הפעולה, אם גם לא את סיפוייה האסטרטגיים.

תכנית זו קיבלה את קביעת המטרה המוגבלת של הבריטים — הפרובלמטית כשלעצמה — כלומר, השתלטות על אזור התעלה בלבד, אך ביקשה להגשימה בשיטה נועזה, מבוססת על האפשרויות והאמצעים של טכניקה צבאית מודרנית: הפעלת חיל־מחץ מצומצם לערך, מורכב צנחנים וחיל־רגלים מוטס, בתמיכה שיטתית של חיל־האוויר. כוח מעולה כזה, קטן לערך, לא יודקק לבסיסים גדולים ומרוחקים יותר ויוכל להסתפק בעיקר בבסיסיה של קפריסין, על אף ליקוייהם. מיבצע נחיתה מן האוויר היה מאפשר לתפוס בבת־אחת את אזור־התעלה לכל ארכו, לזכות שוב את המערב בגורם־ההפתעה שנתקפח מחמת ההכנות הממושכות ומלחמת־העצבים הפוליטית, ולחולל הלם פסיכולוגי במחנה היריב. ולא עוד אלא שהתפתחות מהירה כזאת לא די שהיתה מכבידה על המצרים בכיצוע הליכים נגדיים, טקטיים ומיבצעיים, אלא שהיתה מעכבת גם הליכים נגדיים מדיניים־אסטרטגיים במסגרת בינלאומית.

על יסוד הערכתם את כוח-הלחימה של המצרים סבורים היו הצרפתים שאפשר לוותר בכלל על נחיתה בקנה-מידה גדול, וכך ייתכן לצמצם בהרבה את הקשיים מצד רשת הבסיסים וההכנה הלוגיסטית.

המתכננים הבריטים מצדם לא קיבלו את התפיסה הזאת, ולעומתה פיתחו שתי תפיסות מנוגדות בתכלית זו לזו. האחת היתה התפיסה של „אופנסיבה אווירית פסיכולוגית“, שהיתה מבוססת על החולשה הפוליטית והצבאית של המשטר המצרי: הפצצת מטרות מסוימות, כגון שדות-תעופה, מחנות-צבא, תחנות-ראדיו וכו', מלווה מיתקפת-כרוזים על האוכלוסייה האזרחית, תספיק למילוי המשימה המיבצעית והאסטרטגית כאחת. התכנית השניה שהציעו הבריטים יצאה מן ההנחה שהכוחות המצריים יוכלו כבר להפעיל את רוב הציוד הסובייטי שקיבלו, וכבר השלימו את הריאורגניזציה והאימון בציוד החדש, שבהם הוחל בסוף 1955. כנגד יריב, שלפי הערכתו של שירות-הביון הבריטי עמדו לרשותו לפחות 300 טנקים בינוניים וכבדים, 180 מטוסי-קרב סילוניים ו-50 עד 60 מפציצים סילוניים, והמסוגל להעמיד במערכה שלוש עד ארבע אוגדות-רגלים, אוגדת-שריון אחת ויחידות-מיליציה לרוב — לא תיתכן כלל „אופנסיבה פסיכולוגית“, ומהלומת-בזק של יחידות-צנחנים תהיה אך קלות-ראש שאין לה כפרה. רק מיבצע שיטתי בסגנון ה„קלאסי“ של מלחמת-העולם השניה מסוגל להביא את ההצלחה: תחילה — שיתוק חיל-האוויר המצרי על-ידי הפצצות שיטתיות, אחר-כך — יצירת ראש-נחיתה מוגבל, וכגולת-הכותרת — נחיתת ארבע עד חמש אוגדות, מסייעות בתותחים ובנושאות-המטוסים של הציים המאוחדים של צרפת ובריטניה בים התיכון. אף צי-המשלוח יש להבטיחו מפני כל צרה שלא תבוא, בייחוד מפני התקפת צוללות. המתכננים הבריטים הביאו בחשבון גם אפשרות של התערבות סובייטית, אף כי לא הגדירו את השיטה הצבאית המוחשית של התערבות כזאת ולא את רקעה הבינלאומי.

כידוע הכריע הפיקוד העליון הבריטי לטובת השיטה השניה.

ביצוע תכנית כזאת חייב כינוס 140 אניות-מלחמה, 160 אניות-תובלה ונחתות, 500 מטוסים, 75,000 איש ו-15,000 כלי-רכב ממונעים — כוח שלא רוכז כמהו מאז נחיתתם של כוחות-הברית בחוף נורמאנדי. אולם אז היו בסיסי-הפלישה סמוכים ליעדי-המיבצע, ואילו עכשיו הכרח היה להביא את רוב היחידות הצרפתיות מאלזיר וממארסי (מרחק כ-3,000 ק"מ), ואת רוב הכוחות הבריטיים ממאלטה (מרחק 1,600 ק"מ) או מבריטניה עצמה (מרחק 4,500 ק"מ). הניגוד בין המצב הגיאוגרפי וכושר-ההספק של מערכת-הבסיסים של מעצמות-הברית במזרח הקרוב ובין עצמתו של חיל-המשלוח של הברית (ששום צורך ממשי לא הצדיקה, כפי שנתברר לאחר מעשה), לא די שהוסיף והכביד על מנגנון האספקה והמינהל ועל ההיערכות אלא אף השפיע בהכרח על אורך-הזמן בין ההכנה המיבצעית להפעלה הטקטית, וכן על מהירות ההפעלה ותנופתה. לכן ביקש המפקד-הראשי הבריטי, הגנרל קייטלי, מן ההנהגה המדינית שהות של עשרה ימים, לפחות, בין הפקודה ל„התנעת“ המיבצע ובין הנחיתה על חוף מצרים.

וכאן נתחדש התהליך המסובך של השפעת הגומלים בין המישור הפוליטי ובין המישור הצבאי.

הממשלה הצרפתית — שלא היו לה „נקיפות־מצפון” — ראתה בהתערבות הצבאית נגד משטרו של נאצר מעשה מוצדק להגנת המבנה האסטרטגי המערבי במסגרת המלחמה הקרה. בעיניה היתה זו מוצדקת לא פחות ממהלומת הרוסים בבודאפשט, למשל; ורוב הציבור הצרפתי תמך בהשקפתה זו.

הממשלה הבריטית, לעומת זה, שעמדה מול תמורה בדעת־הציבור הבריטית והוצרכה להתחשב בהתנגדותם של אחדים מחבריה שלה ובעמדתה השלילית של אמריקה, ביקשה הסוואה מוסרית, מין „מניע־של־כבוד”, לפתיחת המערכה. אמתלה כזאת ראתה הממשלה הבריטית בהתקפת־המנע הנגדית של צבא ישראל על ריכוזי הצבא המצרי בחצי־האי סיני, שנפתחה ב־29 באוקטובר, מתוך נימוקים שונים בתכלית ובמטרה שונה בהחלט. כאן אף לא התחשבה בעובדה שבזמן ההוא היו היחסים בין בריטניה לישראל מתוחים ביותר. עוד באמצע אוקטובר, לאחר מיבצע־תגמול ישראלי נגד פדאיין מצרים שפעלו מתוך שטח הממלכה הירדנית, איים מיופה־הכוח הבריטי בתל־אביב בהתקפה צבאית על ישראל, בהסתמך על חוזה־הברית הבריטי־הירדני.

עכשיו ראה אידן מקום להציג את המיבצע נגד מצרים, שתוכנן מכבר, כפעולת־משטרה שתכליתה להשכיח שלום. בעת־ובעונה־אחת עם האולטימטום לישראל ולמצרים הוצאה הפקודה לגנרל קייטלי לפתיחת־המיבצע, ובה פורטו שלש מטרות: הפסקת מעשי־האיבה בין שתי המדינות — התיצבות חיל־המשלוח הבריטי־הצרפתי בין כוחותיהם של שני הצדדים הלוחמים — כיבוש פורט־סעיד, אסמעיליה וסואץ. כידוע לא היו לנסיון־הסוואה זה שום תוצאות חיוביות בתחום המדיני־האסטרטגי, אבל תוצאות שליליות מבחינה מיבצעית היו לו והיו — שכן הוצרך עתה הגנרל קייטלי להתניע את מנגנונו המסורבל והמסובך לא תוך עשרה ימים אלא תוך עשר שעות.

ולא היתה זו ההתערבות החמורה היחידה של ההנהגה המדינית במערכה הצבאית. לאחר שכבר נפתחה המערכה, ב־4 בנובמבר, הודיעו לגנרל קייטלי שאינו יכול לסמוך על הפעלת אוגדת־השריון העשירית, מלוב, כפי שנכלל בתכניתו; במקומה הובטחה לו חטיבת־הרגלים השלישית, שחנתה עדיין באנגליה.

לביצוע הטקטי עצמו נקבעו בתכנית שלבים אלה: מ־31 באוקטובר עד 4 בנובמבר — שיתוק חיל־האוויר המצרי על־ידי הפצצות מתמידות; ב־5 בנובמבר — הקמת ראש־נחיתה אווירי על־ידי גדוד־צנחנים בריטי בפורט־סעיד ורגימנט־צנחנים צרפתי בפורט־פואד; ב־6 בנובמבר — התחלת הנחיתה בפורט־סעיד; כיבוש אסמעיליה ב־8 בנובמבר, וכיבוש סואץ ב־11 בו.

משהושלם השלב הראשון בלא תקלות, שוב תבעו החברים הצרפתים של מטה חיל־המשלוח להחיש את קצב־המיבצע. בייחוד חידשו את הצעתם המקורית בדבר נחיתת־בוק אווירית לכל אורך איזור־התעלה. הם הדגישו, מצד אחד, כי הסיכון

הטקטי הוא מינימלי, משום שלא די שחילהאוויר המצרי כבר שותק אלא שגם רוב כוחות-היבשה המצריים בחצייהאי סיני הושמדו בינתיים; מצד שני גברה והלכה משעה לשעה הסכנה של פעולות-נגד אסטרטגיות-מדיניות מצד ברית-המועצות וארצות-הברית, באמצעות האו"ם. אולם ההנהגה הבריטית דבקה בשיטת-המערכה המקורית.

זכור, הופסקה המערכה 48 שעות לאחר נחיתת הצנחנים. אפילו פרק-זמן זה לא נוצל במהירות ובמרץ הנאותים — בין משום הפרעות ברשת-הקשר של כוחות-הברית בין מפאת ההנחיות של הממשלה הבריטית, שציותה על כוחותיה לנהוג זהירות מופלגת ולחוס על האוכלוסיה.

ההתנגדות הממשית של המצרים לא היתה ניפרת כלל. היא באה מצד מיליציות מאולתרות יותר מאשר מצד יחידות סדירות. אך ברובזמן נפתחה המיתקפה הנגדית האסטרטגית של הגוש המזרחי, בראש-וראשונה באמצעי הלוחמה הפסיכולוגית: איגרות-איומים, שידורית-עמולה, שמועות על תנועות-צבא, על ריכוז להקי מטוסים סובייטיים בשדות-התעופה של סוריה, על משלוח מתנדבים וכו'; ומצד אחר — על-ידי ניצול מנגנונו של האו"ם.

אך הכשלון הסופי של המיבצע הבריטי-הצרפתי נחתך לא משום החלטות האו"ם, גם לא משום תמרוני המלחמה הקרה של הסובייטיים, אלא מתוך שהללו זכו לבעלת-ברית בלתי-צפויה.

הרוסים יכלו להתעלם מחלטות האו"ם, משום שברור היה להם מראש כי ההחלטות לא תסתייענה בפעולות מוחשיות של המערב, הואיל והמטריה האטומית של ברית-המועצות שמרה על מיבצע-הדיכוי בהונגריה.

לא היה ביטוח-משנה כזה למיבצע הבריטי-הצרפתי. אדרבה, המעצמה האטומית של המחנה המערבי, היא ארה"ב, לא די שבשלב הראשון של מיבצע בעלות-בריתה עשתה כל מה שביכלתה לעכבן — תנועות הצי הששי האמריקאי בים התיכון, הצבת אניותיו באלקסנדריה לשם שמירה עקיפת על הצי המצרי, ניצול הוצאת אורחים אמריקאים למניעת ההפצצה של שדה-התעופה הקאהירי — אלא שממש סייעה בידי ברית-המועצות, ואם גם שלא בכוונה, הלחץ הכלכלי על בריטניה, הודעת הנשיא אייזנהאור שאין סיכוי לעזרת ארה"ב אם יופעלו מתנדבים סובייטיים — אלה היו הביטיים הקיצוניים, אף כי לא היחידים, של שיתוף-פעולה משונה זה.

נבואות-השחור של "מנצ'סטר גרדיאן" מיום 6 בספטמבר נתקיימו אפוא ברובן: הברית האטלנטית נודעוזה זעזוע חמור, התעלה נחסמה לחדשים אחדים, נתעכבה אספקת-הנפט ומתוך כך נגרם הפסד ניכר למשק האירופי. הפרסטיזה של כל המחנה הדמוקרטי — ובתוכו גם של ארה"ב, כמובן — באסיה ובאפריקה ספגה מהלומה כבדה.

לעומת זה פתח כשלון המערב אפשרויות גדולות חדשות להתקדמות נוספת של הסובייטים. בראשית המיבצע הבריטי-הצרפתי הוציאו את משלחותיהם ומומחיהם ממצרים — ראייה לכן, אולי, שעדיין לא ראו את ראש-הגשר שלהם במזרח הקרוב

בחינת עמדת-מפתח שבה יחזיקו בכל התנאים. אך נוכח הפילוג המדיני והכשלון הצבאי של הגוש הדימוקראטי ניצלו הרוסים את הסיכוי שניתן להם במהירות ובמלוא המידה. האהדה שקיוו האמריקאים לרכוש באסיה ובאפריקה ניתנה דווקא למחנה הקומוניסטי. מהלומת-הנגד רבת-ההצלחה של מחנה זה, באמצעי הלוחמה הפסיכולוגית, נעשתה פתיחה לשלב חדש במיתקפת המלחמה הקרה במזרח.

ג

כשלון המערב בחתירתו לסתימת פירצה במערך האסטרטגי שלו לא מקרה היה, כשם שלא מקרה היתה הצלחת הגוש המזרחי במיבצע מאותו סוג.

שרשי הכשלון היו נעוצים, בראש-וראשונה, בעובדה שהמערב לא היה מסוגל כלל להגיע לתמימות-דעים בתפיסת מכלול האינטרסים האסטרטגיים שלו במזרח הקרוב, וממילא לא היה תמים-דעים בשאלה אם הלאמת תעלת-סואץ יש בה משום פריצה מכרעת של מערך-ההגנה הגלובאלי שלו או לא. וכן עמדה בסתימותה גם השאלה החשובה השניה: האפשר לפתור בעיה זו באמצעים צבאיים, או שמא מצריך יישובה שימוש גמיש בשיטות מדיניות-כלכליות מתוכננות לטווח ארוך.

אכן, קביעת-המטרה של המיבצע הבריטי-הצרפתי באזור-סואץ היתה מעורפלת ומטושטשת בתכלית, ואילו הניגוד בין המטרה לאמצעים הגיע לכלל ביטוי ברור הן בעת ההכנות למערכה הן בעת ביצועה.

התנאים המיבצעיים לפעולה מוגבלת במסגרת המלחמה הקרה, שתכליתה ליצור או לבטל עובדות מסוימות, פוליטיות ואסטרטגיות, הודגמו בבירור על-ידי מערכת הרוסים בהונגריה: מהלומה מהירה ומפתעת על יסוד תכנית וריכוז-כוחות הערבים להצלחת המפעל תוך זמן קצר ביותר. הקצב של פעולה מקומית כזאת הוא — בצד המטריה האטומית — ערובה עיקרית למניעת הליכי-נגד של מחנה-האויב באמצעים צבאיים, פוליטיים או פסיכולוגיים, וגם ערובה עיקרית מפני התרחבות הפעולה לממדים של סיכסוך גלובאלי.

אולם קצבה של פעולה הוא תולדת תנאים אחרים: עצמה וכוונות-פעולה של הכוחות הלוחמים, מצד אחד, ומצב גיאוגרפי נוח ותיפקוד יעיל של מערכת הבסיסים וקווי-הקשר, מצד שני.

ברית-המועצות נהנתה במערכה שלה באירופה המזרחית לא רק מיעד ברור, מתמיכה בלתי-מסויגת כמעט — ולו גם כפויה — מצד בעלות-בריתה, מן המטריה האטומית שאיש לא פיקפק בקיומה, ומאיר-גישותה לכל לחץ דיפלומטי-מוסרי. היו לה גם רשת-בסיסים וכוחות לוחמים, שמבחינת מצבם כמו גם מצד רמת-כוונותם היו מתאימים בדיוק לאותו סוג מיבצעים שבוצע בהונגריה. המחנה המערבי מצדו מוכרח היה להביא בחשבון שביום מן הימים עלול המזרח התיכון להיות זירת פעולות צבאיות מוגבלות במסגרת המלחמה הקרה, אך מובן שהכוחות והבסיסים אשר יידרשו למערכה כזאת לא יוכלו לדמות כלל לעצמתה של ברית-המועצות

הרופה המזרחית, הנשענת על כוחות־קרקע ובסיסי־יבשת, על מסילות־ברזל ורשת כבישים.

אולם המערך האסטרטגי האמריקאי במרחב זה היה מוכן בעיקר למלחמה חמה אטומית; ואילו שרידיו של מנגנון־העצמה הקלאסי הבריטי, שנשענו על הצי ובסיסיו ועל חיל־משלוח הנוחת על החוף מן הים, שוב לא תאמו לא את המציאות הטכנית של התקופה ולא את מציאותה המדינית־הצבאית.

הצרפתים הביאו בחשבון מציאות זו — בתפיסתם, לפחות. הם הסיקו נכונה כי אחד המכשירים העיקריים של האסטרטגיה המערבית למיבצעים מוגבלים במסגרת המלחמה הקרה צריך להיות עתודת־התערבות מורכבת צנחנים וחיל־רגלים מוטס, בתמיכה טקטית ומיבצעית של חיל־האוויר. צרפת לבדה, שהותשה וידיה נכבלו מחמת מלחמותיה הממושכות והמתישות בהודו־סין ובאלז'יריה, לא יכלה ליצור מכשיר כזה. אנגליה מצדה ריכזה את מאמצי־ההגנה שלה בעיקר במגמה להיעשות „שותף צוער“ לאמריקה ב„מועדון האטומי“. כוחות־הקרקע ומערכת־הבסיסים שלה נתישנו, ומתוך כך נתפסה להשקפות מיבצעיות וטקטיות שאבד עליהן כלל.

סקירתם של מאורעות התקופה מלמדת אותנו שאין מדינה אחת, או אחדות, ממדינות המחנה המערבי מסוגלות לדבר שרק המחנה כולו — הברית צפון־האטלנטית — מסוגל לו: פיתוח עתודת־התערבות אסטרטגית מוטסת, מכשיר הכרחי במלחמה הקרה משום מצבו הגיאופוליטי של המערב — וזאת בגלל ההוצאות הגדולות והבעיות הטכניות הכרוכות בכך.

כיון שב־1956 לא הצליחה נאט"ו לפתח לא אסטרטגיה משותפת, לא תיכנון מחייב ולא הנהגה מותאמת לעמידה במערכה הגלובאלית האקטואלית, ותחת זאת הוסיפה להתכונן למערכה פוטנציאלית ותלויה בספק — ממילא היתה נטולה לא רק מטרה ברורה אלא גם אמצעים להשגת המטרה.

ד

במערכות של חדשי אוקטובר ונובמבר 1956 נבחנו כמה וכמה תפיסות ודפוסי־ארגון צבאיים־מדיניים במבחן הקשה של המציאות המלחמתית. את תוצאות המבחן אפשר לסכם בקצרה כלהבא:

1) הגוש המזרחי הוכיח כי מערך־העצמה ושיטות־ההפעלה שלו מתאימים במיוחד להצלחה במערכות המלחמה הקרה. מערך־עצמה זה נשען על שילוב שקול של כוחות לוחמים אטומיים וקלאסיים; על הבנה מעמיקה בלוחמה פסיכולוגית־מדינית; על אחדות המחנה הקומוניסטי, שגם אם כפויה היא בכל־זאת אינה ניתנת לעירעור מבחוץ; ועל אסטרטגיה עקיבה, שאינה צריכה להתחשב בשום עיונים מוסריים.

2) לעומת זה הגיעו הפרובלמטיקה והחולשות — בין מהותיות ובין שניתן למנען — של המערב, של השקפותיו העיוניות ושל כוננותו המעשית, לכלל ביטוי מלא בימי אוקטובר ונובמבר.

הוברר כי אותו מכשיר אסטרטגי על-לאומי שחישל לו המחנה המערבי להגנתו — נאט"ו — היה מכוון אז למטרה עיקרית אחת: להרתיע את היריב מלחולל סיכסוך אטומי במרחב האירופי.

אבל נאט"ו לא פיתחה לא את התפיסות ולא את המנגנון הדרושים לעריכת מלחמה קרה בקנה-מידה גלובאלי, אף שמאמץ זה היה לה צרה-פורת, בשל מצבה הגיאר פוליטי ובשל האינטרסים שלה. לאור ההגבלות שפופה הדמוקרטיה מעיקרה על נציגיה בתחום השימוש הישר בכוח (ואפילו כוח בלתי-אטומי) נראה כי הכרח גמור הוא להקדיש שימת-לב מיוחדת לאמצעי-לחימה ולשיטות-לחימה פסיכולוגיים, מדיניים וכלכליים במלחמה הקרה.

מבחינה זו לא היה המערב מוכן להתמודד עם יזמתו של הגוש הקומוניסטי במזרח התיכון, שבימי סיכסוך-סואץ עוד היתה בשלב-ראשיתה. הנה ראייה אחת: אי-היכולת להגיע לכלל תמימות-דעים בהערכת המצב ובקביעת עמדה, שהולכה בהכרח לפילוג — קצרי-ימים, אך הרה-שואה — במחנה המערבי, לקרע בין המעצמה האטומית הגדולה לבעלות-בריתה במחנה זה.

עוד ראייה לדבר הוא חוסר-האחידות במנגנון-הכוח המערבי: — הכוחות האמרי-קאיים והמערך האסטרטגי שלהם, שהיסוד האטומי מודגש בו הדגשה יתרה — הכוח הצבאי הבריטי בימ, ביבשה ובאוויר ורשת-הבסיסים שלו, מבוסס על נקודות-השקפה מיושנות וחסר כוונות-פעולה — ההשקפות הצבאיות-המדיניות המודרניות של הצרפתים, הניתנות למימוש חלקי בלבד בתנאים הקיימים ואינן זוכות להתקבל במסגרת מיבצע-סואץ.

שאר הגורמים אשר להם חלק בכשלון — החל בעובדה שהסיכסוך נתחולל בכלל במסיבות הללו וגמור בשגיאות ובליקויים בתחום המדיני, המיבצעי, הטקטי והלוגיסטי — לא היו אלא תולדות בלתי-נמנעות ממציאות-היסוד ההיא.

(3) במערכות של אוקטובר ונובמבר 1956 נתגלתה אפוא העצמה היחסית של הגוש הטוטליטרי והחולשה היחסית של הגוש הדמוקרטי, להבדיל משלבים קודמים של המלחמה הקרה, בזירות אחרות, נתגלו עצמתם וחולשתם של שני המחנות ביחסים הפוכים.

גם הכוחות וההשגים הצבאיים של שתי המדינות הקטנות שנסתבכו בתקופה ההיא בסיכסוך הגדול — מצרים וישראל — היו, בסופו של דבר, ביטוי למבנה המדיני-החברתי שלהן. מצד אחד הוכח כי הרודנות הנאצרית של הבורגנות הלאומנית הקיצונית הורכבה על פְּנֵה שלא נשתנתה — המדינה הפיאודאלית — ולכן לא צלחו אף כמותיות גדולות של נשק חדיש להפוך את הצבא המצרי לצבא מודרני. נאצר עדיין לא הצליח להגשים את נסיונו של מוחמד-עלי: להעמיד, בכוח עזרה מן החוץ, מנגנון צבאי מודרני ויעיל, בלא התחשבות במציאות הכלכלית-החברתית של מצרים. רק בשלבים מאוחרים יותר של המלחמה הקרה עתיד היה הרודן המצרי להתקדם התקדמות ניכרת לקראת מטרה זו.

וגם ההצלחות, המוגבלות בהכרח, שיכלה מדינת-ישראל להשיג, והתכונות החיוביות שגילו כוחותיה, במערכת סיני כבמלחמת-1948, אף הן היו תולדות המציאות המדינית-החברתית של המדינה.

זהו משהו מלקח הקרבות הגדולים והראשונים של המלחמה הקרה במזרח התיכון. התפתחות הסיכסוך בשנים 1957—1960 הוכיחה כי המערב לא למד את הלקח אלא בחלקו.

אדואר סאבליה : פן־ערב כתום 15 שנה

לפני כ־15 שנה, ביום 22 במרס 1945, באחד מארמנותיו של המלך פ־ארוק בקאהיר, חתמו ששה אנשים בשם ממשלותיהם על כתב־האמנה שהוליד את „חבר המדינות הערביות“.

אמנה זו לא הביאה מזל־ברכה לאבותיה: מתוך ששת החתומים עליה, שלושה נרצחו (הלבנוני, ריאד אל־צולה, ה„ירדני“, תופיק אבו אל־הודא, והעיראקי, גורי סעיד) ושלושה חבושים בבתי־סוהר או שנבאש ריחם (המצרי נחאס פחה, הסועודי יוסף יאסין, הסורי ג'מיל מרדם).

ה„חבר“ עצמו עומד כתום 15 השנים הללו בפני מאזן שלילי. אף אחת מן התמורות הראשיות שחלו בעמים דוברי־הערבית לא היתה פועל־כפיו של הגוף הקאהירי. הלהג שאין־לר־סוף במושבו הרגילים והיוצאים־מן־הכלל היה מסתיים תמיד בלא תוצאה של ממש. „אם רצונך שלא ישכחוך, הך בתוף“, יאמר המשל הערבי; וכדי שלא יישכח מלב, מוסיף החבר הערבי להקים רעש גדול סביב כינוסיו. אבל העתונים הערביים שוב אינם מיחסים חשיבות להפגנות אלו.

לאמיתו של דבר בא כשלוך זה בד־בבד עם ירידת הפן־ערביות. הקמתו של החבר הערבי ביטאה צורך מוגדר ומצומצם. עמי־המזרח הערביים, שנסחפו בגל הלאומנות, ממחרת המלחמה מתאווים היו לפרוק מעליהם את האפוטרופוסות הפ־רנקר־בריטית, שהפכה את אזורם לשמורת־צייד ממש ל„הסכמה הלבבית“.

מסד ובנין־על

האנשים שניהלו את המאבק לשיחורור בכל הארצות הערביות הכירו זה את זה, הפירו גם את פרטי־הפרטים בהתפתחות העמים שבאיזור כולו. רובם היו בני אותם חוגים חברתיים: הבורגנות שנאבקה עם האדונים התורכיים, או נגד הפיכוש הבריטי ובעלי האחוזות הגדולות, כבמצרים. יחסי־הקירבה שביניהם, והאינטרסים המשותפים להם, הכתיבו להם שאיפה אחת כללית: להשיג את יציאתם של חילות־המצב הזרים המוצבים בשטחיהם.

קלפים מצוינים היו בידיהם של מנהיגי הפן־ערביות, בתחילת דרכם. המלחמה, שעתי־זה נסתיימה, גטעה בכל האומות שהיו קרבן לנאציות את ההפכה שרשאי כל עם לתבוע לו עצמאות וריבונות שלמה. ההתמודדות שהתפתחה בין מעצמות־המערב לעולם הקומוניסטי איפשרה מערכת־סחיטה ששכרה בצדה בין שני הגושים ברגע שבו נחלשו עמדותיהן המשותפות של אומות־המערב הגדולות באפריקה ובאסיה מחמת חילוקי־הדעות ביניהן.

אך שני גורמים רבי־חשיבות הם שנתנו בראש־וראשונה בידי ממשלות־המזרח

הערביות אמצעים של לחץ על המערב: אוצרות הנפט העצומים של חופי המפרץ הפרסי, ומצבם האסטרטגי של השטחים הערביים על דרכי-התחבורה החיוניות של אירופה לאפריקה ולמזרח הרחוק.

על גבי מסד פשוט זה בנו מנהיגיו של „העולם הערבי“ אידיאולוגיה ערבאית שהיה בה כדי לזכות בתמיכה לזהות מצד ההמונים. ואכן, במיליוני דוברי-ערבית הוחדר חלום חידושה של תפארת-העבר. ה„עורובה“, עובדת ההשתייכות לערבאות, היתה תנועה רגשית, היסטורית יותר מאשר גזעית. הערבים — המאוחדים בלשונם, באסלאם שעיצב את המבנה החברתי שלהם, והמפולגים על-ידי השלטון הזר — הקיצו בראשית המאה ה-20 וקמו לדגול בשורה של אידיאלים שליליים בעיקרם: דחיית שלטונם של שאינם-ערבים; שלילת כל צורה של נחיתות תרבותית, מדינית וכלכלית כלפי הזר.

משימת-אדירים רובצת על המנהיגים הערביים: שומה עליהם למלא בחצי מאת-שנים את החלל הפעור בין ימי-הביניים המוסלמיים לציביליזציה האטומית. מכאן המבוכה, חוסר-שיווי-המשקל והתהפוכות, ששליטי העמים הערביים מבקשים להסתירם מאחרי המסך של מאבק לאומני.

„ בעצם, מהו החופש ? ”

התעמולה שלהם בוחרת לה שעירים-לעזאזל: מדינת-ישראל, האימפריאליזם המערבי וכו'... בהם היא תולה את קולר כל התלאות, המצוקות והמכשלות המעיקות על ההמונים: עריצותם של בעלי-הקרקעות, שחיתותו של המנגנון הממשלתי, זיוף הבחירות, רקבון המוסדות. אבל ככל שהארצות הערביות מתקדמות בדרךן לשיחרור הלאומי, נעלמות בזו אחר זו מטרות-הביניים שנצטיירו למנהיגיהן: החיילות הזרים פוגו, החוזים נקרעו לגזרים, חגורת-הבידוד שנמתחה נגד החדירה הרוסית היתה כלא היתה. ושוב עומדות ארצות-המזרח הערביות בפני תקופה של זעזועים חמורים. המבנים הישנים, שאינם מוכנים כל-עיקר למציאות החברתית והמדינית של העצמאות, מתפוררים. המוסדות שניסו צרפת ובריטניה לטעתם, העתקי מוסדותיה של הדמוקרטיה המערבית, הופכים יותר ויותר קריקטורות מאימות.

„בעצם, מהו החופש?“ שאָלנו יום אחד בגילוי-לב גמאל עבד אל-נאצר, בדברנו על אותה תקופה. „האם הוא החופש של הרכושנים, החיים מבודדים מן העם בתפנוקי-מותרות משועים? זה של הפיאודל, הנוטל את הזכויות היסודיות ביותר מהמוני-העם הזן ומפרנס אותו, או זה של המושך-בעט, הנקלע בין איזו אידיאולוגיה מעורפלת לאהבת-הבצע שבו? האם אתה קורא, חופש' למשטר התחוקתי-כביכול של פ'ארוק?“...

המשפחה, גרעיני-חיותה של החברה המוסלמית, מתפוררת במהירות. שעה שדורות אחדים הנבדלים מאד זה מזה בדעות ובאמונות שריים בכפיפה אחת, מתגלעות בעיות קשות מאד בפני היחיד. במדינה, שירשה באורה בלתי-אמצעי את הפירמידה של „חמילות“, המעמד הבינוני הוא חלש וצעיר-לימים מפדי שיוכל לשמש גשר

בין האריסטוקרטיה המנהיגה להמון הנבער. הקצרה, הפל מוכן לעלייתה של כת שטיטול לידיה את רסן השלטון: הצבא.

הצלחת הקצינים

ה"תהליך" הצבאי, שהחלו בו בסוריה, שחיקהו במצרים, בעיראק, בסודאן, שנוצל על-ידי השלטון הקיים בממלכת-הירדן ואפילו בלבנון, הקיף את כלל ארצות המזרח הערביות. המעבר חל בלי קושי. מלכתחילה היו ההמונים מקדמים בכל מקום בתרועה את ההפיכה הצבאית, או משלימים אתה. הנקל לתרץ את התגובה הזאת מצד המון-העם. העמים הערביים מתאווים לדמוקרטיה על פי דרכם. הארגון השבטי, המשטרים שאכפו הפובש המונגולי או העותור מני, האפורטופוס הצרפתי או הבריטי, מאזומעולם היו נשענים באיזור זה על הכוח המזוין. הקצין הוא אדון מופר, שהתערבויותיו התכופות הן אמצעי לגיטימי של מימשל.

אכן, הערבים מתאווים לדמוקרטיה על פי דרכם. יותר משהם מבקשים ממנה חופש הם מבקשים ממנה שוויון. מן הדין הוא שאפשר יהיה לגשת אל השליט, אבל חובה עליו לשלוט. משום כך רואים את איש-הצבא בעין טובה, בכללו של דבר. הקריירה הצבאית היא הדרך הפתוחה בפני מי שנולד ללא זכויות-יתר: יכול אדם להתחיל בה, וכיון שזכה בדרגה יכול הוא להיעשות התגלמותו של החוק.

בעולם שהארגון השבטי מפצלו, שדת שמרנית מקפיאתו על השמרים, נעשה הקצין גורם מחנך ומאחד. בניגוד למשרות הפקידות, שאין הילה של גדולה חופפת עליהן ודרך-כלל הן נחטפות על-ידי בני-מיעוטים בלתי-מוסלמיים, הרי הפיקוד הצבאי מקובל על המון-העם כסמל אמיתי של מרות.

הנה על כן מעמיד הצבא, משעה שתפס את השלטון, מבנה מינהלי משלו. הקצינים מצויים בכל מקום: בעמדות-המפתח של המדינה, בראש מפעלים פרטיים; הם עורכים את העתונים, נלחמים בשוק השחור, תופסים את מקום הדיפלומטים — ואפילו את מקומם של שופטים.

אין להכחיש כי בתחילה הם ישרים ויעילים יותר מקודמיהם האזרחים. מושגי המדינה והשוויון-לפני-החוק מתפרשים להם פירוש נעלה יותר מאשר לפוליטיקאים וללבלרים. אבל איש-מהר נעשית הפת הצבאית עצמה כת בעלי-הזכויות, עדיפי-הזכויות. בדומה למשטרים הקודמים, עתידה גם היא להימצא מעט-מעט מנותקת מן ההמונים, וזה לשאיפותיהם האמיתיות. אך על הכל הרי התפתחותם של משטרים צבאיים בארצות-המזרח הערביות עתידה לסתור את ההתפתחות שאליה נכספת דעת-הקהל; את האחדות הערבית והקידמה החברתית תעמיד בסכנה היריבות שבין המשטרים הצבאיים לבין עצמם, התחרות העקרה שלתוכה ייסחפו על-מנת לחזק את קרנם ולרוממה.

אכן, תופעה היסטורית אחת עתידה לשנות את טיבן של הבעיות שפל ממשלה ערבית משתדלת לפתור. המנהיגים, בין אזרחים בין אנשי-צבא, סופם מגלים

שהאינטרסים המקומיים, אשר להם נעשו אחראיים, לא תמיד הם מזדהים עם אלה של המאבק הפן-ערבי.

„אל-וטן“ במקום „אל-אומה“

הנה כך נאלץ נאצר לסייע לצמיחתה של הבורגנות התעשייתית המצרית, ולו גם יהיה הדבר לרעת ההתפתחות הכלכלית בסוריה או בארצות ערביות אחרות; ואילו קאסם מצדו, כדי לעמוד בפני הפיאודלים והיסודות הנאצריים, היהו נשען על יסודות מהפכניים שהגשמת האחדות הערבית מעסיקתם פחות מן הקומוניזציה של המבנה הפנימי של עיראק. יתר על כן, תחת שיחוק את האחדות האורגאנית, שהנצה עם הקמת הרפובליקה הערבית-המאוחדת, יפנה ה„זעים“ העיראקי אל הרגשות האימפריאליסטיים של הלאומנים העיראקיים וכשיר את הקרקע לסיפוחה של סוריה לעיראק בכוח-הנשק.

במעומעם, מעט-מעט, נדחק המושג „אומה“ במובנו הערבי, כלומר — כלל העמים דוברי-הערבית (והמחזיקים באסלאם), ומפנה מקומו למושג ה„וטן“, המולדת בגבולותיה המדיניים של כל מדינה ערבית.

משום כך שוב אין כינוסיו של החבר הערבי כיום כי אם פגישות בינלאומיות, שהמשלחות המשתתפות בהן מאוחדות אמנם בלשונן אך מפרידים ביניהן אינטרסים לאומיים המיוחדים לכל אחת מן המדינות-החברות. לעתים קרובות אין המשתתפים מכירים זה את זה. בשעת כינוסו של ה„חבר“ בקזבלנקה בספטמבר שעבר זודמן לנו להציג את חבריה של משלחת מורח-תיכונית אחת בפני חבריה של משלחת צפון-אפריקאית! ובתום אותו מושב עצמו ראתה ממשלת מארוקו צורך לעצמה להזמין את הצירים לסיור בלב-הארץ, כדי לקרנם לבעיות שלא היו ידועות להם כלל...

עם שיחרורן של ארצות נוספות, גדלה „המשפחה הערבית“. בחזיתו של בנין ה„חבר“ בקאהיר מתנפנים דגליהן של לוב, סודאן, תוניסיה ומארוקו בצד שאר הנסים הערביים. אך בתוך כך התרבו גם הבעיות. סודאן, למשל, מתחרה במישרים עם מצרים על שיוק הכותן שלה ועל ניצולם של מי היאור. מדינות ה„מגרב“, המתענגות על רוחבי-ידם של צרפת והגוש המערבי, אינן להוטות כל-כך לאחוז בתיזות קיצוניות של ממשלות המזרח, ומתוך שהן מרוחקות מגבולותיה של מדינת-ישראל אין הן נוטות להכביד ידן על גתניהן היהודיים ככל שנוהגות קאהיר ובגדאד.

לא בכל הארצות הערביות היה שיעור אחיד להתפתחות הכלכלית. מכאן ניגודי-אינטרסים, גלויים פחות או יותר, בין הפירות השונות. עיראק, החיה על תפוקת הנפט שלה, מעוניינת שהוצאות המעבר לא תכבדנה על מחירי-המכר שלה; כנגד זאת, סוריה ומצרים, הגובות תשלומי-מעבר מצינורות-הנפט של ה-I.P.C. ומתעלת-סואץ, יש להן ענין בהעלאת התעריפים.

ערב הסועודית ועיראק ידועות היטב שעשירות-הנפט שלהן תלויה בכל זעזוע

מדיני באיזור ואין הן מסתירות את איבתן לכל גורם חדש־מקורב־בא בייצורם של חמרי־דלק, ולו גם יהיה זה גורם ערבי כגון לזב. כנגד זאת הרי „האביונים“, כלומר הארצות שאין להן אוצרות נפט, מבקשות דווקא להרחיב את התנועות העממיות שתוכלנה לאפשר גם להן ליהנות מחלוקת הרווחים.

בתוך הארצות הערביות פנימה, חלו תמורות בהכנסה הלאומית. בארצות־הנפט חי המעמד העליון חיי תפארה, טובע בשפע של מותרות. נסיכי חצי־האי הערבי, הדולר מצוי בכיסם; עושי־דברם קונים שכונות שלמות בקאהיר, בלבנון. האמירים של כוויית מעניקים מלוות לעירית לונדון, מוציאים את נשמתם של אותם מצרים, סורים או מוגרבים הבאים מפרק־לפרק לחזר על פתחיהם ולבקש חסדים לארצור־תיהם — או לעצמם.

בארצות שבהן נתקיים הרכוש הפרטי מתיראים המנהיגים מפני עליית הקומוניזם, ואילו בארצות שהתנסו במהפכה צבאית נמשך הנוער יותר ויותר אל האידיאולוגיה של המרקסיזם.

הקצרה, בקיע כפול נבקע בעולם דובר־הערבית: בתוך כל ארץ פנימה, בין ההמונים להנהגה האזרחית או הצבאית; מבחוץ, בין ארצות „עשירות“ ל„עניות“.

הקלפים נשמטים מן היד

ובעוד המשברים הפנימיים מחלישים את התנועה הפן־ערבית, הרי יותר ויותר גם ניטלים ממנה האמצעים להפעלת לחץ ממשי על המעצמות.

מזמן שהוכנסו טילים בין־יבשתיים לשימוש קיפחו הבסיסים הצבאיים הרבה מחשיבותם. עוד לפני שנים אחדות היו ארה״ב ובריטניה־הגדולה מוכנות להקריב קרבנות גדולים תמורת המשך השימוש במיתקניהן הצבאיים בשטחים ערביים. כיום אין ספק שלא בעד דהראן שבחצי־האי ערב, לא בעד וילאס־פילד שבלוב אף לא בעד הבסיסים במארוקו לא יהיו האמריקאים עשויים לוותר הרבה לסחטנותה של הלאומנות הערבית.

עובדה חמורה מזו היא שנשבר למעשה המונופול שהיה בידי ארצות־המזרח הערביות על אספקת הדלק למערב. העודף בייצור הדלק בעולם, גילויים של מעיינות חדשים באזורים קרובים יותר לשוקי־הצריכה האירופיים, ולבסוף הופעתה של סס״ר כמיצאת נפט — כל אלה גרמו שהייצור הערבי עומד על דרגה אחת עם זה של יתר המתחרים, כפוף לחוקי ההצע והביקוש. גם אם עוד שנים אחדות יוסיף הנפט של המזרח הקרוב לעניין את הקונים, בגלל מחירי־הפקתו הנמוך ביחס, שוב אין הוא בגדר אמצעי לחץ או סחיטה בידי שליטי האיזור.

המנהיגים הערביים, כיון שניטלו מהם לפתע הפלים שלא־מפבר עדיין היו מאפשרים להם להטות כטוב בעיניהם, כבמטה־קסם, את המעצמות הגדולות, לשווא הם מתאמצים עתה להפריח את מלות־הפשפים שהוכיחו את יכולתן לשעבר. אבל המלים עצמן דומה כי סר כוחן. ימטירו נאצר וקאסם כאחד אש וגפרית על האימפריאליזם, יתלו במזימות היהודיות־המערביות את כל הפגעים והפורענויות שבאו על הארצות

הערביות — מכל־מקום, תגובתם של ההמונים הערביים על קריאותיהם והשבועותיהם נחלשת והולכת.

הבקיעים הגיאוגרפיים

ודאי, כל־אימת שדומה כאילו התערבות זרה מאיימת במישרים על הריבונות הערבית, העמים והממשלות מתאחדים פחות או יותר נוכח הסכנה. כך, למשל, בקיץ 1958, אחרי נחיתת החיילות האמריקאיים והאנגליים בלבנון ובממלכה הירדנית, עשו אחת־עשרה ממשלות החבר הערבי אגודה אחת והגישו לעצרת האו"ם החלטה משותפת המכריזה על כעין „תורת מונרו” של אי־התקפה, אי־התערבות ושיתוף־פעולה ל„מזרח הערבי”.

ואולם, אך תחלוף הסכנה, מיד הממשלות הערביות חוזרות ושוקעות בפילוגיהן ובמריבותיהן. שפן, על אף מסעי־התעמולה, הניגודים שבין קאהיר לבגדאד, למשל, אינם המצאות של ה„אימפריאליזם”. זהו ריב ערבי, המתנהל משני הצדדים על־ידי יסודות מקומיים, גם אם מעצמות זרות או ארגונים זרים מנצלים אותן.

אפילו שתי הפעיות הגדולות שהיו מלפדות את העולם דובר־הערבית, שוב אין בהן אלא כדי להטעים את חילוקי־הדעות שבתוכן: מעולם לא נגלו המחלוקות ביתר־בהירות במועצות ה„חבר” הערבי מאשר בשעה שעלו ארץ־ישראל ואלזיריה על הפרק.

לשעבר די היה להזכיר פשוט שני חבלי־ארץ אלה, „קרבות האימפריאליזם או הציונות”, ומיד היתה מתחדשת האחדות במסגרת ה„חבר” — לפחות, למראית־עין. הפעם הזאת סר הקסם: אף אחת משתי בעיות־ה„פלא” אינה מעלימה את הניגודים. עם זאת, הרי אלה הם חבלי־הארץ היחידים באיזור דובר־הערבית שניצלו מן הגל הפן־ערבי. קיומו של שלטון בלתי־ערבי באלזיר ובירושלים, שלטון תקיף בהחלטתו לגונן על שני נאות־מדבר אלה מפני מפעלות ה„עורובה”, הריהו בבחינת קריאת־תגר כפולה על הפן־ערביות, השמה לאל את יומרותיה הפוללניות.

מאז הופעתו של האסלאם היו דוברי־הערבית שואבים את כוחם קודם־כל מן הרציפות הגיאוגרפית של שטחיהם, מן המפרץ הפרסי עד האוקיינוס האטלנטי. כך נוצר ממש מחסום כנגד אירופה, שלא יכלה להגיע אל המזרח הרחוק אלא על־ידי „התפשרות” עם אנשי־ביניים ערביים. אם אפשר יהיה לחדש את הרציפות האפקית הזאת, ולו גם על־ידי ארצות שאין להן מדיניות משותפת דווקא, די יהיה בסולרי דריות הערבית כדי לחזור ולאלץ את אירופה להתחשב בפן־ערביות; מה־גם שקיומו של מחסום כזה יחזור וייצור, בתנאים חדשים, את גורמי הגיאוגרפיה, הנפט והדיפלומטיה שהקוניקטורה הנוכחית נוטלתם מן העולם דובר־הערבית.

בטרם תשלים אירופה את תמורותיה, ובטרם תעמוד על האפשרויות הגלומות לגביה ב„איראפריקה”, חייבים הפן־ערבים אפוא לחזור ולסתום את הסדקים הפעורים בחלקקה הערבית: לחזור ולבלוע את מדינת־ישראל, להשיג את שיחורה של אלזיריה.

אין הממשלות הערביות רואות את שני העניינים האלה באור אחד. חיסולה של מדינת-ישראל לא יושג אלא בכוח-הזרוע, ואילו „שיחוררה“ של אלז'יריה אפשר להשיגו, לדעתם של שליטי קאהיר או בגדאד, בשורה של פעולות-לחץ על דעת-הקהל הבינלאומית ועל צרפת במגמה לפתיחת מו"מ בין פאריז להנהגת המורדים.

המעגל האפריקאי

אך בעודה חותרת לפוצץ את הבריחים הישראלי והלז'ירי, מפנה התנועה הפן-ערבית את מאמציה בכיוון חדש: לב היבשת האפריקאית. כזכור, זהו גם „המעגל“ השני בסדרת שלושה המעגלים המפורסמים של עבד אל-נאצר, ב„פילוסופיה של המהפכה“; בלא שיצליח להשלים את המעגל הראשון, ה„ערבי“, עובר ה„ראיס“ להתווית השני.

לאורך שלושה צירים מתנהלת חדירתה של ההשפעה הערבית לפני-היבשת: האחד, הוא הציר קאהיר-קונבנקה, אמור לגבש את שאיפותיו של המגרב הערבי. (לפי-שעה ההתקדמות כאן היא אטית מחמת נכחותו של הצבא הצרפתי באלז'יריה ואיבתו של משטר בורגיבה בתוניסיה). השני, הציר קאהיר-קונאקרי, אמור ליהנות מהתפתחותן של ארצות אפריקה-המערבית-הצרפתית לשעבר, ואילו הציר קאהיר-מומבאסה חותר לאגד את הארצות המוסלמיות בשוליה המזרחיים של יבשת אפריקה.

בשלוש המטרות האלו התעמולה המצרית מרכזת את מאמציה. „קול הערבים“ מרבה בתכניות בניבים אפריקאיים; מורים מצריים נוטלים לידיהם את החינוך היסודי בגיניאה. תעמלנים של הרפובליקה-הערבית-המאוחדת שוקדים לאחד את שלושת חבליה של סומאלי — לא בלי ברכתם של השלטונות הבריטיים.

אלו הן הבעיות שמעמידות כיום ארצות-המזרח הערביות הן בפני המערב הן בפני העולם הקומוניסטי. הודות לפן-ערביות פיצחה ברית-המועצות את הביצורים המערביים, שהפכו בזמנו את המזרח הקרוב לשמורת-צייד פרטית. היא חדרה גם אל מהלאה לזה: כיום קנתה לה הדיפלומטיה הקומוניסטית דריסת-רגל באפריקה כולה, ובאחרונה מינתה מוסקבה את גדול המומחים שלה לבעיות ערביות ואפריקאיות. מר דניאל סולוד, לתפקיד שגריר בקונאקרי. בתוך כך שליטיה של אפריקה לשעבר משתדלים להקים שם איוה בנין חדש אשר יאפשר להם לקיים יחסים פוריים עם הארצות הנחשלות.

אך ברבזמן שהאנגלואמריקאים משוכנעים כמדומה שאין לשמור אלא על קשרי-מסחר בלבד, הרי צרפת גורסת כי יש להקים יסוד לשיתוף-פעולה הדוק יותר בין אירופה לאפריקה. הניצול הישר של אוצרות סהרה, וכן ההכרח לקיים את המפעל הצרפתי באלז'יריה, מתווים לה קו שבו תוצרך לצעוד — יהיה מה שיהיה לחצם של ידידים ואויבים.

במת קוראים

דבר לא ראיתם בהירושימה?

(בשולי רשימתו של א. זוהר ב"קשת" ו')

"הירושימה, העיר הגזורה לפי מידת האהבה, איכזבה. הצילומים העילאיים, הטכניקה החדשה לגמרי, השילוב בין צילום, מלל ונעימה, המבשר מהפכה קולנועית — כל אלה מחפים על תוכן עלוב, או לכל המוטב — שלילי. יש להפריד לחלוטים בין צורת הביטוי לבין התוכן המתבטא בה; מצד אחד יש אחריות אסתטית, מצד שני — חוסר אחריות מוסרית. בשום פנים ואופן אין להשוות בין שני חלקי הסרט — פצצת הירושימה מזה, ונאפופיה של אשה נשואה עם גבר נשוי מזה".

כך פסק מיקהל המבקרים הישראלי.

בשיחות בבתי-הקפה של תל-אביב ורמת-גן, במעונות ירושלים וחיפה, עונים הבריות "אמן" אחריהם. הם נהנו מן הסרט. התרשמותם היתה עזה עד שבעצם לא השכילו לתפוס את התהום, בוהים נשארו כפרה למראה ציפורן שצבעה סגול. אך אין הקהל אוהב להתפעל. וכאשר סייעו להם המבקרים לפסוע פסיעה קדימה ולראות שגם את "הירושימה" ניתן לנחת, חשו הקלה איך-כך. הם טרפו את "הירושימה" במשנה-להט מפיון שלרצע נדמה היה להם כאילו לפנייהם דבר מוזר שאיש לא לימדם לגשת אליו. עתה עיפלו את "הירושימה", והודו למבקרים על שהראו להם היכן יוכלו לנעוץ שיניהם.

אולם הסרט "הירושימה אהובתי" הוא יצירה אמנותית אמיתית, שבה אפשר להגדיר אף לנחת אך אי-אפשר להפריד בין הצורה לתוכן. "הירושימה אהובתי" הוא שירה. אין בו מלים סתם; לשונו הצרפתית טעונה מתח נפשי גבוה, גוהרת גלים-גלים. ברורת-מיקצב.

מי שהבין מהותו זו של סרט-השירה הלירי ודאי לא יתפס עוד לחיפוש תכנים מדומים והסברים הגיוניים-כביכול. "הירושימה" אינו מטיף מוסר, אינו מספר סיפור, אינו מתאר תיאורים. הוא כולו השתפכות-הנפש, זמרת נפשה של אשה, שהיא הדמות האמיתית היחידה בסרט — כל השאר הם תפאורות: — השתפכות אגור צנטרית, רגשנית, חסרת מגע עם העולם הריאלי הסובב אותה.

שוב ושוב מודגש מומנט זה בסרט, בתחילת דבריו של היפאני עצמו: "את לא ראית דבר בהירושימה, שום דבר..." והיא משיבה: היא ראתה את המוזיאון ואת בית החולים, ואף ראתה יומני קולנוע — ישבה באולם-הקולנוע הנוח וחזתה בזוועות הירושימה. ברמה של המשמעויות, של ההסברים ושל הוש הפרופורציה אמנם צדק היפאני: בשום פנים לא היה ביכלתה לתפוס את אשר התרחש שם אז. מי מטיב לדעת זאת כפימאי אלן רנה, האיש אשר סרטו "לילה וערפל" המתאר את מחנות-ההשמדה הנאציים, לא הוצג כמעט בשום בית-קולנוע בעולם? אף בסרטים אין הקהל רוצה במגע קרוב עם זוועות. מדוע ינסו אפוא להאשים את הסרט בדבר שבו האשים את עצמו עוד בטרם יוקרן בראשונה?

סודו של "הירושימה" הוא שיש לתפסו על כמה מישורים בבת-אחת. יש בו כעין

השוואה בין הפצצה הגדולה לנאפופים הקטנים, אך ההשוואה מכוונת להצביע על עצם האבסורד שבה. עם זאת הוא קובע במפגיע שאבסורד על-דמיוני זה הוא בנמצא. ההגיון שלעצמו אין בכוחו לפתור שאלות בעלות עצמה כפצצת-האטום, ואילו העמדת השאלה על מישור רגשי מביאה לטיטושו־תחומים, עד ששוב אין הבדל בין אהבה-של-לילה לבין פצצה השולחת 200,000 נפשות-אדם אל ה"מעבר-מוזה". החיים והמוות, השחתת הגוף והאהבה, העיר והאיש, כל הערים וכל האנשים — אחד הם: היפאני שווה לגרמני, שווה להירושימה, שווה לאהבה, שווה לפצצת-האטום, שווה לבפי במרתף, שווה לסרטים על השלום, שווה לחוסר-מוסריות. הכל מתערבל יחד, ויחדיו יישכח הכל.

צורת הסרט מכוונת כפניה ישירה אל הרגשות; ההתרשמות חודרת אל התת-מודע לפני שיש זמן להתפכת. זהו בעצם סרט עלילה ראשון שבו לא "קורה" שום דבר, ובכל זאת הוא רחוק מהיות משעמם. הוא דומה לסרטי הקודמים של רנה, סרטי-התעודה שעל-הרוב היה נושאם דומם: ציוריו של ון-גוך, "גרניקה" של פיקאסו, הספריה הלאומית בפאריז ומחנות-ההשמדה נאציים בשיכחתם. בימיו הוא אישי כדיר־כך שאפשר לזהותו מיד, כחתימת-יד מפורסמת. הצורה האחידה בכל סרט באה כביטוי לאותה בעיה עצמה שעמה הוא נאבק: לקרוע את תכנו המוחשי ממסגרתו ולהעניק לו ערך של כלל ונצח. בעצם הרי זו בעייתו של האמן באשר הוא אמן.

גם "הירושימה" הוא מעין דוקומנטאציה של דומם. הנושא הוא גשמתה של אשה, ברגע אחד חולף של חייה. זהו מין חתך לעומק, של רגע בין הזמנים, תלוש כליל מן החיים היומיומיים. אין זה חשוב שבמסגרת הסרט נמשך רגע זה שני לילות; הזמן כלן אין לו כל משמעות.

שאר הדמויות בסרט, פריט לאשה, הן צללים, סמלים. גם היפאני משמש רק קיר מחוספס שאליו נורק כדור-גומי; מחמת חיספוסו של הקיר מוחזר הכדור פעם בזווית זו ופעם בזווית אחרת, אך חיים אין בו בקיר. רק דברים שיגלתיים ומסגרתיים יודעים אנו עליו, וכל האינפורמציה הניתנת נוגעת לאשה: הבהרת דמותה שלה מצריכה את סיפוריו על אשתו היפה עד מאד, על שהותו בחזית בזמן ההפצצה, על מקצועו ועל שעות-עבודתו. אחת התמונות המבהירות תלות זו ביותר היא המונולוג הפנימי המתמשך שלה: "אני רוצה להישאר בהירושימה". לפתע הוא מופיע, בלא שתפצה היא את פיה, והוא מבקשה: "הישארי בהירושימה!" הוא הדין בשאר הדמויות. החייל הגרמני נראה במטושטש בלבד. העיר נוור והעיר הירושימה מופיעות כפי שהן מצטיירות בעיניה. פצצת-האטום מגיעה אלינו כפי שהגיעה אליה, מפלי שני או שלישי — בית-החולים, יומני-הקולנוע והמוזיאון. רק האהבה, המלאה והרגעית, היא קנה-המידה, והמצלמה מוסרת בנאמנות גמורה את הציורים והדימויים הגזורים במידתה.

האבסורד הרעיוני הוא שיצר את האמת האמנותית. שפת התרגום של רנה גאונית, אך כמו בשאר סרטיו כן גם כאן היה האיש רק המבצע. את המקור, התסריט ודר השיה כתבה אשה, הסופרת מרגאריט דיורא. כך מצטיירת דמותה: אשה נבונה, שהאהבה ידעתה היטב, ובכל-זאת, כאמן אמיתי, היא מצליחה לראות את נושאה מבחוץ ומפנים כאחד, מתוך הזדהות המעניקה ליצירה את רוחה, ומתוך הסתייגות המקנה לה את הטכניקה שלה.

היא יודעת לצד מי ההגיון אף יודעת היא "ערכים" מהם; אין היא מזלזלת בהם. לא בכדי בחרה את דמות האשה כפי שבחרה; זוהי הדמות שכאשה אוהבת היא

עשויה עד-להפליא לעורר רגשי הזדהות ועם זאת, כבוגדת בעמה, באה היא לעורר את רגשי ההסתייגות. היא אף מגדירה אותה, את הדמות: מקטנותה שאפה להשחית, להיות מרשעת, יוצאת-דופן. מתוך כך קשרה את קשריה עם הגרמני, מתוך כך אין היא מוצאת מנוח בחיק בעלה וילדיה. עילה מהובלת כל-כך מוליכתה אל החוויה הגדולה-כביכול, פגישה מקרית בבית-קפה; ואחרי הבעירה של הלילה הראשון מוכנה היא שלא לראותו שוב. את המטוס אין לאחר.

גם היא ראתה את אשר ראו המבקרים: זהו „סיפור-בגרוש“, מין רומן זעיר אשר מן הראוי לו שיישכח. גם את פצצת-האטום תשכח שכוח, שהרי ראתה אותה רק ביומני-הקולנוע ובעצם נמצאה בפאריז אותו יוס'קין נחמד שבו חרבה הירושימה הישנה.

היא תופסת את האפסורד שבחייה לא פחות מאשר את ההכרח להמשיך בהם. כשוב אליה הכרתה אחרי אבדן אהובה הגרמני, אמרו עליה: „היא התפכחה“. אך מה היא אותה התפכחות אם לא השלמה עם אותם דברים קטנים, מגוחכים, שהם-הם עמלו של אדם? וכלום תיתכן השלמה בלעדי אותם רגעים של התעלות מטורפת למחצה, כאשר ישתווה האדם, כהרף-עין, לאלים ואהבתו תשווה ללהבת הפצצה?

הרגע של פגישתה עם היפאני דומה לרגע שבו הגיע סיופוס של קאמי אל פסגת ההר והוא יודע כי מיד שוב יפול הסלע תהומה. זהו רגע טראגי, על-אנושי, משום שיש בו תודעה על-אנושית, כל השאר אינו אלא תוצאה; סיופוס פונה ופוסע במורד ההר כדי להתחיל מחדש בעמל של העלאת הסלע, אשר לרגע קט נפטר ממנו, אכן, האשה חוזרת לצרפת, אל חיי-יומיום המלאים עובדות חסרות משמעות.

כך אומר קאמי על גיבורו האפסורדי (תרגום שלי — ע. ב.): „הוא קיים, בזכות תשוקותיו כבזכות עינוייו. הוא בז לאלים, הוא שונא את המוות, והוא משתוקק לחיים — מידותיו אלו הביאו עליו את העונש האיום, גזרו עליו להתאמץ בכל ישותו ולהעלות חרס. זהו המחיר שיש לשלמו תמורת התשוקות של העולם הזה“.

שלושה מישורים לפחות יש בסרט זה. האחד הוא מישור ההתרשמות, מיוזג התמונה והצליל והמלים בפשט שלהן. במישור השני אנו מגלים את הסתירה, מסיקים בטעות שהסרט רוצה לומר שפצצת-אטום שוכחים ממש כמו ששוכחים אהבה גדולה. מוטיב זה קיים, אך הוא צדדי ויש להבינו כראוי: אותם שראו את הפצצה, לעולם לא ישכחוה; האחרים יכולים לשכחה מאחר שמעולם לא ידעוה ממש. הנעצר במישור זה חייב לכפור במהותו האמנותית של הסרט, שפן הנעצר כאן הריהו תולש את הרעיונות מצורת ביטויים — שולל את אחדותם.

ואילו במישור השלישי תוכן וצורה נכרכים יחדיו, האמת מובנת ומוארת בלבה של האשה. מרגאריט דיורא יצרה גיבורה אפסורדית, והיא טראגית משום שהיא יודעת, משום שהיא מבינה אף בשלב האחרון של היסחפותה — שחיבתה היא לשוב אל חיים של עמל-שווא ואחיות-עיניים.

המישור השלישי של הסרט הוא כולו מוטרם. בהתרחשויות הנפשיות חסרות-ההגיון אין כלל מקום שבו אפשר להודקק לאמת-מידה של מוסר; ואילו ביטויין החיצוני של התרחשויות אלו, תירגומן לפעילויות שהן „עלילתן“ של הסרט, נשקל היטב ונמצא קל, זול ובלתי-הולם אף בפי גיבורתו. אלא שלאמת האמנותית יש מוסריות משלה, ותפיסתה של זו היא תנאי-מוקדם להוצאת-משפט.

עמוס בן-זרר

הארדיכלות וכלכלת-השפע

ארדיכלות המאה הי"ט באירופה לא היתה ארדיכלות כנה. ההיכלים, תחנות הרכבת, המוזיאונים ובתי-המגורים של השכבות האמידות נבנו לא מתוך דאגה רצינית לארגון תהליכי החיים במרחב שתוחם בתבונה כי אם בעיקר כדי להאדיר רושם ולהפגין כלפי הוץ את העצמה והעושר של הפרט, החברה או המדינה. לעומת זאת נבנו מעונותיהם של פשוטי-העם מתוך זילזול מוחלט בצרכים היסודיים ביותר של האדם. אורוות הסוסים תוכננו ונבנו באותה תקופה מתוך דאגה גדולה לנוחות, להיגיינה ולרווחה של בעלי-חיים מיוחסים אלה. הירושה של משכנות-העוני באירופה היא כמעט כולה ירושת המאה שעברה.

הארדיכלות המודרנית, שקמה כתגובה חריפה על מציאות זו, שמה למטרה לעצמה למצוא פתרונות לצרכים האמיתיים של בני-האדם. מטרה זו תאמה את ההשקפות המתקדמות של התקופה בכל השטחים. השגתה היתה מותנית ראשית-כל בדאגה שווה לכל אדם, ושנית — בחשיפת צרכיהם האמיתיים של בני-אדם ובהבחנה ברורה ביניהם לבין הצרכים המדומים, שהיו עיקר עניינם של ארדיכלי המאה הי"ט.

אין זה נכון (כפי שטוענים כיום רבים) שבראשית דרכה היה עיסוקה של הארדיכלית המודרנית בצרכים חמריים ופונקציונליים בלבד. הארדיכלות החדשה והדמוקרטית לא ראתה את האדם כמכלול פונקציות שימושיות בלבד. מאז ראשית דרכה, בנסיונותיהם המגששים של אורטה והנרי ון-דה-רולדה הבלגיים, טוני גרביניה הצרפתי, סוליבן ופרנק לוי-רייט האמריקאים ורבים אחרים, היתה הארדיכלות החדשה ערה גם לבעיות הנפשיות של האדם. הפתרונות הפונקציונליים לא באו אלא כדי ליצור מסגרת-חיים רציונלית ויעילה ולאפשר ע"י כך פיתוח חיים אינטנסיביים, תרבותיים, בריאים ומלאי אושר במסגרת זו.

הצרכים האמיתיים הם אפוא, לכל הדעות, צרכי-חומר-ונפש שאין להפריד ביניהם. מן הבחינה החמרית הבינו חלוצי הארדיכלות המודרנית שהבעיה המרכזית היא להביא את פירות הציביליזציה המודרנית לשימוש הכללי, תחת שיהיו, כבעבר, נחלתם של עשירים בלבד. אשר לצרכים הנפשיים, הרי עמדו בתוקף על זכותו של כל אדם, כעני כעשיר, לפרטיות, למרחב-מחיה מספיק, לאוויר צה, לאור-שמש, למגע עם הטבע. אין לדבר על צרכים נפשיים אחרים, כגון צמא לאמנות ולתרבות, לפני סיפוק עיקרן של הדרישות ההיגייניות והפסיכולוגיות הראשוניות הללו.

לא עברו ימים רבים והתברר כי אין כל אפשרות לפתור בעיות אלו בתיכנון המגורים בלבד כי אם יש לתכנן תיכנון אורגני, רציונלי ומלא את השכונה ואת העיר. תכניתו של ברלוי לעיר אמסטרדם בשנת 1916 וספרו המפורסם של פטריק גדס על הצורך בתיכנון אזורי, שנתפרסם באותה עת, הם עדות לגישה חדשה זו. אפשר אפילו להרחיק לכת ולראות בעיר-הגנים הראשונה, לצ'וורת, שליד לונדון, את אחד הנסיונות הראשונים בכיוון זה.

כיום הדבר מובן מאליו: המגורים אינם יכולים להכיל את כל השירותים הדרושים לאדם בחברה המודרנית; החינוך, שירותי הבריאות, הפבישים ואמצעי התחבורה, הגנים, מוסדות החברה, המימשל והתרבות השונים — הכרחיים הם לאדם כדי שיוכל לחיות חיים תקינים ומלאים.

תכנון-הערים והתכנון האזורי גדלו עם הבשלת ההכרה הזאת, ועמם נעשתה הארדיכלות אמנות חברתית, כפי שקרא לה ון-דר-סוואלמן, אחד מחבריו הראשונים של גרס. בשנת 1916. הכרת החובה ללמוד את הצרכים האמיתיים של האדם במלוא הקפם היא שהעמידה את הבסיס הרציונלי לארדיכלות המודרנית בראשיתה.

אולם בשטח זה, החברתי והכלכלי, הופיעו סתירות שלא היה בידי הארדיכל להתגבר עליהן והוא חסר-אונים בפניהן עד היום הזה. הכלכלה הלאומית של המדינות הרכושניות לא יכלה בשום אופן לספק את הדרישות שנוסחו בבהירות כזאת ובהקף כזה.

תחת לחץ עצום של עובדות — גידול התעשייה והערים, תביעתם הנמרצת של שתי מלחמות-עולם — נאלצו הממשלות להירתם בעול השיפון העממי. בארצות העשירות יותר הפך השיכון העממי אחד המכשירים לחלוקה מחדשת של ההכנסה הלאומית. אך בתוך כך נשארה בעינה נטייתן של השכבות העשירות בכל ארץ להפחית ככל האפשר את החלק המוקצב לדלת-העם, להפחית מן המסים המוטלים על בעלי היכולת ולקצץ בהשקעות המדינה במוסדות ובשירותים הציבוריים המצריכים הגדלת המסים.

עם זאת הלכה הארדיכלות המודרנית ונרתמה לסיפוק צרכיהם של בעלי-היכולת: ארמנות-משרדים של החברות הכלכליות הגדולות והבנקים, בתי-מגורים משותפים מפוארים להשפרה (ואחר-כך גם למכירת דירות), מעונות-פאר פרטיים — בכל אלה נוצלו עד-מהרה כל השגי המחשבה והטכניקה הארכיטקטונית החדשה. תיכנון השיפונים והשירותים הציבוריים, בעלי התקציבים המוגבלים, תבע לימוד יסודי של הצרכים — כדי למעט בהוצאות. מכאן נובע האופי הרציונלי של בניה זו. אולם לא כך היה דינה של הבניה לצרכם של בעלי-היכולת. הנוחות והרווחה היו נחלתם גם במסגרת הארדיכלות הישנה, בלתי-הרציונלית. אמנם נוצלו בבניה העשירה כל השגיה של הארדיכלות החדשה והרציונלית, אך לא היה די בכך: הארדיכלות העשירה הפכה תוך זמן קצר ארדיכלות של ראווה, של הפגנת עצמה כלכלית, עושר ופרסטיז'ה. בתופעה זו יש לראות נסיגה, אמנם חלקית, לעומת התפיסה הארדיכלית של המאה שעברה, ואם גם במסווה של צורות חדשות ובלווית ציוד חדיש.

*

בתוך שאר גורמים שהביאו לפריחתה של ארדיכלות-מותרות-וביזבו מטעמי ראווה ופרסטיז'ה יש לציין במיוחד אחת מתכונות-היסוד של כלכלת היוזמה החפשית, היא — פיתוח מלאכותי של צריכת מוצרי-מותרות שהם בלתי-הכרחיים כשלעצמם אך בעלי משמעות הפגנתית.

תומס בלוג מתאר במאמר מעניין ומקיף (ב„ניו-סטייטסמן” מיום 12.12.59) את התופעה הזאת. בתארו את הנטיה של השכבות האמידות למעט בהוצאות אקסטרא-ואגנטיות, להרבות באגירת הון ולמעט בתשלום מסים, הוא מציין את התוצאה ההכרחית הנובעת מזה: הפחתת הביקוש למוצרים, ומכאן — הפסקת הגידול התעשייתי, אלא אם ימצא „מנגנון” שיגדיל את הנטיה הפללית לצריכה.

„מנגנון זה” אומר בלוג, „יש לראות במיבצעי הפרסומת הנמרצים, המביאים להתישנות פסיכולוגית (בניגוד להתישנות הפיזית) של סחורות, וביחוד של סחורות המאריכות ימים. מתפתח מסע קדחתני ליצור אצל בני-אדם ביקוש חדש, או נכון יותר, לנסות ולהניעם לבטא את אישיותם במצרכים בעלי משמעות סמלית. סחורות

אינן מבוקשות עוד בגלל שימושיותן כי אם בגלל מה שהן מבטאות, בגלל הפרטי טיזיה שהן מוסיפות לבעליהן או לצורכיהן, בגלל הרושם והרגשות שהן מעוררות באנשים אחרים. בדרך זו נמנעת הנטייה לרוויה כלכלית והביקוש נעשה בלתי מוגבל כמעט.

הגידול בעצמת הייצור — אם לא יכוון לריבוי הפנאי, להרחבת החינוך ולגידול השירותים הכלליים, שבלעדיהם אין להפיק הנאה מפנאי — יכול להניב רווחים רק אם נוצרים צרכים חמריים אישיים חדשים שבעקבותיהם נוצר חוסר-סיפוק, המשמש בסיס למפעלים חדשים. צרכים קולקטיביים אינם זוכים לעידוד היות והם מצריכים אמצעים קולקטיביים, הכנסה ממסים או ממפעלים שבבעלות ציבורית. תעמולה נמרצת מנוהלת נגד „פינוק“ ע"י בתי-ספר, בתי-ח וספריות משופרים. השפעת הגורמים הכלכליים המתוארים ע"י בלוג ניפרת מאד בכל שטחי האמנות. הרדיפה הקדחתנית אחרי חידושים, אמצאות ו„אוריגינליות“ בכל מחיר נראית מזוהה פחות על הרקע הכלכלי המתואר. „שוק“ מוצרי האמנות מחדש את אופנותיו בתדירות שאינה נופלת כמעט מזו של חידוש אופנת הלבוש, המבוססת כידוע על אינטרסים מסחריים מובהקים של יצרני בדים, לבוש, תכשיטים וכו'.

ה„אוריגינליות“ וה„גילויים“ השונים המופיעים תדיר פה'ושם הם אמצעי בדוק בידי האמן השאפתן לפרוץ את החומות הגודרות בפניו את ה„שוק“ האמנותי. אלא שלא רק במישור המסחרי של האמנות ניפר הדבר כי אם גם בהפרה הנפוצה כיום בכל הארצות המפותחות (כלומר — הארצות שלגביהן נכון תיאורו של בלוג), ובעיקר בשכבות האמידות, כי יש לפתח בבתי-הספר לאמנות ולאודיאליות את כושר האמצאה, כושר היצירה והתפעמית, האישית עד מאד והחורגת מן המקובל. מובן מאליו שמאמץ זה של רבבות תלמידים להגיע בכל מחיר לדרגת „יוצר אוריגינלי“ מביא לידי זילזול בעקרונות ההגיוניים המרסנים ובחוקי הקומפוזיציה שהיו תמיד מסגרת-משמעת לכל יוצר אמיתי. מכאן השפע העצום של יצירות נסיוניות והרס הבסיס הרעיוני והמחשבתי הרציונלי. . .

עד כאן — תיאור התהליך בארצות העשירות והמפותחות. מכאן — דברי בלוג על השפעת תופעה זו על הארצות הנחשלות.

„...הן נטולות לגמרי אינטגרציה חברתית הנוצרת ע"י מדינת-הסעד וע"י הטלת מסים גבוהים ומדורגים. ביטול הפיקוח הביא אפוא לידי ביזבוז כוח-ההשקעה ע"י בניית-מותרות ויבוא-מותרות של מוצרים מאריכיימים מארצות המערב, כי העשירים ניצלו את החופש החדש (ביטול ההגבלות והפיקוח) כדי לספק את שאיפתם לסימנייהכר אלה של עליונותם. לחץ כשרון-המכירה של הארצות העשירות והפרסטיזיה הבאה עם רכישת מוצרי-מותרות מובהקים (מכוניות קדילק, מכשירי טלביזיה וכו') הוסיפו על חומרת התופעה...“

*

אם הבאנו ציטטות אלו באריכות אין זה אלא כדי לבסס את ההנחה שגורמים כלכליים כבדי-משקל הם המעצבים בעיקר את דמות הבניה האמידה והעשירה כיום. גורמים אלה יצרו מושגים, הלכירוה והרגלי-חיים שבהכרח השפיעו על דמות בנייני הציבור הרפרונטטיביים, עוררו חתירה לפאר הדר לעומת פשטות עניינית והביאו לידי הנחת הצרכים במוסדות-ציבור עממיים. גם אצלנו אפשר לעמוד על הניגוד העצום בין הפאר והרווחה של „היכל התרבות“, בנייני-האומה, האוניברסיטה, בתי-החולים המרכזיים וכו' — המיצגים מוסדות וגופי-ציבור הצמאים לפרסטיזיה — לעומת בתי-הספר, גני-הילדים, המרפאות, משרדי-הממשלה המיועדים לקהל הרחב, בתי-המשפט, בנייני הדואר, המשטרה וכו' (החלוקה היא גם בין בניינים המוקמים

בתרומות מחו"ל לעומת בניינים המוקמים בכספי משלם-המסים). לא מעט דובר אצלנו על הסנוביזם שהשתלט על צדדים שונים של חיינו, אלא שגם את הופעתו ופריחתו של סנוביזם יש להסביר על בסיסן של תופעות-יסוד כלכליות וחברתיות.

אם ננסה לסכם בקיצור (ובפשטנות) את סימניה-הפך של הארדיכלות העשירה — נמצא שהיא לוקה, קודם-כל, בהיעדר אופי רציונלי כבסיס ראשוני, שהיא שואפת להשגי פרסטיז'ה יותר מאשר להשגי הגיון, שהיא משופעת שפע של אמצעים טכניים, חמרים מגוונים ויקרים, שטחי-בנין וחלקי-בנין בלתי-הכרחיים ואפילו בלתי-דרושים, ושהיא משתדלת להתאים את עצמה לדפוסים המקובלים בעולם הרחב כדפוסים מפוארים המעניקים פרסטיז'ה.

מקורות ההשראה המקובלים כיום ביותר ברחבי תבל, וגם אצלנו, הם ברזיל וארצות-הברית, וכדאי לעמוד כאן בקצרה על מהותם.

התהליך המתואר בראשית דברים אלה חל בברזיל במהירות מסחררת. לאחר שפרצו את חומות המסורת השיגו ארדיכלי ברזיל, המוכשרים עד מאד, הכרה וכבוד בארצם ובעולם כולו. אולם עם שעלתה קרנם בארצם נרתמו חישה-מהר לתיכנון מגורים ומוסדות למיליונרים. תכנית עיר-הבירה החדשה ברזיליה, המוקמת עתה, מתוכננת לראווה, להדהמה ולהאדרת קרנה של הממשלה המקימה אותה, תוך זילזול מוצהר בפרימאט של העקרון הרציונלי. עיר זו אפשר לדמות למעשה-פרעה אך בשום אופן לא למעשה יישובי של חברה דמוקרטית המעוניינת בסיפוקם של צרכים עממיים.

גם בארצות-הברית ניכר תהליך זה של פריחת הארדיכלות החדשה ורתמתה בעיקר לצרכי הבניה העשירה. מכאן הנחשלות המפורסמת של ארה"ב בתיכנון-ערים לעומת ארצות אירופה. אולם יש לציין שהמסורת הרציונלית-החרשתית, המושרשת בהכרתם של תושבי ארץ זו, שמה סייג לתופעת ההתדרדרות במדרון של אירציונליות.

לעומת ארצות אלו הרי בארצות סקנדינביה, בהולנד ובארצות אירופיות אחרות הבנייה העממית היא אמידה, אך בלא התנשאות. הואיל והשיכונים מבוססים שם על הלוואות ממשלתיות גדולות ונוחות (בשבדיה עד 96% מתקציב הבניה!), השיכון האמיד הוא חסר פאר. בגלל חלוקה קטבית פחות של ההכנסה הלאומית יש פחות תופעות ביזבון אצל העשירים. מכאן התפתחותם של מושגיריסון ונטיה לפשטות בעלת איכות משובחת, לא לשפע ולהידור.

אצלנו חל בשנים האחרונות שינוי מהפכני בהרכב האוכלוסיה ובאפיה, ועם זאת גשתנה לחלוטים גם אופי האוכלוסיה הוותיקה. חל קיטוב בין מעמדות שונים, והחילוק ביניהם גדל והולך. יש ישראל א' וישראל ב', יש שיכון-עולים ושיכון-חסכון-לבנין; יש בתים משותפים של רמת-גן וגבעתיים, ולעומתם — בנייני-פאר יקרים ברחובות מסוימים של ת"א; יש שיכוני-פרוורים ויש שכונות של "חווילות"; ועל הכל — יש נדידה מתמדת ובלתי-נמנעת מן הנמוך אל הגבוה, מן הבית המשותף הישן — לחדש, מן הבית המשותף — אל ה"חווילה", שנעשתה סימן-הפך למעמד של כבוד ושל רווחה כלכלית ונתקשטה כבר בסימניה-הפך של מותרות, שאין להם ערך שימושי אך הם חשובים עד מאד כסמלים של מעמד חברתי.

תופעה זו לא יכלה שלא להשפיע, אם ביודעים ואם בלא יודעים, על מושגיהם של רבים מקברניטי האוכלוסיה, מנהלי המשרדים והמוסדות, וכמובן גם על מושגיהם של ארדיכלי הארץ.

ברור כי אין המדובר כאן בכשרונם או ביכולתם המקצועית של ארדיכלי הארץ כי אם באופי החברתי של יצירתם. היכולת הארדיכלית של ארצנו היא כיום מן המשובחות בעולם, אולם ארדיכלי הארץ הושפעו מן התהליכים החברתיים והכלכליים המתוארים למעלה ולא עמד בהם הכוח לרסן כהלכה את התופעה החברתית ההרסנית, שעודנה בראשיתה.

יותר ויותר אנו מוצאים נסיגה מן ההשקפה הרציונלית, המסולקת הצדה כ„דוגמתית“ כביכול. יותר ויותר נפוצה הגישה הסנטימנטלית (המוסווית), הצורתית, המוצגת לראווה, המבקשת ליצור „אווירה“, „רושם“, להפגין באמצעות בניינים וערים משמעות שונות. יותר ויותר מתרווח הרצון „להשאיר ירושה ארכיטקטונית“ לדורות הבאים בדמות חזותית ולא דווקא לתת סיפוק מלא לצרכים האמיתיים של הדור הזה.

באחדים מן „השיכונים לדוגמה“ המוקמים כיום בארצנו בולטת הנטיה להתרכז בעיקר בדמות החזותית, לפעמים תוך התעלמות מן הצרכים היסודיים ביותר של האדם במגוריו ובשכונתו. בנייני-קומות מוצעים ונבנים כיום לא מתוך שיקול רציונלי כי אם מתוך שאיפה למונומנטליות, ל„סילוואטה“ של העיר, ודבר זה נעשה למרות היוקר המופרז של כל דירה בבנין מרובה-קומות לעומת מחירה של אותה דירה בבית רגיל. בניין הכור האטומי שהוקם בשפלת החוף (הכוונה לבנין בלבד, ולא למיתקנים!) הוא גילוי מובהק לנטיה זו. תכנית בנין זה הוזמנה משום-מה אצל ארדיכל ידוע בארצות-הברית, והוא תיכנן אותו ברוח בנין מצרי קדום (!) עם סיבוכים פסבדו־קונסטרוקטיביים, המיקרים אותו במידה רבה, ובכוונה גלויה להפוך מעבדה מדעית מובהקת זו למעין מקדש־אנדרטה לראווה ולעשיית רושם. אלו הן דוגמות אחדות מן הבולטות. גישה זו הולמת את הלך-הרוח הנפוץ והולך בין המנהלים, אנשי השלטון והשכבות האמידות, וכן את האידיאולוגיה של הכלכלה ה„חפשית“ בעולם.

הציבור, המופתע כיום מן הצורות החדשות המשופעות עליו, הוא שיבוא, בסופו של דבר, בכתב-האשמה חמור נגד המתכננים ושולחיהם על שאינם פותרים בעיות של ממש, על שהם עוסקים בתפאורה גרנדיוזית במקום שנדרש מעשה שקול ומנומק.

הארדיכל ויתר על המנהיגות הרוחנית שהיתה בידו לפני כשלושים שנה. איש לא גזל מנהיגות זו מידו; היא הושמטה מעצמה. הארדיכל בארצות רבות, ובכללן גם בארצנו, חדל להיות מנהיג והוגה רעיונות לקידום החברה במלואה. הוא הפך „עושה תכניות“ מוכשר ומצלחה, אך ויתר על התפקיד הקשה וכפוי-הטובה של פתרון בעיות. הוא חדל לבקש ליצג את המוני-העם האילמים וכיום הוא רק ממלא שליחיות המוטלות עליו ע"י בעלי-היכולת המומינים תכניות — אם פרטים ואם מוסדות או גופי שלטון — ובהכרח הוא מושפע מחליפות הלך-רוחם.

מיכאל קון

ספרים

סיכום ביניים

בהפרש-זמן של 3 שנים (1954—1957) זיכרנו המשורר הצעיר דוד אבידן בשני קבצי שירה, „ברזים ערופי-שפתיים“ ו„בעיות אי-שיות“. כתום 3 שנים נוספות הוא מוכנו בקובץ שלישי, „סיכום-ביניים“, שמעיקרו, כמדומה, אינו אלא מבחר השירים שפונסו בשני הקודמים בצירוף עוד אחדים שנתחברו רו מאז.

לא מעטים מילודי ראשית-המאה שעודם חיים בתוכנו כוללים במושג „משמרת צעירה“, בכל הנוגע לשירה העברית, בעיקר את טשרניחובסקי, שניאור, פייכמן ועקב כהן. צעירים מעט מהם מכוונים במונח זה לא. שלונסקי, א. צ. גרינברג, ש. שלום וי. למדן, לפעמים אף לנ. אלתרמן. אחרים רגילים ליחד את המונח לקבוצת המשוררים „חניכי הפלמ"ח“, ובקונטקסט זה מצטייר להם, כמוכּן, בראש-זראשונה שמו של חיים גורי, ואילו בשנים האחרונות מתפשט, בדרך הטבע, הנוהג לשים גושפנקה זו על מחברים שהם כיום בני 25—30 או פחות. בקשר לכך מעלים, בראש-זראשונה, את שמו של דוד אבידן. (אולי כאן המקום להזכיר שגור הג זה מתפשט לא בלי סיועם הנמרץ, השקדני ובלתי-האמצעי של מר אבידן עצמו ואחד או שנים מעמיתיו בני-גילו).

הכללות אלו אין ליחס להן, כמוכּן, תוקף ומשמעות יותר ממה שיש בהן, מהגם של-עתים קרובות למדי יארע כי, בחלוף איוה פרק-זמן ובהשתנתות זווית-הראיה מעט, נמצא והנה אותן „קבוצות“ משוררים, שאוגדו יחד בשרירות-טעמים-וצרכיהם של רצונותם וע-תונאים ספרותיים, ואשר נחשבו „טיפוסיות“ לשירת דורם והוויתו, לא היו „טיפוסיות“ כל-עיקר, ומכל-מקום חילוקים שבתוכן מרר

בים היו מצד-השווה שבין חבריהן. תכופות גם יסתבר שצד-השווה בין משוררים מסר-ימים בני „משמרות“ שונות חשוב הוא מויקת-השיתוף בינם לבין חבריהם-למשמרת, כביכול, ואפילו עד כדי להעמיד באור גלעג למדי את עצם ההתעסקות כבדת-הראש בטי-ווגיי-משמרות. כך, למשל, אפשר להצביע על כך שזיקתם של משוררים כי. עמיחי, או ד. אבידן, אל משורר כח. גורי עודפת, וקובעת, יותר מויקתם של הללו אל אחרים הנמנים כביכול על ה„משמרת“ שאליה טרחו הטורחים (והמטריחים) לשייך את עמיחי ואת אבידן כאחד.

הערה זו אפשר מאד שתיראה תמוהה בעיני אחדים מן הקוראים, שהורגלו בשיגרת המיונים הספרותיים של השנתיים האחרות גות, ולכן היא מחייבת לפחות כמה שורות של הסבר. והנה, תהיה אשר תהיה דעתנו על זיקת ה„רציפות“ וה„המשכיות“ שבין המשוררים מ„קבוצת-הגיל“ של גורי וחב-ריו ל„משמרות הצעירות“ הקודמות להם ועל צד החיוב הרחוני-התרבותי שבזיקה זו, במידה שהיא קיימת — דומה שאין מקום למחלוקת באשר ליחס-הרציפות-וההמשך שבין צעירי-הצעירים לח. גורי ובני-גילו. אותם משוררים צעירים שהחלו להופיע ולת-פוס מקום בשירה העברית בשנות ה-40 למאה הזאת היו, קודם-כל, גילוי ראשון של שירה עברית „ילידית“, „אוטוכטונית“, בין שעמדו בידועים על מלוא משמעותו של ייחודם זה ובין שלא עמדו עליו כל-צרכם; אבידן וכיוצא-בו הם, קודם-כל, דור שני לשירה עברית-אוטוכטונית. זוהי קביעה שאיננה ביו-גיאוגרפית בלבד, שכן הצד-השווה הזה תוחם לשתי ה„משמרות“ הללו תחום אחד משותף, להבדילן בחריף מן ה„משמרות“ שקדמו להן, שאותן מנינו בראש הרישמה הזאת.

בתוקף אי-אלה גורמים פסיכולוגיים, חברי-תיים והיסטוריים — שלא נוכל אף לנסות לפרטם כאן — הצטיינו רוב-רובם של משור-רי „המשמרת של שנות ה-40“, הקבוצה הראשונה של משוררים עבריים-ילידים, בעיקר

מאד, אישיות ביותר; בעיות של „ברז ערוף־שפתיים“, במובן איש־ארוטי־סמלי מסוים מאד.

*

„השירים, כדרכם, אינם מגלים / אלא את הניתן להיאמר במלים“, מתרה בנו אבידן באחד השירים הראשונים בקובץ שלפנינו, „יפוי־כוח“. עם זאת הוא מרבה לגלות לקר־רא כי יש לו מה להסתיר מפניו. יש איוה „כתם“ על הקיר („הכתם נשאר על הקיר, עמ' 21/2), משהו ניסה לגרדו מעל הקיר (לשווא) וכל הנסיונות הנוספים להדיחו אף הם עולים בתוהו. „אם כך ואם כך — הכתם נשאר על הקיר“. ישנה גם „העובדה הפ־שוטה, החותכת, / שאין לנו בעצם לאן ללכת... / יש תשוקה חזקה לזרום, / ... כמו נהר, יחידי, לזרום, לזרום, / יש עצמה ויש מרץ“ — אבל „אהבה אין“ (שם, „יפוי־כוח“).

השירים אולי באמת אינם מגלים אלא „את הניתן להיאמר במלים“, אבל אולי רב־רב הוא הניתן „להיאמר במלים“ — או לפחות להירמו ולהיסמל בהן. הקורא המבחין, המ־עונין, אשר יבקש להתאמץ ולהבקיע אל מצפונו הנסתרים של ד. אבידן, להתחקות אחר חוטיהם וקישוריהם של אי־אלה סמלי־מפתח בשיריו, דומה שיגיע לכמה גילויים מפתיעים כלשהו. אולי אף לא יצריכו הגיי־ויים האלה מאמצים מופלגים מדי.

אפייני, חושפני מאד הוא השיר „גון־קוני־פורמיום“ (ע"ע 15/16); פזמוני־כביכול בחריזתו ובנגינתו, ציבורי־כביכול בשמו ובתכנו, אחר לגמרי במהותו האמיתית. הו־איל וזהו שיר־מפתח לצורך ענייננו, נביא אותו כאן כולו (כל ההדגשות שלי. — צ.פ.).

„הכל היה ידוע מתמיד. / פעמוניו דחו את צילצולו / עד לאחר האזעקה. אר־לם / הכל היה ידוע מתמיד. // ואז החמרים, מהם קורץ, / הכריזו מרד, והכל פרץ. //

מניין בא היצר הממית / ומי שיחרר אותו מבלי משים. / הלוא הכל ידוע מת־מיד / ואין מקום למעשי נסים ...//

בחדוות גילוי של עולמם המיוחד, בהתע־קות חוזרת בעולמם זה, בין במשורר האישי הסהור ובין, באורח בולט אולי יותר, במי־שור הקיבוצי. דבר זה מבדילים ממשוררי כל ה„משמרות“ הקודמות להם במה־שקרוי „השירה העברית החדשה“, שעם כל היותם נתונים, במידה זו או אחרת, ובטבע הדברים, איש לעולמו האישי, הרי בכללותם הם חדורים עד מוח־עצמותיהם „תודעה יהו־דית“, מעוגנים היטב במרחב אידיא־היס־טורי־תרבותי המקיף, בוואריאציות אישיות בלתי־נמנעות, את מלוא התולדה היהודית, הפרובלמטיקה היהודית, המטרילוגיה ה־יהודית, האסכטולוגיה היהודית, המחשבה היהודית, התיאולוגיה היהודית והגיאוגרפיה היהודית (במובנה הספציפי) — על ההשפעות ה„חיצוניות“ והמשקעים ה„חיצוניים“ שנעשו חלק בלתי־נפרד מכל המטען הזה.

לא גוריו ושכמותו ולא אבידן ושכמותו אינם מבקשים, לאמיתו של דבר, להתעסק בשאלות היסטוריות גדולות — כל־עולמיות, כל־יהודיות, או כל־פרולטריות, למשל. במי־דה שהם מסוגלים לחרוג מתחום חוויותיהם הפרטיות — וכשלעצמנו אין אנו רואים את המשורר חייב לחרוג מהן — נתונים הם לכל היותר לבעיות דורם, במובן הקיומי והמקומי בלבד. ההבדל בין אלה לאלה הוא, בסופו של דבר (או — בסיוע־ביניים...), ההבדל במידת צימצומה של ה„דיא־פראג־מה“.

וכאן אפשר ללמוד משהו מהשוואת שמו־תיהם של קבצי־השירה של גוריו ושל אבי־דן, למשל. קבציו של הראשון נקראו „פרחי אש“, „שירי חותם“. אבידן קרא לקבציו „בעיות אישיות“, „ברזים ערו־שפתיים“ — משהו הרבה פחות „פיוטי“ ו„ציורי“, הרבה יותר „יבש“ ו„קונקרטי“. הרבה יותר מוגבל. וכפי שעוד נראה אולי בהמשך הדברים, הרי גם כשאבידן מדבר בגוף־ראשון־רבים (והוא אהוב זאת מאד) עניינו הוא בבעיות אישיות

* דוד אבידן: סיכום ביניים. הוצאת „עכ־שיר“, ירושלים תש״ך. תצלום המחבר: צבי גלזר, 84 עמ'.

כברת־דרך ואחר־כך אשוב. / ...וכשפעם
ברגע חזק של חולשה אחשוך בך /
ואלך בצעדים פחופים לכיוון האגם, /
תבוא רוח מקרית בהחלט בריצה ותשרוק
בך, / ואת תתפשטי, ויהיה מין רשרוש
באגם, / ואמצא את בגדיך בלבד. אז
אולי תחרוק בך אהבה ישנה וחסרת־סיי
פויים. באגם / תעגון בלחישת דומיה
אבודה...

נציץ עוד, למשל, בשיר אחר הקרוי, מתוך
אירוניה־עצמית מרירה, "שיר לכת" (36/7):

...כל אחד מאתנו לאסון מועד / וכל
אחד מאתנו יודע / ... רק שאין לנו אפי'
שרות לעצור את / הדחף הזה, ושמן
מורך / יש בנו, ובעצם הרבה מאד. /
מפעם לפעם אוכלים ושותים / מחליפים
חולצה ופוחתים־טוגרים ברו. / ...וסופנו
שאנו מעלים חרט...

היש מוצא למשוררנו ממבוי סתום זה, מן
התחושה המיאשת ש"הסופה / לעולם לער
לם לא תזכה להדביק את סופה" (ע' 81),
זו התחושה המהלכת ב"סיכום־ביניים"? חור
סר־היכולת למצוא פורקן ביחסים ארוטיים
עם הזולת, עם בת המין השני, כלום לא
יימצא לו פיצוי בדרכים נהירות יותר,
"פשוטות" יותר, פיצוי "אבטר־ארוטי", למ'
של — לפחות עד לגיל־ביניים מסוים, עד
איזה שלב של "סיכום־ביניים"?

שיר אחד, בשער "שבר כלי", יש בו אולי
כדי להשיב על כך תשובה חיובית, מכל־
מקום על דרך הרימוז: הרי זה השיר ששמו
"נחיתת־לא־אונס" ואשר דומה כי אנו פטר'
רים מלנסות לפרשו לעצמנו בהישען על
מדעי התעופה המטורית או האסטרונומיה.
ואלה דברי השיר:

הירח נחת נחת נחת / והיה לו כיוון
נחיתה אחד / וכולם אמרו לו שאין
מושחת / ממנו בשמיים / אבל הוא
התעלם התעלם התעלם / ממש כמו אז
בימים ההם / כשהיה עדיין גדול ומח'
מס' / פי שניים / אבל הם גינו גינו
גיננו / ואת שידוריו מיינו מיינו / והו'

הלילה החיור יורד לאט / על כל השכ'
חות היזמות / והוא יודע שכולן דו'
מות / ואיך הדמיון הזה נמדד. //...
לפתע משהו סמוי העיק / על משהו,
אפילו אור הנר / גלש על גדות חלבן,
להתבדר // באור אחר, אבל כבר לא
הספיק. //
כי כל החמרים, מהם קורץ / הסתערן,
ומשהו נחרץ. //
ומשהו ידוע מתמיד / פרץ פתאום בראש
הגילויים. / אבל האברים היו לאים /
ולא קרבו אל מעגל הברית. //
ואז החמרים, מהם קורץ / לאט נסוגו.
מאוס לא נחרץ. //

המועקה שלפנינו כאן היא אפוא, כפי הנראה
בעליל, מועקה של קוצריד באהבה, של חר'
סר־יכולת למצות את סיפוקיה, של יצר'
"המשתחרר מבלי משים", של "חמרים" הור'
סיס־פורצים שאינם מצליחים, "לחרוץ" מאר'
מה, של "אברים לאים" שאינם קרבים אל
"מעגל הברית"...

הרגשה זו של אזלת־יד, הידיעה הזאת, מאז'
ומתמיד, שכל הנסיונות הפאים נועדים לכש'
לון ולאכזבה ממש כקודמיהם, הבטחון המר,
המכרסס, ב"סוף הרע", חוזרים ונשנים כמעט
בכל דפי הקובץ הזה. הקורא הבוחן ימצא
את ביטוים אפילו בשמות שערי: "ייפוי
כוח" (וכאן — לא בהוראה משפטנית דור'
קה...), "מלחמה אבודה", "בעיות אישיות",
"מראה מקום", "שבר כלי", "הצעת פשרה".
הוא ימצא אותם בתכלית הבהירות ב"סוף
דבר", השיר הפותח את שער ה"בעיות
האישיות":

עוד הכל יסתיים בכי טוב / עוד הכל
יסתיים בכי טוב / עוד הכל יסתיים /
בכי טוב / בכי טוב / בכי / בכי /
בכי רע.

הוא הדין בשיר הנקרא בשם המפורש, "סי'
פור אהביס", שממנו די לנו אם נביא שורות
אחדות, לתוספת הדגמה בלבד:

"הו כמה ידעתי למות בעדך וכמה /
לא ידעתי לחיות בעדך / ...אני אלוון

ורק ידעו שקצב טוב / תמיד מוחתיים
ישטוף / אבל תמיד ביחידות, / וזה
שבחה של הבדידות.

וכאן, בנקודה זו, בשוב שטף-הדברים אל
חיק היחידות והבדידות, שב הוא גם אל
הגיונו, אל תיקנו, והשיר מסיים בשתי
השורות הבאות:

הקיץ חם הקיץ תם,
חמור שוטה שועל חכם.

משהו מרגוע ומנוחה, משהו סיפוק, אנו
מוצאים בשיר „גלוזות שינה“ (ע' 69):

עתה הוא הרגע המתאים. יד הלאות על
העליונה / יד העליונה על הלאות, האור
עמום, האביונה / טרם הכריעה... מה
שהספקנו הספקנו. לרגע קטן נחייך, /
נפול על פנינו בקשת, ורק לפתע נזכור /
איך / האור.

משנה-אור על האלטרנטיבה, על אומללותה
ועל הנאותיה כאחת, נוסך השיר „בענין
אהבתו האומללה של ג'. אלפרד פרופרוק“
(פרופרוק הוא, כמובן, גיבור „שיר-האהבה“
הנדע של ת. ס. אליזט):

...נרד אפוא ברחוב האחרון... אל תוך /
ממלכת התחומים האבודים, ושם מזרת
רק לנו הכניסה, ויש סיטמה נסתרת /
שמשמיעים אותה בקול חזק אבל
ברוך, — / ושם יש דלת שנפתחת ונס-
גרת / ויש תמיד גם אפשרות אחרת, /
שלא נוסתה, ועוד היום ארוך. //

ושם, בשיכונים תת-מימיים, בתולות-של-
מים / תקלחנה על ברכינו, ועל פניהן
מבע / של עליצות נפחדת... / ושם אנחנו,
בפישוט רגליים, / לקול ליווי רחוק של
מנגינת-ביניים / נמוץ את שפתיהן עד
שנשבע. //

קרובים אנו כאן מאד, כמדומה, אל ה„מ-
קום / שאפשר להגיע אליו אם רוצים בא-
מת, / ואולי לראותו מראש צוק כמו בס-
רטיקרות הוליבדי — / הידיים שלובות
לפנים והעין בוחנת“, זה המקום המרומז
בשיר הקרוי „פאטאמורגאנה“ (51). קרובים

דיעו בתוקף שלא ייענו / לרצונו לנ-
חות / ולכן הוא חוזר חוזר / להיות
כמקודם מזר מזור / חציו-לא מזכר וחצ-
יו קר / וכולו אנחות.

הסבר-לוראי למוטיב החדש, המתחיל להסתמן
לפנינו, אנו מוצאים בשיר הבא אחריו,
שירים באור מלא(1):

...ולכן יש עצבות שזואת בירח / ולכן
בארץ יש שמחת-חיים / ולכן כל טיפש
מעצמו בורח / ולכן החכמים אל עצמם
חוזרים.

ובפרק הבא של אותו שיר (הפרק קרוי
קינה):

איך צל מהיר ירד לטבול בצוננים /
בקול שריקה רפה באור מלא / בלי
זכרון קודם בלי להשהות / את משך
צליל האנחה ואחר-כך / היו המים חמי-
מים וזימוזמו / זימוזם יבש רחוק עד
לא זרמו.

עזר להבנת המושגים „חכם“ ו„טפש“ (או
„שוטה“), ולהבנת אפיקיהם בעולם דימויו
של משוררנו, יכולים אנו למצוא בשיר
„ריבירה“ (53/5):

הקיץ חם הקיץ חם, / שועל שוטה חמור
חכם. //

...ביקשו להם להיות דברי-מה / ולא
השיגו מאומה. / וכשהשיגו מאומה /
חזרו ביקשו להיות דברי-מה. / תשומת-
לבם אל העלמה / גם היא היתה קצת
מוגומה.

הקיץ חם הקיץ חם / שועל שוטה חמור
חכם. //

...האהבה קצת נתקפחה / ולשדות זרים
הלכה.

...ההרגשה היתה טובה, / וזה שבחה
של אכזבה. /

...ההרגשה היתה טובה / אבל היתה
בם עזובה / אבל היתה בם תאוה / וזה
שבחה של אכזבה. / ביקשו לדעת, נמ-
לכו, / שחו במים, נמלחו, / רבצו על חול
יבש וחם. / שועל שוטה חמור חכם //

למצאם, ערומים ומעורמים לפניו, בקובץ שירים כגון „סיכום ביניים“.

אין ספק, אפשר ואפשר למצוא ענין בטיפול בקרתי בטקסטים מעין אלה, שמידה רבה של מקוריות וכנות משוקעת בהם (אולי אפילו בשיעור העולה על המודע למחבר עצמו, כפי שקורה כה תכופות בשירה, באי מנות בכלל). למען האמת גם מצריך טיפול כזה יריעה ארוכה הרבה מו העומדת לרשר תנו במסגרת של רשימת-בקורת, אף כדאי היה אולי שיימצא מי שינסה להמשיך בו באורח יסודי יותר, תוך כדי פירוטם והבהרתם של המוטיבים החוזרים כאן ותוך כדי הסתייעות בהדגמות מאלפות מיצירותיהם של משוררים אחרים, בין עבריים בין אחרים — גם אם דומה כאילו מר אבידן מקדים ומעמיד לעצמו סוללת-מגן בפני נסי יונות מכוונים שכאלה, בשירו „אי-הבנה“ (ע' 10), בו הוא מטיח, במצברות רגזני כלשהו:

מדוע אתה שואל אותי, מדוע / אתה רוצה לדעת יותר מדי. / ...אדוני, מדוע אתה צבוע. / מדוע אתה שוכח, שלא אתה / האיש הקובע את הדבר הקבוע / או המשתנה. הכל כבר אבוד עתה, / צולל מעורפל, לא עגול ולא רבוע, / באור לא מואר ובחושך לא עלטה.

אכן, בעיותיו האישיות של בעל „סיכום ביניים“, שקוראים מסוימים אולי ימצאו אותן אישיות מעט יותר מדי, לא הן החשובות בעינינו באמת, רצוננו-ראונו הוא רק להסתייע בניחות שירתו של אחד מראשי המדוברים בשירה הצעירה ביותר בארץ לצורך הבהרתה של שאלה מקיפה יותר, בעלת משמעות חברתית-תרבותית רחבה יור תר — השאלה אם אמנם באבוד לשירה העברית החדשה ה„חבית“ הרוחנית-ההיסטורית היהודית גזירה עליה שתיים בכדים של „בעיות אישיות“ מן הסוג המעיק על „סיכום-ביניים“...

כשלעצמנו איתנים אנו בדעה, ובאמונה, שאין הדבר כך כל-עיקר, שאין כאן לפנינו

אנו כאן גם אל פרקיה, תמימה-הניסוח ונפי-תליה-הפזונית, של „אגדה בהמשכים“ (62/3):

א.

אבינו הזקן אבינו הטוב / יצא יצא באור הרטוב / עצים לחטוב / מים לשאוב. / ואז קסמו לו העצים באוב / והורו מה לשנוא ומה לאהוב / ואיך לא לחטוב / ואיך לא לשאוב / לבד לבד באור הרטוב. /

ב.

אבינו הזקן אבינו הטוב / קסם אז קסם למים באוב / וסיפר להם סיפור ללא חוף / עם מוסר-השכל / שאין לו סוף.

ג.

העץ הגדוע העץ הצהוב / קסם קסם לשניהם באוב / ושר להם שיר יבש ועקוב / משרף-עצים לבן ורטוב / שאי-נו מבחין בין רע לטוב.

אגדה חביבה זו מסתיימת בכי-טוב, כיאה לה:

ד.

האוב העתיק הקסם הטוב / קסם קסם לעצמו באוב / ומאז הוא אוהב את המוות הטוב / את המוות הטוב שיש לו סוף.

ה„אגדה“ הערמונית מתקשרת במישורים אל „תהליך“ אחד כללי („תהליך“, ע' 73, הפורח את השער האחרון, „הצעת פשרה“):

המים הלבנים ביקשו ארכה / להיות כהים יותר. ואז חלף על-פני השטח רעד לא-מוכר / ומשהו בבתי-אחת סולף, / אבל נשאר עדיין בגבולות / הסילופים הנטלחים תמיד, / שיש בהם מגרעות ומעלות / וגם אמת מתמדת, ערמונית.

*

מוראי-סירוס המתבטאים כמו בדימוי דוגמת „ברזים ערופי-שפתיים“, ולבטיו של איש צעיר ואני-רגש הנקלע בין אכזבות ארר-טיות לביקושי-פורקן אבטו-ארוטיים, הם „חמרים“ מעניינים תמיד, ואם גם מוכרים למדי, לפסיכואנליטיקנים, וכל הנוטה לנתח יצירות-אמנות באזמלים פרוידיאניים יעלוץ

למחאה, על דרך ה"פשטנות" וה"תום", כנגד תפיסה מסולפת של מודרניזם של שירתנו הצעירה, תפיסה שבגלוייה הממשיים אינה מדירה עצמה לפעמים מסמנים של סתימות לשמה, של דימויי־עתועים עשויים־ומחר שבים, ואפילו של גניבת־דעת פשוטה. אמנם כן, נכונים אנו לחסס להם כוונה טובה כעין זו. אבל אם ה"אנטי־תיוה" לא־יאלו הגזמות מודרניסטיות פרועות־חוק צריכה להיות שיר קטן כגון "ילד" ["ילד הייתי וגם / ילד אהיה לעולם, / כי יודע אני שזוהו הסוף / כי יודע אני שהיתר הוא בלוף / ושהגדר־לים גם הם ילדים / ושפל זה רק שיר מעורר או מרדים"], או שיר קטן אחר כגון "לאור הפנסים" ["לאור הפנסים / ראינו ננסים / אך בודאי כולכם תבינו / כי בעצם לא ראינו / רק / פנסים / ונגר־סים / זה נחרז /— וזה הרז"], הרי לא די שלא נחוש לתת אותה בידי פעוטנו אלא אף נתקשה מאד להחליט אם להעדיף אותה על ה".....תיוה"!

מ. ב.

פרנץ קפקא

בתוך שפע המחקרים הדגים ביצירת קפקא לצדדיה השונים ראוי מחקרו זה של מר ולטש לשימת־לב מיוחדת.

אף שהיה ירדו האישי של קפקא ומצויד בכלי ניתוח פילוסופיים וספרותיים מעולים, לא הודרו ולטש להעריך את יצירתו של קפקא, הגם שהיא מעסיקתו מזה שנים רבות. ואמנם, השתהות זו הבשילה מסה שניסוחה בהיר והשקפותיה מצטרפות למסכת שלמה ועקיבה.

אף כי עיקר עיסוקה של המסה בשני אספקטים — הדתיות וההומור שביצירתו של ק. — הרי בלי שני הפרקים הראשונים, העוסקים בחייו וביצירתו של האיש, נמצאת המסה לוקה. ולטש לא בא להתחרות עם מ. ברוד (שאת עבודתו הוא מעלה על נס) במסירת נתונים ביוגרפיים. הפרקים מחייו של קפקא באו רק להדגיש אותם פרטים

אלא סיכום־ביניים; סיכום־ביניים מוקדם מאד, אף לא אפייני ביותר — לא לשירתנו הצעירה בכללה ולא לד. אביזן עצמו. אבל ביסוסה של דעה ואמונה מעין אלו הוא נושא לעיון בפני עצמו. לפי־שעה נסתפק בכך שאנו מעלים לפני הקורא המבין את ה ש א ל ה.

צ. ק.

שירים קטנים

קובץ שירה זה נדפס בדפוס הלימודי של "הדסה" בירושלים, ולפיכך אין פלא שהוא בבחינת מלאכת־מופת של טיפוגרפיה ועי־מוד. נעים מאד לראות שמצוי כאן במחיר־צתנו אוצר כזה של כשרון־מעשה ותרבות־דפוס. גם אם מטעמים שונים אין הוא מנוצל אלא בנדיר. גם הנייר מרהיב־עין, מרנין־אצבעות. בכלל, הרי זה אות משיב־נפש של יחס הולם מצד הוצאת־ספרים להדפסת דב־רי־שירה. רק מיייתן ויימצא לו המשך לגבי הוצאתם של דברי־שירה ראויים יותר...

כי אכן ה"חוק" אינו עולה כאן, למרבה הצער, בקנה אחד עם ה"חוק" — לא עם 54 פיתוחי־העץ, לא עם 53 השירים הקט־נים. אלה כאלה מתנאים, כביכול, בקטנם ובקטנותם, במך־קומתם ובצניעות כליהם; אולם אף שהפיתוחים והפיוטים כאחד תופ־סים להם כמין עמדה מבוטחת, בלתי־מחייבת, בשטח־ההפך שבין אמנות־ילדים לאמנות־לגדולים, בין הביטוי הילדותי לביטוי הבר־גר, סופם שהם יוצאים קרחים מכאן ומכאן, מנושלים מ ש נ י העולמות, בלא שישכנעו אותנו בעושר השמור עמהם במקום אחר כלשהו.

לא מן הגמנע הוא שהמול של הספר כמו גם שני השותפים בחיבורו — המשורר, מיודענו הנעמי, והציירת, פנינה ג. המס־תורית — מבקשים, בעקיפים, לשמש כלי

* משה הנעמי: שירים קטנים. פיתוחי־עץ; פנינה ג. הוצאת מחברות לספרות. תל־אביב, 1960. 116 עמ'.

בדרך נסיונית על-ידי כל פרט, אך מבחינה עיונית היא מעלה אותנו לשלב גבוה יותר של תפיסת עולמנו-הצורות, כך יצירתו של קפקא, שבהסיעה את אחד היסודות המקרי בלים בתמונת-העולם המקובלת היא יוצרת מציאות שאולי אינה ניתנת לתפיסה חושית, אולם מתוכה מתבהרת הפרובלמטיקה של קיומנו בשלבים הגבוהים של ההתבוננות הפילוסופית.

הוא הדין גם בתפיסת ההומור ביצירת קפקא. ההומור בא כאן להעלותנו לשלבים הגבוהים של סקירת התהוותם של מעמדים ומושגים הנראים בעינינו שלמים ומצדקים עד שקר רה ואחדותם מתמוטטת. בהעלותו אותנו לשלב הגבוה של ההתבוננות בדרכי התהוותה של הטעות הוא מוביל אותנו לגילוי האבסורד שבתפיסתנו את הדבר עד התמורטותו, בתפיסת המוסכמות שלנו.

גם לשם חשיפת המתמוטט נזקק קפקא לייצירת אותה תמונת-עולם, "מטאנאומטית", שלהוציא חוק אחד ששונה בה הרי החוקיות שבה מאלפת ומעמידה תמונה של שלמות.

א. ז.

"קיסר"

מוחלים אנו כבר על סדרים של מוקדם ומאוחר בסיפור "מודרני", וכבר איננו מקפידים על "טהרת" הצורה, הדורשת שיהיה הסיפור סיפורי כולו, ותוספת "פילוסופיה", פובליציסטית וכמורשת-ונאית, לא תבוא בו; לא תיראה ולא תיכור.

ומסכימים אנו שיהיה הסיפור מתחיל מאופו ומסתיים במקום שפתח, כמעגל זה שזוויות אין לו וכל נקודה על פניו הקו היא גם ראשית וגם קץ.

אלא שגם כתיבה בסגנון זה יש לה חוקים משלה והגיון פנימי; יש בה — לפחות צריך להיות לה — קצב ברור ואיוון בין מרכז להקף; תיאום מוחלט בין קטעי-הקשת (הסמויים כביכול), המצטרפים יחד למעגל שלם.

הבוחר בדרך כתיבה זו משתחרר אמנם

שיוכלו להקל על הדיון בשני פרקי המסה העיקריים.

בחיינו האישיים של קפקא מוצא ולטש את השאיפה המתמדת לחיות בתוך תבנית שבה יסודרו הרמוניות הכוחות הוויטליים לצד הכוחות הרוחניים שבאדם; חששו התמידי מפני זוהמה בחיינו האישיים נבע מתוך פחד פן יפרוץ תהוירובוהו לתוך התבנית. את הטראגי בחיינו ראה כגורדין אישי שאינו קובע כלל את סיכויו של עולם לגאולה ולהיטהרות. על כן, גם אם אפשר לראות בעולם המתואר ביצירתו של קפקא סדר-עולם מזווע שכביכול נחזה זמן רב לפני התממשו במשטרים טוטליטריים, וגם אם בשל כך ראו קוראיו של ק. ומחבביו תלות בו השקפת-עולם ניהיליסטית, הרי, לדעת ולטש, יהיה זה אי-צדק ליחס השקפת-עולם כזאת ליצירתו ולראות בה את חזות-האימים של יחסי-אנוש במשטרים טוטליטריים.

בהסבירו את המושג "עמדה דתית" במשמעותו העמוקה כהתייחסות האדם אל הלא-ידוע והלא-מוגבל, רואה הוא את נושאה העיקרי של יצירת ק. באדם החש בפגימותו בתוך השלמות האינסופית ותחושת הפגימות מטילה עליו אימה גדולה. התמונה על-הארכית נוגעת אליו ביותר, לכאורה, וחסר-ישע הוא עומד בפניה לפי שאין הוא יכול להשיגה. יכלתו של האדם להשיג, במצבו האקסיסטנציאלי, את הטרנסצנדנציה, עמיתו דתו האפסית מול תמונת העולם השלם, חיפוש הבטחון והרווחה כתחליף ארעי לשימות חיינו, ותחושת עמידתו יסוּיִים יחיד כמו בפני גורדין — הגה אלו הבעיות המעסיקות את קפקא.

כדי להסביר את דרך השתקפותה של האקסיסטנציה ביצירת קפקא נזקק ולטש להשוואה מתחום המדעים המדויקים. כשם שהמטאגיאומטריה נטלה לה חלק אחד בלבד מן ההנדסה האויקלידית, סתרה אותו ויצרה בכך תפיסת-עולם הנדסית שאינה נתפסת

* פליכס ולטש: פרנץ קפקא, דתיות והורמור בחיינו וביצירתו. מוסד ביאליק, תשי"ט.

המתקרב. והרי לנו עוד אֵל אחד, הגווע והולך לעינינו. הסמלי והקונקרטי מתמזגים בסיפור זה כהלכה, יוצרים גוש ספרותי מוצק.

קרוב לכך גם הסיפור „פיניק מבקש את ידה של העלמה סימון”. בשיא העלילה, שהוא גם סימה־בלא־כלום, חופפים מעגלות־חייהם של העלמה סימון ושל הבחור פיניק, מלבד כלום, ושוב בשל תאונה, שהיא עובדה וסמל כאחד. העלמה סימון, שבה חיפחה לרגע זה — מסרבת, לפי שהתחנך־המיועד מתגלה כחולה־נופלים.

אלא שסיפור זה יש בו כבר פגם רציני — עודף תיאורי־אגב של אס־המספר ואביו ודודתו ואחותיו; טטיות ועקפפות שאין להן סוף ואין בהן צורך. ובלא שניכנס בזה לסקירה מפורטת, רשאים אנו לומר כי הוא הדין גם בסיפורים „על החטאים הקטנים”, „הזקן ובתו” ו„השעון”.

קווי־האופי, המשותפים לגיבורי סיפורים שונים, ולפעמים גם השמות והתארים החורפפים זה את זה, מעלים על הדעת רעיון משעשע במידת־מה. מסתבר כי סיפורים אלה, שצל רמזים אוטו־ביורגפיים מרחף עליהם, לא נועדו להיות כי אם פרקים שונים ברומן אחד, ומפאן הגודש, מכאן החזרות וה„וריאציות” על אותם נושאים. קרוב אפוא לשער שפך, כפרקים של יצירה אחת, אמנם נצטיירו תחילה בלב המחבר. המסקנה היא כי נראה הדבר שגמר הבנין הגדול העמיד את המחבר בפני בעיות „ארכיטקטוניות” שקצרה ידו מהתגבר עליהן. אפשר לא הספיק הכוח, ואפשר שהבהילות לפרסם את הספר היא שפילתה את הסבלנות ואת השקידה. אין הבדל בכך. התוצאה: עמד שחר ופרט שטר גדול שבכוח לשקלים ולאגורות שבפועל. כך, מסתבר, נראתה לו ההתמרדות קלה יותר. אם כה ואם כה, גם אם דרך־כלל אין לטעון הרבה נגד ה„חסר” שבסיפורים, „יתר” שבהם מרובה, ובייחוד בולט הדבר בסיפור „קיסר”, הגדול והחיוני בכלום, אשר ממנו גם שם הספר כולו.

לכאורה מכמה וכמה כבלים של „רציפות”, התובעת בפה מלא קו פסיכולוגי איתן שפרצות אין בו. עם זאת הרי לאמתו של דבר אין כאן ב„מודרניזם” אלא דרך־חירות מדומה, רק מראית־עין של ספונטאניות, רק גישה „חפשית” יותר לביטוי החוויה, „במישרים”, בתוקף, ללא הקדמות מוגיעות. ועם כל אלה אין המחבר פטור מן התביעות היסודיות של ההרמוניה, שהיא מסד לכל מעשה־אמנות. כלומר: אין המודרניזם חיפוי לתשישות השכל הישר, או מפלט מקלישות העלילה, או כלי הבא לאפשר „חיים קלים” למחבר. במידה שיש כאן „חופש”, אין זה כי אם החופש לבנות הרמוניה חדשה על־ידי צירוף חדש של יסודות ראשוניים, מובנים־מאליהם.

מצד העקרון אין, אפוא, מקום לטענות נגד סיפוריו של מר דוד שחר בקובץ „קיסר”. הגישה מתקבלת על הדעת, ואף המאמץ להגיע לשלמות של הרמוניות חדשות ניכר בנוסח הכתב. כל שעלינו לבדוק הוא — מה השיג המחבר למעשה ומה לא עלה בידו.

הבדיקה מגלה תופעה מעניינת. ככל שהסיפור קצר, כך הוא טוב יותר: שלמותו ברורה, טעמו — טעם.

אפייני לסוג זה הוא הסיפור הטוב (והקצר) בכלום: „מותו של האלוהים הקטן”. לכאורה אין זה כי אם מעשה באדם ההולך להלוות שכנו; אבל תוך כדי הליכה פשוטה ועצובה זו מתגלים כמה וכמה מעמקים. ראשית, זרותו של בן־הארץ (המספר) לדרכי־קבורה ולדרכי־חיים של שומרי־מסורת. שנית, דעתו וטירו־דעתו של התמהוני שמת בתאונה תמוהה כמעט. כביכול שני „אלים” יש כאן המתים בבת־אחת. המסורת — והאיש הנרשא אחד מגילוייה. ממד נוסף מקבלת התמונה בשל חלום התמהוני ערב מותו. בחלום מופיע האב־הציוני, שהלך לעולמו בארץ רחוקה. הוא מטיה ראשו בכותל לעיני הבן, שאינו נוקף אצבע כדי להצילו מן הקץ

* דוד שחר: קיסר; הוצאת אגודת הסופרים ליד „דביר”, תש”ך; 196 עמ.

לבין רפורטז'ה מעולה הוא בכוחה ליצור סינתזה, רקומה בחוטים פסיכולוגיים דקים, ולבנות טיפוסים אנושיים מאד על רקע של „בעיה“ חברתית.

הגיבורה הראשית, שהיא בת הדור האמצעי, דוברת אלינו למעשה מעבר לחיים, באמצע עות יומנה שנפל במקרה לידי בנה, הבעיה החברתית, שאולי יש לה משמעות אקטואלית מעט, היא עדינה, הימים — תקופת השלטון הבריטי; האהבה — בין אותה אשה, שהלכה לעולמה, לבין ערבי. הוא יליד הארץ ופנוי: היא מהגרת יהודיה מגרמניה שנישאה לבן־דתה — מפולין, הבן הוא של המאהב. סוד המוצא מתגלה לו כשהוא חוזר מפעולה צבאית נגד מסתננים, והוא קורא ביומנה של האם, שנפל לידו במקרה.

התיומון הגביר את הריפות השאלה: מהו צבי זה? יהודי? ואולי בעצם ערבי? ואולי לא זה ולא זה, אלא בן הוויה לאומית אחרת, שלישיית, שונה משתי הראשונות? המחברת אינה פותרת בעיות, היא עוסקת בסיפור. הנה כי כן מחליט חייל־צה"ל צבי, יליד־הארץ ובן בלתי־חוקי של אורח ערבי, להזדהות עם ההוויה הלאומית שעליה נמנים אמו המנוחה וכן בעלה ואחיותיו החורגות. הברירה היא טבעית למדי, שכן את אביו הפיוזי לא ראה צבי מעודו. שאלה אחרת היא אם ייתכן, או לא ייתכן, שלא יבקש למצוא, או לפחות להכיר — לאחר שהעובדות נודעו לו במלואן, כמו שהן. הסיפור, מכל־מקום משיב לנו כאן תשובה שלילית. המחברת די לה שהיא מתארת את המתחולל ומסירה את הלוט מעל סוד משפחתי ונפשי, דראמתי וכמוס, ושהיא עושה זאת במפוכח, ביד עדינה ואמונה. גם טיפוסיה־האגב המרובים בסיפור משורר־טטים בקווים חדים וברורים, על אף הצימצום.

מלאכה טובה.

ג. א.

אין קיסר זה אלא כלב־רחוב, בן־הפקר מן המזמרים, שסופו להיות מוסגר לידי תופס־הכלבים שבעיר; אף אמנם מוסגר הוא, וזאת בשל מעשה־אהבים עם כלבת־טיפוחים קטנה, החוסה תחת כנפי גבירתה. פרשה זו, משקפת ומקבילה ככל־צורך־הלעג לפרשתו של גיבור הסיפור עם שנהב, אשת אחיו וגברת הכלבה. רצה שחר לומר כי יש מותר לחיה מן האדם, וההשוואה כולה היא לשבחיו של הכלב.

האיש נאסר שתי פעמים, על־פי מקרה ושלא באשמתו. אמנם גם הוא רוצה להיות מעין „מופקר“ מן המזמרים, שאינו עושה שקר בנפשו ובאהבתו, אלא שמאומה אינו עולה יפה בידו ורוב כוונותיו אינן מגיעות לכלל מעשה, ואילו הכלב — הוא אינו בוגד במיטיביו, אינו מרפה מבחירת־לבו הכלבית, ורק איוולתם של בני־אדם, ברשותה, מוציאהו ממשלולו. ברור, חזק, עוקצני, מצליח, קולע.

אלא מה? — ה„תוספות“ הארוכות מטבעות את העיקר במבול של דברים בטלים, קש וגבבה. קורות אביו של המספר, ואמו, ואחיו השנים — אינם מעניינים בסיפור זה. רמזים קצרים, בני־שורה, היו מספיקים. על אחת כמה וכמה שאין צורך בהסברות השטחיות, האפורות כאבק, על טיבה של הלאומיות וטיבה של המשמעות ספרותית צא בנה — תבן, שלא משמעות ספרותית לו ולא משקל אמוציונלי כלשהו.

אילו נערך סיפור זה כראוי לו קודם כינוסו אפשר שה„טקסט“ היה מתקצר כדי מחצית, אולם מה שהיה נשאר היה שווה יותר מכפליים; ואם את הנעשה כבר אין לה שיב, לקח המחבר אפשר שיהיה בו.

החצים ממך והלאה

אולי מוזר, אולם ספר קטן זה הוא למעשה כעין טרילוגיה: הייהם של שלושה דורות נשקפים אלינו מן הדפים הכתובים במקצב שיש בו רמזים ליריים; והדורות משפיעים זה על זה בזיקת־ניגודיהם. כמעט כמו בחיים. אולם ההבדל בין כתיבתה של בתיה כהנא

* בתיה כהנא: החצים ממך והלאה; הוצאת „מסדה“, 1960; 136 עמ'.

שנים של תכלת

רגשות מעורבים מתעוררים בלב הקורא למקרא ספר זה ומספר שאלות יסודיות מדריכות את מנוחתו. קשה לו להחליט אם לפניו יצירה המיועדת לקורא הבוגר או לבני-הנעורים, כי חלקה הראשון של היצירה כתוב בדרך כתיבה הנראית מכוונת לקורא הצעיר ואילו חלקה השני מעלה פרובלמטיקה והסתבכויות נפשיות ואירועי פנים שאינם הולמים את כושר-קליטתו ועולם-מושגיו של קורא זה. ולא עוד אלא שהבא לתנות מעט על מטרתו ומגמתו של המחבר בספר זה, על תמונת העולם הרצוי שלו, על יחסו לעולם המצוי, על עצם שליטתו בחומר המתואר, נמצא נכון ביר-תר. ראובן קריץ לא העז לחשוב עד הסוף, לא העז להביא את הדברים עד סיומם המהותי המתחייב. הוא רמו על דברים שחייבים להשתנות, אף ניסה להתמרד, אך אל המהפכה לא נועז להגיע. הוא פתח בוויכוח המעלה בעיות מכאיבות, שאלות התובעות תשובה, רמזי רעיונות המבקשים ביטוי מפורש, אך את הוויכוח לא נועז להביא עד תכלית מסקנותיו, אלא סיימו סיום היצוני כפוי ואת ספרו חתם באירוע, בתפנית מלאכותית, בתשובה מתחמקת. ומתוך שהוא עצמו חש שאולי יש בתשובתו משום פחד להודות בחוסר כל תשובה, היהו מסיים את ספרו במשפטים סתמיים כגון אלה: „אז חייב אדם לומר לעצמו: אוסיף ללכת, אמשך להיות ואיבא, — — — הזמן והחיים והמאבק הם פתרון לבעיות כאלו“.

ולא ההסגנות וחוסר ההעזה לומר דברים עד סופם, היה מר קריץ עשוי לתת לנו ספר בעל-ערך. ב„שנים של תכלת“ הוא מעלה מספר בעיות יסודיות ממעגלות חייהם של חברת-נוער, של מוסד חינוכי בקיבוץ, של תנועות הנוער ה„גשימות“, ואפילו מבעיות החיים המשותפים בתא-החיים הקי-בוצי, המסוגר ובעל החוקיות המיוחדת שלו.

• ראובן קריץ: שנים של תכלת; הוצאת מסדה, תל-אביב, תש״ך; 194 עמ׳.

מתאר הוא לפנינו מספר דמויות ילדים המתבגרים והולכים בתחומה של חברת-הנוער. רואים אנו את לבטי גידולו של כל אחד מהם, את דכאונו של הפרט החייב להסתגל למסגרת, לחברה שאינה מבינה אותו, המלגלגת על רגשותו, הבזה לחלוד מותיו. רואים אנו כי דווקא בגוף חברתי מאורגן זה עשויה הבדידות להיות מרה יותר וקשה יותר. מצד שני רואים אנו את דמות הנער החולה, שפדי לא לאבד את אחיותו בחברה ובחיים בכלל, כדי לא להיות נדחה הצדה, נשכה ואולי מרוחם בלבד, הוא מצליח להשתלט על קבוצת נערים בשנינות-לשונו ובאמצעים דימגוגיים ראשוניים ללכדם סביבו בחברת המאסקאראדה הגדולה, שכל קיומה על הציגיות הדוקרניות. לעומתם ניצבת דמות ישראל, המורה והמדריך, שעל אף כל מאמציו של המחבר להציגה כדמות חינוכית אינה אלא תועה, צמודה לסיסמות חברתיות, קישחת במנהגה, אטומה מהבין ללבו של הפרט. נוסף על אלה פוגשים אנו בדמות המדריך שסרת, בדמר תה של רחל ההולכת שבי אחרי דון-ז'ואן טישטושי, ובעוד איראלו דמויות שלא זכו לעיצוב של ממש.

מר קריץ מציג לפנינו את דמויותיו, אף מעלה הוא את חייה-נפש של הגיבורים המרכזיים, מתאר אותם בלבטיהם, בטלטר-ליהם הנבוכים בין קוטב האני לקוטב החברה; הוא מצייר את החברה עצמה, על ליקוייה וכוביה, ומקנח בצרור סיסמות ופתרונות נבובים, בלתי-אישיים; אך מדי יגיעו דברים עדי-משבר הוא נרתע ומניח לאירועים החיצוניים ולזמן לעשות את שלהם, להמשיך את העלילה ולבסוף אף לסיים את הספר.

ויליאם פוקנר אמר פעם: „בכתיבה אתה מגיע תמיד לרגע בו הגיבורים כמו גוטלים את גורלם בידיהם, מתוך הכרה, ומסיימים בעצמם את הסיפור“. אין הדבר כך בספרו של מר קריץ. גיבוריו שלו מפחדים ליטול את גורלם בידם והם נשארים תלויים בהכרע הייצוני.

על־בלימה במידה שווה: להישאר בתוך אומות מוסלמיות שעה שתרבותך ותקותיך מעוגנות בצרפת דווקא; או להתישב בצרפת, שהפריכה באורח אירוני כל־כך את הדמות האידיאלית שבה נצטיירה לפניך; או להיצמד אל אותם המונים יהודיים נבערים שעה שמטרת הייך היתה להיחלץ מן הגיטו ולהת־רום מעליו.

ממי עצמו השתקע בצרפת, וסארטר סייע לפירסומו של הסופר הצעיר; אנשי־הרוח הצרפתים מפירים בחריף בתוצאותיו המו־קות של השלטון הקולוניאלי, וכמיטב יכולתם הם מנסים לתקנו. מן־הסתם לא היתה זו הכרעה קלה לממי המודה ומתוודה, למשל, שמוזיקה אפריקאית משפיעה עליו הרבה יותר מסימפוניות אירופיות, אלא שעם זאת התיק עצמו משרשיו.

גם במדינת־ישראל אנו הווים בקרע בין בני ה־"עילית" הממוערבים, שהשתקעו באי־רוסה, לבין המונייהם של יהודי־המזרח, שלא היתה להם ברירה אלא להתישב בישראל. כתוצאה מהרבה הכרעות אישיות דומות נכרת הראש מן הגוף, וכך ניטלה מן ההמונים אותה מידה של מנהיגות טבעית שעשויה היתה להנחותם בתקופה קשה של מעבר.

עדות היהודים המזרחיים בכללם הגיעו לאר־תו מבוי סתום וטראגי בו חייתה משפחת בנילזש, בין בפועל בין על דרך הסמל: הם לא היו ערבים ולא אירופים, וגם את יהדותם לא קיבלו בנקל לפי שאף זו היתה לגביהם חלק מן העבר הנחשל, החשוך. אמנם, גם העקירה למדינת־ישראל היא בש־בילם, לעתים קרובות למדי, סיפוי קשה, לא מצודר־לב ביותר, במידה רבה בגלל משפ־טים־קדומים "אירופיים" הרווחים בחלק המכריע של האוכלוסיה הישראלית ובשל פחדו של זה מפני ה־"לבנטיניזציה" שעלולים דפר־סי־החיים היהודיים־המזרחיים להביא עמם. ואף־על־פי־כן הרי זו להם דרך מעשית יחידה הפותחת אפשרויות אמיתיות ליצירה חדשה, לעיצוב תוך כדי תמורה, מיוג והי־תוך — לגאולה אנושית תוך כדי התפרקות־עצמית והגדרה־עצמית מחודשת.

נציב המלח

"נציב המלח" הוא ספר עמוק, ישר ונוגע־אל־הלב, אחד המעטים הנוסכים אור על הטרגדיה המורכבת של יהודי צפון־אפריקה במחצית הראשונה של המאה, כולל תקופת וישי והנאציזם. יש לברך את הוצאת "עם עובד" על שראתה להביא לפני הקורא העב־רי ספר זה (שהופיע במקורו לפני שבע שנים), המתאר דראמה אשר מכמה וכמה בחינות היא משותפת להרבה עדות יהודיות מזרחיות, בין שהן שריוות במולדותיהן בין שהן שריוות מחוצה להן — בצרפת, או בישראל, למשל.

ספרו של ממי הוא אוטוביוגרפי בעיקרו, אף שהוא קורא לגיבורו הראשי אלקסנדר (שם המביע את הערצתם רבת־התקוה של הוריו למערב) מרדכי בנילזש, שם קשה שנורא להתקרא בו בבתי־ספר צרפתיים. ברוך ובעדינות מעלה ממי לפני הקורא את שנותיו הראשונות של הנער הקטן, במסגרת האחדות השבטית החמימה של האומנים הי־הודים העניים שדרו בתוך הגיטו או בשוליו. כל זמן ש־"השתייך" לעולמו שלו היה הילד היהודי־האפריקאי הוזה חש עצמו מאושר ובטוח. הטרגדיה שלו תחילתה בהשפלה — ואחרית אין לה. ההשכלה הופכת עליו את עברו לנציב־מלח מר כשהוא נסוב אחור להביט אליו ושוב אינו רואה בו חלק ממנו עצמו. "הקרע התמידי", אומר ממי, "הוא גורלי. לעולם איני יכול לחזור, כי עברי מטיח את דלתו לתוך פרצופי".

באובייקטיביות חודרת, בעצבות שעל גבול הייאוש, מתאר המחבר אותו תהליך טראגי של התפוררות ואכזבה, שנתלווה ל־"התמער־בות". אפשרויות הבחירה, שלו כשל שאר א־חיו, היו כולן אישיות, שרירותיות, תלויות־

• אלבר ממי: נציב המלח. רומן. מצרפתית: יוסף לוז. עם עובד / ספריה לעם. ת"א, 1960.

עשרת הימים

ג'ון ריד הגיע לרוסיה בספטמבר 1917, מצויד בתעודת-מעבר שהגדירתו כחבר-סוציאליסט. כעבור שלוש שנים מת בבאקו ממחלת הטיפוס. על ארונו הוצב משמר-כבוד של חיילי הצבא האדום וגופתו נטמנה במוסקבה סמוך לחומת הקרמל, בכיכר הא-דומה. ביום קבורתו (בן 33 היה במותו) ניתן יום-חופשה לעובדים במוסקבה, כדי שיוכלו להשתתף בהלוויות.

האיש היה פייטן ועתונאי ממדרגה שניה, אך כאשר גילה את המהפכה גבה שיעור-קומתו. הוא לא השתמש מחויביה של תגלית זו, ולקח חלק פעיל ביצירת המהפכה עצמה. את המאורעות שהיה עד להם בעשרת הימים הגורליים ביותר של תקופתנו העלה, בקוצר-נשימה, בספרו, "עשרת הימים שזיעזעו את העולם". הפייטן שבו שיה חיות לכל פרט, המהפכן שבו שיה משמעות לכל פרט. הקורא את הספר דומה עליו כאילו הוא עצמו ראה הכל והבין הכל. לנין לא התאפק והכריז: "רוצה הייתי לראות את הספר הזה מופץ במיליוני טפסים ומתורגם לכל הלשונות, לפי שהוא נותן הרצאה כנה וחייה-להפליא של המאורעות, החשובים כל-כך בשביל להבין מהפכה פרולטרית מהי, דיקטטורה של הפרולטריון מהי".

ריד לא איש-הלכה היה ולא היסטוריון, אף נבצר ממנו לכתוב היסטוריה בצורה למד-נית. אם חיבורו הוא תעודה היסטורית מהימנה וסיפור-קורותיה של המהפכה הכול-שבית מרגע לרגע, הרי הוא כך בזכות מסירותו הלוהטת ושנאת-הפשרה שבו. הוא הסתכל בעיניו של כתב בעלי-מצפון המעונין למסור דברים כהויתם. עם זאת לא זו אף לשעה קלה מן הערכים היקרים לו ומן

האמונה היוקדת בסדרה המוסרי של המה-פכה, הנגולה והולכת לעיניו.

הספר פותח בפטרבורג בשלהי ספטמבר 1917, בזמן שהיה קצב המהפכה מתרפה והולך והסייעות הסוציאליסטיות ה"מתר-נות" — ה"אזבורונצי", המגשביקים והסר. — היו תומכות בממשלה הזמנית של קרנסקי. מחמת הקואליציה עם בעלי-הנכסים היו הסוציאליסטים המתונים מקפחים את אמונו של העם, וכתוצאה מכך החלה קרנם של הבולשביקים לעלות. במאבק שהתחולל אח-רי-כן רכשו הבולשביקים חיש את לב ההמונים בסיסמה ובתכנית המהפכנית: "כל השלטון לסובייטים!"

מכאן עובר מחברנו לתיאור חי של המוני הפועלים, החיילים והאיכרים, המפלגות המ-רובות ומנהיגיהן, הרעב, השחיתות, החב-לנות, הפוגדנות, ההתערבות מבחוץ, המא-בק בין הפרולטריון למעמד הבינוני, הסוב-ייטים והממשלות השונות. הספר רצוף מס-מכים, ידיעונים, נאומים ומאמרי עתונות המשולבים היטב בהרצאת-הדברים ומוסיפים ממד של עצמה לשטף המאורעות המסעיר. עם שאתה מפליג וקורא על הכנת המהפכה, נפילת הממשלה הזמנית, המאבק הנואש נגד המהפכה-שכנגד והנצחון הסופי, הרי אתה נסחף במיתח הגובר ועולה, בחליפות הגי-אות והשפל של הדראמה והמעש הגיבורי.

בגמר הקריאה עשביך מרוטים ממש. תהיה מה שתהיה הערכתנו לבולשביזם, אין להכחיש שהמהפכה הרוסית היתה אחד המ-אורעות הגדולים בהיסטוריה האנושית וכי עלייתם של הבולשביקים היתה תופעה בעלת חשיבות עולמית. והיסטוריונים, הבולשים וחרים אחר קטון פרטיהם של מאורעות היסטוריים, אם ירצו לדעת מה אירע בפטר-גראד בנובמבר 1917, מה הרוח שפיעמה בעם, מה תואר ודמות היו למנהיגים, מה היו שיחם-ושיגם ופעלם — הלא ימצאו כל זאת לפניהם ב"עשרת הימים".

לולא גילה ריד את המהפכה, ולו השתמש מן האחריות שהטילה עליו התגלית, כי אז נשאר פייטן ממדרגה שניה כפי שהיה ברא-שית דרכו. העובדה שמשורר היה מתרצת

* ג'ון ריד: עשרת הימים שזיעזעו את העולם. מאנגלית: אברהם ביין. הוצאת הקי-בוץ המאוחד, 1960. עם הקדמה למהדורה האמריקאית מאת ו. א. לנין וכן נספחות. 376 עמ'.

שיחרור האשה הערבית מאשר על חלקה בחיי החברה למעשה. כן גם נבצר ממנו להביא בחשבון אל-נכון את השינויים הדי-נמיים בחיי המשפחה הערבית בימינו.

אולי מטבע הדברים הוא שהפרק הן בחלור קה העדתית של האוכלוסיה צריך להיות המלא, המספק והמשכנע ביותר. טעם אחד לדבר הוא זה שבניגוד הריף ליתר חלקי החברה הערבית לא הושפעה העדות הדתיות והתרבותיות ביותר מן השינויים המהפכניים המופלגים שפעלו בחברה זו מסוף המאה שעברה והלאה. הפרק על המיעוטים נחלק כאן לשניים: החלק האחד דן בעדות השונות (ויפה עושה ד"ר בר שאינו נוקק למונח "מיעוטים" באיזור בכלל): מוסלמים, נוצרים, יהודים ועדות דתיות אחרות, וכן סוקר הוא גם קבוצות תרבותיות ולשוניות; ואילו החלק השני, "המבנה העדתי של הארצות הערביות במזרח התיכון", דן בכל ארץ לחוד וכולל לוחות סטטיסטיים חשובים, אף כי אחדים מהם, בפרט אלה הנוגעים לעיראק, כבר התישנו. במבוא הפרק זה מסביר המחבר את גורמיו של ריבוי העדות באיזור וכן את הגורמים המונעים את השתלבות העדות ברוב המוסלמי-הסוני.

הפרק הגדול ביותר, התופס את שלישי של הספר כולו, דן בחלוקה החברתית והכלכלית של האוכלוסיה. כאן גם יש מחקר מקורי יותר מאשר ביתר חלקי הספר. כל אחד מפרקי-המשנה הדנים בבדווים, בפלאחים ובעירוניים הוא מחקר מועיל ומבוסס בפני עצמו.

ד"ר בר מרצה הרצאתו מתוך ידיעת-דבר ובצורה נוחה לקריאה, ובמידת האפשר אף מנסה הוא לתת פירוש משלו לעניינים שהוא דן בהם. חרף ההיסוסים המובנים מפחינה מדעית הוא עורב את לבו לחוות דעתו, למשל, כי שעה שהייבו אנשי המשטר הישן במצרים את גידולה ה"פרוע" של האוכלוסיה פועלים היו בהשפעת האינטרסים של בעלי-האחוות והתעשיינים, שנוקקו לעבודה זולה. אפשר שאין זה פירוש קולע ביותר. משקיפים אחרים יכולים לראות בפירוש מעין זה תמימות שעבר זמנה עוד לפני עשרים שנה.

הרבה מן הסגולות המופלאות שבהן מצוין ספר זה; אך טוב-המול עשה ריד מלאכה עתונאית — המהפכה היתה צריכה לכך — ובמלאכה זו מצא את ביטויו השירי. וכאשר, בתוקף חובתו כמהפכן, עבר מעתונאות לעבודת תעמולה ואירגון, עשה כמיטב יכלתו במשימות שלא הוא בחר בהן, והוא עשה את מלאכתו כמשורר. במסיבות אחרות אולי היה כותב שירה מהפכנית גדולה. למעשה, כתב את "עשרת הימים שזיעזעו את העולם". ודי בכך.

ש. ב.

ערבי המזרח התיכון

המחבר, ד"ר בר, הוא מרצה במחלקה למדעי-המזרח באוניברסיטה בירושלים ועורך הרבעון של האגודה המזרחית הישראלית, "המזרח החדש". כפי שהוא מסביר במבוא לספרו, חילק את החומר שבידו לפי הסדר הבא: לאחר שהוא דן בפרק הראשון במבנה הדמוגרפי של האיזור (חלוקת האוכלוסיה ותנועתה), הוא מחלק את הנושא לארבע פרשיות: פרק ב' דן באשה ובמשפחה, פרק ג' בעדות ובמיעוטים, פרק ד' בחלוקת האוכ' לוסיה לבדווים, איכרים ועירוניים, והפרק החמישי והאחרון דן במעמדות החברתיים והכלכליים. אף כי זו חלוקה מקובלת בספרים מסוג זה, דומה כי בשל חשיבותה המיוחדת של שאלת המיעוטים בארצות דוב-רוח הערבית עשויה היתה זו להצדיק את הקדמת הפרק העוסק בה לפני הפרק על "האשה והמשפחה".

אם הפרק על האשה והמשפחה הוא מקוטע ובלתי-משכנע, הרי זה משום שבלי הרף חלים שינויים מהירים במעמדה של האשה בחברה הערבית. מטעם זה מתעכב המחבר יותר על הצדדים הדתיים והמשפטיים של

* גבריאל בר: ערבי המזרח התיכון: אוכ' לוסיה וחברה. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1960. 267 עמ'.

זו גם הצדקה אובייקטיבית" [ההדג"ש של שלי — ב. מ.]. איוון זה אינו מפריע לו לקבוע, לאחר שורות אחדות, "עובדה... ראשונה, לדידי, מבחינת משקלה החזותי והיא — שהקומוניזם שתן חתך עמוק בגופו של העם היהודי, בגבולות הממלכה הסוב"ייטית, וכי התנועה הקומוניסטית... מוסיפה, באורח רשמי, לשלול את זכות־קיומו של העם היהודי, כמות שהוא ובאשר הוא שם". וכאילו לא היה די בכך, מפליג הוא ואומר כי "ניתן לומר, כי למאז הופעת הנצרות לא היתה עוד תנועה היסטורית, רוחנית, שאילצה את בני עמנו להתמודד עמה כמו הקומוניזם, הן מפאת קסמו ותוכנו החיובי, הכלל־אנושי והן מפאת מגמתו הש"לילית עדיין [בכל־זאת: "עדיין"... אין טעם לשרוף את כל הגשרים! — ב. מ.] כלפי עצם ההוויה היהודית".

מר דורמן נוקט עמדה פולמוסית־תוכחתית מתמרמרת כשהוא מטפל ב"ועידת באנדונג", ביחס השלילי שגילה, "מתנה באנדונג" כלפי מדינת־ישראל, בעסקת־הנשק הצ'כית־המצ'רית ובכיוצא באלו. בכלים עיוניים־מחקריים, וברוח אופטימית במהותה, הוא עושה את מלאכתו כשהוא נדרש — במסה מקיפה, רבת־פרקים — לניתוח המציאות הסובייטית והבינלאומית שנתחדשה, "בעקבות הוועידה ה־20", אף מביע תקווה צנועה שאולי, "הפרר דוקטיביות הגבוהה" של העבודה בבריית המועצות אוצרת בחובה את סתירתו של משטר־הדיקטאטורה, את "עילת מותה" של "הדיקטאטורה הסובייטית בכלל". רוח הקיס"רוג העוה שעברה באהלי מחנהו של מנחם דורמן בימי נובמבר 1956, אחרי דיכוי המ"רד ההונגרי (ואחרי ההתערבות הסובייטית הנמרצת בסיכוסך ישראל—מצרים), מדברת רתת מתוך המאמר "סיטי נובמבר", והוא מניף ברמה את סיסמת "הדרכים השונות לסוציאליזם", בתשובה לאיגרת. אבל כש"הוא מתווכח, שוב באריכות מרובה, עם דעותיו של מילובאן גילאס היוגוסלבי — שאולי אף הוא לא ביקש אלא לחפש עוד דרך, "שונה" קצת יותר, אל ה"סוציאליזם", אם לא נשא נפשו למצוא (אי שמיים) איוו

מכל־מקום, גישה זו טיפוסית היא לתפיסתו של ד"ר בר.

במחקר מקורי מסוג זה, שמידה רבה של חלוציות יש בו, מצויים בהכרח אי־אלה ליקויים. לאמיתו של דבר, מועטים הם למדי. כשהוא דן בבעיה של עודף האוכלוסים במצרים ודרכי פתרונה, מדבר הוא על האפשרות של הגירה ממצרים לארצות אחרות ומניח שעיראק וסודאן הן הארצות הערביות היחידות העשויות לקלוט, אף מונה הוא את המכשולים בדרך זו. אולם משך זמן־מה מציינים היו את שמה של סוריה כמקום לקליטתם של איכרים מצריים מרובים, כל שכן לאחר איחודה של סוריה עם מצרים. המניעה העיקרית להסדר כזה היא, כמדומה, סירובם של הסורים.

רק ב"הסוף־דבר" מרשה המחבר לעצמו למ"סור השקפה כללית על מצבה הנוכחי של החברה הערבית וסיפוייה לעתיד. רובי דב"ריו, בייחוד באשר לנאמנות לעדה, מולדת או לאומיות ערבית, הם נכונים ומעוררי־מחשבה, אך מובן שלא תמיד יכולים הם להיות מדויקים בתכלית.

ג. ר.

בכף הקלע

מנחם דורמן, אחד מאנשי־הרוח ושומרי־הלוחות הוותיקים של תנועת הקיבוץ המאור חד, אסף בכרך זה מאמרים שכתב בשנים 1955/9, ואשר "בעיקרו של דבר תכליתם אחת היא — לברר ולקבוע יחס כלפי הק"מוניזם, לאור מציאותו החברתית, הכלכלית והמדינית, כפי שנתגלתה לעיני המתבונן בשנים אלו" (מבוא, ע' 7). בגילוי־לב ראוי לשבח מציינ המחבר כי "בחירת הנושאים... היתה אישית בהחלט... הטיפול בנושא זה או אחר היה לפי משקלו החזותי, לדידי", אף כי הוא מסמך כאן מיד הצהרה מרגיעה לאמור ש"בדיעבד היתה לבחירה

• מנחם דורמן: בכף הקלע. מסות פוליטיות. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1960. עם הערות מילואים. 271 עמ'.

למקרא הספר הזה בכללותו קשה לראות שמר דורמן, או שכניו־למחנה בתנועה הקיבוצית והמפלגתית שלו, מוכנים להשלים עם פעולתה של אותה „חוקיות“ היסטורית־דיאלקטית על ארץ־הסוציאליזם בכבוד־זובעצ־מה, או על הקיבוץ, למשל, בין כרעיון בין כתופעה חברתית־כלכלית, או על „תנועת העבודה“ הישראלית — או על ההוויה הלא־אומית ה„משונה“ המתרקמת בתחומיה של מדינת־ישראל.

כי באשר לאלה הוא מעדיף, כפי הנראה, לשקוט על שמריהן של הנחות למודות ומודי־גלות מימי־סיימה (כולל שמריה של ה„מ־בוכה“ הטובה, שבחוגים הקרובים אל מר דורמן נעשתה זומן אחת מ„צפרי־הנפש“ ממש); לא לקבל את כורה התמורה הדיאלקטית אלא לאמץ לו את הכרעותיהם, המודעות והמכוונות, של בעלי־התודעה והכוונות, „כמות שהם ובאשר הם שם“.

ב. מ.

דרך מן הסוציאליזם ולחוק! — הוא מגלה, בעצם, הבנה מלאה להגיון החלטתו של המשטר הטיטואיסטי לרמוס ולדכא כל אופר־זיציה מעין זו של ג'ילאס. כמו־טו לאחד מפרקי „בנתיב המרי והאכזר בה“ — הדיון הממושך בתופעה ג'ילאס ובמשמעותה — מביא מר דורמן את הציטטה ה„קלסית“ מתוך „הפילוסופיה של ההיסטוריה“ להגל:

...מכוח פעולותיהם של בני־האדם מופיע בהיסטוריה האנושית דבר שהוא שונה בתכלית ממה שהם יודעים ורוצים בכלל; הם מגשימים את האינטרס שלהם, אך עם זאת מתבצע עוד משהו רחוק יותר, שאף הוא היה צפון באותו דבר, ורק לא היה שרוי בתודעתם ובכוונתם.

במובאה זו מכון המחבר אולי להצביע על סכנות הנשקפות ל„מחנה הסוציאליזם“ מן ההתפתחות הדיאלקטית הצפויה של אי־אלה גילויים סוטים וחדשניים בתוכו. מכל־מקום,

הופיע

„עקד“

רבעון לשירה

מס' 2

נמצא למכירה בחנויות־ספרים

ובקניונים

ילדים

חוצלארץ, חוצלארץ

כשמשורר הוא מחונן באמת — ניכרת אמת זו, כנראה, בכל שטח של כתיבה בו ישלח ידו. לא אחת אנו מוצאים ענין מיוחד בפרוזה שהיא פרי-עטם של משוררים ידועים, שלעתים היא מגלה לא רק את הדברים ששפת-השיר מעצם טבעה אינה עשויה להביא לפנינו אלא אף משהו מן התהליך הסמוי של היצירה השירית; חותם השיר מוטבע בפרוזה שרכיביה הם רכיביו של השיר, שכמו נטלו לעצמם חופשה ממסגרתם החוקית ונתרווחו, בלי שיקפחו בתוך כך את עצמיותם.

אולי לא מקרה הוא שמשוררים רבים נזקקו לפרוזה כצורת ביטוי לרשמיי-מסעותיהם בארצות זרות. אף הם נטלו לעצמם חופשה מצורת הביטוי המקובלת עליהם, כשם שנטלו חופשה מן הנופים המוכרים להם.

המסע ל"חוצלארץ" של ע. הלל יש בו לרתק את הקוראים הצעירים, לא רק מפני שהוא מקרב את הנופים הרחוקים וממזג את ה"חוץ" הור עם ה"ארץ" המוכרת, אלא גם — ואולי בעיקר — מפני שהוא כתוב בידי משורר שעדיין הוא קצת ילד.

הוא פותח את הספר בפגישתו הראשונה של הילד עם המושג "חוצלארץ", עם כל הנסיגות התמימים למצוא פתרונות מוחשיים למושג הנשאר נעלם ומופשט, וממשיך בתיאור הרשמים האמיתיים מאותו ה"חוצ-לארץ" שאליו הוא מגיע בבגרותו. בתיאוריו מלאי-ההומור ובסגנונו הנקי והמעניין הוא מצליח לבנות עולם פשוט ומוחשי, מתקבל-על-הדעת וקרוב ממש, בלי שיאבד בתוך כך הצביון המיוחד של "חוצלארץ" זה. יפה במיוחד הוא התיאור של פאריז, על

הישן והחדש שבה, על מוסדותיה המיוחדים לה, כגון ה"מטרו" וה"קונסיירו", שלא לדבר על אותם דברים שפל תייר רואה חובה לעצמו לראותם ולספר בהם, כגון מגדל-אייפל וה"מונה ליוז", שגם הם זוכים כאן לתיאור משעשע ובלתי-שיגרתית.

כמעט אין מאורע או חוויה במסעו שאינם מוזכרים את ארצו שלו, את ישראל. ההשגות וואות וההקשים, המתבקשים מאליהם, הם משעשעים מאחר שהם מעלים, על הרוב, אסוציאציות בלתי-צפויות (כמו בסיפור על שתי רכבות ה"מטרו" הדוהרות זו מול זו, כשפחד ההתנגשות מעלה בלבו את זכרם של שני האיילים, מנהיגי העדר, "איצה" ו"איי-זיק"). ומחפסים בצעיף דק על הגעועים העזים לארץ.

תיאור החזרה הביתה, הירידה מן האניה בנמל-חיפה, גם הוא מלא חן והומור; במשפט אחד מתוכו: "וקול ששון וקול שמחה, וקול קורא: חיימקה, חיימקה! (וחמישה עונים: מה!)", ללא כירכורים של רגשות, ממחיש המספר את הרגשת הבית. טוב לחזור אתו הביתה, כשם שגעים לטייל עמו ב"חוצלארץ".

שושנה הימן עיטרה את הספר בחן רב והפליאה לעשות בעטיפתו המקורית, השובה עין ולב.

עו ש

בעת האחרונה נזעקו רבים טובים לערוך מחקרים ומשאלים בבניה שאין אנו מטי-לים ספק בחשיבותה: הרגלי הקריאה של הנוער בארץ. אם גילינו ספקנות-מה ביח-סנו לענין זה, היה זה, אולי, משום שאנו מסרבים להאמין כי הסיכומים השלייליים של מחקרים אלה משקפים נכונה את המצב. אין אנו מכירים את המצב לאשורו בקרב הנוער הלומד או העובד בעיר (שעליו, בעיקר, התבססו המחקרים האמורים), אך נפגשנו בעבר הלא-רחוק עם קבוצות אחדות של צעירים, במקומות שונים, ביחידות קט-נות של צבא או ביישובי-ספר, שבהם לא

* ע. הלל: חוצלארץ, חוצלארץ; ציורים: שושנה הימן; ספרית פועלים / אנקורים, 1960; עמ' 61.

לסגנון תרגומו של אמיר ולגיבוריו של מילן, אלא אף לנושאים שיהחמם על הגיבורים הללו, המדברים בענין רב על מוג' האוויר, למשל (מילן, כידוע, הוא אנגלי).

לא נעסוק כאן בהשוואות. מלאכה זו כה קלה היא עד שכל ילד שקרא את „פו הדב“ יוכל לעשותה בלי קושי, וגם הקצר לנו היריעה לכך. מוכנים היינו לסלוח למר כץ על חיקוייו אילו היינו משוכנעים לפחות שיש בכוונתו הטובה להביא את הסיפור הזר לילדי הארץ לא רק בשפתם אלא גם במשגי מקומם, ואילו היה טורח לשנות לשם כך לא רק את הפרטים החיצוניים. אך מר כץ לא עמד כנראה על כך שהוא מעתיק, פשוטו כמשמעו, את הבית האנגלי הבורגני על כל טיפוסי השמרניים אל גדות הירדן. עולמו המוצק של כריסטוף רובין (שמילן כה היטיב לתארו עד כי היה למשל ולשיגנה בפי חוגים שמאליים באנ-גליה) עומד כאן על כרעי תרנגולת, ואפילו ההומור הקלוש אין בו כדי להצילו מכליון חרוץ.

אולי נחטא לאבשלום כץ אם לא נחזור ונדגיש שאנו מודעים עם טעמו בספרות ילדים. „הרוח בערבי הנחל“ גרם לנו הנאה מרובה. גם הוא אנגלי, גם גיבוריו — חיות, גם בו סאטירה על חברה אנגלית מסוימת מאד, א. א. מילן סמך עליו את שתי ידיו, ותרגומו לעברית (בידי י. רטוש) גם הוא תרגום־מופת. לא ייפלא, אפוא, שגם ספר זה מצא את מקומו בפרקי „עוֹשׁ“. כמונו עמד גם מר כץ על כך שרוח דומה מפעמת את השנים, ולא קיפח את מקומו של האחרון בצד הראשון. כנראה לא מקרה בלבד גרם שעיטורי „עוֹשׁ“, מעשיידיה של אלישבע נדל־לנדאו, הם מתוצרת האסכולה של א. ה. שפרד, הצייר המחונן שעיטר את שני הספרים האנגלים הנ"ל.

מי שאינו בקי בתולדותיו של פו, אולי ישמח להכיר את עוֹשׁ. אך אהביו של פו — שלאחדתם ודאי ייחל המחבר — לא ישאו לו פנים. ככה זה, מר כץ, לעולם אינך יודע את נפש הדבורים.

ד. ל.

קשה היה לעמוד על טיבם של האנשים ועל טיבם של הספרים שאותם קראו.

בקבוצות קטנות ומבודדות נוצר, ברוב המקרים, לא רק הווי מיוחד אלא גם סגנון־דיבור מיוחד, המשקף בבירור את המטען הספרותי של האנשים היוצרים אותו ומשתמשים בו. עמדנו על תופעה אחת, החוזרת ומוכחת במקומות שונים ומרוחקים זה מזה וזהה בקבוצות צעירים שאינן מכירות זו את זו, והיא: סגנון־דיבור של צעירים ילידי הארץ (או חניכיה מגיל רך), במידה שהוא מושפע מספרות, הריהו מבר־סס בעיקרו על ספרות מתורגמת, כלומר, על שפתם העברית של המתרגמים, וכמעט אין ניכר בו חותמם של סופרים הכותבים עברית „מקורית“. במידה שדוברי „שפה“ זו עושים כן מתוך הכרה, הרי הם משוכני עים שהם מדברים בשפתו של דימון ראני יון או של א. א. מילן, בעוד שלמעשה הם מדברים בתחליף העברי של מר א. כרמי ל„סלגן“ האמריקאי של ראניון או באינטר־פרטציה של מר אמיר לשפתם המיוחדת של גיבורי „פו הדב“.

אילו היינו מרשים לעצמנו להוציא מסקנות בפה מלא, הרי לא את הצעירים הללו היינו דנים לכף־חובה בשל כך, וגם לא היינו אומרים עליהם שהם חסרים חוש לסגנון...

כן גילם ואקלימם של אותם צעירים הוא גם אבשלום כץ, כמדומה, גם לו יש, בלי כל ספק, חוש לסגנון, וגם הוא שייך לאותה עילית מיוחסת של „המבינים את פו הדב“ (רבים מן הצעירים שהזכרנו, ועוד רבים אחרים שאנו פוגשים כיום, מחלקים את האנושות לשני חלקים ומסתכלים מגבוה על החלק ש„אינו מבין את פו“). אבשלום כץ הוא חובב מובהק של פו; חובב שהפך את חובתו למקצוע, או לפחות לעיסוק כדאי. הוא כתב ספר לילדים וקרא לו „עוֹשׁ“, ובספר זה הצליח להישאר צמוד לא רק

* אבשלום כץ: עוֹשׁ; ציורים: אלישבע נדל־לנדאו; הוצאת „הדר“ בע"מ, 1960; 95 עמ'.

המשתתפים בחוברת

קטע־הפתיחה, מדברי אוגוסטינוס הקדוש, בן קרת־חדשת מן המאה הרביעית, שנעשה אחד מאבות הכנסייה, לקוח כמובן מתוך ה„וידויים“, אחד מן הספרים הקלסיים של המחשבה הנוצרית־המערבית. „שמיל“ לנסים אלוני הוא אחד מצרור „סיפורי השכונה“ שלו, אשר שנים מהם הופיעו בחוברות קודמות של „קשת“ (א' וג') ואשר כולם עתידיים להופיע במקובץ. המערכה הראשונה של „הפרופיסור משתעשע“ לישראל אלירז הופיעה, כזכור, ב„קשת“ ז'. יוסף בן־גל מוכר כבר לקוראי „קשת“ מפגישה קודמת. עמוס בן־זרד, הפותח את מדורנו החדש, „במת קוראים“, הוא מבקר־קולנוע וכתב ירושלמי של „הארץ“. מאמרו של ד"ר ישראל בר הוא עיבוד של פרק מספרו, „המזרח הקרוב — ארץ־הגורל בין מזרח למערב“, שהופיע באחרונה בגרמנית, בהוצאת־ספרים מינכנית. ד"ר בר, שהוא מרצה להיסטוריה צבאית באוניברסיטה של ת"א וסגן־אלוף בצה"ל (מילואים), היה קצין ה„שוצפונד“ הווינאי בשנות ה־30, אחרי־כן שירת ביחידות נספחות לצבא הבריטי בארץ־ישראל ומשנת 1939/40 היה חבר מפקדת ה„הגנה“. ב־9/1948 — אחד משני סגניו של יגאל ידין באגף־המיבצעים של המטכ"ל, ממונה על המיבצעים בצפון. ספרו הנזכר, העומד להופיע גם בצרפתית, עשה רושם ניכר בחוגים צבאיים מערביים. מיכאל הרטבי הוא בן 23, עשה כמה שנים בקיבוץ של נח"ל ואחרי־כן עבד בערכה. אלה הם פירוטמיו הראשונים. יחיאל חזק, שפבר פירסם מיצירותיו ב„קשת“, לומד עתה בביהמ"ד למורים ב„בית־ברל“, צופית. „אמרתי שם מוכר“ הוא השיר הראשון שמפרסם המשורר ט. כרמי מאז הופעת קובץ־שיריו, „הים האחרון“, ב־1958. אריה מור הוא סטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים. מאמר קודם של אדואר סאבליה, העתונאי־המזרחן הפאריזאי הנודע ממערכת „לה־מונד“, נדפס ב„קשת“ ו. משה פוגל הדפיס בחוברת הראשונה של „קשת“ מסה היסטורית על „הצלבנים בכוחם ובהולשתם“. הוא עורך־דין ותיק ובוגר אחד המחוזיים הראשונים של „הרצליה“. בנימין פשוט הוא כינויו של צעיר בן 17, בוגר ביי"ס תיכון, שזה לו פירסום ראשון. עדי צמח הוא ירושלמי בן 25, שהדפיס בשנים האחרונות בקרות וניהוחים ספרותיים בעתונים וכתבי־עת. עכשיו הוא כותב סיפורים, ומתם „שבע־אסס—אפס“ הוא ראשון לפירסום. מישל קולינה הוא סוציולוג צרפתי טרור, שחיבור שלו על „הצבא והאומה בצרפת“ נדפס ב„קשת“ ב'. מיכאל קון הוא ארדיכל תל־אביבי, שמדי פעם הוא גם כותב על בעיות ארדיכלות ותיכנון. הנס קרייט־לר משמש פסיכולוג ראשי בביה"ח הממשלתי בבארי־עקב ומרצה־אורח לפסיכולוגיה באוניברסיטה של ת"א. למד באוניברסיטאות של וינה, גראץ וירושלים. פירוטמיו המדעיים דנים באסקטטים שונים של סכיזופרניה, בשיטות קליניות שונות (בעיקר פסיכודרמה), ובפסיכולוגיה של האמנות. את עבודת־הדוקטור שלו כתב על „היסודות הפסיכולוגיים של ההנאה האמנותית“. אהרן שבתאי הוא בן 21, יליד ת"א וחניך קיבוץ מרחביה. מפרסם שירים בעיקר ב„על המשמר“. עומד להוציא צרור תרגומים משירת דילן תומס בהוצאת „עקד“. באותה הוצאה יופיע בקרוב גם צרור תרגומים משירת פסטרנק, משל בן־ציון תומר. „מסעי איש־החושש“ הוא סיפורו הגדול הראשון של גדעון תלפז, פתח תקואה בן 24, תלמיד האוניברסיטה בירושלים, שהדפיס כמה סיפורים קצרים, בעיקר ב„משא“.

מפתח הענינים ל"קשת" כרך ב

- בתי־שלה, פנינה: מיכאל־אנג'לו המשורר, 70 ז.
 גורי, חיים: שני שירים, ה, 48
 גלבוש, יהושע: הפשרה וגלגוליה, ו, 76
 ד־הגול, שרל: לאחר פרישה, ז, 116
 ד־וס, אברהם: אם לא תרגום (שיר), ו, 22
 הלקין, שמעון: על "מסות בנימין החמישי", 56 ז.
 הנעמי, משה: בסבך (שיר), ה, 79; לזכר (שירים), ז, 69
 הר, ישראל: נחמה (שירים), ו, 59
 הרדן, דוד: דומם, ז, 52
 הרטבי, מיכאל: השי"ן המלטפת (שירים), ח, 91
 התלגי, תיאודור: ברית (שיר), ז, 97
 זאזיק, אדם: שעון (שירים), ו, 98
 זיילר, גרשון: על זכויות האדם, ה, 175
 זיירטש: שיר אבל, ז, 80
 זסרמן, אורסולה: אוכל ותמורה חברתית, ו, 116
 זוהר, אורי: הירושימה אהובתי, ז, 110
 זך, נתן: דראמה קטנה עם דמויות, ה, 50
 זק, יחיאל: משל יותם (שירים), ו, 136
 שחר עקום (שיר), ח, 76
 זינקסטן, הרברט: אומות תוהות על עצמן, ו, 100
 זיצ'בורן, צ'ידיוק: ערב ההוצאה־להורג (שיר), ז, 114
 זאוגוסטינוס הקדוש, ה, 4
 זורן, י: פלסרטט, ז, 10
 זורן, מרים: ארוצה אחר־ך (שירים), ה, 133
 לתפוט (שיר), ז, 115
 זייגאסט, אורטגה: ה, 4
 זלאיוש, קאנאש: אבנים מפויחות (שירים), ה, 162
 זלוגי, נסים: שמיל, ח, 8
 זליוט, ת. ס., ו, 4
 זליעז: המועצה האוקומנית הכנסייתית, ו, 128
 זגרות ביחסים עם צרפת, ז, 120
 זלירז, ישראל: הפרופיסור משתעשע, מח־זה (א), ז, 18; (ב), ח, 50
 זמיר, אהרן: פתיחה לעולם שכולו טוב, ו, 24
 זרטו, אנטונין: התיאטרון והמגפה, ז, 98
 זריאלי, יהושע: אברהם לינקולן — מיתוס הדמוקרטיה, ה, 148
 זריכא, אביגדור: קריאת הריק, ה, 80
 זואונארטי, מיכאל־אנג'לו: שלושה סונטים, ה, 21
 זושם, הדה: עץ הפלפל, ז, 48
 זית־אריה, מלאכי: דאריה הבהירה, הנפחדת, ז, 44
 זינגל, יוסף: הוד סוסיות (שירים), ו, 134
 זודה דיזנגוף (שיר), ח, 92
 זיורד, עמוס, "דבר לא ראיתם בהירושי־מה", ח, 145
 זיזשול, משה: שיר, ז, 55
 זיזשחון, גבריאל: שירים, ז, 42
 זי, ישראל: שני מסעים במלחמה הקרה, ח, 122
 זיזשטיין, אורי: פורטרט (שיר), ו, 113

- ה'הושע, אברהם (ב.): חתונתה של גליה, 1, 5
- כדורי, אלי: לתולדותיה של ממלכת עיראק (1958—1921) ז, 126
- כהנוב, ז'קלין: שחור על גבי לבן, ה, 121
- אלף ואחת מציאותיות, ז, 82
- כזום, אליהו: סלאמה מוסא, ז, 143
- כרמי, ט.: אמרתי שם מוכר (שירים), ח, 5
- לאקוטיר, סימון: קפאון התרבות במצרים, ה, 165; מארוקו בלי הצרפתים, ו, 138
- לוי, פאול: גשמיותה של המוזיקה, ה, 134
- לויחן, עמוס: גמילה (שירים), ז, 68
- לוטיל, רוברט: גריג'יה, ה, 5
- מור, אריה: השקפותיו האסתטיות של ג'ויס, ח, 78
- מרגלית, בחין: זכרון מגיל 6 (שירים), ה, 146
- סאבליה, אדואר: עברתי בחמשת גלילות כורדיסהן, ו, 152; סך-ערב כתום 15 שנה, ח, 138
- סומך, ששון: פנס (שיר), ו, 75
- פוגל, משה: פלשתיים, ה, 95
- פרוור, ז'ק: כיכר קרוסל (שיר), ו, 114
- פרלמוטר, עמוס: הערות לוויכוח על שיטת" הבחירות, ז, 154
- פשוט, בנימין: אנשים תמיד (שירים) ח, 77
- צ'מה, עדי: שבע—אפט—אפט, ח, 89
- קאמי, אלבר: ז, 4
- קולינה, מישל: מושג הפרולטריון, ח, 112
- קון, מיכאל: הארדיכלות וכלכלת-השפע, ח, 148
- קינן, עמוס: הבלון (מערכון), ה, 62
- קיקוצ'י, קאן: אהבתו של טו'ורו, ו, 60
- קרייטלר, הנס: על הפסיכולוגיה של הטא-שיום, ח, 85
- רטוש, יונתן: מקרא ב"שער הנפילים" לא. שלונסקי, ה, 24; עוללות (שירים), ז, 5
- ריבנר, טוביה: תעודה (שיר), ו, 23
- רמגל ינץ: מבעד לאשנב העבותות, ה, 74
- רפ, אורי: שערוייה כקנה-מידה — הרהורים בעקבות "לוליטה", ו, 44
- ל'בתאי, אהרן: שיר, ח, 27
- שויצר, אברהם: תכנית ואמצעים, ז, 165
- שוראקי, אנדרה: דרכי הכשרתה של עלית, ו, 166
- שני, רנה: השבעה (שירים), ו, 42
- שרף, מוחמד: סעאדה, ו, 150
- ל'ומר, בן ציון: חליפין (שירים), ח, 48
- תלפז, גדעון: מסעי איש החושח, ח, 28

ספרים שנסקרו ב"קשת" כרך ב

- אבידן, דן: סיכום ביניים, ה, 135
 אגמון, דוד: גשם ראשון, ז, 188
 אוהנין, ארמן: הרקדנית משמקהא, ז, 175
 אורפו, יצחק: עשב פרא, ו, 176
 אלתרמן, נתן: (מתרגם) בלדות ישנות, ה, 184
 אנדרסון, שרווד: ויגסבורג, אוהיו, ו, 178
 ארד, צבי — טנא, בנימין (מתרגמים): הועם והלב, ז, 175
 בן-אמוץ, דן: מה נשמע?, ה, 188
 בן-אשר, ח.: עולם המחזר של אתמול, ז, 173
 בן-גל, יוסף: במעגל ההרפה, ו, 175
 בושט, שמואל: הגרון והחץ, ז, 180
 בז'כזה, ין: לג'ונגל הידרה, ו, 185
 בר, גבריאל: ערבי המורח התיכון, ה, 165
 ברקט, ברטולד: שירים מובחרים, ו, 180
 ברנשטיין, אורי: המיס ההולכים מנגד, ז, 179
 ג'ינס, גיימס: מוסיקה קאמרית, ו, 181
 גולדברג, לאה: מוקדם ומאוחר, ו, 173
 גולדן, ש.: מעשיות אלף לילה ולילה, ז, 188
 גילן, מקסים: חומות יריחו, ו, 176
 גלאי, בנימין: מחזות, ז, 178
 גלבווע, יהושע: על חרבות התרבות היהודית
 בכרית-המועצות, ה, 191
 גפן, מרדכי (ליקט והקדים): מבחר הסיפור
 הפולני (אנתולוגיה), ה, 185
 גרייבס, רוברט: גיות זוהבה, ה, 183
 דה'גול, שרל: עם נושע, ז, 184
 דורמן, מנחם: בכף הקלע, ה, 166
 דיין, יעל: פגים חדשות במראה, ה, 188
 דאלטר, מרדכי: "שיר השירים", ו, 182
 הלל, ע.: חוצלארץ, חוצלארץ! ת, 168
 הנעמי, משה: שירים קטנים, ת, 158
 ולטש, פליקס: פרנץ קפקא, דתיות והומור
 בחייו וביצירתו, ה, 158
 לולסטוי, ל. נ.: חיות ועופות (משלי אור
 פוס), ה, 193
 טרקטובר, ד"ר א.: ההתישבות היהודית,
 ז, 172 החברה הישראלית, ז, 170
 יעו-קסט, איתמר: מלאך ללא כנפיים,
 ה, 187
 כהנא, בתיה: החצים ממך והלאה, ת, 161
 כץ, אבשלום: עוש, ה, 168
 לדרר, ביל — בורדיק, יוג'ין: האמריקני
 המכוער, ה, 189
 לוי, יוחנן: עולמות נפשיים, ז, 182
 ליכטמן, ויליאם: בין המגן הצלב, ו, 183
 לוגד, אהרן: מקרה הכסיל, ז, 176
 מלץ, דוד: השער בעול, ה, 186
 ממי, אלבר: נציב המלח, ת, 163
 נאראיאן, ר. ק.: מורה הדרך, ז, 174
 נט-ג'ון, רוברט: דוד בן גוריון, ה, 190
 פאוורו, שרל-אנרי: משקלה של אפריקה,
 ה, 192
 פאסט, הווארד: אחי, גיבורי התהילה, ו, 179
 פוליטי, מוריס: פרברי אתונה, ו, 177
 פינזו כריסטיאן: הדובה ירוקת הכפות, ו, 187
 פרקינסון, חוק פרקינסון, ו, 183

- צ'חוב, א. פ.: ערמונית, ה, 186
 קולודי, ק.: פינוקיו, ז, 188
 קריב, א.: עטרה לישנה, ז, 172
 קריץ, ראובן: שנים של תכלת, ת, 162
 ר'קוביץ, דליה: אהבת תפוח הזהב, ה, 173

תמונות ורישומים ב.קשת' כרך ב

- אוצ'לו, פאולו, ה, 84
 אנגל, ג., ז, 55
 אנג'לו, מיכאל, ז, 73, 75
 ארד'פרץ אסתר, ז, 17
 ב'וש, הירונימוס, ז, 101
 בזם, גפתלי, ת, 67
 ברנגר, י., ת, 21
 ברמן, ראובן, ה, 33
 ד'וד, ז'ן, ה, 71
 ה'וקוסאי, ה, 71
 ו'יצ'ן, ז, 81
 ו'יתקין, שלמה, ז, 31
 ו'ררין, רמברנדט, ה, 85
 ה'פצי-פולחן מינ'ואיים, ת, 99
 ל'יניאטורה הודית, ז, 96
 מיניאטורה פרסית, ז, 91
 פ'ינס, יעקב, ה, 115
 „פרימיטיביים” נוצריים, ה, 87
 ק'לי, ג'יני, ה, 135
 קמחי, יחזקאל, ז, 67
 קנדינסקי, ה, 145
 ר'ימונה, ה, 17
 ל'ונרו, ה, 60
 ש'ונשו, קאצונאווה, ה, 60
 ש'טטנר, אורי, ה, 17
 ש'ץ, בצלאל, ת, 39

ק ש ת

קורא יקר,

עם צאת חוברת ח' נשלם הכרך השני של "קשת". בארבע החוברות של "קשת" כרך ב' הוגש לקורא חומר ספרותי, עיוני, בקרתי ואמנותי שאינו נופל מן הרמה הגבוהה שקבע הרבעון לעצמו בארבע חוברותיו הראשונות. ב"קשת" הוסיפו להשתתף מטובי הסופרים, המשוררים, האמנים וההוגים שבארץ, צעירים כוותיקים, נוסף על סופרים וכתבים מן הנודעים ביותר ביבשת אירופה.

בארבע החוברות של כרכו השני הוסיף "קשת" להביא לקוראיו מיצירותיהם של עשרות סופרים ומשוררים עבריים, בתוכם: יונתן רטוש, י. אורן, נסים אלוני, ט. כרמי, נתן זך, אהרן אמיר, עמוס קינן ב. צ. תומר, ט. ריבנר, אברהם הוס ואחרים, וכן יצירות של קלסיקנים עולמיים, מן הקדמונים ומן האחרונים, כגון רוברט מוסיל, מיכאל־אנג'לו, המחזאי היפאני קאן קיקוצ'י ועוד.

בתחומי ההגות והבקורת הובאו מדבריהם של המוזיקולוג פאול לוי, אנטונין ארטו, "הוגה מחשבת התיאטרון", ההיסטוריונים יהושע אריאלי והרברט טינקסטון, הסוציולוגים אורי רפ ומישל קולינה, חוקרי־ספרות, מבקרים והוגים כדוגמת שמעון הלקין, פנינה בת־שלה, גרשון ויילר, ז'קלין כהנוב, א. שוראקי ואביג' דור אריכא, מזרחנים בעל־שם כאדואר סאבליה, אלי כדורי וסימון לאקוטיר.

"קשת" הביא לקוראיו מסות מקיפות, פרי־עטם של פרשנים ולמדנים רציניים, על נושאים שונים ומגוונים: אברהם לינקולן והמלחמה הקרה, "הירושימה" וראייתן־העצמית של אומות, "לוליטה" ושירתו של מיכאל־אנג'לו, גילגולי ה"הפשרה" בבריית־המועצות, משמעותו הסוציולוגית של אוכל והתמורות במארקו, ניתוח מעמיק של "שער הנפילים" לשלונסקי ודרכי הכשרתה של עילית, גלילות כורדיסטן השונים ושיטת־הבחירות הישר־אלית, הפירוש הפסיכו־חברתי של "אלף לילה ולילה" וסקירת תולדותיה של הממלכה ההאשמית בעיראק.

בסקרו מתוך סיפוק את הדרך שעבר בשתי שנותיו הראשונות, רשאי "קשת" לשאת עיניו, מתוך בטחון ותקוה, להמשך. הוא יוסיף לנהוג על פי הבחנים ואמות־המידה שהיו לו לקו ולמשך קולת מתחילתו. הוא יוסיף לעשות כמיטב יכולתו על־מנת להצדיק את אמונם של מנוייו וקוראיו ולעורר קוראים חדשים להצטרף אל מחנה נאמניו ואוהדיו.

למען עם הספר

נר הדפסה • נר אופסס • נר כתיבה • נר עתון • נר לשקים • נר אריזה

מפעלי נר אמריקאיים ישראלים בע"מ

ספרי עם הספר בע"מ

שרל דה-גול : מאבק לחירות

3 כרכים. מפות, תצלומים ותעודות. מבוא : ש. פרס. 25 ל"י.

ייליאם שקספיר : טרגדיות

כרדענק מפואר. 9 הטרגדיות במקובץ, עם מבוא כללי, הקדמות וביאורים לכל מחזה. 29 ל"י.

וינסטון צ'רצ'יל : מלחמת העולם השניה

12 ספר ב-6 כרכים. מפות, תצלומים ונספחות. 70 ל"י.

וינסטון צ'רצ'יל : היסטוריה

12 ספר ב-4 כרכים. מפות ואילוסטרציות. מפתח-עניינים לכל כרך. 42 ל"י.

יהדות ליטא

ראשון לשלושה כרכים של מחקרים ותעודות לתולדותיו של קיבוץ יהודי ברוך-ערכים ועשיר-מסורת. 20 ל"י.

הוצאת ש. פרידמן, תל-אביב

רח' פינסקר 2, טל. 20291

ספר חדש

מרד הנפילים

מאת

איון ראנד

(מחברת "כמעין המתגבר")

יופיע בחודש הבא

דברי ימי יוון

כרך ב'

מאת

ג'. ב. ברי (Bury)

תחת מכבש הדפוס

ספר נוסף בסדרת

"התייר הצעיר"

מסעות

התייר הצעיר

רשומי

פרקים בתולדות הישוב

מאת

משה סמילנסקי

מופץ עתה במחיר מזול 6.90

(במקום 9.80 ל"י)

שבעה ספרים

שני כרכים הדורים 1180 עמ'

*

משה סמילנסקי מתאר בכשרון בלתי-רגיל פרשיות סוערות של ההתנחלות בארץ — פתח-תקוה, ראש-פינה, סג'רה, פקידות הברון, השומר, הגדודים העבריים, טרומפלדור, שנת תרפ"ט, סיר ארתור ווקופ, הספר הלבן וכו'.

פרקים המצטרפים למסכת גבורה של עם החוזר לארצו.

המחיר המזול לזמן מוגבל בלבד

הוצאת דביר

הוצאת הקיבוץ המאוחד

תל-אביב, רח' סוסיץ 27, טל. 51271

הופיעו

אורות מן הבית

סיפור בצילומים מאת פטר מירום

דברים מלוויים — זרובבל גלעד

גילוי אינטימי, בלתי-אמצעי של הווית הקיבוץ — חול וחג, יחיד וציבור, שילוב הדורות והיצמדות אל הנוף.

160 צילומים בתבנית אלבום.

כריכת-בד. המחיר: 12 ל"י

בתוספת דברי-הסבר באנגלית: 13 ל"י

עפר נוהר

מאת זרובבל גלעד

מבחר שירי המשורר שראו אור ושירים חדשים. בספר שבעה מדורים: על שפת הנחל; זמרת; ניסן; רחוב העופרת; עיט; בדרך של לילה; חינוך החוחים; אוויו חבר; ארץ טוב.

308 עמ'. המחיר: 4.80 ל"י

סה"כ אקטיבה

248.000.000 ל"י

94

סניפים
בכל חלקי הארץ

כל שרותי בנק

בנק הפועלים

נוסד 1921

יקול את שחם

אורדן מפעלי מתכת בע"מ

בית יציקה יחיד בארץ ליצקת חשילה (טמפרגוס)

לחקלאות ולבנין

אבזרי צינורות (פיטינגים) מכל הסוגים במדות 1/4" — 2".
מידות אחרות — לפי הזמנה מיוחדת.

לתעבורה

חלקי-חילוף למכוניות באיכות מעולה, גמישות וכושר כסיפות גבוה.

לתעשייה

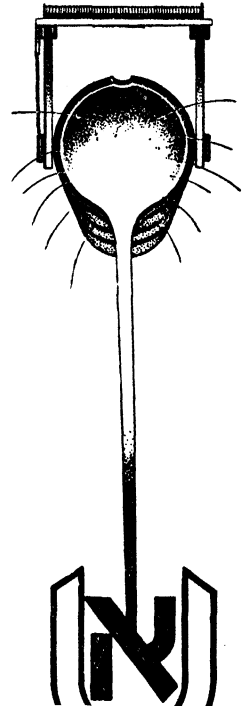
חלקי מכוונות חקלאיות וחלקי מכוונות-ייצור. מתכת חזקה, מוצקת
ובלתי שבירה. ניתנת לעיבוד מכני קל, נוח ומדויק.

ייצור טכני — מהנדסי מפעלנו מוכנים בכל עת לייעץ ללקוחות
המעוניינים בכל הבעיות הטכניות.

זמן ביצוע — לאור שיטת העבודה היעילה במפעלנו נתן לתאם
את זמן ביצוע ההזמנה לדרישות הלקוחות.

בהזמנות נא לפנות אל:

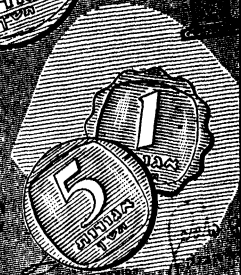
אורדן בע"מ

חליטתנו היא להעמיד את הלקוחות שלנו בראש מעיינינו

אגורות אגרת

לירות
צבירת

בנק דיסקונט
לישראל בע"מ

פתח חשבון

„חסכון פרס“

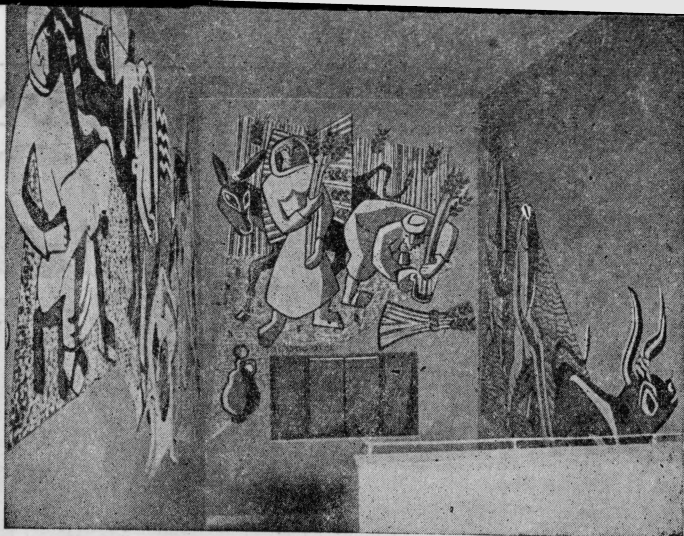
דחפ

מפעלי ישראל לחבלים בע"מ

רמתיגן

תעשיות יוטה לישראל בע"מ

בני-ברק

הסגרפיטי בחדר-המדרגות של „דגון — בתי-מגורות לישראל בע"מ", מעשה-ידיו של מרדכי גומפל, המתאר תהליך גידולה ועיבודה של תבואה בימ"קדם. צילום: „פריי-אור"

הופיעה:

הביוגרפיה החדשה
של ת. הרצל
בכרך אחד

הרצל:

חיים וחזון

מאת

נתן א. שוראקי

פתח-דבר:

דוד בן-גוריון

הוצאה מהודרת. 304 עמ': 6.80 ל"י

אצטבאות

Supaslot

חירותית

מפעלי מתכת אשקלון בע"מ
רח' הירקון 106 — תל-אביב
טלפונים

28517 - 21964

עיריית תל-אביב, אגף תרבות

„עם הספר" בע"מ